

रसशाला ग्रन्थमाला

ग्रन्थाङ्कः (१०)

श्री यशोधरविरचितः

रसप्रकाश सुधाकरः

स ष

राजवैद्य पं. जीवराम कालिदास शास्त्रि

कृत गुर्जरभाषांतर सहितः

मुद्रण स्थानं

रसशाला इलेक्ट्रीक प्रिन्टींग प्रेस-गोंडल

तृतीयावृत्तिसंख्या २०००-मिलित्वा ७००० संख्या

वि. सं.

ख्रिस्तान्दाः

मूल्यं रु. ३-०-०

१९९६ ज्येष्ठः

१९४० जुलाई

पुनर्मुद्रणाधिकारः राजशासननियमानुसारमध्यक्षेन स्वायत्तीकृताः

શ્રી યશોધર વિરચિત

રસપ્રકાશ સુધાકર

રાજવૈદ્ય પં. જીવરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી

કૃત ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત

રસશાળા ઇલેક્ટ્રિક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ ગાંડલ.

ત્રીજી આવૃત્તિ પ્ર. ૨૦૦૦-ત્રણે આવૃત્તિની મળી પ્ર. ૭૦૦૦

વિ. સં.

ઇ. સં.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

૧૯૯૬ નં

૧૯૪૦ જુલાઈ

કૃતી જાપવાના બધા અધિકાર માલિકે પોતાને આધીન ગણ્યા છે.

॥ श्री रस्तु ॥

रसशाणा औपधाश्रमना आध आश्रयदाता
गोंडलना नामदार महाराज साहेब

नेकनामदार महाराज श्री

भगवतसिंहल भल्लदूर

ल.सी.अस.आध; ल.सी.आध.ध; अेध.अेध.री; अेम.री;
अेध.आर.अेस.ध; अेध.आर.सी.पी.ध; वगेरे

गोंडलना आदर्श महाराज साहेब.

राजवेद्य जीवराम कालिदास शास्त्री.

Rajvaidy Jivaram Kalidas Shastri,

૩૭ આવૃત્તિની ભૂમિકા

આર્યોનું રસાયન શાસ્ત્ર એ એક અપૂર્વ ચમત્કારોથી ભરેલી ગહન વિદ્યા છે. આયુર્વેદ નિદાન ચિકિત્સા શાસ્ત્ર, જરા મરણ દૂર કરનારું રસાયન શાસ્ત્ર, દુઃખ દારિદ્ર મટાડી વિવિધ ઐશ્વર્ય આપનારું ધાતુવાદ શાસ્ત્ર, આ લોક પરલોકના કલ્યાણની સિદ્ધિ આપનારાં સર્વ સાધનો વગેરેનો તે ભંડાર છે એ સ્વતઃસિદ્ધ થયેલી જગતના વિદ્વાનોએ માન્ય રાખેલી વાતો છે. આર્ય રસાયનશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને સંશોધક નિલનાથ ચંદ્રસેન સોમદેવ ગોવિંદ સિદ્ધ નાગાર્જુન આદિ પૂર્વાચાર્યોએ પારદનેજ દુઃખ પાર કરનારો સિદ્ધ કરેલ છે. સુવર્ણ વિગેરે ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપરસ આદિને ઉપચારની મુખ્ય સામગ્રી તરીકે સ્વીકારેલ છે. પૂર્વ આચાર્યોએ રચેલા રસતંત્રોમાં પારદ ધાતુ ઉપધાતુ રસ, ઉપરસ આદિના ચમત્કારિક પ્રયોગો બુદ્ધિને મુંઝાવી છે. પૂર્વકાળમાં રસ સંપ્રદાય પવર્તેલા હતા કેવળ પારદથીજ ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષની પ્રાપ્તિને આચાર્યોએ સિદ્ધ કરી બતાવી છે. અને રસ સિદ્ધ કરવો એજ પરમ પુરૂષાર્થ છે એમ સિદ્ધ કરેલ છે આયતનં વિદ્યાનાં મૂલં ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં ॥ શ્રેયઃપરં કિમન્યચ્છરીરમજરામરં વિદ્યાયૈકં ॥ એકોસૌ રસરાજઃ શરીરમજરામરં કુરુતે. ॥

ભારતવર્ષને સુવર્ણ ભૂમિતું સ્થાન આપનાર એજ રસાચાર્યો છે. આ શાસ્ત્રના આદિપ્રવર્તક મહાદેવ અને પાર્વતી અથવા હૈરવ અને હૈરવી દેવી છે. અને તેઓના અનુયાયી અથવા શિષ્યોએ આચાર્યવર્તમાં બધે રસધર્મ ફેલાવી ભારતના પ્રત્યેક પ્રદેશને ઉજ્જવળ કર્યો છે. સ્વદેશ અને ધર્મના અભિમાની આર્યનરપતિઓનાં સામ્રાજ્ય તપતાં હતાં ત્યારે આર્યોનાં તેજ બળ બુદ્ધિ પ્રભાવ વીર્ય પરાક્રમ વિગેરે આર્ય રસાયન શાસ્ત્રના પ્રતાપેજ જગતમાં પસરેલાં હતાં એ પ્રાચીન સાહિત્યો પૂરવાર કરે છે. ઐશ્વર્યુગમાં વેદધર્મી બ્રાહ્મણો દે આચાર્યોને રાજ્યના આશ્રયને અભાવ થવાથી ઐશ્વલોકી આ વિદ્યામાં કુશળતા ધરાવવા લાગ્યા હતાં તથા તેઓએ પોતાના ધર્મના પ્રચાર સાથે આ શાસ્ત્રના અથો નિર્માણ કર્યાં હતાં. તેમાં બ્રાહ્મણોનો તથા સનાતન ધર્મી રસાચાર્યોનો મોટો હિસ્સો હતો. દેહસિદ્ધિ અને લોકસિદ્ધિમાં તેઓએ અપૂર્વ સાદૃશ્ય મેળવ્યું હતું. તે વખતના અન્ય-ભંડાર હજી પણ હિંદના પ્રાચીન અન્ય સંપ્રદાય સ્થાનોમાં તીબેટ ભૂતાન

નેપાળ સ્વીડેન ઇંગ્લાંડ અમેરિકા જર્મની વગેરે દેશોમાં સાક્ષીભૂત અખંડિત છે. આર્યોની એ પ્રાચીન સાહિત્ય સામગ્રી ધન સત્તા અને બીજા પ્રલોભનથી વિપુલ પ્રમાણમાં વિદેશ ગંધ છે જઘ રહી છે. હિંદમાં સમ્રાટ સરકાર કે દેશી રાજ્યો આ પ્રાચીન સમૃદ્ધિની શોધખોળ પ્રત્યે ઉદાસીન રહે છે સારે એજ પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી યુરોપ અનેક આવિષ્કાર કરી પોતાની પ્રજાને વિવિધ પ્રકારે બળવાન બનાવી જગતમાં અચસ્થાન મેળવે છે. કહેવાય છે કે જર્મનીમાં હિંદનાં રસાયન શાસ્ત્રોના શોધખોળ પાછળ લાખો રૂપિયા ખરચાય છે તેમાંથી અનેક આ વિષ્કાર કરવામાં આવે છે અને પોતાની પ્રજાને તેના લાભ અપાય છે સારે આર્થ પ્રજા પોતાનાંજ એ શાસ્ત્રોના લાભથી વંચિત રહે છે તેના કારણુ રપષ્ટ છે તે આર્થાવર્તનું દુર્દેવ છે.

ભરતખંડનાં દેશી રાજ્યો એટલાં બધાં સમૃદ્ધ છે કે તેઓ ધારે તે આપણા વિવિધ સાહિત્યની શાખાઓના સંશોધન કરવાની સંસ્થાઓ કાઢી દેશની આબાદી અને ઉત્પત્તિમાં મોટા ફાળો આપી શકે અને એજ આર્યોનાં શાસ્ત્રોથી આર્યોની પ્રાચીન દીર્ઘિને ફરીવાર શિખરે ચઢાવે ભરતખંડ પોતાના પૂર્વ ગૌરવને પ્રાપ્ત કરવાની એ આશામાં નિષ્ફળ નહી યાય.

કાઠીઆવાડ સોરઠ-સૌરાષ્ટ્ર-દેવતાઓનું રાજ્ય કહેવાય છે અને તે સર્વ પ્રકારે ઉચિતજ છે. ઋષિમુનિજનોયે પવિત્ર ગણેલું સોમનાથ પાટણુ, શ્રી કૃ'ણની રાજધાની મૂળ દ્વારકા દ્વારિકાપૂરી, યોગીઓનું સ્થાન જુનાગઢ ગીરનાર પર્વત અને શત્રુંજય માત્રીમાતા પાટણુવાવ સુદામાપુરી જ્યાં પવિત્ર તીર્થ સ્થાનો સૌરાષ્ટ્રમાં છે. કાશીના ઝાંપા મુધી પ્રસિદ્ધિ પામેલા અને ભરતખંડમાં પોતાની વિદ્યાથી દિગ્વિજય કરનારા બ્રાહ્મણોને અને દિલ્લીના સમ્રાટો મુધી પોતાનાં શૌર્ય પરાક્રમોથી અચસ્થાન પામનારા ક્ષત્રિયોને ઉત્પન્ન કરનાર સોરઠ દાસાર ગ્રાહાવાડ ગોદેલવાડ વગેરે પ્રદેશોથી શોભતું સૌરાષ્ટ્ર કાઠીઆવાડ પ્રાચીન કાળથી માંડી આજ મુધી પોતાનું સ્થાન જળવી રહ્યું છે. એ પ્રાચીન વિનૃત્તિઓમાં એક રસપ્રકાશ મુધાકરના કર્ગી ભટ્ટ દમનાભના પુત્ર યશોધર ભટ્ટ નામના વિદ્વાન જુનાગઢમાં ઉત્પન્ન થયા છે. તેઓ જ્ઞાતે શ્રીગોઠ બ્રાહ્મણુ દત્તા. ઈ. સ. ૧૩૦૦ લગભગમાં તેઓ જુનાગઢમાં ઉત્પન્ન મુએત્ર એમ આજના વિદ્વાનો માને છે, પણ આ અન્યકારનો વધુ ખરિચય મળતો નથી. આ અંગમાં પારદના સંસ્કાર, રસખંધ, ભરત પ્રકાર,

સ્વર્ણાદિ ધાતુ મહારસ ઉપરસ ત્તાદિનાં લક્ષણ ગુણ શોધન મારણ, રસના ૧૦૦ પ્રયોગો યંત્ર મૂળા પુટ રસૌપધી ધાતુકૌતુક સુવર્ણ રૌપ્ય ખનાવવાના પ્રયોગો વાજકરણ સ્તંભક ઔપધો આદિ વિષયો ૧૩ અધ્યાયમાં વર્ણવ્યા છે. રોગોપચાર-ચિકિત્સા કરનારાઓને તથા વિવિધ પ્રકારના પારદના અને રસાયનના પ્રયોગ કરનારાઓને આ ગ્રન્થ ધણુ ઉપયોગી માર્ગદર્શક છે. આમાંના ધણુ પ્રયોગો ગ્રન્થકારે પોતે અનુભવેલા વર્ણવ્યા છે તેથી આ ગ્રન્થની મૌલિકતા વધે છે.

આ ગ્રન્થની ૨ ઊ હસ્ત લિખિત પ્રત અમારી પાસે છે તેમાંની એક દક્ષિણી વિદ્વાન સ્વ. શ્રી નારાયણ પ્રભાકર વિનોદ વડોદરાવાસી પાસેથી મળેલી બન્ને સરખાવતાં પાઠમાં ઢાઢ ઢાઢ જગોએ ફેર હતા તેમાં યોગ્ય લાગેલો પાઠ સ્વીકારેલો છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં વૈધરાજ જલદવજી ત્રીકમજી આચાર્યે છપાવેલા આ ગ્રંથમાં આ ગ્રંથકારને વિષયુ ભક્ત બતાવ્યા છે સારે અમારી પાસેની બન્ને પ્રતમાં શિવભક્ત લખ્યા છે. પ્રાચીન પ્રત્યેક રસાયન શાસ્ત્રના આચાર્યો શિવભક્તજ હતા એ ઐતિહાસિક સત્ય છે એટલે અમારો પાઠ વધુ માન્ય છે.

આ ગ્રન્થની ૨ જી આવૃત્તિ ધણુ વર્ષથી ખલાસ થઈ ગયેલી છતાં પ્રેસમાં કામના ભરાવાને લઈ આ ૩ જી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થતાં વાર લાંબી છે. અને અમારા સંખ્યાબંધ ગ્રાહકોને ધણુ મહીના વાટ જોવી પડી છે પણ તેનો બદલો આ ૩ ત્રીજી આવૃત્તિમાં જ સુધારા વધારા રાજવૈદ્યે કરેલા છે તેમાં વળી રહે છે આંગલી આવૃત્તિઓમાં સોતું રૂપ ખનાવવાના તથા યંત્ર મૂળા વગેરેનાં ભાષાંતર આપ્યાં ન હોતાં તે આમાં આપેલાં છે સિદ્ધૌપધીઓ દિવ્યૌપધીઓ રસૌપધીઓ વગેરેના અર્થ આપ્યા છે ગ્રન્થકારે યંત્રોના નામજ આપ્યાં છે સારે રાજવૈદ્યે દરેક યંત્રની ખનાવટ બીજા ગ્રન્થોમાંથી લઈ તેના ભાષાંતર આપ્યા છે. કાગળ છપાઈ વગેરેમાં પણ હાલની કાગળની મોંઘવારી છતાં સુધારો કર્યો છે એમ આ ૩ ત્રીજી આવૃત્તિ રસશાળાના ગ્રાહકોને અને રસશાળાના સાહિત્યના પ્રેમીઓને સંતોષ આપશે એવી ખાત્રી રાખું છું.

રસવૈદ્ય મહેશ્વર જીવરામ રાજવૈદ્ય,
રસશાળા ઔપધાશ્રમ, ગાંડલ-કાઠીઆવાડ.

अनुक्रमणिका

अध्याय १

विषय	पृष्ठ
अन्यकारतुं मंगलाचरण	१
विषयानुक्रम	"
पारद उत्पत्ति	२
पारदना १८ संस्कार	३
पारदना ५ दोष	४
पारदनां ७ भेद	"
पारदतो १ लो संस्कार स्वेदन	"
" २ लो " मर्दन	५
" ३ लो " मूच्छन	६
" ४ शो " उत्थापन	"
" ५ भो " पातन	"
उर्ध्वपातन	"
अधःपातन	"
तिर्यक् पातन	७
" ६ ठो " शोधन	८
" ७ भो " नियामन	"
" ८ भो " दीपन सुप्तेत्पादन	९
" ९ भो " अभ्रकभास	११
नृत्यत्र अभ्रकसत्त्व नरण	१२
पिंड	१२
पारदतो १० भो संस्कार चरण	"
" ११ भो " गर्भदृति	१३
" १२ भो " धालदृति	"
" १३ भो " नरण	"
नृत्यत्र चने तेनो अभ्रक नरण	१५
पिंड	१५
नृत्यत्रनिहा	१५
अग्निभृतिहा	१५
पारदतो १४ भो संस्कार चरण	१६

विषय

विषय	पृष्ठ
सारणुर्कर्म भाटे मुस	१७
सारणु तेल	१८
कटक	"
पीन	"
पारदतो १५ भो संस्कार कामणु	"
" १६ भो वेधन	१९
वेध करनारा तेल	२०
वेधना भेद लक्षण	"
लेप वेध	"
क्षेप वेध	"
कुंत वेध	"
धूम वेध	"
शण्डवेध	"
पारदतो १७ भो संस्कार रंजन	२१
" १८ भो " सेवन	२२

अध्याय २

जीर्णुजीर्णु पारद आंधवाना प्रयोग	२४
भृक्षिकाबंध १	"
" २	२५
" ३	२६
" ४	"
" ५	२७
दीराना सत्वथी पारद बंधन	६
दीरानी वीरमथी पारद बंधन	७
अभ्रक सत्वनी दृतिथी पारद बंधन	८
दीरानी दृतिथी पारद बंधन	९
सुवर्ण दृतिथी	१०
शोनाथी	११
आदीथी	१२
भोरगुथाथी	१३

विषय	पृष्ठ.
धातुभीज्यी	१४ ३५
डांतबोहथी	१५ ३६

अध्याय ३

द्विगुणाभांथी पारद डाहवो	३८
पारद लरम श्वेत-रसकपूर	"
पारद लरम अक्षु वलुं उदय लारकर	३९
पारदनी तक्ष लरम लाव	४०
पारदनी मालुं रंगनी लरम	"
छटयंत्रमां पडावेवी पशुशु	"
गंधक नगरित पारद लरम	४१
पारद लरम कृष्ण	४२
"	"
"	"
"	४३
" श्वेत	४४

अध्याय ४

आड धातु	४६
सोनातुं शोधन	"
सोनानी लरम विधि १-२-३-४	४८
" शुशु	"
इषाना भेद	४९
इषानुं शोधन	४९
रोष्य लरम १-२	"
ताम्रभेद शोधन	५०
ताम्र लरम विधि १-२	५२
सोमनाथी ताम्र-३	"
ताम्र लरम विधि-४	"
ताम्र लरमना शुशु	५३
बोहाना भेद	५४
बोह शोधन बोह लरम विधि १-२-३	५५
" शुशु	"
भंग शोधन मारशु	५६
नाग सीमुं शोधन मारशु शुशु	५८
पिनण भेद शोधन मारशु शुशु	५९

विषय	पृष्ठ.
डांसानी लरम शोधन मारशु-शुशु	५९
वतबोह दृति शोधन मारशु शुशु	६०

अध्याय ५

आड महारस	६१
अत्रकना भेद	६२
अत्रक शोधन	६२
अत्रक लरम विधि १-२-३-४	६४
" शुशु	"
अत्रक सत्त पातन	"
" लरम शुशु	"
"	६६
रानवर्त शोधन लरम शुशु	६७
वैकृत लक्षु शोधन लरम शुशु	६८
भोरशुयानुं शोधन मारशु शुशु	६९
भोरशुयानी चीटी	"
सुवर्ण माक्षिक शोधन मारशु शुशु	७०
रोष्य माक्षिक शोधन शुशु	७२
शिवाञ्जत परीक्षा शोधन मारशु शुशु	७४
प्रयोग	७४
भापरीयुं रसक (नसन) लक्षु	
शोधन मारशु शुशु	७६

अध्याय ६

आड उपरस	७८
हरताण लक्षु शोधन सत्त	७९
इटकी	"
मनशीण	"
सुरमाना भेद	८१
गंधक	८२
" प्रयोग शुशु	८३
" " लेप	८४
" " तेषदुति	"
कंडुश-पीजियो शोधन शुशु	८५
हीराकरी	८६
नवसार	"

विषय	पृष्ठ.	विषय	पृष्ठ.
डाडी	८७	शंभोदर आडाभां	"
हींगलो	"	आनंद बैरवी मुटी	१०५
गेड	८८	अतिसार बैरवी,,	"
अंथर	"	कनक सुंदर ताव आडा मंदासि	"
गिरिसिंहदुर	८९	कर्पूर मुंदरी गोणी संत्रहण्णी	१०६
भोदार	"	अतिसार नारायण प्रयोग	"
पिंड गनतुं भीकुं "	"	मलयपायनी वटी आडा	१०७

अध्याय ७

नवरत्नो	९०	पांडुकुधार-पांडुरोग	"
भास्त्रिक गन गुथु	९१	पांडुनाशन १-२	१०९
परवाणां	"	पांडुसहन "	११०
पलां पानां	९२	मृगांक पोतली क्षय	"
पोषराण	"	हेम गर्भ पोतली "	१११
हीरानी परीक्षा "	९४	" "	११२
हीरानी वारम वि. १-२-३	९५	राजमृगांक	"
१०७ रसायन	"	लोकनाथ पोतली "	"
१०८ पोतली	"	सुयिका वारण्य सन्निपात सर्पदंश	११४
१०९ रसायन छ प्रकारनी सिद्धिआपनाई	"	पंचवक्त्र रस १ सन्निपात	११४
नीलम गन गुथु	९६	" २ "	११५
गोमेदमणि	"	उन्मत्त रस नस्य "	"
द्वैतमणि	९७	सन्निपातगन	"
अर्धां जवेरानोभां ज्येष्ठ-कदंब	९८	कनकमुंदर सन्निपात सर्पदंश कुष्ठ	११६
रत्नोनी टुनि	९९	सन्निपात बैरव	"

अध्याय ८

नवरत्नो १ तावभां	१००	पंचामृत रस दम उधरस	११७
" २ "	१०१	वातनाशन ८० वा	"
महात्म्यमंडूक्य वायुका पत्र	"	विरेदी-लुधाग	११८
नवर रि रस वायुका पत्र	"	धन्वामेदी लुधाग	"
तशेननवर रि रस	१०२	अभिरस वृद्ध (स्वयमसि) उधरस	११९
नवरपी गेणी	"	असि दीपन	"
नवर कंतन रस	१०३	वदन सत	"
नवर रि रस	१०३	सुर्वावर्त आस उधरस	१२०
सुर्प रस-नावभां	"	स्वच्छंद बैरव आडा	"
प्रतिज्ञा व.यन सन्निपाते	१०४	त्रिविक्रम पधरावण पयरी	"
		तालकेश्वर कुष्ठ	१२१
		कुष्ठकुधार "	"

विषय	पृष्ठ.
कुष्ठधन	१२२
सर्पलाक्षत व्युत्थं कुष्ठ	१२२
श्वेतकुष्ठधन क्षेप	१२३
सर्वेश्वर रस सर्वकुष्ठ	"
स्वर्णक्षीरी रस	१२४
मेहपाद प्रमेह गण्डकेसरी	"
महावदनि (महासि) रस वानारोग	१२५
विद्याधर रस उदररोग	"
त्रिनेत्ररस हरस	"
शुद्धगण्डकेसरी	१२६
अग्निपुंजी अशुष्क	"
अशुष्क कटुक	१२७
मंथान कैरव कङ्करोग	"
महाकाश श्वास भांसी	"
हेमपर्पटी सप्तामृत पर्पटी सङ्ग्रहणी	१२८
अग्निकुमार कृषी उदररोग	१२९
अग्निध्वज कृषी हृदय रोग उदररोग	"
उदरधन रस	१३०
स्थोस्यापकर्षण रस	"
वातमेहांतक	"
प्रमेहांकुश	१३१
मेहारि	"
स्थूयराज गण्डकेसरी -	"
सिद्ध पंचानन	१३२
शीतारि-शीतवात	"
कुमुदेश्वर क्षय	"
यक्षमहर	१३३
पूरुषोद्दु क्षय वातकङ्क	"
स्वर्णपत्र	१३४
सर्व सुंदर	"
त्रिदोष शमन सन्निपात	"
पित्तदन्तन-पित्तरोग	१३५
श्वेतकुष्ठहर	"
मेहनाशन	"
मेहांकुश	"
मृत्युञ्जय रसायन-आयुष्य वधे	"

विषय	पृष्ठ.
कृमि निरेयनी वटी	"
अमरकला निधि क्षय	१३६
लासकेराद्य	"
कामदेव-वाञ्छकर	१३८
कंदर्पसुंदर	"
राजभृगांक रस क्षय	१३९
अमृतसुंदर वाना रोग	१४०
जेयरी गुटी-दोहलोहथी	"
अमरसुंदर आयुष्य वधे	"
तालकराज रस सर्वरोग	१४१
अरभरी बिद् पथरी	"
अरभरी श्लेष्क	१४२
त्रिपुर कैरव उदररोग	"
"	"
"	"
अपरभारहरांगन-नस्य	"
अपरभारहरांगन	"
नवरहरांगन	१४३
कृम्यकुश रस हृदय	"
हृद्योष्ठी-अश्वयोष्ठी	"

अध्याय ९

द्विष्य ओषधीयुं पारदने आंधनारी	१४६
रसौषधीयुं	१४८
महौषधीयुं	१४९
सिद्धौषधीयुं	१५१

अध्याय १०

यंत्र	१५३
दोषो-पत्रलक्षी-पातन-धटी-गर्वायंत्र	१५४
प्रष्टिका-नल-कम्प-अश्व-उमर-विपिट	
तुला-लवण्यु कोष्ठिका अन्तरालिक यंत्र	१५५
धूप-नाभियंत्र नगमुद्रा-अग्निमुद्रा-अस्त- विद्याधर कुंड-त्रिदन्तयंत्र	१५६
उडी-सोमानल-गगन-किना-वाञ्छुका-पाताल	
भूधर-सारण्यु दिपिका रथाक्षी-लरभ यंत्र	१५७
हंसपाक यंत्र	१५८

विषय	पृष्ठ.
भूषा-सुस	"
योग-गार-वर-वर्णन-इय-गिड-वज- वृन्ताक-गोस्तनी-महल-पवन-महा-	"
मंगल-मर्ल-मुसल अटली नतनी मुस	१६०
कोडी-कोडी	१६१
अंगार-पाताल-गार-तिर्यक प्रथमन अटली कोडीयुं	१६२
पुट-लडी	"
महा-गज-वारह-डुकुट-कपोत-गोवर	"
भृङ्गाड-वालुका-भूषर-दावक-अटला-पुट	१६४

अध्याय ११

सोनुं अनाववाना प्रयोगो	१६७
प्रयोग—१	"
" २-३-४-५	१६८
" ६-७-८-९-१०	१७०
" १०-११-१२-१३-१४-१५	१७२
" १६-१७-१८-१९-२०	१७४
इधुं सांटी अनाववाना प्रयोगो	१७६
प्रयोग १-२-३-४-५-६-७-८-९	"
" १०-११-१२-१३-१४	"

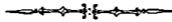
विषय	पृष्ठ.
" १५-१६-१७	१७६-१८४
कृत्रिम अनावटी मोतीनी कृति	"
अणुं मोतीमांथी मोटां मोती अनाववा	"
अनावटी परवाणा करवानी रीत	१८५

अध्याय १२

वानरी वटी (वाकर)	१८५
शतावर्षादि वाञ्छकरावलेह	"
शृंगारटकादि	१८६
कामटीभिकर	"
भाषादि	१८७

अध्याय १३

वीरस्तंभकरी वटी १	१८८
शुकस्तंभकरी वटी २	"
रेतःस्तंभकरी वटी ३	१८९
वीरस्तंभकरी लेप वटी ४	"
शुकस्तंभन सूर्य	"
अन्यकर्तानुं वंश वर्णन	१९०
रसशाणा औषधाश्रमना पुस्तका अने	"
औषधानी नदिरात	१९१

॥ ॐ नमः शिवाय ॥

रससिद्ध यशोधर विरचिन

रसप्रकाश सुधाकरः

अध्याय १

ग्रंथकारं मंगलाचरण ।

शशिकलाकल्पितं हि श्रुमाननं शिवनिधानमयो ऋषिपूजितम् ।
जननपालनसंहरणात्प्रकं हरिहरं प्रथमं प्रणमाम्यहम् ॥ १ ॥
कुमुदकुन्दसिताम्भारिणीं विमलमौक्तिकद्वारमुशोभिताम् ।
सकलसिद्धगणैरपि सेवितामहरहः प्रणमामि च शारदाम् ॥ २ ॥
वदनकुंजरमभ्रदलशुक्तिं त्रिनयनं च चतुर्भुजवामनम् ।
कनकरत्नमुशोभितशेखरं गणपतिं प्रथमं प्रणमाम्यहम् ॥ ३ ॥
गिरिश्याम सदा महद्दक्षुतं संकलरोगविघातकरं परम् ।
सकलसिद्धिसमूहविशारदं प्रणतपापहरं भवपारदम् ॥ ४ ॥

अंशुभायी शैलाश्रयान, भद्रदेवययुक्ता मुष्मवाणा, नगना इत्याजुना स्थानकूप
ऋषिभ्योऽपि पूजयेत्वा, उत्पति पावननाथ इत्यामां समर्थं येवा महदेव अने विष्णुने प्रथम
प्रथम इहे धुं. येन इभगपुत्र्ये के उदरपुत्र्ये सरभां येन वल्ल धरत्यु इत्यामां, २२००
श्रीतीना दारथी मुशोभिन, अधा सिद्धोपे सेवेधां, शारदाभ्याने प्रथम इहे धुं. महदेवना
तेजस्य अशुन शक्तिवाणा, समग्र. शरतो अंदार इत्यामां, अधी सिद्धि (देवसिद्धि अने
देवसिद्धि) ना अधिष्ठाना, पथे लायनाश म. लुभोनां प्रापेने इत्यामां, नम मरुणा
दुःखभांथी मुक्ता इत्यामां, देवदेवप्रणी पाद देवने प्रथम इहे धुं. (१ + ४)

आ ग्रंथमां दासल करेला विषयो.

प्रथमं पारदेत्विति कथयामि यथातथम् ।
ततः शोधनकं तस्य तथाष्टादश कर्म च ॥
चतुर्धा वंशविज्ञानं भस्मत्वं मृतकस्य च ।
घानूनां शोधनं चैव मारणं गुणवर्णनम् ॥
अष्टौ महारसाः सम्यक् प्रोच्यंतेत्र मया खलु ।
तथा चोपरसानां द्वि गुणाः शोधनमारणम् ॥
द्वितीयां च सर्वेषां कथयामि सविस्तरम् ।
रत्नानां गुणदोषश्च तथा शोधनमारणम् ॥

क्रामणं रंजनं च व द्रुतमेलनकं रसे ।
 रसांश्च शतसंख्याकान्कथयामि सविस्तरात् ॥
 औषधीनां समाख्याता भेदाश्चत्वार एव च ।
 दिव्यौषधयो रसौषध्यः सिद्धौषध्यस्तथा पराः ॥
 महौषध्य इति प्रोक्ता यंत्राण्यथ पुटानि च ।
 भूपःश्चैव हि धातूनां कौतुकानि समासतः ॥
 राजीकरणयोगाश्च शुक्ररतंभकरास्त ।
 नातिसंक्षेपविस्तरात् ग्रंथेस्मिन् परिकल्पिताः ॥ ५ + १२ ॥

१ प्रथम अध्यायमां—पारदोत्पत्ति पारदशोधन अने अटार संरंकारो, २ न्न मां
 रसपध आर प्रकारे, ३ न्न अध्यायमां पारदलारमनी विधि शुषु, ४ था मां धातुशोधन भारषु
 शुषु, ५ मा मां अठ मह रस शोधन भारषु शुषु, ६ ष्टा मां आठ उपरसशोधन भारषु
 शुषु कृति, ७ मा मां नव रत्नोत्ता शुषु दोष शोधन भारषु परीक्षा, ८ मा मां १०० रस
 औषध, ९ मा मां दिव्यौषधी, रसौषधी सिद्धौषधी, महौषधीयो, १० मा मां यंत्र भूषा डेडी
 पुट, ११ मा मां धातुशुद्धक, १२ मा मां वालुकर पौष्टिक औषध, १३ मा मां पीपस्तंलक
 प्रयोगो. अे प्रमाळु विषयो आ अंथमां, पण्डु दुःकमां पण्डु नदी, पण्डु विरतारथी. पण्डु नदी
 अे प्रमाळु डहेनाणे. (५+१२)

हिमालयात्पश्चिमदिग्दिग्भागे गिरीन्द्रनामा रुचिरोस्ति भुधरः ।

तत्सन्निधानेऽतिमुष्टकूपे साक्षाद्रसंद्रो निवसत्ययं हि ॥

कुमारिकारूपगुणेन युक्ता स्वलंकृता बाह्वरेऽधिरूढा ।

तत्रामता कूपमवक्षमाणा निवर्तिता सा महता जवेन ॥

प्रधावितः मृतवरश्चतुर्षु ककुप्सु भूमौ पतितो हि नूनम् ॥

परितः पर्वतात्सम्यक् क्षेत्रं द्वादशयोजनम् ।

विस्तीर्णं च मुष्टत्तं हि मृतकस्य समीरितम् ॥

तन्मृदः पातने यंत्रे पातितः खलु रोगहा ।

जायते रुचिरः साक्षाद्दुच्यते पारदः स्वयम् ॥

कृपाङ्गिनिःमृतः मृतश्चतुर्दिक्षु गतो द्विजः ।

क्षत्रियो वैश्यशूद्रौ च चतुर्धा जायते खलु ॥

श्वेता कृष्णा तथा पीता रक्ता वै जायते छविः ।

प्राच्यां याम्यां प्रतीच्यां च कौबेर्षीं च दिशि क्रमात् ॥

श्वेतः श्वेदविधाने स्यात्कृष्णो देहकरस्तथा ।

पीतमर्गः स्वर्णकर्ता रक्तो रोगविनाशकृत् ॥

સર્વં એકીકૃતાં એવં સર્વકાર્યકરાર્થઃ સદા ।

સેવિતાઃ સર્વરોગત્રાર્થઃ સર્વસિદ્ધિવિધાયકાઃ ॥

इत्थं मृतोद्भवं ज्ञात्वा न रोगैर्वाध्यते खलु ।

શોધિતો મારિતથૈવ ક્રામિતઃ સારિતઃ શુભઃ ॥ ૧૩ + ૨૧ ॥

દિમાલયમાં દાખલ થયા પછી પશ્ચિમ દિશાએ ગિરીન્દ્ર નામનો પર્વત છે તેની આલુ-
બાળમાં પારના કુવા છે. સુવર્ણાદિ ધાતુ તરફ શુદ્ધ પારદનું સ્વભાવિક આકર્ષણ થતું હોવાથી
તે કાળમાં સ્વર્ણાકાર રુદ્રા કુમરિકાને ધોડાપર જોસારીને કુવા પામે લઇ જતા અને તે કન્યા
તરફ આકર્ષણ બહાર આવેલા પારાને લઇ લેતા આ વાત દરેક સિદ્ધપુરો પોતાના ગ્રંથમાં
સ્વીકારેલ છે તેથી તેમાં કાંઈ સંદેહ હોતું નોંધ્યે પારદના કુવાની વાત અમે તો સહજ
મનીષે છીએ. આજુબહી ગિરિરાજ દિમાલયનાં સમ્યા બધે શિખરે તથા તેને લગતા પર્વતો
માનવી પ્રાણીથી અગમ્ય છે તે પછી કાંઈ વિભાગમાં તેવા શુદ્ધ પારદના કુવાઓ હશે
દિમાલયનું પ્રસન્ન ન્શન કરનારા પશ્ચિમના ધુરંધર ત્રિકાનો પણ મુખ્ય બની જાય છે, અને
માનવી શુદ્ધિ તે પ્રદેશમાં કુદિન જ્યાંય છે. દિમાલયમાં કરનારા રહેનારા સાધુ મદાભાગ્યોનાઃ
કહેવા પ્રમાણે ત્યાં ધણું સ્થળોમાં એવી રેતી મળી આવે છે કે તેને એ ધણું ઉમરૂપત્ર કરી
ઉડાડનાં પારે નીકળે છે. ખીલ ધાતુઓ પણ દિમાલયમાં અસમ્ય સ્થળોમાં છે અને દિમા-
લયન ઔષ્ઠોગિક સ્થળ તરીકે પચકં કરી તેમાં શોધખોળ કરવામાં આવે તો એક દિમાલય
પર્વત આખા આર્ષાવર્તને ધનસંપત્ત કરી શકે એમ છે એવું અનેક સાધુ પુરોહિત કહેવું છે.
દિમાલયમાં સમ્યાબધે અગમ્ય સ્થળો છે કે જ્યાં રસસદ્ મહા પુરોહિત અગર અમર દેવરાગા
બની કુનિયાનું નિરીક્ષણ કર્યું કરે છે અને ભારતવર્ષની ઉત્તમિ અવનતિના ચક્રને તપાસે છે.

દિમાલયની પશ્ચિમે ગિરીન્દ્ર નામનો (કેલાસનિકટવર્તી) શિખર છે તેની આસપાસ
૪૮ ગાંઠ મુખીનો પ્રદેશ પારદનું સ્થાનક ગણાય છે. તે જમીનની માટી સાથે મિશ્રિત પારદ
રહેલો હોય છે અને ઉર્ધ્વપાતન યંત્રદ્વારા ઉડાડવાથી મટીથી છુટો પડે છે. સિદ્ધ પુરોહિ
કહે છે કે એ પારદમાં સફેદ કાળી-પીળી અને લાલ ગાંધ્ર હોય છે પૂર્વ દિશા તરફના પારદમાં
સફેદ ગાંધ્ર હોય છે. દક્ષિણ દિશા તરફનામાં કાળી પશ્ચિમ દિશા તરફનામાં પીળી અને ઉત્તર
દિશા તરફનામાં લાલ ગાંધ્ર હોય છે. અને તે પ્રમાણે એક કાળી, પીળી, રાતો એમ પારે
કહેવાય છે. સફેદ પારદ રીપ ક્રિયામાં, કાળી ગટપણ મરણ મટાડવામાં, પીળી સુવર્ણ
કરવામાં અને લાલ રોગ મટાડવામાં ઉપયોગી છે.

દાઘમાં તો પારે પરદેશથી આવે છે. દિમાલયમાં કે દિદુરધાનના ખીન વિભાગમાં
તેની શોધખોળ થતી નથી. જો કે કેટલાક જમાના પહેલાં પારદ વિગેરે ધાતુઓ આ દેશમાં
વિપુલ થાતી પણ દાઘમાં તો દેશ ખનીજ પદાર્થો માટે પરદેશ ઉપર મેટિ ભાવે આધાર
રાખે છે. દાઘમાં દિગગો યજુ પરદેશી આવે ભારે કામ આવે છે. આજુ સંકાર કરવા માટે
બગર પારદ લેવો અથવા દિગગામાંથી પારે કાઢી કામ આરંભવું. (૧૩+૨૧)

પારદના આઠ સંસ્કાર થયવા કર્મ—
સ્વેદનં મર્દનં ચૈવ મૂર્છનં સ્પાતકૃત્વિનમ્ ।
પાતનં રોધનં સમ્યક્ નિયામનચુદીપને ॥

તથાન્નકગ્રાસમાન ચારણં ચ ક્રમેણ હિ ।
 ગર્ભદ્રુતિર્વાઘદ્રુતિઃ પ્રોક્તં જારણકં તથા ॥
 સારણં ક્રામણં પ્રોક્તં વેધકર્મ ચ રંજનમ્ ।
 સેવનં પારદસ્યાથ કર્માણ્યઘ્ટાદશૈવ હિ ॥
 उद्देशतो मयात्रैव नामानि कथितानि वै ॥२२+२५॥

૧—સ્વેદન.	૫—પાતન.	૯—અન્નકગ્રાસમાન	૧૪—સારણુ
૨—મર્દન.	૬—રોધન.	૧૦—ચારણુ.	૧૫—ક્રામણુ.
૩—મૂર્ચ્છન.	૭—નિયમન.	૧૧—ગર્ભદ્રુતિ.	૧૬—વેધન.
૪—ઉત્થાપન.	૮—દીપન.	૧૨—આઘદ્રુતિ.	૧૭—રંજન.
		૧૩—જરણુ	૧૮—સેવન.

એ પ્રમાણે પારદના ૧૮ સંસ્કારો કલા છે (૨૨+૨૫)

પારદના પાંચ દોષ.

દોષા પંચ સમુદ્દિષ્ટાઃ પારદાનાં ભિપગ્વરૈઃ ।
 મલો વિપં તથા વહ્નિર્મદો દર્પશ્ચ વૈ ક્રમાત્ ॥
 મૂર્ચ્છા મૃત્યુ મદં ચૈવ સ્ફોટં કુર્યુશ્ચિરોન્નમમ્ ॥ ૨૬ ॥

પારદમાં પાંચ દોષ છે. મળદોષથી મૂર્છા આવે, વિષદોષથી મરણુ, અગ્નિદોષથી મદ, મદદોષથી અને વિસ્ફોટક અને દર્પદોષથી માયુ-મગજ ભંગ. માટે રોધન કરી વાપરવે. (૨૬)

પારદમાં સાત મેલનાં પડ છે દોષ.

કંચુકાઃ સપ્ત સૂતસ્ય કથયામિ યથાર્થતઃ ।
 નામાનિ કથયામ્યેપાં દેવીશાસ્ત્રાનુસારતઃ ॥
 મૃચ્છૈલજલશુલ્વાયોનાગવંગસમુદ્ભવાઃ ।
 સૂતકે કંચુકાઃ સપ્ત તતથૈવ વિપોષમાઃ ॥
 દ્વાદશૈવ હિ દોષાઃ સ્યુથૈથ નિષ્કાસિતા દ્વિજૈઃ ।
 તેપાં હિ રસસિદ્ધિઃ સ્યાદપરે યમસન્નિષાઃ ॥
 તસ્માદ્દોષાપહરણં કર્તવ્યં ભિપગુત્તમૈઃ ॥ ૨૭+૨૯ ॥

પારદમાં, માટી, પથરા, પાણી, ત્રાણુ લોદુ સીમું, અંગ એના મેલનાં સાત પડ દોષ છે, અને તેથી તે મેલવાળા પારદ વાપરવાથી ઘણું નુકસાન થાય છે. માટે પાંચ દોષ અને સાત મેલનાં પડ ઠાટી પારદને શુદ્ધ કરીને વાપરવે તે શિવાય કાપ્પેદો થતો નથી પારદને આ રીતે શુદ્ધ કર્યા વિના વાપરનારા વેદો જ્ઞમરાજ જ્યાં સમજ્યા. (૨૭ + ૨૯)

૧ પહેલો સંસ્કાર સ્વેદન.

તત્ર સ્વેદનકં કુર્યાન્નિયાચચં શુભે દિને ।
 મૃતસ્ય સ્વેદનં કાર્યં દેહાભ્યાંત્રેણ વાર્તિકૈઃ ॥

द्वारो चाम्बलेन सहितो तथा च पटुपंचकम् ।
 त्रिकटु त्रिफला चैव चित्रक्रेण समन्विता ॥
 पुष्पकासीससौराष्ट्र्यौ सर्वाण्येव तु मर्दयेत् ।
 ओषधानि समांशानि रसादृष्टमभागतः ॥
 कृत्वान्धमूर्षां तेषां तु तन्मध्ये पारदं सिपेत् ।
 त्रिगुणेन सुवस्त्रेण भूर्जपत्रेण वेष्टयेत् ॥
 गुणेन काष्ठखण्डे वै वद्धां तु रसपोटलीम् ।
 लम्बायमानां भाण्डे तु तुपवारिमपूरिते ॥
 त्रिदिनं स्वेदयेत्सम्यक् स्वेदनं तदुदीरितम् ॥३० + ३५॥

यवक्षारादि मूर्षा—रत्नपार, आष्टपार, अम्रवचन, मुंड पीपर, भरी, दरडे भेद्रां
 आभगां, त्रिकटु, दीराक्षरी, इट्टरी ये अर्धां समभागे आंटी राभवां. पारद शेर ४ लेखे
 अर्धां शेर उपयो लुके लघु लीगुने रस नाभी धुटी अष्ट अधमसमां पारो लरवा पछे
 अे भूसने त्रयः क्षपत्री पीटी तेना उपर भेज्जपत्र पीटी देरा आंधी दोलापत्रमां त्रयु दिवस
 आइ आपयो तेमां धान्यान्ध सुरडा लरवा. अे स्वेदन संस्कार भयो. (३० + ३५)

२ बंजो मर्दन संस्कार.

अयं मर्दनकं कर्म येन शुद्धतमो रसः ।
 प्रजायते विस्तरेण कथयामि यथातथम् ॥
 खल्वे विमर्दयेत्सृतं दिनानि त्रीणि चैव हि ।
 अयं खल्वप्रमाणं हि वक्ष्ये तत्र मयाधुना ॥
 कलांगुलस्तदायामथोत्सेधोपि नवांगुलः ।
 विस्तरेण तथा कुर्यान्निघ्नत्वेन पदंगुलम् ॥
 द्वयंगुलः पृष्ठविस्तारो मध्येतिमसृणीकृतः ।
 अर्धचंद्राकृतिश्चापि मर्दकोत्र दशांगुलः ॥
 मृतः पञ्चपलस्त्रस्मिन्तमर्दयेत्कांजिकैस्त्रयदम् ।
 वह्निर्मलविनाशाय रसराजं तु निश्चितम् ॥
 उष्णकांजिकतोयेन क्षालयेच्चदनन्तरम् ॥ ३६ + ४१ ॥

अरसतुं पभाजु—मनापट, लांभी १६ आंगण, डंभी ६ आंगण, पट्टेजी ६
 आंगण, डंभी ६ आंगण, नदी २ आंगण, वयमां लीभी अर्धअंश तेना आक्षरणी अनी
 दश आंगणो अेरी अरसमां.

२० नोशा पारद अने अटी नोशा उपरु यवक्षारादि मूर्षा नाभी धान्यान्ध नाभतुं
 वरुं अने धुंरुं त्रयु दिवस धुंरुं त्रयुं रात्रे अंध राभतुं दमेधां अवरु उपरु मूर्षा ननु ना ननु

अनं धान्यान्मल यामे कलाके ननु न्नाभतु न्तुं पथी गरम इरेला धान्यान्मथी पारदने योछ
नाभवेो ओटले पीछे भर्न संस्कार कथो पारद वधु शोधवो छे य तो पीछे भरलोमां विश
विश तोला धुंटाववो. (३६+४१)

३ त्रीजे मूर्च्छन संस्कार.

अतःपरं भवक्षयामि पारदस्य तु मूर्च्छनम् ।
मूर्च्छनं दोपरहितं सप्तकञ्जुकनाशनम् ॥
स्वर्जिका यावशूकश्च तथा च पटुपंचकम् ।
अम्लौषधानि सर्वाणि सूतेन सह मर्दयेत् ॥
खल्वे दिनत्रयं तावद्यावन्नष्टत्वमाप्नुयात् ।
स्वरूपस्य विनाशेन मूर्च्छनं तदिहोच्यते ॥
निर्मलत्वमवाप्नोति ग्रंथिभेदश्च जायते ॥ ४२+४४ ॥

साठभार. नवभार. पंचशतवधु प्रत्येक पारदधी आहमा लागे लघु अधी नतनां
आठा पदार्थधी धुंटावुं नधु द्विस धुंटावधी पारो तेमां भणी नशे नष्टपिष्ट थछ नय लारो
ते मूर्च्छन संस्कार कथो गधुप आ संस्कार करवाधी पारदमांनां सात कसुक पड नाश
पामे छे. (४२+४४)

४ चोयो उत्थापन संस्कार.

अथोत्थापनकं कर्म पारदस्य भिपग्वरैः ।
करणीयं प्रयत्नेन रसशास्त्रस्य वर्त्मना ॥
दोलायत्रे ततः स्वैद्यः पूर्ववद्दिवसत्रयम् ।
सूर्यातपे मर्दितोसौ दिनमेकं शिलातले ॥
उत्थापन भवेत्सम्यक् मूर्च्छादोषविनाशनम् ॥ ४५+४६ ॥

पदेला संस्कारनीं पेटे दोलायत्रमां नधु द्विस आह आपनी पथी ओक द्विस
सूर्यने तडके पथ्यरनी भरलमां धुंटावो ओटले पारद त्रीज संस्कारना मिश्रधुथी लुटो पडे
आ संस्कार कथधी मूर्च्छादोष नाश पामे छे. (४५+४६)

५ मो पातन संस्कार.

पातनं हि महत्कर्म कथयामि सुविस्तरम् ।
त्रिधा पातनमित्युक्तं रसदोषविनाशनम् ॥
ऊर्ध्वपातस्त्रयःपातस्तिर्यक्पातः क्रमेण हि ।

ऊर्ध्वपातनम्—

ऊर्ध्वपातनयंत्रस्य लक्षणं तदिहोच्यते ।
मृध्मयी स्थान्तिका कार्या चेच्छिद्रता तु पटंगुल्या ॥

मुखे सप्तगुणायामां पारतस्त्रिदशांगुला ।
 इयन्माना द्वितीया च वर्तव्या स्थालिका शुभा ॥
 क्षारद्वयं रामठं च तथा हि पटुपञ्चकम् ।
 अज्ज्वलेण संयुक्तं मूतकं तैस्तु मर्दयेत् ॥
 लेपयेत्तेन कल्केन अधःस्थां स्थालिकां शुभाम् ।
 उपरिस्थामधोवक्त्रां दत्त्वा संपुटमाचरेत् ॥
 समस्मलवणेनैव मुद्रां तत्र प्रकाशयेत् ।
 जुल्यां स्थालीं निवेदयाथ धान्याग्निं तत्र कारयेत् ॥
 तस्योपरि जलाधानं कार्यं यामचतुष्टयम् ।
 स्वांगशीतलतां ज्ञात्वा ऊर्ध्वं ग्राहयेद्रसम् ॥
 ऊर्ध्वपातनयंत्रं हि तदेवं परिकीर्तितम् ।

अधःपातनम्—

पूर्वाक्तां स्थालिकां सम्यक् विपरीतां तु पंक्तिरे ।
 गर्ते तु स्थापितां भूमौ ज्वालयेन्मूर्ध्नि पावकम् ॥
 यामत्रितयपर्यंतं अधः पतति पारदः ।
 अधःपातनयंत्रं हि कीर्तितं रसवेदिभिः ॥

तिर्यक्पातनम्—

पूर्वाक्तैरौषधैः सार्धं रसराजं विमर्दयेत् ।
 तिर्यग्व्यष्टे रसं क्षिप्त्वा तन्मुखे वपरो यष्टः ॥
 कनीयानुदरे छिद्रं छिद्रे चायसनालिकाम् ।
 नालिकां जलपात्रस्थां कारयेच्च भिषग्वरैः ॥
 अधस्ताद्रसयंत्रस्य तीव्राग्निं ज्वालयेद्बुधः ।
 यामत्रितयपर्यंतं तिर्यक्पातो भवेद्रसः ॥
 यंत्राणां पातनानां च त्रितयं मुकरं खलु ।
 कथितं हि मया सम्यक् रसागमनिदर्शनान् ॥१७+६०॥

ऊर्ध्वपातनम्—ऊर्ध्वो उदात्तो, अधःपातनम्—नीचे पातना अने तिर्यक्पातनम्—त्रांशो
 पश्चे उदात्तो, अत्र प्रमाणे तस्य प्रकारे पातनायंत्रमा पारदो रसकार थाप छे.

ऊर्ध्वपातनम्—

७ आंगण उन्नी. तेर आंगण पदेगी अने तेनुं मेां सात आंगण पदे.शुं अने
 माटीनी अे माटी गज्जुन इगवती. पछी अेअार दोग, पयसवणु अने अराधमां पारदो

धुंटी नीचेनी माटलीने तणाये चोपडवो तेना उपर पीछ माटली उधी दांडवी. मेघ माटलीना भोंनी वन्धेनो साधो राभ, भीडुं, माटी, कपडुं दिजेरथी छंदी लेवो, युजे यडावी साधारण् अग्नि आपवो उपली माटलीने तणाये पाएणी रहे तेवी चोतरइ अमे आंगणनी पाण करानी. तेमां ओक नण नांभवा ने पाणभां पाएणी भरवुं, पाएणी गरम थाय जेठले काटी नाभी. पीठुं नाभतुं जठुं. जे प्रभावे आर कडाक अग्नि आपवो. पारद उपली माटलीने तणाये चोटरशे ते दुशीपारीथी काटी लेवो (उपली माटलीने उपरने तणाये पाण न करी होय तो चोवडुं कपडुं लीजरी उपर राभतुं)

अधःपातन—

पारदने उपर कडेकां ओसडीयां धुंटी उपका यंत्रने तणाये चोपडवो अने पारा-वाणी माटली उपर रहे तेम राभरी अने ओक भाडामां नीयडी माटलीने जेसती करनी उपली माटलीने तणाये अग्नि करवो. ६ कडाक अग्नि देवाथी पारद नीयली माटलीमां पडशे

तिर्यक्पातन—

उर्ध्वपातनमां कडेकां ओसडीयां साधे पारदने धुंटी ओक घडाने तणाये चोपडी ते घडानी उपर दांडएणी दांडी साधो छंदी ते घडाने युजे यडावो पीठने घडा ओक लेवो ते जमीन उपर मुडवो अने तेना भों उपर दांडएणी छंदी बधे जन्ने गणामां कायुं पाडी वयाजे बोढानुं लुंगणुं नाभतुं अने सधी छंदी लेवी. युजा उपरना घडा नीचे अग्नि पाणवो अने जमीन उपरना घडामां ६डुं पाएणी भरवुं उंचां घडामां उडेसे पारद लुंगणां वाटे पाएणीवाणा घडामां पडशे. वे टानुं लुंगणुं पाएणीमां छुडेवुं रहे तेम राभतुं अने पाएणी गरम थाय तेम काटी ६डुं पाएणी रेशय तेम करवुं. (४७+६०)

६ छट्टो रोधन संस्कार—

अधुना कथयिष्यामि रसरोधनकर्म च ।

यत्कृते च पलत्रं हि रसराजस्य शाम्यति ॥

सिन्धुद्भवं दशपलं जलप्रस्थत्रयं तथा ।

धारयेद्घटमध्ये च सूतकं दोषवर्जितम् ॥

पिधानेन यथा सम्यक् मुद्रितं मृत्स्नया खलु ।

निर्वाते निर्जने देशे धारयेद् दिवसत्रयम् ॥

अनेनैव प्रकारेण रोधनं कुरु वैद्यराट् ॥ ६१ + ६४ ॥

सिंधालुण् ४० तोलांमां पाएणी तोला १६२ ओक घडामां नाभी तेमां पारो नाभी घडानुं भों अध करी हेतुं कपडामांती छंदी लेवुं निर्वात निर्जन स्थानकमां त्रय दिवस राभतुं ओठले रोधन संस्कार यथो तेथी पारामांती अणगता भरी नव छे. (६१+६४)

७ सातमो नियमन संस्कार—

अतःपरं प्रवक्ष्यामि पारदस्य नियामनम् ।

जलसंभवसंपुक्तो घटस्थो हि रसोत्तमः ॥

दिनत्रयं स्वेदितश्च वीर्यवानपि जायते ॥ ६५ ॥

छद्म संस्कार प्रभृति चिद्विषय अने पाप्मी, साधेना धर्माभां एतरी पापे नाप्पी
शुद्धे यथापी नृषु दिवस छिदाणतुं पाप्मी गणतुं नव तेम नतुं नापतुं नतुं ये निधमन
संस्कार थयो. (१५)

८ अष्टमः दीपनः—मुखोत्पादन संस्कारः बुभुक्षितः पारदः ।—१

अयेदानो प्रवक्ष्यामि रसराजस्य दीपनम् ।
बुभुक्षा व्यापकत्वं च येन कृत्वा प्रजायते ॥
राजिका लवणोपेता मरिचं शिशुदंक्रणे ।
कासीससंयुता कांसी कांजिकेन समन्वितैः ॥
दिनानि त्रीणि संस्वेद्य पश्चात् क्षारेण मर्दयेत् ।
अनेनैव प्रकारेण दीपनं जायते ध्रुवम् ॥
तीव्रत्वं वेगकारित्वं व्यापकत्वं बुभुक्षुता ।
बलवच्च विगेषेण कृते सम्यक् प्रजायते ॥

दीपनः—मुखोत्पादनं बुभुक्षितः पारदः ।—२

मुखोत्पादनकं कर्म प्रकारो दीपनस्य हि ।
कथयामि समासेन यथावद्रसशोधनम् ॥
अष्टादशांशभागेन कनकेन च मृतकः ।
निम्बूरसेन संमर्द्यो वासरेकमतःपरम् ॥
क्षारैश्च लवणै रम्यैः स्वेदितः कांजिकेन हि ।
क्षालिते कांजिकेनैव वक्त्रं भोक्तुं प्रजायते ॥

दीपनः—मुखोत्पादनं बुभुक्षितः पारदः ।—३

ताप्यसत्त्वं कलांगेन हेम्ना तद् द्विगुणेन च ।
तप्तमायसखल्वेन तप्तेनाथ प्रमर्दयेत् ॥
व्यक्तं हि रसचुक्रेण क्षारेण चणकस्य हि ।
जंवीरपूरकजलैर्मर्दयेदेकविंशतिम् ॥
वासरे याममेकं तु प्रत्येकं हि विमर्दयेत् ।
यातुधानमुखं सम्यक् यात्येव हि न संशयः ॥
द्वितीयो दीपनस्यैवं प्रकारः कथितो मया ।
सूतस्याष्टौ च संस्काराः कथिता देहकर्मणि ॥
तथा च दश कर्माणि देहलोहकराणि हि ॥ ६६+७७ ॥

૮ મો વીપન સંસ્કાર ૧ જો પ્રકાર વુમુક્ષિત મુખકરણ.

રાષ્ટ્ર, સીંધાલુણ, મરી, સળગવો, ટંકણ, હીરાકસી, ફટકડી સમભાગે લઈ ૧૦૦ તોલા એ લુકામાં ત્રણગુણું ધાન્યમ્લ અથવા સુરકો નાખી ત્રણ દિવસ બાપી પછી પારદને કાઢી લઈ તેમાં સાજીખાર નાખી એક દિવસ ધુંટવું. એવી રીતે ત્રણ વખત કરવાથી વીપન સંસ્કાર થયો. આ સંસ્કાર કરવાથી પારદ છુલ્લુક્ષિત થાય છે, વ્યાપક બને છે, તીવ્ર થાય છે, શરીરમાં તત્કાળ ફેલાઈ બધ ઉગ્ર પ્રભાવને લીધે રોગ ઉપર તાત્કાલિક અસર નિપાળવે છે અને વધુ બળવાન થાય છે.

વીપનસંસ્કાર ૨ જો પ્રકાર વુમુક્ષિત મુખકરણ.

પારદમાં આઠમા ભાગનો સોડાનો વરખ નાખવો, ધુંડી મળી બધ એટલે લીંબુનો રસ-નાખવું બધું અને ધુંટવો. એક દિવસ એમ ધુંટ્યા પછી ધાન્યામ્લમાં ક્ષાર, પચકવણુ વિગેરે નાખી એક દિવસ આઠ આપવો, પછી પારદને ધાન્યામ્લથી ઘોષ નાખવો તો પારદને મુખ આવે છે, તીવ્ર છુલ્લુક્ષિત થાય છે.

વીપનસંસ્કાર ૩ જો પ્રકાર વુમુક્ષિત રાક્ષસ મુખકરણ.

પારદને એક લોહાની ખરકમાં નાખી બનીનમાં ચુક ગાળી તેના ઉપર લોહાની ખરક સરખી રહે તેમ ગોઠવી ખરક નીચે ચુલામાં બકરીની લીંડીયું, કમોદની ફાતરી વિગેરેનો અગ્નિ કરવો અને પારદમાં અષ્ટમાંશ સુવલુમાક્ષિકું સત્વ અને ચતુર્થાંશ સોનું નાખી અમલ-વેનનો રસ, ચણુનો ખાર, બીજોગનો રસ બધાં ભેળાં કરી હમેશાં ત્રણ કલાક પારદને ધુંટવો એવી રીતે ૨૧ દિવસ ધુંટવાથી રાક્ષસમુખ પારદ થાય.

૫ પ્રમાણે ૮ સંસ્કાર થયા

ઉપર પ્રમાણે રોગ નાશ કરવા માટે રોગનાશક ઔષધોમાં મેળવવા માટે ઉપયોગી થાય તેવા આઠ સંસ્કાર પારદના કહેવાયા, આઠ સંસ્કારથી શુદ્ધ થયેલો પારદ તત્કાળ રોગો ઉપર અસર કરે છે અને મટાડે છે, આ આઠ સંસ્કાર પણ જોઈએ તેટલા વિસ્તારવાળા કે રહેલાઈથી સમજી શકાય તેવા નથી છતાં મેં બન્યા તેટલા સરલ અર્થ કર્યા છે. બાકીના દશ સંસ્કાર દેહસિદ્ધિ-શરીરને અગ્ર અમર બનાવવામાં અને લોહસિદ્ધિ-સ્વર્ણ રૌપ્ય કરણમાં ઉપયોગી છે. (૧૬-૧૭૭)

દરે પછીના સંસ્કાર ઔષધોપચારમાં ઉપયોગી નથી જો કે એ સંસ્કારથી સિદ્ધ થયેલો રસ બધા રોગને મટાડે છે પણ તે સામાન્યરિતે વપરાશમાં આવતા નથી કારણ તે ઘણા કટ અને મોટા અર્થ ધરાવે તેવા છે તેથી તેમ દરેક સંસ્કારની દૃતિ આ અન્યમાં અપૂર્ણ અને અગ્નિ, પાચણ, લાગણી, અગ્રે, આગ્રહી, બે આગ્રહીમાં ૧૦ સંસ્કારના અર્થ આપ્યા ન હોતા પણ ઘણા માહકોની તે બાબત માગણી આવવાથી આ વખતે અર્થ આપ્યા છે.

આ માનુષ્યને લગતા દેહ લોહસિદ્ધિના પાઠના ૧૦ સંસ્કાર આ અન્યકારે લખ્યા છે તે ઉત્તમ છે અને અન્યકારના લખવા પ્રમાણે અનુભવ સિદ્ધ છે છતાં જે પ્રપ અમારે હ્યાં અને મુંગદમાં છપાઈ છે તેમાં ધમેકાણે પાઠવેલો હોય એમ લાગે છે તેથી તેની ૨-૪ હસ્તલિખિત પ્રતો મળે તો મેળવી સરખાવી પછી વિગત પૂર્વક અર્થ આપવાની ઇચ્છાથી આતી બે આરુત્તિ છપાવી તેમાં અર્થ આપ્યા નહોતા અને આ ત્રીજી આરુત્તિ પ્રગટ થાય છે તેમાંથી અમને આ આ પુનઃકની હસ્તલિખિત વધુ પ્રતો મળી નથી છતાં માહકોના આગ્રહને લીધે તથા પારદના સંસ્કારો કન રાજ્યને કાંઈક માર્ગદર્શક થાય તે મટે તેના અર્થ આપું છું છતાં બાકીના દરે

સંસ્કારમાં મૂળ પાઠ બરાબર નથી. એટલે હવે પછી વધુ દસ્તાવિષ્ણિન પ્રતો મળશે અને તેમાં અન્યકારે વિસ્તારથી ભ્રમરવિત લખ્યું હશે તો મને ખાતરી છે કે પાઠભેદને લઇ અર્થમાં ફેરફાર કરતો પછો છતાં બન્યું તેટલું સરવ અને આંટી ધુટી વિનાનું ભાષાંતર આ સંસ્કારોનું કર્યું છે આ પ્રયોગો અપૂર્ણ અને ભ્રમ ભ્રમ ક્રવા છે તેના ૨-૩ દાખલા નીચે પ્રમાણે આપું છું અને દરેક સંસ્કારની નીચે પણ તેની નોંધ કરી છે.

(૧) ૧ લા અધ્યાયના ૮૧ માં શ્લોકથી ચારણં આ સંસ્કાર શરૂ થાય છે અને ૮૧ માં શ્લોકમાં અન્યકાર લખે છે કે ગર્ભદ્રુતિનો ચારણ નામનો સંસ્કાર કહ્યું છે આમ કહી પછીના બે શ્લોકમાં ચારણ ચોથ અબ્રહ્મસત્ત બનાવવાની વિધિ લખી અને પછી અર્ધા શ્લોકમાં પારદમાં સરખેભાગે અબ્રહ્મસત્તનુ ચારણ કરવું આમ લખીને તે સંસ્કાર પુરા કરે છે આ કાંઈ ચારણ સંસ્કાર કે તે કરવાની પદ્ધતિ નથી અને તેટલું લખવાથી કાંઈ કરી શકે નહીં.

(૨) પછી ગર્ભદ્રુતિના મયાળાવાળી ક્રિયા આવે છે લારે તેમાં ગર્ભદ્રુતિની બનાવટ પણ લખી નથી અને ગર્ભદ્રુતિનો ન્દરણ પ્રકાર પણ વર્ણવ્યો નથી આ ક્રિયા ૧ શ્લોકમાં પનાવતાં અન્યકાર ન્દરણે છે કે “આજ્ઞરીતે પારદમાં ત્રણ ગાળું ન્દરણ કરવું વૈદ્યોષે એ ગર્ભદ્રુતિનો ન્દરણ સંસ્કાર કહ્યો ” આમા ગર્ભદ્રુતિ કે ચારણ ન્દરણ કાંઈ આવ્યું નથી.

(૩) બાલદ્રુતિની ક્રિયાની શરૂઆત ૮૫માં શ્લોકથી અન્યકાર કરે છે ૧૧ શ્લોકમાં અબ્રહ્મ સત્તની બાલદ્રુતિ કહે છે પછી ૮૭ માં શ્લોકમાં અબ્રહ્મદ્રુતિ સાથે પારદને સરખે ભાગે મેળવવાથી પારદનું બંધન થાય છે એમ લખી બાલદ્રુતિ કે તેનું ન્દરણ ને ગણિયે તે પુરૂ કરે છે અને દ્રુતિર્વાહસ્ય કથ્યતે આ વાક્યથી બાલદ્રુતિ પુરી થઇ એનો અર્થ કેટલાક વૈદ્યો કરે છે પણ ઉપર પ્રમાણે બાલદ્રુતિ પુરી થયા પછી તેમાં સમભાગે પારદ મેળવી બાંધવાની શું ન્દર છે અને બાંધવાનો આદો ક્યાં પ્રસંગ છે છતાં બાંધ્યા પછી કાંઈ ક્રિયા કરવાની હોય તો તે પણ પછીના શ્લોકમાં નથી લખી અને અન્યકાર બાલદ્રુતિ કર્મની અથક્યંતા ન્દરણવતાં લખે છે કે બાલદ્રુતિની ક્રિયા શંકરની લક્ષ્મીથી શુરના પ્રસાદથી મહા ભૈરવના વંદનથી સિદ્ધ થઇ શકે છે એ બધું સાચું છે પણ આહી તે ક્રિયા તો પુરી ન્દરણવની ભેદએ તે નથી એમાં અન્યકારે દુકામાં પતાવ્યું હોય કે લેખન પરંપરાથી પાઠ તુટિત થઇ ગયેલ કે પાઠભેદ હોય એમ સમજાય છે.

આ રીતે ૯-૧૦-૧૧ અને ૧૨ સંસ્કારને સંસ્કાર કહી શકાય નહીં આ રીતે ૧૮ સંસ્કાર પુરા થયા સુધી ક્રિયાની અપૂર્ણતા અને ખામી લાગે છે છતાં વાંચનારાઓના સતેષ માટે અર્થો આપું છું બીજે ભાગે ભાગે ક્રિયાની અપૂર્ણતા લાગશે ત્યાં ન્દરણવીચ.

॥ ૧ નવમઃ અબ્રહ્મક્રમસમાન સંસ્કારઃ ॥

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ મહાણં ચાબ્રહ્મસ્ય હિ ।
 ફરોટિવિધિના સમ્યક્ કર્તવ્યં લોહસંપુટમ્ ॥
 જલયંત્રસ્ય યોગેન વિદેન સહિતો રસઃ ।
 મહાપત્યેવ ચાબ્રહ્મસ્ય કવલાનિ ન સંશયઃ ॥
 અતો હિ જલયંત્રસ્ય લક્ષણં કથ્યતે મયા ।

॥ जलयत्रं तत्राभ्रसचचारणं ॥

सुवृत्तं लोहपात्रं च जलं तत्राढकत्रयम् ॥
 तन्मध्ये सुदृढं सम्पक् कर्तव्यं लोहसंपुटम् ।
 लोहसंपुटमध्ये तु निक्षिप्तं शुद्धपारदम् ॥
 विडेन सहितं चैव पोडशांशेन यत्नतः ।
 चतुःपष्टचंशकं चाभ्रसत्वं संपुटके तथा ॥
 संपुटं मुदयेत्पश्चात् दृढया तोयमृत्स्नया ।
 बह्निमृत्तिकया वापि संधिरोधं तु कारयेत् ॥
 जुल्यां निवेश्य तं यंत्रं जलेनोष्णेन पूरितम् ।
 क्रमादग्निः प्रकर्तव्यो दिवसार्धकमेव हि ॥
 एवं कृते ग्रासमानं भक्षयेन्नात्र संशयः ।
 अनेनैव प्रकारेण पङ्ग्रासं भक्षयेद् ध्रुवम् ॥
 भक्षिते चाभ्रसत्वे तु सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।
 मानं मानविहीनेन कर्तुं केन न शक्यते ॥
 तस्मान्मया मानकर्म कथितव्यं यथोदितम् ।
 चतुःपष्टचंशतो बीजं पारदान्मुखकारकम् ॥
 पश्चाद् द्वात्रिंशद्भागेन दातव्यं बीजमुत्तमम् ।
 ततःपोडशभागेन बीजस्य कवलं न्यसेत् ॥
 रसादष्टमभागेन दातव्यं विपगुत्तमैः ।
 चतुर्थेनाथ भागेन ग्रास एवं प्रदीयते ॥
 तथा च सप्तभागेन ग्रासेनैव च साधयेत् ।
 विडेन पोडशांशेन क्षुधितो जायते रसः ॥
 यदा जीर्णो भवेद् ग्रासः पातितश्च विडेन हि ।

॥ विटः ॥

कासीससिंधुलवणसौवर्चलसुराष्टिकाः ॥
 गंधकेन समं कृत्वा विडेयं बह्निक्वद् भवेत् ॥७८-९२॥

॥ १० दशमः चारण संस्कारः ॥

अथ गर्भद्रुतेः कर्म चारणं गुणवर्धनम् ।
 कथयामि यथातथ्यं रसरत्नस्य सिद्धिदम् ॥

ताप्यसत्वाभ्रसत्वं च धोपाकृष्टं च ताम्रकम् ।
समभागानि सर्वाणि ध्यापयेत्त्वदिराग्निना ॥
भस्त्रिकाद्रितयैनेव यावदभ्रकशेषकम् ।
तदभ्रसत्वं मृतस्य चारयेत्समभागिकम् ॥ ९३+९५ ॥

॥ ११ एकादशः गर्भद्रुति संस्कारः ॥

अनेनैव प्रकारेण त्रिगुणं जारणं रसे ।
गर्भद्रुतेर्जारणं हि कथितं भिपगुत्तमैः ॥ ९६ ॥

॥ १२ द्वादशः बाह्यद्रुति संस्कारः ॥

बाह्यद्रुतिविधानं हि कथ्यते गुरुमार्गतः ।
अभ्रसत्वं हि मूपायां बज्रवल्लीरसेन हि ॥
सौवर्चलेन संध्यातं रसत्त्वं प्रजायते ।
अभ्रद्रुतेश्च मृतस्य समांशैर्मेलनं कृतम् ॥
तेन बंधत्वमायाति बाह्या सा कथ्यते द्रुतिः ।
बाह्यद्रुतिक्रियाकर्म शिवभक्त्या हि सिध्यति ॥
गुरोः प्रसादात्सततं महाभैरवपूजनात् ।
शिवयोरर्चनादेव बाह्या सिध्यति द्रुतिः ॥९७+१००॥

॥ १३ त्रयोदशः जाण संस्कारः ॥

अथ जारणकं कर्म कथयामि मुचिस्तरम् ।
अभ्रकं ताप्यसत्वं च समं कृत्वा तु संघमेत् ॥
अभ्रशेषं कृतं यच्च तत्सत्वं चारयेद्रसे ।
एवं पूतिद्रुतेर्घ्नसत्त्वं हि साधयेत् ॥
धातुत्वादविधानेन षोडशकृत् देहकृत् हि ।
गजबंगौ महाधोरावसेव्यौ हि निरंतरम् ॥
साधितं घ्नसत्त्वं तद्रेतितं रजःसन्निभम् ।
बुभुक्षितरसस्यास्ये निक्षिप्तं बलमात्रकम् ॥
रसे गद्याणकस्यापि तुर्यभागः प्रकीर्तितः ।
ताम्रपात्रस्थमम्लं वै संघवेन समन्वितम् ॥
क्षीरेण सहितं वापि प्रदितं द्विदिनावधि ।
जातं तुत्यसमं नीलं करकं तत्प्रोच्यते युधैः ॥

कल्केनानेन सहितं मृतकं च विमर्दयेत् ।
 दिनत्रयं तप्तखल्वे धौतः पश्चाच्च कांजिकैः ॥
 स्थापयेत्कांस्यपात्रे तु तदूर्ध्वाधो विडं न्यसेत्
 रसस्याष्टमभागेन संपुटं कारयेत्ततः ॥
 भूर्जपत्रैर्मुसं रुध्वा सूत्रेणैव तु वेष्टयेत् ।
 संपुटं वाससावेष्ट्य दोलायां स्वेदयेत्ततः ॥
 गोमूत्रेणाम्लवर्गेण कांजिकेन दिनं दिनम् ।
 अश्मपात्रेऽथ लोहस्य पात्रे काचमयेथवा ॥
 उष्णकांजिकतोयेन क्षालयित्वा रसं ततः ।
 दृढे चतुर्गुणे वस्त्रे क्षिप्त्वाधः पीडनाद्रसः ॥
 निपतत्यन्यपात्रे तु सर्वोपि यदि पारदः ।
 तदाभ्रं जारितं सम्यक् दण्डधारी भवेद्रसः ॥
 ग्रासमाने पुनर्देयं अभ्रबीजमनुत्तमम् ।
 अष्टग्रासेन सर्वं हि जारयेद् गुरुमार्गतः ॥
 एवं कृते समं चाभ्रं मृतके जीर्णिति ध्रुवम् ।
 स्वदृस्तेन कृतं सम्यक् जारणं न श्रुतं मया ॥
 समाभ्रे जारिते सम्यक् दण्डधारी भवेद्रसः ।
 चालथ कथ्यते सोपि किञ्चित्कार्यकरो भवेत् ॥
 द्विगुणे त्रिगुणे चैव कथ्यतेत्र मया खलु ।
 चतुर्गुणेभ्रके जीर्णे किशोरः कथ्यते मया ॥
 जीर्णे पंचगुणे चाभ्रे युवा चैव रसोत्तमः ।
 षड्गुणे जारिते त्वभ्रे दृढश्चैव रसोत्तमः ॥
 सप्ताष्टगुणिते चाभ्रसत्त्वे जीर्णैतिदृढकः ।
 सर्वसिद्धिकरः सोयं पारदः पारदः स्वयम् ॥
 अनेनैव प्रकारेण सर्वलोहानि जारयेत् ॥ १०१+११९ ॥

९ मो अभ्रक-ग्रास-अभ्रक-मक्षण नामनेा संस्कार

अभ्रक-ग्रास देवाधी पारद सहेवाधी पडडी शशय छे, आधी शशय छे.

दवे अभ्रक अक्षय नामनेा सरेधर इहेवामां आवेछे.

एणपत्रना योगधी गिड साधेना पारद अभ्रक नुं कक्षय करे छे (कौण्ठ्या ध्ये छे)

अने अके अके ग्रास आपवामां आवे ते आछ नय छे प्रथम एणपत्र यनाववानुं
 एणवामां आवे छे.

જલચંદ્ર અને તેમાં અન્નકર્તું જારણ

ગોળ કુંડાનેતું લોહાનું કામ એક પત્રાનું કરાવતું તેમાં ૩ આટક પાણી નાખતું પછી એક લોહાનો મળજીવ સાંધો દેખાય નહીં સાંધામાંથી પાણી પલ્લુ ન નીકળે તેવા સંપુટ કરવો તે સંપુટમાં પારદથી ૧૬ ભાગનું યિડ અને પારદથી ચોસડમાં ભાગનું અન્નકસત્વ અને પારદ ત્રણે મેળવી નાખવાં પછી સંપુટના સાંધાને નજમૃત્તિકાથી અથવા વહનિ મૃત્તિકાથી બંધ કરવા ચોતરફ નજમૃત્તિકા ચોપડની અગ્નિમૃત્તિકા ચોપડથી મુકાઇ ગયા પછી તે સંપુટને તે કડાઇમાં નાખી તેમાં ગરમ પાણી ભરી કડાઇને યુલે ચડાવવી ૬-૬લાક સુધી મંદ મધ્ય તીવ્ર અગ્નિ આપવો એમ કરવાથી અન્નક સત્વને પારદ ખાઇ જાય છે એ પ્રમાણે ૬ વખત અન્નક સત્વનું નરણુ કરવું તો તે પારદ બધાં કામ કરે છે બધાં કામમાં વપરાય છે પ્રથમ પારદથી ૬૪ ભાગનું ઘીન એટલે અન્નકસત્વ નાખી નરણુ કરવાથી પારદનું યુખ થાય છે પછી પારદથી ૩૨ માં ભાગનું અન્નકસત્વ નાખી નરણુ કરવું. પછી ૧૬ માં ભાગનું પછી ૮ માં ભાગનું પછી ૪ થા ભાગનું અને પછી પારદની બરાબર અન્નકસત્વ નરણુ કરવું દરેક વખતે યિડ તો ૧૬ માં ભાગનું નાખવું જ્યારે ગ્રાસનું નરણુ થઇ જાય ત્યારે પારદ બુખ્યો થાય છે છુલ્લુક્તિ થાય છે.

ચિહ્ન—આ અન્નક નરણુ કર્મમાં કહેલો યિડ, હીસાકસી સંધિાલુખુ મીઠું, સંચળ કૃટકડી અને ગધક સમભાગે મેળવવાથી થાય છે અને પારદને નજરાગ્નિ પેદા કરાવે છે જેથી અન્નકસત્વનું નરણુ થાય છે.

જલમૃત્તિકા—આ અન્નક નરણુ કર્મમાં કહેલી જલમૃત્તિકા નીચે પ્રમાણે કરવી આવળને: ઉકાળો અવલેક જેવો ત્રણ કરવો તેમાં લોહાના કટોડાનો ખારીક લુકા તથા ગોળ અને યુનો મેળવવો અને યુખ કરાવવું આ નજમૃત્તિકા પાણીથી ઝોળળની નથી કે તેને ઘોંઘ અંદર પ્રાણી નજ શકવું નથી અને ખારો ઉડી શકતો નથી અને મીઠુમુકા પશુ કહે છે.

અગ્નિમૃત્તિકા—આ નરણુ કર્મમાં કહેલી અગ્નિમૃત્તિકા ની બનાવટ નીચે પ્રમાણે છે ખડી ખાણની ઘોળા માટી મીઠું લોહાનો કટોડા એ બધાંને ભેંસનાં દુધમાં યુખ ઘુંટવું આ વહિનમૃત્તિકા કહેવાય છે તે માટી સંપુટને ચોપડી હોય તો તેમાંથી પાણી અંદર નજ શકવું નથી તેને વજ્ર મુકા પશુ કહે છે (૭૮+૮૨)

૧૦ માં સંસ્કાર ચારણ અન્નસત્વપાતન

તાપ્યસત્વ અન્નકસત્વ પિત્તળ અને ત્રાંશુ બધાં સરખે ભાગે મુસમાં નાખી એ ધમણુથી તીવ્ર અગ્નિમાં મુકી ધમવાં કોયલા ખેરના નાખવા કેવળ અન્નકસત્વ ખાડી રહે ત્યારે સાચવી રાખવું આ અન્નકસત્વ પારદમાં ગર્ભકૃતિદ્વારા ચારણ સંસ્કાર કરવામાં કામ આવે છે (૬૩+૬૫)

૧૧ માં સંસ્કાર ગર્ભકૃતિ ગર્ભકૃતિજારણ

ઉપર કહેલી રીતે અન્નકસત્વ ૩ ગણું પારદમાં નરણુ કરવું (૬૬)

૧૨ માં સંસ્કાર વાહકૃતિ, અન્નકૃતિદ્વારા પાગદ વૈષ્ણ, અન્નસત્વની કૃતિ.

ગુફરપરવાથી ચાલી આવેલી રીતે આલ્પનિની ક્રિયા કરું છું અન્નકસત્વ મૂસમાં નાખી તેમાં વજ્રક્ષીનો રસ તથા સંચળ નાખી ધમાવવું તો તે અન્નકસત્વ પ્રવાહીન રહે છે

પારદ અને અન્નકૃતિ સમભાગે મેળવવાથી પારદ બધાય છે.

આલ્પકૃતિ ક્રિયાનું કર્મ સંસ્કાર ઉપર અનન્ય ભક્તિ રાખવાથી ગુરૂની કૃપાથી મહા ઉરવને હમેશાં પ્રણામ કરવાથી સંસ્કાર પાર્વતીનું હમેશાં પૂજન કરવાથી સિદ્ધ થઇ શકે છે (૯૭+૧૦૦)

૧૩ મો સંસ્કાર જારણ કર્મ

હવે જ્વરણુ નામનું કર્મ વિનાર સાથે કહું છું અન્નકસત્વ અને તાપ્તસત્વ બેઠ સરખે વળને લઈ મુસમાં નાખી ધમવું તાત્પસત્વ બળી જાય અને અન્નકસત્વ બાકી રહે એટલે તે સત્વનું પારદમાં જ્વરણુ કરવું એજ્વરિને અન્નકસત્વમાં શુદ્ધ નાગ અને શુદ્ધ બંગ સરખે વળને નાખી નાગ-બંગ બળી જાય લાંબુથી ધમવું અન્નકસત્વ બાકી રહે તેનું ધાતુવાદની રીતે જ્વરણુ કરવું તો તે પારદ લોહવેધી-ધાતુ વેધી થાય પણ દેહ વેધી ન થાય અર્થાત દીર્ઘાયુષ્ય માટે તેનું સેવન થાય નહીં. નાગ અને બંગ લયકર ધાતુ છે તેની વિધિવન વસ્તુ તૈયાર કર્યા વિના સેવવાથી નુકસાન થાય છે એ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું નાગ બંગના જ્વરણુથી તૈયાર કરેલા અન્નકસત્વને રેતી જેવો જણાવે લુકો અડતરથી કરીને પછી બુભુક્ષિન પારદ એક આની બારમાં એક વાલ અન્નકસત્વનો લુકો એ દિસાએ નાખી તેમાં જરૂર જેટલો કલક નાખી ૩ દિવસ સુધી તપ્ત પદ્મમાં ઘુટવું પછી ખટાઈથી કે મુરકાઈથી ઘોષ નાખવું પછી કાચના ઠામમાં પારદને મુકી ઉપર નીચે બિંડ પારદથી આડમાં ભાગવું નાખી મંપુટ કરવું પછી ભોજ્યવત્થી તે સંપુટનું મો રોડી દષ માથે દોરા વીટી પછી તે સંપુટને કપડામાં બાંધી દોશાયજમાં ગોમૂત ખટાઈ અને મુરકો દરેકમાં એક એક દી આફ આપવી પછી પારદને પથરના લોહાના કે કાચના ઠાસમાં નાખી ગરમ મુરકાઈથી ઘોષ નાખી મજ્જુત લુગડાને ચોવડું કરી તેમાં પારદ નાખી વળ દષ બીજા ઠામમાં ચપટીથી નીચોવવું એટલે અધો પારદ નીકળી જશે સારે અન્નક જ્વરણુ થયેલું માનવું તે પારદ દંડધારી થાય.

કલક—આમાં પારદ સાથે ઘુટવાનું કલક લખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે બનાવવું ત્રાંવાના ઠામમાં લીંબુનો રસ મિધાલુણુ અને દુધ નાખી ૩ દિવસ ઢાકી રાખવું હમેશાં ૨-૩ વખત હલાવવું જવું એટલે મોરચુથા જેવા વાદળી રંગની વસ્તુ ધારી તે કલક કહેવાય છે આ કલક ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પારદમાં નાખી ઘુટવાનું છે.

ઉપર પ્રમાણે અન્નકસત્વ (તેને અન્નખીજ પણ કહે છે) એક વાર જ્વરણુ કર્યા પછી તેટલા અન્નકસત્વનો લુકો નાખી ફરી જ્વરણુ કરવું એમ ૮ વખત કરેલી ક્રિયાથી જ્વરણુ કરવું એ રીતે પારદને વળને અન્નકસત્વનું જ્વરણુ થઈ જાય એટલે પારદ દંડધારી થાય છે તે પારદ બ્યાગ કહેવાય છે તે કામ કરે છે પણ બહુ થોડું કામ કરે છે સતોષ કારક નહીં પારદથી જમણું તણુ ગણું અને ચાર ગણું અન્નકસત્વ જ્વરણુ થાય સારે પારદ કિરોર કહેવાય. પાંચ ગણું અન્નકસત્વ જ્વરણુ થાય સારે તે પારદ ગુચા કહેવાય. છ ગણું જ્વરણુ થાય સારે વૃદ્ધ સાત ગણું કે આઠ ગણું જ્વરણુ થાય તો અતિવૃદ્ધ કહેવાય તે પારદ ધાર્યા પ્રમાણે બધી જ્વનની સિદ્ધિ આપે છે દેહસિદ્ધિ લોહ સિદ્ધિના પારને પમાડે છે આ રીતે બધી ધાતુઓનું પારદમાં જ્વરણુ કરાય છે આ હું મારે ઢાથે કરી લખુ છું સાંભળીને લખતો નથી. (૧૦૧+૧૧૯)

નોંધ—આ તેરમો સંસ્કાર અન્યકારે કાંઈક વિસ્તારથી લખ્યો છે પણ તેમાં આંટી ધુંગી ધળી છે અન્ય વિસ્તારના ભયે તે વર્ણવેલ નથી.

૧૪ ચતુદશઃ સારણ સંસ્કારઃ

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ વેધવૃદ્ધેષ્ઠ કારણમ્ ।

મહાસિદ્ધિકરં યત્સ્યાત્સારણં સર્વકર્મણામ્ ॥

धूर्तपुष्पसमाकारा मूपाष्टांगुलदीर्घिका ।
 मुखे सुविस्तृता कार्या चतुरंगुलसम्मिता ॥
 मृण्मया सापि शुष्का च मध्येतिमसृणीकृता ।
 अन्या पिधानिका मूपा मुनिन्ना छिद्रसंयुता ॥
 शुद्धं सुजारितं मृतं मूपामध्ये निधापयेत् ।
 मत्स्यकञ्जपमण्डकजलौकामेपमूकराः ॥
 एकोकृत्यं वसामेपामेवं तैलं तु सारणम् ।
 भूनागविट् तथा क्षौद्रं वायसानां पुरीपकम् ॥
 तथैव गलभादीनां महिपीकर्णयोर्मलम् ।
 रसस्य पोडशांशेन चैतेषां कल्कमादिशेत् ॥
 पटेन गालितं कृत्वा तैलमध्ये नियोजयेत् ।
 सारणार्थं कृतं तैलं तस्मिन् तैले मूपाचयेत् ॥
 बीजं च कल्कमिश्रं हि कृत्वा मूपोपरि न्यसेत् ।
 पिधानेन द्वितीयेन मूपावकंत्रं निरुध्ययेत् ॥
 भस्मना लवणेनैव मूपायुग्मं तु मुद्रयेत् ।
 मूपिकायास्त्रिभागं हि खनित्वा वसुधां क्षिपेत् ॥
 तदूर्ध्वं ध्यापयेत्सम्यक् दृढांगारैः खराग्निना ।
 एवं संजारितं बीजं रसमध्ये पतत्यलम् ॥
 बन्धमायाति सूतेन्द्रः सारितो गुणवान् भवेत् ।
 प्रथमं जारितश्चैव सारितः सर्वसिद्धिदः ॥
 नो जारितः सारितश्च कथं बन्धकरो भवेत् ।
 गुरुपदेशतो दृष्टं सारणं कर्म चोत्तमम् ॥
 हस्तानुभवयोगेन कृतं सम्यक् श्रुतं नहि ॥१२०+१३२॥

१४ मो संस्कार सारण कर्म

हने पक्षी वेध हवडी धातुमांथी उन्नी धातु अनावरी अने वृद्धि धातुने रंग
 वधारनी-वर्षु विवर्धन-सोनाने हवडा वल.मांथी उन्ना वसामां लावतुं आ क्रियतुं भूषा क्षारशु
 ३५ सारशुडर्भ छे अने आ सारशु डर्भ मोटी सिद्धि आपनाई छे पीन अर्धा डर्भोमां
 शुभ्य डर्भ छे ते हर्षु छुं.

सारणकर्म माटे मूखनी यनावट

धतुराना कुसना नेना धाटनी आडे आंगण बांगी अने ४ आंगण मोढाना लागमां
 पोणी नीचे सांडडी भाटीनी मुस अनावरी सुधावरी अंटरना लागमां सुवाणी करावरी अउभयडी
 न थावी नेजे ओ मुस उपर ओडे दांडवानी मुस उंटी अने वयभां क्षणुं होय येवी करावरी.

તે મુસમાં શુદ્ધ અને જરણુ કરેલો ૧૩ સંસ્કાર કરેલો પારદ નાખવો તેમાં સારણુ તેલમાં કલક મેળવી બીજને કલક સાથે ઉપલી મુસમાં નાખી તેનાપર ઢાંકણું ઢાંકી પછી રાખ અને મીઠાથી બેઠ મુસને કપડ માટી કરી મુસના ૩ ભાગ જમીનમાં ગળ્ય એવો ખાડો ખોદી મુસને તે ખાડામાં મુકી અડખે પડખે ધુર દાખી તેનાપર કોપકાનો તાપ આપવો ધમતું એ રીતે જરણુ કરેલુ બીજ બધું પારદમાં પડે છે અને સારણુ કરેલો પારદ બંધાઇ જઇ ગુંથુપાન થાય છે પ્રથમ જરણુ કર્યા પછી સારણુ કરેલો પારદ સર્વ સિદ્ધિને આપે છે પ્રથમ જરણુ ન કર્યા હોય અને સારણુ કરે તે બંધાય નહી. ગુરના ઉપદેશ પ્રમાણે આ સારણુકર્મ નગરે જોવું છે અને હાથના અનુભવથી કૃત્યું છે સાંભળેલું લખ્યું નથી.

સારણુતેલ—ઉપલી ક્રિયામાં લખેલું સારણુતેલ માછલાં કરચલો ઉડકાં જળો બકરાં અને મુવરની ચરખી એકત્ર કરી કાઢવામાં આવે એ તેલ સારણુતેલ કહેવાય

નાંધ—આ તેલ કેવી રીતે કર્યા વંત્રથી કાઢવું અને તે તે જનાવરની કંઈ વસ્તુ લેવી વગેરે પ્રકાસો નથી.

કલક—આ સારણુકર્મમાં જે કલક નામ લખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે બનાવવું અણુ-સીયાની ચરક મધ કાગડાની ચરક ટીકની ચરક પારેવાની ચરક ભેસના કાનનો મેલ બધાં સાથે મેળવી રાખવાં.

બીજ—આ સારણુકર્મમાં બીજ નાખવાનું લખ્યું છે તે બીજ-કોઇપણ ધાતુનું કરેલું હોવું જોઈએ પણ તે ક્યું બીજ કંઈ રીતે તૈયાર કરી નાખવું એ કાંઈ લખ્યું નથી આ ગુરુમેદ રાખ્યો હોય કે આ ઠેકાણે શ્લોકો તુટક હોય પણ બીજની ક્રિયા કે તે બાબતનું સ્પષ્ટીકરણુ ગ્રન્થકારે આ ઠેકાણે કાંઈ લખ્યું નથી આ સારણુકર્મમાં શ્લોકના અનુક્રમ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી ક્રિયા સમગ્રય એમ નથી તેથી વાંચનાર સમજી શકે તે રીતે સારણુતેલ અને કલકને જુદાં પાડી અર્થ કર્યા છે. (૧૨૦+૧૩૨)

॥ ૧૫ પંચદશઃ ક્રામણ સંસ્કારઃ ॥

અથ ક્રામણકં કર્મ પારદસ્ય નિગદ્યતે ।

શાસ્ત્રાત્કૃતં ન દૃષ્ટં હિ યથાચન્ ક્રામયેદ્રસમ્ ॥

કર્ણમલં મદ્દિપીણાં સ્ત્રીદુગ્ધં ટંકણેન સમ્મિશ્રમ્ ।

પ્તાન્યેવ સમાનિ ચ કૃત્વા દ્રવ્યાણિ મર્દયેચ્ચ દિનમ્ ॥

વિપે ચ દરદશ્ચૈવ રસકો રક્તકાન્તકૌ ।

હન્દ્રગોપથ તુવરી માસિકં કાકવિટ્ તથા ॥

કલ્કમેતદધોર્ધ્વં દિ મધ્યે મૂતં નિધાપયેત્ ।

કાચચૂર્ણ તતો દત્વા ચાન્ધમૂપાગતં ધમેત્ ॥

અનેન ક્રામણેનૈવ પારદઃ ક્રમતે ક્ષણાત્ ।

ઇદં ક્રામણકં શ્રેષ્ઠં નન્દિરાજેન ભાપિતમ્ ॥

તાપ્પસત્ત્વં તથા નાગં શુદ્ધં ક્રામણકં તથા ।

વીજાનિ પારદસ્યાપિ ક્રમતે ચ ન સંગયઃ ॥૧૩૩+૧૩૮॥

૨૫ મો કામણ સંસ્કાર

હવે પારદ્વું કામણ્કર્મ કહેવામાં આવે છે શાસ્ત્રને આધારે કરેલું છે અને નગરે બેચેલું છે તે નીચે પ્રમાણે કામણ્કર્મ કરવું.

કૃદક—કામણ્કર્મ માટે કૃદક નીચે પ્રમાણે કરવું બેસના કાનનો મેલ સ્ત્રીનું ધાવણ ટંદણ બધા સાથે ૧ દિવસ ઘુટવું પછી તેમાં વજનાગ લીંગણા ખાપરીયું ગેર કાંતલોદનો લુકો કાંત્રોપ કૃદકડી મુવર્ણમાસિક કાગડાની ચરક બધા સમલાગે લાઇ ઉપવા મિશ્રણ સાથે ઘુટવા

આ કૃદક ઉપર નીચે અને વચમાં પારદ રાખી તેનાપર કાચનો ઝીણો લુકો દાખી અધમૂસમાં સીધું રાખી ધમલું આ કામણ કર્મથી પારદ ક્ષયુવારમાં ખીછ ધાતુમાં આક્રમણ કરી શકે છે આ કામણ્કર્મન દિરાગે કહેલ છે

તાપ્યસત્વ શુદ્ધ નાગ ધાતુઓનાં ખીંગ અને પારદ એ કામણ કરનારી વસ્તુઓ છે.
(૧૩૩+૧૩૮)

॥ ૧૬ પોહશઃ વેધન સંસ્કારઃ ॥ .

અથ વેધવિધાનં હિ કથયામિ સુવિસ્તરમ્ ।
યેન વિજ્ઞાતમાત્રેણ વેધજ્ઞો જાયતે નરઃ ॥

॥ વેધકરાણિ તૈઝાનિ ॥

ધૂર્તતૈલમદ્દેઃફેનં કંચુળીતૈલમેવ ચ ।
મુંગીતૈલં વિપં ચૈવ તૈલ જાતીફલોદ્ભવમ્ ॥
હયમારશિફાતૈલમચ્ચેઃશોપકતૈલકમ્ ।
एतान्यन्यानि तैजानि विद्धि वेधकराणि, च ॥
સિદ્ધમૂતેન ચ સમં મર્દિતં વેધકૃદ્ ભવેત્ ।

॥ વેધ પ્રકારાસ્તલ્લક્ષ્યાગાનિ ॥

લેપવેધસ્તથા ક્ષેપઃ કુંતવેધસ્તથૈવ ચ ॥
ધૂમારુચઃ શબ્દવેધઃ સ્યાદેવં પંચવિધઃ સ્મૃતઃ ।
સૂક્ષ્માણિ તામ્રપત્રાણિ કલધૂતભવાનિ ચ ।
કલકેન લેપિતાન્યેવ ધ્યાપયેદન્ધમૂપયા ॥
શીતીભૂતે તમુચાર્ય લેપવેધશ્ચ કથ્યતે ।
દ્રુતે તામ્રેથવા રૌપ્યે રસં તત્ર વિનિસિપેત્ ॥
વિધ્યતે તેન સહસા ક્ષેપવેધઃ સ કથ્યતે ।
દ્રાવયેન્નાગરૂપ્યં ચ તામ્રં ચૈવ તથાવરાન્ ॥
પારદોન્યતમે પાત્રે દ્રાવિતેત્ર નિયોજિતઃ ।
વેધતે કુંતવેધઃ સ્યાદિતિ શાસ્ત્રવિદોઽવુવન્ ॥

ધૂમસ્પર્શેન જાયંતે ધાતવો દ્વેમરૂપ્યકો ।

ધૂમવેધઃ સ વિદ્વેયો રસરાજસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥

વદ્ધે રસવરે સાક્ષાત્સ્પર્શનાજ્ઞાયતે રવઃ ।

તથૈવ જાયતે વેધઃ શબ્દવેધઃ સ કથ્યતે ॥૧૩૯+૧૪૦॥

૧૬ મો વેધન સંસ્કાર

આ સંસ્કારથી હલકી ધાતુનું ભુદે ભુદે પ્રકારે સુવર્ણ રૌપ્ય બનાવી શકાય છે. હવે વિસ્તારથી વેધન કર્મ કહું છું જે નાખવાથી મનુષ્ય વેધન કર્મનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે વેધ કરનારાં તેલ—ધતુરાતું તેલ અશ્રીણુ માલકાંગણીતું તેલ ભાંગતું તેલ વજનાગ નખણતું તેલ કણેરના મૂળતું સમુદ્ર શોષતું તેલ અ અંતે ખીર્મ તેલ વેધ કરનારાં છે

આ તેલ સિદ્ધ પારદની સાથે સરખે ભાગે ધુટવાથી વેધ કરે છે.

વેધના મેદ અને લક્ષણો

લેપવેધ, ક્ષેપવેધ કુંતવેધ ધૂમવેધ અને શબ્દવેધ એમ વેધનાં ૫ પ્રકાર છે.

લેપવેધ—ત્રાંખાનાં કે સોનાનાં પાતળાં કાગળ જેવાં પત્રાં કરી ભુદા ભુદા કલકનો લેપ કરી અધ મૂસમાં ધમાવવામાં આવે સ્વાંગશીત થયે નીચે ઉતારવામાં આવે તે લેપ વેધ કહેવાય.

ક્ષેપવેધ—ગાળેલા ત્રાંખામાં કે ગાળેલી ચાંદીમાં સિદ્ધ પારદ નાખવામાં આવે અને તત્ક્ષણુ તેનું સોતું થઇ નખ તે ક્ષેપવેધ

કુંતવેધ—સીમું ચાંદી રૂપું ત્રાંખું અથવા ખીછ ધાતુને ઝોંગાળાને ગળવા આવે સારે ઝોંગાળેલી ધાતુ પારદવાળા કામમાં રૂડી દેવી અને તેથી સુવર્ણ થાય તે કુંતવેધ

ધૂમવેધ—પારદના ધુંવાણના સ્પર્શથી હલકી ધાતુની ચાંદી કે સોતું થઇ નખ તે ધૂમવેધ

શબ્દવેધ—પ્રાધિક્ષા પારદની ગોળાને ઝોંગાળેલી ધાતુમાં નાખવાથી ચડેડાટી જેવો અરરર શબ્દ થઈ ધાતુઓનું સોતું થઈ નખ તે શબ્દવેધ કહેવાય છે. (૧૩૩+૧૪૯)

નૌંધ્ય—આ ૧૬ મા સંસ્કારને અન્યકાર વિસ્તારથી લખવાનું કહે છે ૫ જાતના વેધ બતાવે છે સારે લખાણમાં જોશું તો એ દરેક જાતના વેધના તેજુ માત્ર લક્ષણ બતાવ્યાં છે તેની ક્રિયાઓ બતાવી નથી. સિદ્ધ પારદની સાથે લખેલાં તેલ સરખે ભાગે ધુટવાથી વેધ કરે છે આનો અર્થ શું ? કયું તેલ કેટલે વજને કઇ રીતે નાખવું ચોપડવું કે તે તેલમાં પારો છુડાડવો કે કઇ જાતનો પારો નાખવો સિદ્ધ પારદ એટલે ક્યો ? ઉપર કહેલા સંસ્કાર પૈકી શું ૧૫ સંસ્કાર કરેલા પારદ સિદ્ધ ગણવો એ તેલ સાથે ધુટવાથી પારદનું સોતું થાય કે ખીછ ધાતુ પર લગાવી કાંઈ ક્રિયા કરવાથી થાય આવો કાંઈ જાતનો ખુલાસો કર્યો નથી એ બધાં તેલ વેધ કરનારાં છે ત્યાં તેલ બહુવચનમાં લખે છે અને પછી ધુટવાનું એક વચનથી એક વસ્તુ સાથે લખે છે તેમ સિદ્ધ પારદને કઇ યીજ સાથે ધુટવો તે કાંઈ લખ્યું નથી માત્ર ઉપર તેલ ગણ્યાં એટલે તેમાંના કાંઈ સાથે ધુટવાનું દર્શો એમ અનુમાન થાય છે આ કાંઈ પ્રયોગ નથી તેમ ૫ જાતના વેધ ગણ્યાં તેમજ ૫ જાતના વેધનાં લક્ષણ છે પ્રયોગ નથી કે પ્રયોગની રીતે વર્ણવ્યા નથી એકંદરે જોતાં આ વેધ સંસ્કાર એ સંસ્કાર નથી અને આટલા લખાણ ઉપરથી કાંઈ એ સંસ્કાર નમજી પગ ન શકે સારે કરવાની તો વાતજ શું કરવી. સારે આ સંસ્કારને માટે અન્યકાર વિસ્તારથી વર્ણવ્યાનું લખે છે તો સંક્ષેપ કોને કરેના દર્શો.

॥ ૧૭ સસદશઃ રંજન સંસ્કારઃ ॥

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ રંજનં પારદસ્ય હિ ।
 રંજિતઃ ક્રામિતશ્ચૈવ સાક્ષાદ્દેવો મહેશ્વરઃ ॥
 રંજનં લોહતામ્રાભ્યાં રસકેન વિધીયતે ।
 તથા રક્તગણેનૈવ કર્તવ્યં શાસ્ત્રવર્ત્મના ॥
 ગંધરાગેણ કર્તવ્યં પારદસ્યાથ રંજનમ્ ।
 તામ્રેણ રક્તકાચેન રક્તસંધવકેન ચ ॥
 અંધમૂપાગતં મૂતં રંજયેતામ્રકાદિભિઃ ।
 ઇષ્ટિકાયંત્રયોગેન ગંધરાગેણ રંજયેત્ ॥ -
 રસકસ્ય ચ રાગેણ તુલ્યાચત્રસ્ય યોગતઃ ।
 મર્દનાત્તીક્ષ્ણચૂર્ણેન રંજયેત્સૂતકં સદા ॥
 તામ્રકલ્કીકૃતેનૈવ સ્થાપયેત્સપ્તવાસરમ્ ।
 રંજનં મૂતરાજસ્ય જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥
 મૃષ્ણમૂપા ચ પ્રકર્તવ્યા રક્તવર્ગેણ લેપિતા ।
 તન્મધ્યે પારદં ક્ષિપ્ત્વા ધ્યાનાદ્રંજનકં ભવેત્ ॥
 મયા સંક્ષેપતઃ મોક્તં રંજનં પારદસ્ય હિ ।
 શાસ્ત્રમાર્ગેણ વદુષા રંજનં હિ નિર્દર્શિતમ્ ॥૧૫૦+૧૫૭॥

૧૭ મો સંસ્કાર રંજન પારદને રંગવો

હવે પારદનું રંજન કર્મ કહ્યું છે અને રંજન અને કામણુ સંસ્કાર કરેલો પારદ શાક્ષાત મહાદેવ રૂપ છે.

રંજન સંસ્કાર લોહથી તામ્રથી અર્પરથી રક્તગણુથી ગંધથી તામ્રથી લાલકાચથી લાલ સંધવથી અથ મૂસમાં પારદને મુકી પારદને રંગાય છે. તામ્ર લાલ કાચ અને રક્ત સંધવથી રંગવું. ગંધથી ઈટ નામના યંત્રમાં રંગવું. અર્પરથી તુલાયંત્રમાં રંગવું. લોહ ચૂર્ણથી. અથ યંત્રમાં છુટીને રંગવું. તામ્ર સાથે કશક રૂપ કરેલા પારદને ૭ દિવસ રાખી મુકવું તો પારદનું રંજન થાય છે.

માટીની મુસ કરી રંક્તવર્ગથી અંદર ચોપડવું પછી તેમાં પારદને મુકી ધમવાથી રંજન થાય છે આ પ્રમાણે પારદનું રંજન કર્મ ટુંકામાં મે કહ્યું છે રસ શાસ્ત્રમાં રંજન કર્મ ધણુ પ્રકારે વર્ણવેલ છે.

નોંધ-આ અદાર સંસ્કારમાં એક સંસ્કાર અન્યકાર વિસ્તારથી કે સમજી શકાય તે રીતે કહેવ નર્મી-લ્લાં પોતે વિસ્તારથી કહેવાની પ્રવિતા કરી છે ત્યાં પશુ ન સમજી શકાય તેવી અપૂર્ણ ક્રિયાઓ બતાવી છે. એટલે પારદના ૧૮ સંસ્કાર કરવા ઇચ્છનાર આ એક અન્યને આધારે કરી શકે એમ નથી. પ્રત્યેક ક્રિયા કર્મ કરવા જેસે સારે અનેક આંટી ધુંટી આવી ઉભી રહે

છે તે દરેક બાબતનું અન્યકારે સ્પષ્ટીકરણ કરવું જોઈએ તે આ અન્યમાં નથી જો આ અન્ય ખંડિત ન હોય તો અન્યકારની પ્રતિજ્ઞા ખોટી છે અને જો અન્ય અપૂર્ણ હોય તો પૂર્ણપાઠ વાળી પ્રત મેળવ્યા પછીજ આ ૧૮ સંસ્કાર કરવાનો આધાર રાખી શકાય (૧૫૦ન૧૫૭)

આ ૧૭ મો રંજન સંસ્કાર એ સંસ્કાર નથી પરંતુ રંજન સંસ્કારનાં લક્ષણ અને ભેદ બનાવ્યાં ગણાય અન્યકાર લખે છે કે રંજન સંસ્કાર લોહ તામ્ર રસક ગંધરાગ રાતો કાચ રાતું સીંધાણુ વગેરેના યોગથી અંધ મૂપા ઇષ્ટિકાદ તુલાયંત્ર વગેરે દ્વારા રંજન સંસ્કાર થઈ શકે છે આ સાથે તેની પ્રથમથી માંડીને છેવટ સુધીની ક્રિયા બતાવી નથી કે તોલ માપ વિધાન રીત વગેરે કંઈ લખેલ નથી શાસ્ત્રોમાં જોઈ લેવું એમ પણ કહે છે એટલે અન્યકારે આ સંસ્કાર વિધિવત લખ્યો નથી અને જે લખ્યું છે તેની માત્ર સ્પર્શ છે તેને આધારે કોઈ આ સંસ્કાર કરવા ધારે તો થઈ શકે એમ નથી જોયો ખીજા અન્યને આધારે આ સંસ્કારની પ્રક્રિયા બાજુતા હોય તેઓ જોના મગે કે આ બાબતમાં આ અન્યકાર શું કહે છે તો તેવાઓ આ સંસ્કારનાં લક્ષણો આમાંથી મેળવી શકે.

॥ ૧૮ અષ્ટાદશઃ સેવન સંસ્કારઃ ॥

અથ સેવનકં કર્મ પારદસ્ય દશાષ્ટમમ્ ।

કથ્યતેત્ર પ્રયત્નેન વિસ્તરેણ મયાધુના ॥

યત્નેન સેવિતઃ મૃતઃ શાસ્ત્રમાર્ગેણ સિદ્ધિદઃ ।

અન્યથા ભક્ષિતથૈવ વિપવન્મારયેન્નરમ્ ॥

આદૌ તુ વમનં કૃત્વા પશ્ચાદ્રેચનમાચરેત્ ।

તતો મૃતાશ્ચં ભક્ષિત પશ્ચાત્મૃતસ્ય સેવનમ્ ॥

સમ્યક્ મૃતવરઃ શુદ્ધો દેહલોહકરઃ સદા ।

સેવિતઃ સર્વરોગગ્નઃ સર્વસિદ્ધિકરો ભવેત્ ॥

યાવન્માનેન લોહસ્ય ગચ્ચાણે વેધકૃદ્ભવેત્ ।

તાવન્માનેન દેહસ્ય ભક્ષિતો રોગઘ્ના ભવેત્ ॥

રાજિકાથ મિયંગુથ્થ સર્પપો મુદ્ગમાપકૌ ।

રક્તિકા ચળકો વાથ વહ્નમાત્રો ભવેદ્રસઃ ॥

एषा मात्रा रसे प्रोक्ता सर्वकर्मविशारदैः ।

अनुपानेन भुञ्जीत पर्णाग्वण्डिकया सह ॥

इत्थं भंसेविते मृते सर्वरोगाद्विमुच्यते ।

सर्वपापादिनिर्मुक्तः प्रप्नोति परमां गतिम् ॥ ૧૫૦ + ૧૬૫

॥ પ્રથમોઽધ્યાયઃ સમાપ્તઃ ૧ ॥

૨૮ મો સંસ્કાર સેવન

દ્વે અપરમેા સેવન સંસ્કાર પ્રપલ્ન પૂર્વક વિસ્તારથી કહું છું

શાસ્ત્રોક્ત રીને સંભાળથી પારદનું સેવન કયું હોય તો સિદ્ધિ આપે છે નહિતર ઝેરની પેઠે મનુષ્યને મારી નાખે છે પ્રથમ વમન કરાતી પછી વિરેચન લુગ્નાય આપી પછી અન્નક ભસ્મ ખવરાવતી પછી પારદનું સેવન કરાવવું સારી રીને શુદ્ધ થયેલો પારદ દેહને વજ્ર જેવો દીર્ઘજીવી બનાવે છે અથા રોગનો નાશ કરે છે અને સર્વસિદ્ધિ આપે છે એક ગદીપાણી ધાનુને બેટલા પ્રમાણનો પારદ વેંથી સુવર્ણ બનાવે તેટલા પ્રમાણમાં પારદનું સેવન કરવાથી કાષ્ઠપણુ રોગનો નાશ થાય.

રાષ્ટ્ર પ્રિયશુ સરસવ મગ આદિ ચણેાડી ચણેા કે વાલ એ પ્રમાણે પારદની લુદી લુદી માત્રા છે મનુષ્યના શરીરનો આંધો બળ જોઈ માત્રા અપાય છે અને રાષ્ટ્ર બેટલી માત્રાથી શરૂ કરી વાલ બેટલી વધારી સકાય છે નાગરવેદના પાનના અનુપાનથી અપાય છે એ રીને પારદનું સેવન કરવાથી અથા રોગ મટે છે અને પારદનું સેવન કરનાર મનુષ્યને પરલોકમાં પણ ઉત્તમ ગતિ ગણે છે. (૧૩૭-૧૪૪)

નોંધ—આ સંસ્કાર પણ અપૂર્ણ છે પ્રથમ તો પારદનું સેવન કરવું એને પારદનો સંસ્કાર કેમ અન્યકારોયે કહેવ છે એજ ગણે નથી ઉતરતું છતાં તેને સંસ્કાર ગણીયે તો પણ એ પારદ કયો સેવનો કઈ રીને કેટલા સંસ્કાર કરેલો પારદ સેવનો કયા અનુપાન સાથે સેવનો શું પથ્ય પાળવું કેવી ભુક્ત્ય યાય તો કેવી વિક્રિયા યાય તેનું નિવારણ શું કરવું સેવન કરવાનો આરંભ કયાં પછી શરીરમાં શું શું પરિવર્તનો એક પછી એક થવા માટે છે તે વખતે સેવન કરનારે મનની સ્થિતિ કેવી રાખવી સેવન કરી લીધા પછી છેવટે અથ કયારે કરવો અથ કરવા વખતે શરીરમાં શું પરિવર્તન થયેલું લાગશે અને એકંદર સેવન કરવાનું ક્ષણ શું મળશે તસ્ય મૂત્રપુરોષેણ દિવ્યં ભવતિ કાંચનં આ પરિણામ કેટલી માત્રા સેવન કર્યે આવશે વગેરે બાબતનો વિસ્તારથી ખુલાસો અન્યકારે કરવો જોઈએ. માત્ર ૫-૧૦ શ્લોક લખી કાટયા તેમાં તેણે દરેક સંસ્કાર વખતે પ્રપલ્ન પૂર્વક વિસ્તારથી કહું છું આ કરેલી પ્રતિતા ખોટી પડે છે આના કરતાં આ છેવટના ૧૦ સંસ્કાર લખ્યા ન હોત તો આરંભનું લખવાથી કાંઈ ક્ષણ નથી.

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाश मुद्राकरे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ દ્વિતીયોઘ્યાયઃ ૨ ॥

પારદવંધઃ

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ રસરાજસ્ય વંધનમ્ ।

અનુભૂતં મયા કિંચિત્ ગુરુણાં હિ પ્રસાદતઃ ॥

॥ પારદવંધ મેદાઃ લક્ષણં ॥

વંધશ્ચતુર્વિધઃ પ્રોક્તો જલૌકા લોટપાટકૌ ।

તથા ભસ્માભિધઃ સાક્ષાત્કથિતોપિ રસાગમે ॥

પક્વવ્નેઽ જલૌકા સ્યાત્પિષ્ટીસ્તમ્ભસ્તુ લોટકઃ ।

પાટઃ પર્પટિકાવ્નેઽ ભસ્મ ભૂતિસમો ભવેત્ ॥

॥ પારદવંધસાધનાનિ ઉત્તમાદિ મેદાઃ ॥

મૂલિકાત્ર મણિશ્ચૈવ સ્વર્ણકં નાગવંગકે ।

ચત્વાર એતે સૂતસ્ય વન્ધનસ્યાથ કારણમ્ ॥

ઉત્તમો મૂલિકાવ્નેઽ મણિવન્ધસ્તુ મધ્યમઃ ।

અધમો ધાતુવન્ધસ્તુ પૂત્તિવન્ધૌધમાધમઃ ॥

દ્રુતિવંધઃ પંચમોસૌ દેહલોહકરઃ સદા ।

અન્નદ્રુતિવિશેષેણ વિજ્ઞેયોસૌ ભિપગ્વરૈઃ ॥ ૧+૬ ॥

બીજો અઘ્યાય

પારદવંધન.

હવે પછી પારદનું અંધન આંધવાના પ્રયોગો કરું છું કે જે કાંઈક ગુરુના પ્રસાદથી અનુભવમાં આવ્યું છે. પારદ આર રૂપે અંધાયેસો ગણાય છે. જલૌકા, લોટ પાટ, અને ભસ્મ. બીજી વસ્તુઓના સંયોગે સાથે અગ્નિમાં પક્વવામાં આવે તે જલૌકાવંધ કહેવાય. અગ્નિમાં પક્વવાથી પારદનો લોટ જેવો ભુકો થઈ જાય અને અગ્નિમાં ઉડે નહીં તે પિષ્ટિવંધ કહેવાય. પર્પટીની પદ્ધતિથી પક્વવામાં આવે તે પાટ અને રાખ જેવો થઈ જાય તે ભસ્મવંધ કહેવાય છે. વનસ્પતિ જડીબુટી. હીરા, માણેક વિગેરે મણિ—ગ્લ, હીરા, સોનું અને સીસું કલાઈ એ આર વિભાગની ઝીંજેથી પારદ અંધાય છે. જડીબુટીથી આંધવામાં આવે તે ઉત્તમ છે. હીરાથી આંધવામાં આવે તે મધ્યમ છે. સોનું વિગેરેથી આંધવામાં આવે તે સામાન્ય છે. અને સીસા કલાઈથી આંધવામાં આવે તે હલકામાં હલકું છે. રસસિધ્ધિયે પાચમે એક દૃતિવંધ કર્યો છે. તે અન્નક વિગેરે ઝીંજેની જેવી રીતે દૃતિ થાય છે તેમ કરવામાં આવે છે. અને તેવા રૂપમાં રહે છે. એ દૃતિવંધ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ આપનારો છે. (૧+૬)

જડીબુટીથી પારદ વાંધવાના પ્રયોગો

મૂલિકાવંધઃ ૧

જડીબુટીથી પારદ વાંધવાનો પ્રયોગ ૧ છે

ક્રમપ્રાપ્તમિદં વક્ષ્યે મૂલિકાવંધનં રસે ।

શુદ્ધો રાક્ષસચવચ્ચ રસશાન્નકનારિતઃ ॥

इंगुदीमूलनिर्यासे मर्दितः पारदस्त्र्यहम् ।
 तत उद्धृत्य वस्त्रेण बंधनं कारयेद् भिषक् ॥
 कांजिके स्वेदनं कुर्यान्नियतं सप्तवामरम् ।
 पाचितं चानमध्ये तु कर्तव्यं वत्सरावधि ॥
 ततो धूर्तफले न्यस्तं स्वेदयेच्छतसंख्यया ।
 पाचितोसौ मद्दातैले धूर्ततैलेन्नराशिके ॥
 वद्धस्तु तेन त्रिधिना कठिनत्वं प्रजायते ।
 वंगस्य रत्तंभनं सम्यक् करोत्येव न संशयः ।
 धारितोसौ मुखे साक्षाद्दीर्यस्तम्भकरः सदा ।
 मूलिकाबंधनं ह्येकं कथितं पारदस्य वै ॥६+११॥

जडीबुटीयां पान्द बांधनाना प्रकार १ ले

आइ सरंकार इरेवो अधवा अत्रअनरित पारद लेवो. पधी धंगोरीयाना मूला
 रसभां त्रयु द्विसं शुटवो. पधी वना इषामां पोदशी आंधवी अने दोषावंत्र द्वारा धान्याम्बधी
 सात द्विस पधी आइ आपवी. पधी अन रंधाय तेमां ओक वर्ष मुधी पडावने. पधी धतुराना
 डोडवामां नाभी पुटपाडधी से वभत पडावने. पधी धतुराना तेक्षमां पडावी धान्याना टगवामां
 ओक भास राभी मुडवो ओटले अंधाय छे. ते पारद अंगनुं रनभन इरे छे (पाखी शेषे छे)
 गोमां राभवाधी वीरस्तंभन इरे छे (६ + ११).

मूलिकाबंधनः २

अथापरः प्रकारो हि बन्धनस्यापि पारदे ।
 नागार्जुनीमूलरसमर्दयेद्दिनसप्तकम् ॥
 मुखचर्चणसंभूतैर्निवकाण्डेन पेपितः ।
 नवनीतसमस्तेन जायते पारदस्ततः ॥
 वस्त्रेण बंधनं कृत्वा फले धौर्ते निवेशयेत् ।
 गौमयैर्वेष्टितं तच्च करीपाशौ विपाचयेत् ॥
 लावकारख्ये पुटे सम्यक् क्रमदृद्ध्या शतं पुटेत् ।
 मासत्रयप्रमाणेन पाचयेद्दन्मध्यतः ॥
 पश्चात्पुटशतं दद्याच्छगणेनाथ पूर्ववत् ।
 अनेनैव प्रकारेण बध्यते मृतकः सदा ॥
 दृष्टप्रत्यययोगेयं कथितः साधकाय वै ।
 धारितोसौ मुखे सम्यक् वीर्यस्तंभकरः परम् ।
 वंगस्तंभकरोप्येवं वद्धः मृतवरोप्यलम् ॥१२+१८॥

જહોવુટીયા પારદ વાંધવાનો પ્રકાર ૨ જો

પથરાની ખરબમાં આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ નાખવો, પછી દુધેલીનાં મૂળીયાને મોંમાં ચાવી રસ કરી તે રસ પારદ નાખતું જવું અને લંબિયાના બનાથી ઘુંટવું એમ ૭ દિવસ ઘુંટવાથી માખણ જેવો થઈ જશે પછી કપડામાં બાંધી ઘતુરાના ડોડવામાં નાખવો ગાવના છાણનો થર દઈ અડાયાં છાણથી લાવક નાખવો લઘુપુટ દેવો મો પુટ ઘતુરાના ડોડવામાં અપાછ રહે એટલે ત્રણ મહિના મુખી અન્નમાં પકાવવો પછી અડાયાં છાણના ૧૦૦ પુટ દુધીના રસથી આપવા તો પારદ બધાય છે. આ પ્રયોગ નજરે જોયેલો અને અનુભવેલો છે. મોમાં રાખવાથી વીર્ણાંભક કરે છે. બંગરું ખાણી શોષે છે (૧૨+૧૮)

નોંધ—ત્રણ મહિના અન્નમાં પકાવવો એટલે શું રધાતા અન્નમાં અને દાણાના ઢગલામાં કે દાણાના કોહારમાં ખોસી ગખવો એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ અન્નકારે કરેલું નથી.

મૂલિકાવંધ: ૩

શુદ્ધં સુજારિતાશ્રં વૈ મૂતકં ચ વિમર્દયેત્ ।
 અર્કમૂલરસેનવ વાસરૈકં પ્રપલ્લતઃ ॥
 વજ્રમૂપા તતઃ કાર્યા સુદૃઢા મસ્ટણીકૃતા ।
 અર્કમૂલભવેનૈવ કલ્કેન પરિલેપિતા ॥
 મૂપામધ્યે રસં મુક્ત્વા ચાન્ધયેદન્યમૂપયા ।
 યામાર્થ ધ્માપિતઃ સન્કુ રસસ્વોદઃ પ્રજાયતે ॥
 સ્વાંગશીતં પરિજ્ઞાય રસસ્વોદં સમુદ્ધરેત્ ।
 વર્ચમાશ્રં ધૃતો વચ્ચે વલીપાલિતનાશનઃ ॥
 સર્વસિદ્ધિકરોપ્યેપ મૂલિકાવદ્ધ પારદઃ ।
 મૂલિકાવંધનં સત્વં કૃતં નાગાર્જુનાદિભિઃ ।
 સર્વસિદ્ધિકરં શ્રેષ્ઠં સર્વકાર્યકરં સદ્ ॥ ૧૯+૨૩ ॥

જહોવુટીયા પારદ વાંધવાનો પ્રકાર ૩ જો

અન્નક ભરમની ખરોખર શુદ્ધ પારદ લઈને સાથે ઘુંટી એક દિવસ આઠડાનાં મૂળના રસમાં ઘુંટવો પછી વજ્રમૂપા લઈ તેમાં આઠડાના મૂળનો ફરક મોપડો તેમાં પારદ નાખી તેના ઉપર બીજી વજ્રમૂપા ટાંઢી સંવિલેપ કરી ડોઢ ક્ષણક પમાવવાથી પારદનો ખોટ—બંગર ચાપ એક વર્ષ મોમાં રાખવાથી વળીયા પળીયાં મટે, વટીચુટીથી પારદ બાંધવાના પ્રયોગો નાગાર્જુન જેવાં સિદ્ધ પુસ્તકોએ કર્યાં હતા, (૧૬+૨૩)

મૂલિકાવંધ: ૪

શુદ્ધં રમચરં મન્યકઃ તથૈવામ્બરમસિતમ્ ।
 નલ્લહંભીરમૈઃ પથાન્મર્દયેદિનમત્તકમ્ ॥

तस्याःप्रकल्पयेन्मूपां मृतकं तत्र निक्षिपेत् ।
 अन्यस्यामन्धमूपायां मृतमूपां निरुन्धयेत् ॥
 पुटं तत्र प्रदातव्यं एकैनारण्यकेन च ।
 पुटान्येवं प्रदेयानि एकैकौत्पलवृद्धितः ॥
 अनेनैव प्रकारेण पुटानि त्रीणि दापयेत् ।
 बन्धमाप्नोति मृतेन्द्रः सत्यं गुरुवचो यथा ॥२४+२७॥
 जटीवुटीश्री पारद बांधवानो प्रकार ४ यो

अत्रक लक्षि—अत्रकनरित पारद बेवो पडी नणकुंलीना रसभां सात द्विस धुंटेवो
 पडी नणकुंलीनी लुअदीनी भूस अनानी मुशवनी तेभां पारद नापवो पडी ये भूस उपर
 पीछ नणकुंलीनी भूस टांडी ते जपुट श्रीछ अधभूसाभां मुशुं अने इयडभाटी डरी बेनी,
 पडी येक अयाया छाथुानो अग्नि आपवो इरीवार उपरने ह्मे पेड डरी ये छाथुानो अग्नि
 हेवो अने येवीन रीते त्रीछ वअन ३ छाथुानो अग्नि आपवो मुशुं वअन छे ३ पारद
 अंधाशे (२४+२७)

मूलिकाबंधः ५

चूर्णीकृतानि सततं धूर्तवीजानि यत्नतः ।
 मृतराजसमान्येवमूर्ध्वयन्त्रेण पातयेत् ॥
 एकत्रिंशतिवाराणि ततः खल्वे निधापयेत् ।
 इंगुदीपत्रनिर्यासे मर्दयेद्दिनसप्तकम् ॥
 भृंगराजरसेनैव विपखर्परकेन च ।
 पाठारसेन संमर्द्य लज्जालुखरसेन चै ॥
 व्यहं व्यहं च संमर्द्य बन्धमायाति निश्चितम् ।
 दोलायंत्रेण संस्वेद्य सप्ताहं धूर्तजे रसे ॥
 विपमूपोदरे धृत्वा मांसे मृकरसंभवे ।
 भर्जयेद्धूर्ततैलेन सप्ताहाज्जायते मुखम् ॥
 कटिनेो वज्रसदृशो जायते नात्र संशयः ।
 क्षीरं शोषयते नित्यं कौतुकार्थे न संशयः ॥
 वीर्यं वंगं स्तम्भयति सत्यं सत्यं न संशयः ।
 प्रकाराः कथिताः पंच मृतराजस्य बंधने ॥२८—३४ ॥

जटीवुटीश्री पारद बांधवानो प्रकार ५ यो

धतुरानां पीने आडी लुका डरेवो पडी आड अंरकार डरेवो पारद बध लेनी अराथर
 ये लुका नापी येक द्विस धुंटी अंध पानन यंत्रथी पारदने उजाडी बेवो येवी रीते वअतो

વખત ધતુરાના બીનો ભુકે નાખી એકવિંશ વખત ઉડાડવા પછી ખરલમાં નાખી ઈગિરિયાનાં પાનના રસમાં સાત દિવસ ધુટવેા પછી લાંગરાનો રસ વિષખાપરનો રસ કાળીપાડનો રસ અને રીસામણીનો રસ એ દરેકમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી ધુટવેા પછી ધતુરાના રસમાં દોલાયત્રથી સાત દિવસ બાફ આપવેા પછી વિષખાપરની લુખરીની મૂસ કરી તેમાં પારદ નાખી તે મૂસને સુવરના માંસમાં નાખી ધતુરાના તેલમાં તળવું એવી રીતે સાત દિવસ કરવાથી પારદ વજ્ર જેવે કણુ થાય છે દુધમાં નાખવાથી દુધ સુકાઈ જાય છે અને જોનારને કૌતુક ઉપજે છે વીર્ણું સ્તંભન કરે છે અંગુળું પાણી શોષે છે (૨૮+૩૪),

નાંધ્ય—ધતુરાના તેલમાં ઘણા પ્રયોગ અન્યકારે લખ્યા છે પણ તે કેવી રીતે કાઢવું ભૂમરયત્રથી કે પીલીને કે ખીછ રીતે તે જણાવ્યું નથી.

વજસત્વેન શતવેધી રસબંધઃ ૧

વજ્રવંધં દ્વિતીયં તુ ક્રમેણૈવ યંચાતથમ્ ।

રસશાસ્ત્રાણિ વહુધા નિરીક્ષ્ય પ્રવદામ્યહમ્ ॥

વજ્રસત્વં તથા સૂતં સમાંશં કારયેદ્ યુષઃ ।

રસપાદસમં હેમ ત્રયમેકત્ર મર્દયેત્ ॥

વંધ્યાકર્કોટિકામૂલરસેનૈવાથ ભાવયેત્ ।

તથા ધૂર્તરસેનાપિ ચિત્રકસ્ય રસેન વૈ ॥

કામ્બોજીરસકેનાપિ તથા નાઢીરસેન વૈ ।

આસાં નિયામિકાનાં ચ રસં વસ્ત્રેણ ગાલયેત્ ॥

મૂર્યાતપે દિનૈકૈકં ક્રમેણાનેન મર્દયેત્ ।

અંધમૂપાગતં ગોલં મુદ્રયેદ્દદ્મુદ્રયા ॥

લોહસંપુટકે પથ્થાન્નિશિતં મુદ્રિતં દદ્મ્ ।

ઘટિકાઢ્યમાનેન ધ્માપિતં મસ્ટયા સ્વહુ ॥

સ્વાંગશીતલકં જ્ઞાત્વા ગૃહ્ણીયાતાં ચ મૂપિકામ્ ।

ઉત્તવન્યોત્તવન્ય યત્નેન મૂતમસ્મ સમાહરેત્ ॥

કાચટંકણયોગેન ધ્માપિતં તં ચ ગોલકમ્ ।

વેધતે શતવેધેન મૂતકો નાત્ર સંશયઃ ।

વજ્રસથો નિધનં હન્યાદ્દેહલોહકરો ભવેત્ ॥૩૫+૪૩॥

હીરાના સત્રથી પારદ વંધન ૬

પ્રદેલી ઢિયા મૃત્તિકાઅંધ-વનખનિથી પારદ બાધવાનો કલો હવે હીરાથી પારદ બાધવાનો ઘજ્રવંધનો પ્રકાર ખણું રસદાઓ જોઈને કહું છું.

હીરાનું સત્ત અને પારદ નમબાગે લેવાં અને પારદથી ચોથા ભાગનું સોનું લેવું ત્રણેને સાથે વાંકકેટાલીના મળના રસથી, ધતુરાના રસથી, ગિવકના રસથી, ઈગિરિયાના રસથી, નાડીના

રસથી એ પ્રત્યેક વનરપતિના રસને કપડે ગાળી દરેકના રસમાં એક પછી એક સુરજને તડકે ઘુટવું પછી અંધમુસમાં એ ગોળાને મુખી દ્રઢમુદ્રાથી છાંદી તે મુસને લોઢાના સંપુટમાં મુખી મળ્યુત કપડમાટી કરી એ ઘડી એટલે ૪૮ મીનીટ સુધી ધમલુથી ધમી અગ્નિ આપવો પછી સ્વાંગશીત થવા છઠ્ઠ તે મુસને કાઢી લઈ ખોતરી ખોતરીને પારદની ભરમ કાઢી લેવી પછી કાચ અને ટંકણુ નાખી ધમી ગોળો કરવો તે ગોળો એ વજ્રખંધ હીરાથી બધાયેલો પારો છે. ૧૦૦ તોલા ત્રાંયા કે આંદીને ૧ તોલો આ પારદ વેધે છે-સોનું બનાવે છે ને આ પારદની ગોળી મોમાં હમેશાં રાખવામાં આવે તો શરીરને વજ્ર જેવું બનાવે અને મરણનો ભય ટાળે (૩૫+૪૩)

નોંધ—આ વજ્રખંધમાં પારદ લખ્યો છે તે કેવો લેવો અને હીરાનું સત્ત કષ્ટરીતે કરવું સોનું કેવું લેવું ભરમ કે વરખ કે કટકા શોધેલું કે વગર શોધેલું તે કાંઈ જણાવ્યું નથી.

વજ્રમ્મયોગેન રસબંધઃ ૭

વજ્રમ્મય તથા મૂતં સમં કૃત્વા તુ મર્દયેત્ ।
 ત્રિનેમિકાવજ્રવહ્ની સહદેવી રસેન ॥
 સ્નુહિક્ષીરેણ રાપ્તાહં સૂર્યધર્મે સુતીવ્રકે ।
 રસગોલં સુવૃત્તં તુ શુષ્કં ચૈવાથ લેપયેત્ ॥
 કાકમાચીરસેનૈવ લાંગલીસ્વરસેન દિ ।
 ગોજિહ્વિકારસેનૈવ સફ્વારં પ્રલેપયેત્ ॥
 વજ્રમૂપાગતં ગોલં મુદ્રયેદ્દૃઢમુદ્રયા ।
 લોહસંપુટમૂપાયામન્ધિતં મધ્યસંસ્થિતમ્ ॥
 સત્તમૃત્કર્પટૈઃ સમ્યગ્લેપિતં મુદ્દં કુરુ ।
 ધ્માપિતં દૃઢમંગારૈસ્તત્રસ્યં શીતલીકૃતમ્ ॥
 મિત્વા મૂપાગતં મૂતં ચ્ચોટં નક્ષત્રસન્નિભમ્ ।
 સર્વકાર્યકરં શુભ્રં રક્ષિતં વેધકૃદ્ધવેત્ ॥ ૪૪—૪૯ ॥

હીરાની મ્મયથી પારદ બંધન ૭

હીરાની ભરમ અને પારદ સમભાગે લઈ સાથે ઘુટવું પછી ત્રણ ધારી વજ્રવહીના અને સહદેવીના રસથી તથા ડાંડલીયા થોરના દુધથી સાત દિવસ સુધી આકરે સુરજને તડકે ઘુટવું પછી તે પારદને ગોળો કરી સુકાવી તેના પર કાકમાચી લાંગલી અને ગોળવહાનો રસ સાત વખત ચોપડવો પછી તે ગોળાને વજ્ર મૂપામાં મુખી મળ્યુત મુદ્રાથી પેક કરવો પછી તેને લોઢાના સંપુટમાં મુખી પેક કરવું તેના પર સાત કપડ માટી કરવી પછી અંગારાપર મુખી ધમાવવું તે પછી સ્વાંગશીત થયે એ સંપુટને ખોલી તેમાંથી નક્ષત્ર જેવો ચળકતો પારદનો ગોળો કાઢી લેવો તે ધાતુનો વેધ કરે અને મોમાં રાખવાથી સેંકડો વર્ષનાં આયુષ્ય આપે (૪૪+૪૬)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ કેવો લેવો ત્રિનેમી વજ્રવહી રસ સહદેવી રસ અને સ્નુહી દુધથી સાત દિવસ સુરજને આકરે તડકે ઘુટવાનું લખ્યું છે પણ પ્રત્યેકના રસમાં સાત સાત

દિવસ ધુંટવું કે ત્રણે મળીને માત્ર દિવસ ધુંટવું એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ થતું નથી. તેમ પારદના યોગા ઉપર કાકાનાથી લાગેલી અને યોગદાનો રસ સાત વખત યોગવાનું લખ્યું છે તે પ્રલોકનો રસ સાત સાત વખત યોગવો કે ત્રણેનો રસ રળીને સાત વખત યોગવો એ વાતનો ખુલાસો મળતો નથી તેમ કાકાના ઉપર કરેલો વખત ધમાવવું એ સમયની મુદત લખી નથી આ રીતે આ પ્રયોગમાં શંકા છે.

અમ્બદ્રુત્વા રસવંધઃ ૮

અમ્બકદ્રુતિભિઃ સાર્ધં મૃતકં ચ વિમર્દયેત્ ।

સમાંશેન શિન્ધાપૃષ્ઠે યામત્રયમનારતમ્ ॥

કસ્તૂરીધનસારાભ્યાં કૃષ્ણામરુસમન્વિતમ્ ।

શર્કરાલથુનાભ્યાં ચ રામટેન ચ સંયુતમ્ ॥

પલાશચીજસ્ય તથા તત્પમ્પનરસેન દિ ।

ત્રીદણાંથુનાથ મૃદિતં દ્રુતિભિઃ સહ મૃતકમ્ ॥

મિલત્યેવ ન સંદેહઃ કિમન્યૈર્વહુમાપિતૈઃ ।

તતો ગુઝારસૈનૈવ શ્વેતવૃશ્ચીવકસ્ય ચ ।

લાંગલ્યાશ્ચ રસૈસ્તાવદ્યાવદ્ભવતિ વન્ધનમ્ ॥

તતઃ પ્રકાશમૂપાયાં પંચાંગારૈર્ધમેત્સળમ્ ।

વન્ધમાયાતિ વેગેન યથા મૂર્ધોદયેમ્બુજમ્ ॥

અમ્બદ્રુતિસમાયોગે રસેન્દ્રો વચ્યતે સ્વહુ ।

શિવમક્તો ભવેત્સાક્ષાત્સત્યવાક્ સંયતેન્દ્રિયઃ ॥

શિવયોર્મેલનં સમ્યક્ તસ્ય હસ્તે ભવિષ્યતિ ।

રસાગમેષુ યત્પ્રોક્તં વંધનં પારદસ્ય ચ ।

કથિતં તન્મયા સ્પષ્ટં નાનુભૂતં ન ચૈષ્ટિતમ્ ॥ ૫૦-૫૮ ॥

અમ્બકની દ્રુતિથી પારદ વંધન ૮

અમ્બકની દ્રુતિ સાથે પારદ સરખે વળને લાઇને ૩ પોર ધુંટવો પછી કસ્તૂરી કપૂર કૃષ્ણાગર સાકર લસણ હીંગ ખાખરાનાં ખીનો રસ અને ખાખરાનાં પુલના રસમાં આકરે તડકે ધુંટવાથી દ્રુતિ સાથે પારદ મળી જાય છે એમાં સશય નથી વધુ કહેવાની જરૂર નથી. પછી ચણેડીનો રસ ઘોળા કુલના સારોડાનો રસ અને લાંગલીનો રસ એનાથી પારદ બંધાઇ જાય લાંબાથી ધુંટવા કરવું પછી ખુલી ઉઘાડી મુખમાં પંચાંગારથી ઘોડી વાર ધમવું જેમ સૂર્યોદયથી અંબુજ નામનું કમળ બંધાઇ જાય ખીલાઇ જાય તેમ પારદ બંધાઇ જાય છે. અમ્બક દ્રુતિના યોગથી એ રીતે પારદ બંધાય છે શિવની લક્ષિતમાં જે પ્રીતિ રાખે છે સસવાણી જોલે છે ઇન્દ્રિયું નિયમમાં રાખે તેને હાથે અમ્બક દ્રુતિરૂપ પાર્વતીનું અને પારદરૂપ શકરનું મેલન તેને હાથે થઇ શકશે રસ-આગમમાં-રસ શાસ્ત્રોમાં પારદનું બંધન જે રીતે કહેવાયું છે તે મે સ્પષ્ટ રીતે કહેવા છે આ પારદ બંધન મેં અનુભવ્યું નથી કે તે કરવાનો યત્ન પણ કર્યો નથી (૫૦+૫૮)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ-કેવો લેવો તેનો ખુલાસો નથી પણ અનુમાન થાય છે કે આંક સંસ્કાર કરેલો પારદ લેવો એટલે પંચાંગાર એટલે ક્ષત્ર વનનો કેટલા માપનો અગ્નિ આપવો તે લખ્યું નથી.

વજ્રદ્રુલ્લા રસવંચઃ ૧

વજ્રાણાં વ્રહ્મજાતીમાં દ્રુતિર્વલ્લમમાણિકા ।
 તોલકં શુદ્ધમૃતં ચ મર્દયેત્કન્યકારસે ॥
 તાવત્તં મર્દયેત્સમ્યગ્યાવત્ પિટ્ટી પ્રજાયતે ।
 કૃત્વા મૂપાં સમાં શુદ્ધાં દહનોપ્લનિર્મિતામ્ ॥
 તન્મધ્યે વિટ્ટિકાં મુક્તવા પિટ્ટીમાનં વિપં ત્વહેઃ ।
 વિધાનં તાદૃશં કૂર્યાન્મુસં તેનાથ સ્થયેત્ ॥
 કાંભ્યભાજનમધ્યે તુ સ્થાપયેન્મૂપિકાં શુભામ્ ।
 ભાજનાનિ ચ ચત્વારિ ચતુર્દિશુ ગંતાનિ ચ ॥
 ચિત્રં ધર્મપ્રસંગેન વન્ધમાયાતિ પારદઃ ।
 યામાત્કરાતપે નિત્યં શિવેનોક્તમતિસ્ફુટમ્ ॥
 વજ્રદ્રુતિસમાયોગાત્મૃતો વંચનકં વ્રજેત્ ।
 સર્વેપાં મૃતવન્ધાનાં શ્રેષ્ઠં સત્યમુદારિતમ્ ॥ ૫૧-૬૪ ॥

હોગની દ્રુતિથી પારદ વંચન ૧

આદ્યાશુ વનનાનો એટલે ધોળા હીરાની દ્રુતિ એક વાજ લેવી અને શુદ્ધ આંક સંસ્કાર કરેલો પારદ ૧ તોલો લઈ એકને કુંવારના રસમાં ઘુટવું એક થઈ પિટ્ટી થઈ જાય ત્યાં સુધી ઘુટવું.

પછી અગ્નિ પાપાશુ—ચક્રમકના પાણુની સરખી સારી લીસી મુસ કરવી તેમાં ઉપલી પિટ્ટી મુકવા અને પિટ્ટીને વચ્ચે સંરખવું એ નાખવું પછી મુસના મોઢાના માપનુ લાંકણું કરી રાખ્યું હોય તે શીટ થાય તેમ ટાંકી છાંટી લઈ પછી એક કાંસાના વાટકામાં તે મુસ મુખી પછી તે કામને તડકે મુકી તેની નટક આર દ્યો કાંસાના વાટકા મુસની સામાં મોઢાં આવે તેમ મુકવા એટલે તે કાંસાના વાટકા મારફત મુરજના તડકાનો તાપ મુસને લાગશે અને તેથી અનવપખી વચ્ચે ધારો અંધાઈ જશે હમેશાં સખત તડકે મુકી આ રીતે તાપ આપવો આ પ્રમાણે વજ્રદ્રુતિના યોગથી પારદ અંધાઈ જાય છે એમ શંકરે કહેવ છે અથવા પારદને અંધાવાના પ્રયોગોમાં આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે અને સ્વલ છે આ અંધાયેલો પારદ અથવા ધારેલા ઉપર પ્રમાણેનાં કામ આપે છે આપુધ્ય લાંચું કરે છે ધાતુને વેધે છે.

નોંધ—આ પ્રયોગમાં હીરાની દ્રુતિ કેમ કરવી અને ક્ષત્ર રીતે કરેલી હીરાની દ્રુતિના યોગથી આ પ્રયોગ કરવો એ જ્ઞાનુચ્યું નથી જો આ પ્રયોગ કાષ્ટએ કરવો હોય તો કાષ્ટપણુ રીતે હીરાની દ્રુતિ બનાવી આ પ્રયોગ કરવો. (૫૬+૬૪)

દિવસ ધુટનું કે ત્રણે મળીને માત્ર દિવસ ધુટનું એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ થવું નથી. તેમ પારદના ઘોળા ઉપર કાકરાની ડાંગલી અને ગોળદાનો રસ માત્ર વખત યોગ્યવાનું લખ્યું છે તે પ્રત્યેકનો રસ સાત સાત વખત યોગ્યવે. કે ત્રણેનો રસ મળીને સાત વખત યોગ્યવે એ વાતનો ખુલાસો મળતો નથી તેમ કાકરા ઉપર કટરો વખત ધમાવવું એ સમયની મુદત લખી નથી આ રીતે આ પ્રયોગમાં શંકા છે.

અમ્બ્રકુલ્લા રસધંધ: ૮

અમ્બ્રકદ્રુતિભિઃ સાર્થં મૃતકં ચ વિમર્દયેન્ ।

સમાંશેન શિલ્યાપૃષ્ઠે યામત્રયમનારતમ્ ॥

કસ્તૂરીધનસારાભ્યાં કૃષ્ણાગક્ત્સમન્વિતમ્ ।

શર્કરાલથુનાભ્યાં ચ રામટેન ચ સંયુતમ્ ॥

પલાશવીજસ્ય તથા તત્પમૂનરસેન ઠિ ।

તીક્ષ્ણાંશુનાથ મૃદિતં દ્રુતિભિઃ સદ્ મૃતકમ્ ॥

મિલત્યેવ ન સંદેહઃ કિમન્યૈર્વહુભાપિતૈઃ ।

તતો ગુઝારસેનૈવ શ્વેતવૃશ્ચીવકસ્ય ચ ।

લાંગલ્યાથ રસૈસ્તાવદ્યાવદ્ભવતિ વન્ધનમ્ ॥

તતઃ પ્રકાશમૂપાયાં પઞ્ચાંગારૈર્ધમેત્ક્ષણમ્ ।

વન્ધમાયાતિ વેગેન યથા મૂર્ધોદયેમ્બુજમ્ ॥

અમ્બ્રકદ્રુતિસમાયોગે રસેન્દ્રો વધ્યતે સ્વલુ ।

શિવમક્તો ભવેત્સાક્ષાત્સત્યવાક્ સંયતેન્દ્રિયઃ ॥

શિવયોર્મેલનં સમ્યક્ તસ્ય હસ્તે ભવિષ્યતિ ।

રસાગમેષુ યત્પ્રોક્તં ધંધનં પારદસ્ય ચ ।

કથિતં તન્મયા સ્પષ્ટં નાનુભૂતં ન ચેષ્ટિતમ્ ॥ ૫૦-૫૮ ॥

અમ્બ્રકની દ્રુતિથી પારદ વંધન ૮

અમ્બ્રકની દ્રુતિ સાથે પારદ સરખે વળને લઈને ૩ પોર ધુટવો પછી કસ્તૂરી કપૂર કૃષ્ણાગર સાકર લસણ હીંગ ખાખરાનાં ખીનો રસ અને ખાખરાનાં પુલના રસમાં આકરે તડકે ધુટવાથી દ્રુતિ સાથે પારદ મળી જાય છે એમાં સંશય નથી વધુ કહેવાની જરૂર નથી. પછી ચણાકીનો રસ ઘોળા કુલના સાટાકાનો રસ અને ડાંગલીનો રસ એનાથી પારદ અંધાઇ જાય સાંમુધી ધુટવા કરવું પછી ખુલી ઉઘાડી મુસમાં પંચાંગારથી થોડી વાર ધમવું જેમ સર્વોદયથી અંજુન નામનું કમળ અંધાઇ જાય ખીડાઇ જાય તેમ પારદ અંધાઇ જાય છે. અમ્બ્રક દ્રુતિના યોગથી એ રીતે પારદ અંધાય છે. શિવની લક્ષિતમાં જે પ્રીતિ રાખે છે સત્યવાણી મોલે છે ઇન્દ્રિયું નિયમમાં રાખે તેને હાથે અમ્બ્રક દ્રુનિરૂપ પાર્વતીનું અને પારદરૂપ શકરનું મેલન તેને હાથે થઈ શકશે રસ-આગમમાં-રસ શાસ્ત્રોમાં પારદનું ધંધન જે રીતે કહેવાયું છે તે મે સ્પષ્ટ રીતે કહેલું છે આ પારદ અંધન મેં અનુભવ્યું નથી કે તે કરવાનો યત્ન પણ કર્યો નથી (૫૦+૫૮)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ-કેવે લેવો તેનો ખુલાસો નથી પણ અનુમાન થાય છે કે આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ લેવો નેદ્યે પંચાંગાર એટલે ક્ષ જનનો કેટલા માપનો અગ્નિ આપવો તે લખ્યું નથી.

વજ્રદ્રુત્વા રસવંશઃ ૧

વજ્રાણાં વ્રહ્મજાતીમાં દ્રુતિર્વલ્લપમાણિકા ।
 તોલકં શુદ્ધમૂતં ચ મર્દયેત્કન્યકારસે ॥
 તાવત્તં મર્દયેત્સમ્યગ્યાવત્ પિષ્ટી પ્રજાયતે ।
 કૃત્વા મૂપાં સમાં શુદ્ધાં દ્વહનોપલ્લનિર્મિતામ્ ॥
 તન્મધ્યે પિષ્ટિકાં મુક્ત્વા પિષ્ટીમાનં ત્રિપં ત્વહેઃ ।
 વિધાનં તાદૃશં કૂર્યાન્મુરૂં તેનાથ સ્વચયેત્ ॥
 કાંધ્યમાજનમધ્યે તુ સ્થાપયેન્મૂપિકાં શુભામ્ ।
 માજનાનિ ચ ચત્વારિ ચતુર્દિશુ ગંતાનિ ચ ॥
 ચિત્રં ધર્મપ્રસંગેન વન્ધમાયાતિ પારદઃ ।
 યામાત્કરાતપે નિત્યં જિવેનોક્તમતિસ્ફુટમ્ ॥
 વજ્રદ્રુતિસમાયોગાત્મૂતો વંધનકં વ્રજેત્ ।
 સર્વેપાં મૃતવન્ધાનાં શ્રેષ્ઠં સત્યમુદીરિતમ્ ॥ ૫૧-૬૪ ॥

હોગની દ્વૃત્તશી પાદ વંશન ૧

આદ્યાણુ જ્વલતા એટલે ઘોળા હીરાની દુતિ એક વાજ લેવી અને શુદ્ધ આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ ૧ તોલો લઈ બેદને કુંવારના રસમાં ઘુટવું બેઠ એક થઈ પિષ્ટી થઈ જાય ત્યાંસુધી ઘુટવું.

પછી અગ્નિ પાપાણુ-ચક્રમકના પાણીની સરખી સારી લીસી મુસ કરવી તેમાં ઉપલી પિષ્ટી મુકવા અને પિષ્ટીને વગ્ને સરખવું એ નાખવું પછી મુસના મોઢાના માપનુ લાંકણું કરી રાખ્યું હોય તે શીટ થાય તેમ લાંટી છાંદી લઈ પછી એક કાંસાના વાટકામાં તે મુસ મુખી પછી તે કામને તડકે મુકી તેની નજીક ચાર દશે કાંસાના વાટકા મુસની સાગાં મોઢાં આવે તેમ મુકવા એટલે તે કાંસાના વાટકા મારફત મુસના તડકાને તાપ મુસને લાગશે અને તેથી અગ્નિપત્ની વચ્ચે પારો બંધાઈ જશે હમેશાં સખન તડકે મુકી આ રીતે તાપ આપવો આ પ્રમાણે વજ્રદ્રુતિના યોગથી પારદ બંધાઈ જાય છે એમ શંકરે કહેલ છે બધા પારદને બંધવાના પ્રયોગોમાં આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે અને સલ છે આ બંધાયેલો પારદ બધા ધારેલા ઉપર પ્રમાણેનાં કામ આપે છે આણુપ્ય લાંકણું કરે છે ધાતુને વેધે છે.

નોંધ—આ પ્રયોગમાં હીરાની દુતિ કેમ કરવી અને ક્ષ રીતે કરેલી હીરાની દુતિના યોગથી આ પ્રયોગ કરવો એ વ્યાખ્યાનું નથી જો આ પ્રયોગ કાલએ કરવો હોય તો કોઈપણ રીતે હીરાની દુતિ બનાવી આ પ્રયોગ કરવો. (૫૬-૬૪)

छायां पश्यन्तीं कं गन्तुं उपर ३६ इत्यादि छायां पश्यन्ती इती यागवा इत्या आ रीते आ प्रयोगमां धृष्टी शक्यो छे पद्य इत्या भेरीये सारे ओः पद्य ओः रीते इत्यार इत्या अरी रीत हाथ आवे छे सिद्ध प्रयोगो धृष्टी वपन आवा आंती धुंती वाणव्य अन्धकारो यत्नावे छे तेमां ओमतेो गमे ते हेतु होथ.

सुवर्णो न रसबंधः

धातुबन्धस्तृतीयोसौ स्वहस्तेन कृतो मया ।
 तदहं कथयिष्यामि साधकार्थं यथातथम् ॥
 भूर्जवत्सूक्ष्मपत्राणि कारयेत्कनकस्य च ।
 तान्धेव कोलमात्राणि पलमात्रं तु मृतकम् ॥
 मर्दयेन्निम्बुकद्रवैर्दिनमेकमनारतम् ।
 ततस्तद्रोलकं कृत्वा खर्परोपरि विन्यसेत् ॥
 चुल्यामारोपणं कार्यं धान्यान्धेन निषिंचयेत् ।
 पिष्टिस्तंभस्तु कर्तव्यो नियतं त्रिदिनावधि ॥
 ततो धूर्तरसेनैव स्वेदयेत्सप्तवासरान् ।
 श्वेता पुनर्नवा चिंचा सहदेवी च नीलिका ॥
 तथा धूर्तवधू चैत्र लांगली सुरदालिका ।
 मृतबंधकरा श्रेष्ठा प्रोक्ता नागार्जुनादिभिः ॥
 एतासां स्वसैः पंचैर्लेपयेत्तद्गतगोलकम् ।
 त्रिगुणैर्भूर्जपत्रैस्तु वेष्टयेत्तदनंतरम् ॥
 वस्त्रेण पोष्टलीं बध्वा स्वेदयेन्निम्बुकद्रवैः ।
 यामत्रयं मयत्नेन धौतः पश्चाद् गवां जलैः ॥
 ततो धूर्तफलान्तस्थं पाचयेद्बहुभिः पुटैः ।
 लावकार्थैः सुमतिमान् शोभनः सूर्यकांतिवत् ।
 जायते नात्र संदेहो बद्धः शिवसमो भवेत् ॥७१-७९॥

सोनाथी पारंदनी गोळी करवी

हेवे धातुथी पारद आंधवनो नीजे प्रधार ने मे' पोलतने हाथे इत्ये छे ते यथार्थ रीते इष्टं छुं. भोजपत्र ल्यां पातण्यां सोनानां पत्रां इत्यवतां तोलो १ पत्रांमां ४ तोला अष्ट-संस्कारित पारद नाप्पी लीछुना रस साथे ओःक दिवस अप्पंड धुंत्या पद्य तेना गोणी वाणी ओःक दीपमां कं कुंडामां मुक्तेवे ते कुंडाने खुले यदापी नीजे धीमे ताप आपवेो अने उपर धान्याभ्य सिन्ध्या इरतुं ओम तद्य दिवस तद्य रात अग्नि आपवेो अने धान्याभ्य थोडुं थोडुं नाप्प्या इरतुं पद्य धतुराना रसनेो ७ दिवस थाइ आपी गोणी वाणी पद्य धोणी साठोडी, आंगली, सहदेवी गणी लांग इत्यादी कुंडवेक. ओ ओसडीयांनी तेना ७ रसमां लुण्ठी इरी

उपरी गोणी उपर योपनी तेना उपर त्रेवडुं भोजपत्र वीटुं तेनी कपडामां पोडकी आंधवी पडी वींशु रसनी ६ क्ला. आड् आपनी पडी अे गोणीने गौभूत्रथी घोघ नाभवी पडी धतुराना उडवामां अे गोणी मुडी लधुपुडुथी पडावयो अे प्रमाखे १०० उडवामां पडाववाथी सूक्ष्मांति जेवो अणकती गोणी थाय शिव सरभुं कत्याजुकरे अधी सिद्धि आपे भोमां राभ-
वाथी आयुष्य वधे वीर्यं स्तंभन थाय छे. (७१+७६)

रौप्येण रसबंधः

अष्टमांशेन रूप्येन मृतकं हि प्रमर्दयेत् ।
चांगेरीस्वरसेनव पिष्टिकां कारयेद् बुधः ॥
खोटं वध्वा तु विपचेत् धूर्ततैले त्रिवासरान् ।
तथा च कंगुणीतैले करवीरजटोद्भवे ॥
जातीफलोद्भवेनापि वत्सनागोद्भवेन च ।
भृंग्युद्भवेन च तथा समुद्रशोपकस्य वै ॥
देवदारुभवेनापि पाचयेन्मतिमान् भिषक् ।
पथात्सुतीक्ष्णमदिरा दातव्या तु तुपाग्निना ॥
दिनानि सप्तसंख्यानि मुखमुत्पद्यते ध्रुवम् ।
शुक्रस्तम्भकरः सम्पक् क्षीरं पिबति नान्यथा ॥८०+८४॥

चांदीथो पारद बांधवो

अष्टसंस्कारित पारद तोडा ८ भां शुद्ध चांदीनी आरीक लुडी अथवा चांदीनेा वरभ तोडो १ नाभी आदी लुधुनीना रसमां धुंटी लुडी जेवुं थाय अटले जेज रसमां गोणी वाणवी पडी ते गोणीने धतुराना तेजमां त्रष् दिवस पडावतुं पडी भावकांडेणीनुं तेल कशेरनां भुणो रस न्यपङ्गनुं तेल वज्जनागनुं तेल भांगनुं तेल समुद्रशोपनुं तेल देवदारनुं तेल प्रत्येकमां अडेक दिवस पडावतुं पडी जखद भदिरा सात दिवस सुधी घोडी घोडी रेडतुं जनुं अने अरख नीचे इनशना अग्नि आगवा तो ते पारदनी गोणी उत्तम रीने अधाय अने तेने लुप्य उत्पन्न थाय दुधमां अे गोणी नाभवाथी दुध सुसाध जय भोमा राभवाथी वीर्यस्तंभन थाय (८०+८४)

तुत्थेन-तुत्थेत्य तामेण रसबंधः

छोहपात्रे सुविस्तोर्णे तुत्थकस्याज्जवालकम्
अष्टसंस्कारितं मृतं तम्मिन्निसिष्य मात्रया ॥
तुत्थचूर्णेन संब्धाय पूरयेन्निष्कद्रवैः ।
पिधानेन मृगं रुध्वा छोहपात्रस्य यत्नतः ॥
निर्वाते निर्जने देगे त्रिदिनं स्थापयेत्ततः ।
उष्णसंज्ञिकयोगेन क्षान्तयेद्द्रुयो भिषक् ॥

नवनीतसमो वर्णः मृतकस्यापि दृश्यते ।
 रसखोटं ततो बध्वा स्वेदयेत्काजिकैस्त्वहम् ॥
 अश्मचूर्णस्य कणिकामध्ये खोटं निधाय च ।
 जलसेकः प्रकर्तव्यः शीतीभूतं समुद्धरेत् ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिवारं पाचयेद् ध्रुवम् ।
 कठिनत्वं प्रयात्येव सत्यं गुरुवचो यथा ॥
 ततो धूर्तफलानां हि सहस्रेणापि पाचयेत् ।
 मुखमुत्पद्यते सन्यक् वीर्यस्तंभकरोप्ययम् ॥ ८५ + ९१ ॥

मोक्षयुधानां त्रिंशत्तु पारदं वांघवे

लोहानी कडाहमां मोक्षयुधाने वाटी पाण इरनी वचमां आड सरुकारवाणे पारदं नाभी पारद उपर मोक्षयुधानो लुडा दाडी तेना उपर धीमे धीमे लीधुने रस रेडने पडी कडाहा उपर दाकलुं दाडी पवन के माधुसनी आवन् न डोय त्या संलाणधी ते कडाहाने त्रलु द्विस सुधी राभी मुधुं पडी येथे द्विसे गरम धान्याभ्यधी पटाहधी २१ वपत घोष नाभतुं अटवे प्राणे माभलु वेवे अष्ट लशे पडी तेनी गोणी वाणी इपडाभां यांधी त्रलु द्विस धान्याभ्यन्ती आड आपनी पडी गोणी वाणी इपडाभां यांधी वगर लुअवेवा सुनाना इटडाभां मुडी उपर धीमे धीमे पाणी छांटुं इंडुं थये इडी लेतुं अम त्रलु वपत सुनानां लुअवतुं कडुलाश आनी लशे पडी धतुराना अेक हजर डोडवाभां अेक पडी अेक अेम इरी पडावने अटवे तेने मुभ थशे अर्थात ह्म मां सुडवाथी ह्मने शेथी लेशे मोमा राभवाथी वीर्यरालन थशे (८५+९१)

घातुबीजेन रसबंधः

बीजं—वंगतीक्षणे समे कृत्वा ध्मापयेद्ब्रजमूपया ।
 बङ्गामुत्तारयेत्सम्यक् तीत्राङ्गारैः प्रयत्नतः ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिगुणं वाहयेत्त्रपु ।
 प्रयोगः—बीजं शाणप्रमाणं हि मृतं पलमितं भवेत् ॥
 मर्दयेत्कन्यकाद्रवैर्दिनमेकं त्रिशोपयेत् ।
 गोलस्य स्वेदनं कार्यमहोभिः सप्तभिस्तथा ॥
 त्रिफला काथमध्ये तु त्रियामं स्वेदयेत्सुधीः ।
 कुमार्याः स्वरसेनैव भृंगराजरसेन हि ॥
 भृंगीरसेन च तथा त्रिदिनं स्वेद्यमेव हि ।
 एकैकेनौपधेनैवं काचकूप्यां निवेदायेत् ॥
 खटीपट्टशिवाभक्तं पिष्ट्वा वक्त्रं निरुन्धयेत् ।
 खातं त्रिहस्तमात्रं स्याद्धृदीपूर्णं तु कारयेत् ॥

मध्ये तु काचघटिकां सुरापूर्णां निवेशयेत् ।
 भूमिस्थां मासयुग्मेन पश्चादेनां समुद्धरेत् ॥
 वद्धं सूतवरं ग्राह्यं शुभ्रं चंद्रप्रभानिभम् ।
 मुखस्थं कुरुते सम्यक् दृढवज्रसमं वपुः ॥
 कामिनीनां शतं गच्छेद्वलीपलितवर्जितः ।
 देवीशास्त्रानुसारेण धातुवद्धरसोप्ययम् ।
 प्रकाशितो मया सम्पक् नात्र कार्या विचारणा ॥९२-१०१॥

घातु बीजथी पारद बांधवे.

‘कषयं अने तीयुं’ लोडुं समलाये लघु वज्रभूसमां जलद अंगाराथी धमंतुं येद्वे
 दोढामां कषयं उतरी जशे अनी रीते लोढाथी त्रयुगण्णी कषयं उतारवी पीवरावनी प्रत्येक
 वपते स्वांगशीत यथा हेतुं अे पीज् यथुं.

अे पीज् तोले ०१, पारद अष्टसंस्कृतिरित तोडा ४ नापी कुंवारना रसमां अेक
 द्विस धुंटी सुकावतुं पथी कपडामां चोटवी आंधी सात द्विस त्रिङ्गाना क्वाथमां दोढाथं त्रथी
 आड् आपनी पथी कुंवारना रसमां ३ प्रहर आड् आपनी लांगरानो रस लांगरानो रस
 प्रत्येकमां ३ त्रयु द्विस आड् आपनी पथी अरुनी शीशीमां नापी तेमां जलद भद्रिरा लरवी
 पथी शीशीनुं भों अडीभाटी मीडुं हरउे येआमो लोट विजेरेथी छांदतुं पथी त्रयु हाथ
 आरस योरस उडे आडे भोटी तेमां घोडानी लाद अर्थ नाये अर्थ उपर अने वयमां
 शीशीं भुडी आडा उपर पुड वाणी लेनी अे भडिना सुधी रहेवा छ डोढी लेतुं अंद सरपी
 अणधती पारदनी गेणी डोढी लेनी भोंभा राभवाथी शरीर वज् जेतुं मज्जुत थाय सो
 कामिनीगामी अथ यकाय वृद्ध पणु युवान थाय आ प्रयोग देवीशास्त्रमां कळो छे ते भे
 प्रकाशमां भुड्या छे (९२+१०१)

कांतलोहेन रसबंधः

रसेंद्रः कांतलोहं च तीक्ष्णलोहं तथैव च ।
 अभ्रसत्वं तथा ताप्यसत्वं हेमसमन्वितम् ॥
 समांशानि च सर्वाणि मर्दयेन्निकुक्रद्वैः ।
 निपेचयेदेकदिने पश्चाद् गोलं तु कारयेत् ॥
 पक्वमूषा प्रकृत्या गोलं गर्भे निवेशयेत् ।
 गोजिह्वा काफमाची च निर्गुंठी दुग्धिका तथा ॥
 कुमारी मेघनादा च मधुसंधवसंयुता ।
 एतासां स्वरमेनैव स्वेदयेद्द्रुणो भिषक् ॥
 यावद्दृढत्वमापाति तावत्स्वेधं तु गोलकम् ।
 वपत्रे धृतं जरामृत्युं निरन्ति च न संशयः ॥

સર્વરોગાન્નિહત્યાથુ વયઃ સ્તંભયતે ધ્રુવમ્ ।

કર્ણે કળ્ઠે તથા હસ્તે ધારિતા મસ્તકેપિ વા ।

અભિચારાદિદોષાશ્ચ ન ભવન્તિ કદાચન ॥૧૦૨+૧૦૭॥

કાંતલોહથી પારદ વાંધવો.

અટસંસ્કારિક પારદ કાંતલોહ તીક્ષ્ણલોહ અથ્રકસત્વ સુવર્ણમાક્ષિક સત્વ સુવર્ણ અર્ધા સરખે ભાગે લઘ સાથે મેળવી લીંછુના રસમાં ઘુંટી ધીમે તાપે તપાવી તપાવી લીંછુના રસમાં આખો દિવસ યુગાવવા પછી ગોળી વાળી પકવમૂધામા મુકવું અને ભોંપાયરી પીલુડી નજોટ દુધેલી કુંવાર તાંદળને એ પ્રત્યેકનો રસ મધ સંધવ એ દરેકનો યુને ગોળી કંઠ્ય થતાં સુધી દેવો આ ગોળી મોંઘે રાખવાથી ગઢપણુ આવતું નથી અથા રોગ મટે છે યુવાવસ્થા ટકી રહે છે કાને ડોકે હાથે કે માથે આંધવાથી કાષ્ઠપણુ અભિચાર—કામણુ લાગુ થતું નથી. (૧૦૨+૧૦૭)

ઉપસંહાર:

ચતુર્વિધાન્વેવ તુ વન્યનાનિ શ્રીસૂતરાજસ્ય મયોદિતાનિ ।

કુર્વંતિ યે તત્ત્વવિદો મિપગ્વરા રાજ્ઞાં ગૃહે તેપિ ભવન્તિ પૂજ્યાઃ ॥૧૦૮॥

ઈતિ પરમરહસ્યં સૂતરાજસ્ય ચોક્તં રસનિગમમહાઢ્વેર્લેલ્યમેતત્સુરત્નમ્ ।

સકલગુણવરિષ્ઠા વાદિનઃ કૌતુકજ્ઞા નિજહૃદિ ચ સુકળ્ઠે ધારયિષ્યંતિ તજ્ઞાઃ ॥૧૦૯॥

ઉપર પ્રમાણે મેં ચાર પ્રકારનાં પારદબંધન કહ્યાં જે વૈદો આ પ્રયોગ કરે છે તેઓ રાન્યમાં માન પામે છે રસશાસ્ત્રે રૂપી મહા સમુદ્રમાંથી રત્ન સરખું પારદતું આ રહસ્ય કૌતુકત યુગવાન ધાતુવાદી (ધાતુવાદ કુશળ—રસાયનશાસ્ત્રી કીમીયાગર વૈદોયે) પોતાને હૈયે અને કંઠે રાખવું એવી મારી બક્ષામણુ છે (૧૦૮+૧૦૯)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाश सुधाकरे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ तृतीयोऽध्यायः ३ ॥

अथ मया रसभस्म निगद्यते सत्रलपारदशास्त्रनियोगतः ।

ससितकृष्णसुपीतकलोहितं भवति वर्णचतुष्टयभूषितम् ॥ १ ॥

अथां रसशास्त्रानुं अथले कन करी हवे पथी हुं जुदी-जुदी रीते रसभस्म-पारदभस्मने।
विधि कडीश ते भस्म श्वेत काणी पीणी अने लात्र यार रंगनी थाय छे.

हिगुलात्पारदनिष्कासनम्

हंसपाकदरदः सुशोभितो निखिलनिम्बरसेन विमर्दितः ।

नियतयामचतुष्टयमम्लके घनरसे समभागविलोडितः ॥

डमरुकाभिधयंत्रनिवेशितस्तदनु लोहरजः खटिकासमम् ।

सुपयसा लवणेन विमर्दितं कुरु भिपग्वरयंत्रसुरोधनम् ॥

नियतयामचतुष्टयवह्निना मृदु समं रसमत्र विपाचयेत् ।

उपरि तत्र जलेन निषिञ्चयेदिति भवेद्दरदाद्वरमृतकः ॥

अखिलशोधवरेण च वै यथा सकलकञ्चुकदोषत्रिवर्जितः ।

बहुलदोसहरोपि भवेत्तथा भवति शुद्धतमो दरदोद्भवः ॥२+५॥

हिंणामांथो पारद काढवानी रीत

दंसपाक नामने (३मी) हींगालो लेवो तेने हींगाना पंचांगना श्वरसमां धुंटी सुकाव्या
पथी १२ इलाइ आटा लीजुना रसमां धुंटी सुकावयो पथी पारद जेटहुं कपूर भेणवी धुंटी
डमरुकां नापी बोढानो इरोडो अडी कुध, मीहुं, अे मीजना मिश्रजुथी डमरुकांनो सांधी
छांटी लणं सुकावी १२ इलाइ अथउंधीमे अशि आपयो डमरुकांनो उपला माटलाने
अदारने तले पाणीनां जीनां पोनां सुकां स्वांगशीत थये संभाणथी पारद काढी लेवो आ
पारद सात इंधुइ सात भगना ५३ विनालो सरकारिन पारद जेवो अने शैव भटाडवामां
उत्तम गज्याय छे अहु शुद्ध छे माटे दरेक औषधमां वापरवो (२+५)

पारद भस्म श्वेत-रस कपूरं

विमलमृतवरो हि पलाष्टकं तदनुधातुखटीपट्टकांक्षिकाः ।

पृथगिमात्र चतुष्पलभागिकाः स्फटिकशुद्धपलाष्टकसम्मिताः ॥

सह जलेन विमर्श च यामकं लवणकाम्बजलेन विमिश्रिताः ।

उदितधातुगणस्य च मूषिकां कुरु विपं विनिवेशय तत्र वै ॥

डमरुकाभिधयंत्रवरेण तं द्विदशयाममसुं पच वह्निना ।

पयनपिचकफक्षयहारकः सरुलरोगहरः परमः सदा ॥

गजपतेर्वल्यवद् बलदो नृणां द्विजपतीक्षणयन्त्रयनमदः ।

सुवतिकामवित्यामविषायको भवति मृतवरः सुखदः सदा ।

मयनमाररमः किल कान्तिदस्त्वखिलकुण्डहरः कथितो मया ॥६+९॥

શુદ્ધ પારદ તોલા ૩૨, ખડી માટી તોલા ૧૬, સૈંધવ તોલા ૧૬, પાપડીયો ખારો તોલા ૧૬, ફટકટી તોલા ૩૨ અધાને સાથે ખરલ કરી પાણીમાં ઘુટી સુકાવી પછી સીંધા-લુણવાળા લીંથુના રસમાં ઘુટી વજ્રમૂલામાં નાખી તેમાં વજનાગ પારદથી ૧૬ મા ભાગનો નાખી તે મૂલાને ડમર્યત્રમાં સુકી સંધિયથ કરી ૩૬ કલાક અખંડ અગ્નિ આપવો. આ ભરમ વાયુ પિત્ત કફનો નાશ કરે સર્વ રોગ ઉપર અનુપાન પરત્વે વપરાય હાથી સરખુ બળ વધે, ગરુડના બેતું આંખનું તેજ થાય, જીવાન સ્ત્રીઓના કામ વિલાસમાં સંતોષ આપે કાંતિ વધે અર્ધાં કુષ્ઠ રક્તદોષનો નાશ થાય બીમસેની કપૂર ૧ રતી સાથે ૦ા રતી આ રસની માત્રા અપાય. (૬૫૯)

નોંધ—આમાં વજનાગનું પ્રમાણ તથા આં રસની અને બીમસેની કપૂરની માત્રા અન્યકારે લખી નથી.

પારદસ્ય અરુણવર્ણ ભસ્મ (ઉદયભાસ્કર :)

વિગતદોષકૃતૌ રસગંધકૌ તદનુ લુંગરસેન પરિપ્લુતૌ ।
મહરયુગ્મમિતં ચ શિલાતલે રવિકરેણ વિમર્થ વિચૂર્ણિતૌ ॥
રુચિકાચઘટીવિનિવોશિતો સિકતયંત્રવરેણ દિનત્રયમ્ ।
કુરુમિપગ્વરવન્દિમધસ્તતઃ સ ચ ભવેદરુણઃ કમલચ્છવિઃ ॥
ઉદયભાસ્કરનામરસો હયં ભવતિ રોગવિથાતકરઃ સ્વયમ્ ।
મગધજામધુના સહ ગુંજિકાત્રયમિતશ્ચ સદા પરિસેવિતઃ ॥
લલિતકામવિધાવભિલાપુકઃ સ્થવિરકૌપિ રતૌ તરુણાયતે ।
ગદહરો વલદોપિ હિ વર્ણદો ભવતિ કર્મવિપાકજરોગહા ।
સકલમૂતકશાસ્ત્રવિમર્શનાદ્વિજવરેણ મયા પ્રકટીકૃતઃ ॥૧૦+૧૪॥

પારદની કેસરો રંગની ભસ્મ—ઉદય ભાસ્કર રસ

શુદ્ધ પારદ અને શુદ્ધ ગંધક સમભાગે લઈ બીજોરાના રસમાં ૭ કલાક ઘુટી તડકે સુકવી સુંદર અગનશીશીમાં નાખી વાયુકાયત્રમા ત્રણ દિવસ ત્રણ રાત પકાવતું તેથી અરુણ રંગની ઉત્તમ ભસ્મ થશે આ રસનું નામ ઉદય ભાસ્કર પણ છે સર્વ રોગમાં અનુપાનબેદથી અપાય છે લીંડીપીપરનો લુકો બે વાલમા ત્રણ રતી ભરમ નાખી બે પડિકાં કરવાં મધ સાથે સવાર સાંજ આટવાથી વૃદ્ધ પણ તરુણ સરખો બળવાન થાય છે. સુંદર કામવિલાસમા આનંદ ઉપજાવે છે અર્ધા વ્યાધિને દૂર છે બળ આપે છે કાંતિ વધારે છે પારદ રસશાસ્ત્રના રહસ્ય રૂપ આ ઉદય ભાસ્કર એ બનાવ્યો છે આમાં પારદ અષ્ટસંસ્કારિત વાપરવાથી વધુ શુભકારી થાય છે. (૧૦+૧૪).

પારદસ્યતલ ભસ્મ રક્ત વર્ણ

રસચિદાપિ રસઃ પરિશોધિતો વિગતદોષકૃતોપિ હિ ગંધકઃ ।
વિમલલોહમયે કૃતસ્વર્પરે હમલસારરજઃ પરિસુચ્યતામ્ ॥

અતિકુશાપ્રિયુતે દ્રવતિ સ્વયં તદનુ તત્ર રસઃ પરિમુચ્યતામ્ ।
 વિશદલોહમયેન ચ દર્વિણા વિઘટયેત્પહરત્રયસંમિતમ્ ॥
 તદનુ કાચઘટીં વિનિવેશ્ય વૈ સિકતયંત્રવરેણ હિ પાચિતઃ ।
 દ્વિદશયામમધઃકૃતવહ્નિના ભવતિ રક્તરસસ્તલભક્ષસાત્ ॥
 મતવલેન નરેણ સુસેવિતો ભવતિ વાજિકરઃ સુખદઃ સદા ।
 સ ચ વલીપલિતાનિ વિનાશયેચ્છતશરત્મ્યુ નિરામયકૃત્પરમ્ ॥૧૫+૧૮॥
 પારદનો તલ મમ્મ લાલ રંગનો

શુદ્ધ પારદ અને શુદ્ધ ગંધક સરખે ૧૦૦ને લઈ એક લોહાની કડાઈમાં ખાંડેલો ગંધક નાખવો ત્યજે ચડારી મંદ અગ્નિ આપવો ગંધક પીગળી જશે એટલે તેમાં પારદ નાખવો ચોખ્ખો કડાઈથી ૯ કલાક સુધી ધિમેધિમે હલાવ્યા કરવું મંદ અગ્નિ આપ્યા કરવો પછી ઠારી અગનશીશીમાં ભરી તેને કપડામાંથી કરી વાલુકા યંત્રમાં ૩૬ કલાક પકાવવો એટલે શીશીને તળાથિ લાલ ભસ્મ રૂપ રસ જામશે તે ઠારી લેવો સવારમાં ૨ થી ૪ ગુણ્ઠની માત્રા મંધ પીપર સાથે નખળા માણસે સેવવાં વાજીકર સુખપ્રદ વલીપલિતાનાશક છે આતું સેવન કરનાર માણસને ગદપણુ આવતું નથી આરોગ્ય સાથે ૧૦૦ વર્ષ જીવે છે. આ રસમાં પશુ અશ્વસ્તકારિત પારદ લેવો અને ગંધક ધી દુધમાં ૨૧ વખત શેલેલો લાપરવો એ રહસ્ય છે. (૧૫+૧૮)

પારદસ્ય માણિક્યવર્ણ ભસ્મ (રસમાણિક્ય)

વિમલનાગવરૈકવિભાગિકં હરજભાગચતુષ્ટયમિશ્રિતમ્ ।
 સતતમેવ વિમર્ય શિલાતલે વલિવસાં ચ સમાં કુરુ તદ્ભિપક્ત્ ॥
 દિનમિતં સુવિમર્ય ચ કન્યકાસ્વરસ ઐનકરેણ વિશોપયેત્ ।
 તદનુ મૃતવરસ્ય તુ કજ્જલીં રુચિરકાચઘટે વિનિવેશ્ય ॥
 દિવસયુગ્મમધઃ કૃતવહ્નિના સ ચ ભવેદ્દરુણઃ કમલચ્છવિઃ ।
 સકલરોગવિનાશનવહ્નિકૃત્ વલકરઃ પરમોપિ હિ કાંતિકૃત્ ॥
 નયનરોગવિનાશકરો ભવેત્સમ્લકામુકવિભ્રમકારકઃ ।
 સ સ્વલુ કર્મવિપાકજરોગદ્વા વિશદનાગયુતઃ સ્વલુ પારદઃ ॥૧૯-૨૨॥

પારદનો માણેકનાં રંગનો મમ્મ રસમાણિક્ય

શેલેલુ સીસું તોલા ૨ ને પિગળવું રસ થઈ જાય એટલે તેમાં પારદ તોલા ૮ નાખી નીચે ઠારી ખરગમાં નાખી ધુટવું. પારદ મળી જાય એટલે તેમાં ગંધક તોલા ૧૦ નાખી ધુટી કનલગી કરવી તેમાં કુવાગનો રસ નાખી એક દિવસ ધુટી ચૂર્ણને તડકે સુકાવવું પછી એ કનલગી કપડામાંથી કરેલી અગનશીશીમાં નાખી બે દિવસ બે રાત વાલુકાયંત્રદ્વારા પકાવી તેમ કરવું. અને તે રંગ પશુ અશ્વ માણેકના જેવો (ઉગના ચૂર્ણ સરખો) થાય છે માત્રા ૧ થી ૩ રતી મધ પીપર સાથે દેવાથી બધા રોગોને મટારે લુપ્ત લગાડે બળ ધાંતિ વધારે નેવરેળી અને સ્વરોગનો નાશ કરે છે વાજીકરિ બળ ધાંતી વધારે છે કામિ પુશ્પને આનંદ આપે છે. હર્મ વિપાક-૫૪ જન્મના પાપથી યના રોગની ધાંતિ કરે છે. (૧૯+૨૨)

पद्मगुणगंधकजरितं इष्टिकायंत्रपक्व पारद भस्म
 मृदुमृदा रचिता मसृणेष्टिका उपरि गर्तवरेण च संयुता ।
 रसवरं दशशाणमितं हि तत्सशुकपिच्छवरेण निधापयेत् ॥
 सकलपूर्णं कृतं च सुगर्तकं गलितनिचुफलोद्भवकेन वै ।
 स्थगय तं च पिधानवरेण वै मृदितया मुमृदा परिमुद्रितम् ॥
 तदनु कुक्कुटनामपुटे शृतो हुपलकेन वनोद्भवकेन वै ।
 विधिविदा भिपजा ह्यमुना कृतो विमलपद्मगुणगंधकमश्रुते ॥
 स च शरीरकरोप्यथ लोहकृत् सकलसिद्धिकरः परमो भवेत् ।
 शतगुणं हि यदा परिजीर्यते रसवरः खलु हेमकरो भवेत् ॥२३-२६॥
 शंखत्रभां पद्मवेदी पद्मगुणं गंधकं नरितं पारदं लस्म

मुं.णी माटीनी दीसी छंट उपर पणी नेवडा भाडा इरवेो तेभा अदी तोडा शुद्ध
 पारद नापी तेना पर अदी तोडा गंधक वावेो पाथरवेो तेना उपर पाडेभां दीखुनेो रस
 रेडी भाडा बरी देवेो तेना पर माटीनुं दांडणु दांडी संधिलेप इरवेो. तेना पर अश्या
 छाणुनेो कुडुटपुटनेो अग्नि आपवेो. अेवी रीते छ वप्पत गंधकनरणु इरवेो. प्रत्येक वप्पते
 पारदने वशने गंधक नापवेो अने दीखु रसथी भाडा बरवेो पारद अष्ट संस्कारित वापरवेो
 अेवी रीते सेो वप्पत पारद नरणु इरवाथी सोनुं अनाववानी धातु वेधक शक्ति अने छे
 प्रत्येक व्याधि उपर गंध पीपर साथे अणे रती आ रस आपवाथी आशाम थाप छे शरीरने
 दंड दीर्घायुनी इरे. छे लोहसिद्धि अने देहसिद्धि पास इरवे छे. (२३+२६)

पारद भस्म कृष्णं मधुर पुटपक (महारस पोटली)

सशुकपिच्छसमोपि हि पारदो भवति खल्वतलेन च कुद्रितः ।
 दृढतरामुपकल्पय पर्पटीं वसनवद्धकृतामपि पोटलीम् ॥
 उपरि नागरसेन विलेपिता रविकरेण सदा परिशोपिताम् ।
 कनकपत्ररसेन च सप्तधाप्यत्रनिगर्ततले विनिवेशय ॥
 अवनिगर्तमरत्निकमायतं द्विदशमङ्गुलमेव मुनिन्नकम् ।
 सिकतया परिपूर्य तदर्धकं तदनु तत्र निवेशय पोटलीम् ॥
 उपरि बालुकया परिपूर्य तच्छगणकैश्च पुटं परिदीयताम् ।
 द्विदशयाममयाग्निमहो कुरु भवति तेन महारसपोटली ॥
 इति मया कथिता रसपोटली बलकरा मुकरा मुखसिद्धिदा ॥२७-३०॥

धुंधर पुटभां इरेदी पारद लस्म हाणी

शुद्ध पारद, गंधक सम लक्ष पर्पटी हाणी अरव इरी इपडाभां आंधी पोटली इररी
 तेना उपर नागरवेधनां पाननेो रस नोपडी तडके मुडावरी पथी धतुराना पाननेो रस नोपडी
 सात वप्पत मुडावतुं पथी अेक हाथ ओरस ओरस अने आर आंगण डोडा भाडा पोटी
 ते अर्धे भाडा रेतीथी बरी ते उपर पोटली मुथी तेना उपर भीछ रेती बरी तेना उपर

अध्यायां छायात्ने अग्नि उ६ इत्याक आपवे श्वांगशीन यथे हादी लघु अरस करी शम्बुं मान्
रथीर रतीभार मध पीपर साथे यादी उपर दुध पीनुं अण शक्ति वधे पौष्टिक छे (२७+३०)

पारद मरम कृष्णं कटाहपक्वं

विशदमृतसमोपि हि गंधकस्तदनु खल्वतले सुविमर्दितः ।

त्रिदिनमेव हि हंसपदीरसे दिनकरस्य करेण सुशोषितः ॥

विमललोहमये दृढस्वर्परे तदनु कज्जलिकां प्रतिमुच्य वै ।

करमिता मुकृतापि हि चुहिका ह्यपरि तत्र निवेश्य च भाजनं ॥

अमललोहमयेन च दर्विणा रसवरं नियतं परिमर्दयेत् ।

तदनु वह्निमधः कुरु वै दृढं सततमेव हि यामचतुष्टयम् ॥

मुपच एष रसो जलदोपमो भवति वल्लमितो मधुना युतः ।

कवलितः क्षयरोगगणापहो मदनवृद्धिकरः परमो नृणाम् ।

स च वलीपलितानि विनाशयेत् सकलकुष्ठविनाशकरः परः ॥३१-३५॥

पारद लरभ इत्याभां पक्षवेदी हाणी

शुद्ध पारद शुद्ध गंधक समभाजे लघु त्रयु द्विस सुधी हाणा हंसराजना रसभां धुंटी
ताके सुधावतुं. पडी स्वच्छ लोहानी इत्याभां अे कल्लणी नापी अेक हाथ उत्रे सुले अद्यापी
स्वच्छ इत्याधी दद्यात्या इतुं अने नीचे सप्त ताप इरवे अेम १२ इत्याक पक्षावतायी
वाह्याना नेत्रा रजनी हाणी लरभ यथे मध साथे १ वाय आटवायी अधी नतना क्षयरोग
भटे हाभ नशुन थाय गटपणु वतुं रहे वणीयां पणियां भटे अधा लोडीयगाडना रोग तथा
त्वयाविधारने नाय थाय (३१+३५)

पारद मरम कृष्णं मृपापक्वं

मृदुमृदा परिकल्पितमृषिकां रसमिताङ्गुलिकां भुवि संन्यसेत् ।

रसवरं विमलं च सुशोषितं सगृकपिच्छसमं परिमर्दितम् ॥

रसगमानमितं घृतमृषया द्वितययुग्मकृतं परिमुद्रितम् ।

फनकमूत्रमेन च पाणितं तदनुसप्तदिनं कृगवह्निना ॥

रसवरस्य शृभं हि विपाचनं यवमितो रसरजवरस्तदा ।

दिनमुषे भवितह्नि सुभक्षितः मरुदोपकृतां विकृतिं जयेत् ॥३६-३८॥

पारद लरभ हाणी भूगभां पक्षवेदी

मुपच भादीपी उ अंशजनी भुभ इरवी. पारद गंधक समभाजे लघु तेनी कल्लणी
इरी ते भुभभां नापी तेने सुले मशरी धनुगना भुगना रसपी उ द्विस भीमे तापे पक्षवरी
मध सधे १ पी २ नी भावा देवायी सरीशजनी पीया भटे (३६+३८)

पारद मरम कृष्णं (कटाहपरं-रसवर्पटी)

रसरं पण्ययुग्ममितं शृभं गचिरतापमयः समभाषिकम् ।

व्यधिरमां च घृतेन पिमर्दयेदतिहृताप्रिहृते द्रवति स्वयम् ॥

तदनु ताम्ररसौ विनिवेश्यतां त्रयमिदं सरसं च विमर्दितम् ।
 द्रुतमयं च सदायसभाजने तदनु मृतकृतां वरकज्जलीम् ॥
 विषट्येदथ लोहसुदर्विणा तदनु मोचदलोपरि ढाल्यते ।
 भवति सारतमा रसपर्पटी सकलरोगविघातकरी हि सा ॥
 कुरु समानकटुत्रयसंयुतां मरिचपुष्पमितां सुखदां सदा ।

अनुपाने प्रयोक्तव्या त्रिफलाक्षौद्रसंयुता ।

पर्पटीं भक्षयेत्प्रातस्तथा त्र्युपणसंयुताम् ॥

सन्निपातहरा सा तु पंचकोष्ठेन संयुता ।

भक्षिता मधुना सार्धं सर्वज्वरविनाशिनी ॥

कणाक्षौद्रेण सहिता सर्वशोफान्निवृत्तति ।

श्यामात्रिकटुकेनापि वातजां ग्रहणीं जयेत् ॥

गुग्गुलुत्रिफलासर्धं वातरक्तं विनाशयेत् ।

वातशूलहरा सम्यक् हिगुपुष्करसंयुता ॥

व्योषैः कन्य रसैर्वापि कफामयत्रिनाशिनी ।

दशमूलशृतेनापि वातज्वरनिवर्हणी ॥

वाक्कुचीवीजकल्केन कण्डूपात्रे विनाशयेत् ।

आरुष्करेण सहिता सा तु सिध्मविनाशिनी ॥

गोमूत्रेणानुपानेन चाशोरोरोगविनाशिनी ।

नवमाल्यर्जुनश्चैव चित्रको भृंगराजकः ॥

शाल्मली निम्बपंचांगं कल्हारश्च गुहृचिका ।

निर्गुंडी च समांशानि कारयेद्भिपगुत्तमः ॥

चूर्णीकृत्य च तत्सर्वं पर्पट्याश्चानुपानकम् ।

अष्टादश च कुष्ठानि निहंत्येव न संशयः ॥

पर्पटी रसराजश्च रोगान्दन्त्यनुपानतः ।

अपथ्यं नैव भुञ्जीयाद्दोषदृष्याद्यपेक्षया ॥ ३९ + ५२ ॥

गंधक तोला ८ ने २५ तोला धीमां वाटी लोढानी कडाछमां नाभी धीमा ताप आपत्री
 अटले पीण्णी लशे अटले तेमां पारद अने ताम्र लक्ष्म भेण्णी 'हलात्तुं पछी लोढलक्ष्म
 भेण्णी कणनां पान उपर ढाण्णी हरी गथा पछी लोढानी अरक्षमां धुंटी १ वाळ पर्पटी २
 वाळ अरीना लुका १ वाळ त्रिकटु लुका अने मध साथे सर्व रोगमां याटवी.

निह्णा तोला ०१ अने मध साथे याटवाथी अथवा त्रिकटुनुं सूर्धुं ये व्यानीभार साथे
 देवाथी पक्षु सर्वाधिनु शभन थाप. पंचकोशना उडाणा साथे आ वाथी सन्निपात लक्ष्म भटे
 मध साथे याटवाथी अथवा ताप उतरे क्षीपीपर अने मध साथे याटवाथी अथवा सोल भटे

अध्यां छायातो अग्नि उ६ इलाक आपवे स्थांगरीन थये काठी लछ भरल हरी राभतुं मात्रा
रथी४ रतीमार मध पीपर साथे यादी छपर दुध पीतुं अण शक्ति वधे पौष्टिक छे (२७+३०)

पारद भस्म कृष्णं कटाहपक्वं

विशदसूतसमोपि हि गंधकस्तदनु खल्वतले सुचिमर्दितः ।
त्रिदिनमेव हि हंसपदीरसे दिनकरस्य करेण मुशोपितः ॥
विमललोहमये दृढसर्परे तदनु कज्जलिकां प्रतिमुच्य वै ।
करमिता मुकृतापि हि चुडिका ह्युपरि तत्र निवेश्य च भाजनं ॥
अमललोहमयेन च दर्विणा रसवरं नियतं परिमर्दयेत् ।
तदनु वह्निमधः कुरु वै दृढं सततमेव हि यामचतुष्टयम् ॥
मुपच एष रसो जलदोषमो भवति बल्लमितो मधुना युतः ।
कवलितः क्षयरोगगणापहो मदनवृद्धिकरः परमो नृणाम् ।
स च बलीपलितानि विनाशयेत् सकलकुष्ठविनाशकरः परः ॥३१-३५॥

पारद भस्म कश्याभां पक्षावेदी काणी

शुद्ध पारद शुद्ध गंधक समभागे लछ मलु द्विस सुधी काणा हंसराजना रसमां धुंटी
तडके मुकावतुं. पछी स्वच्छ लोहानी कश्याभां अे कल्लणी नाभी अेक हाथ छेये सुले यदापी
स्वच्छ कश्याधी हवाया करतुं अने नीये सभत ताप करेये अेम १२ इलाक पक्षाववाथी
वाह्याना नेवा रंगनी काणी भस्म थरी मध साथे १ वाल आटवाथी अधी नतना क्षयरोग
भटे काम नगृत थाय गढपलु नृतुं रहे वणीयां पणियां भटे अधा लोडीअाउना रोग तथा
त्वयाविधारणे नाश थाय (३१+३५)

पारद भस्म कृष्णं मूषापक्वं

मृदुमृदा परिकल्पितमूपिकां रसमिताङ्गुलिकां भुवि संन्यसेत् ।
रसवरं विमलं च मुशोपितं सशुकपिच्छसमं परिमर्दितम् ॥
रससमानमितं धृतमूपया द्वितययुग्मकृतं परिसुद्रितम् ।
कनकमूलरसेन च पाचितं तदनुसप्तदिनं कृशवह्निना ॥
रसवरस्य शुभं हि विपाचनं यवमितो रसरजवरस्तदा ।
दिनमुखे प्रतिदन्ति शुभसितः सकलदोषकृतां विकृतिं जयेत् ॥३६-३८॥

पारद भस्म काणी भूसमां पक्षावेदी

भुवाणी माडीथी ७ आंगणनी मुख करनी. पारद गंधक समभागे लछ तेनी कल्लणी
हरी ते मुखमां नाभवी तेने सुले यदापी धनुशाना भुशाना रसथी ७ द्विस धीमे तापे पक्षाववी
मध साथे १ धी २ रनी मात्रा देवाथी सर्वांगनी पीडा भटे. (३६+३८)

पारद भस्म कृष्णं (कटाहपक्वं-रसपर्वटी)

रसवरं पल्लयुग्ममितं शुभं रुचिरताघ्नमयः समभागिकम् ।
यन्त्रिसां च घृतेन विमर्दयेदतिकृशाधिकृते द्रवति स्वयम् ॥

तदनु ताभ्ररसौ विनिवेश्यतां त्रयमिदं सरसं च विमर्दितम् ।
 द्रुतमयं च सदायसभाजने तदनु मूतकृतां वरकज्जलीम् ॥
 विषययेदथ लोहमुदर्विणा तदनु मोचदलोपरि ढाल्यते ।
 भवति सारतमा रसपर्पटी सकलरोगविघातकरी हि सा ॥
 कुरु समानकटुत्रयसंयुतां मरिचयुग्ममितां मुखदां सदा ।

अनुपाने प्रयोक्तव्या त्रिफलाक्षौद्रसंयुता ।
 पर्पटी भक्षयेत्प्रातस्तथा त्र्यूषणसंयुताम् ॥
 सन्निपातहरा सा तु पंचकोलेन संयुता ।
 भक्षिता मधुना सार्धं सर्वज्वरविनाशिनी ॥
 कणाक्षौद्रेण सहिता सर्वशोफान्निवृन्तति ।
 श्यामान्निवृत्केनापि वातजां ग्रहणीं जयेत् ॥
 गुग्गुलुत्रिफलासर्धं वातरक्तं विनाशयेत् ।
 वातशूलहरा सम्यक् हिगुपुष्करसंयुता ॥
 व्योषैः कन्य रसैर्वापि कफामयविनाशिनी ।
 दशमूलशृतेनापि वातज्वरनिवर्हणी ॥
 वाक्कुचीवीजकल्केन कण्डूपात्रे विनाशयेत् ।
 आरुष्करेण सहिता सा तु सिध्मविनाशिनी ॥
 गोमूत्रेणानुपानेन चार्शोरोगविनाशिनी ।
 नवमाल्यर्जुनश्चैव चित्रको भृंगराजकः ॥
 शाल्मली निम्बपंचांगं कल्हारश्च गुडचिका ।
 निर्गुडी च समांशानि कारयेद्विपगुत्तमः ॥
 चूर्णीकृत्य च तत्सर्वं पर्पट्याश्चानुपानकम् ।
 आट्टद्वयं च कुष्ठानि त्रिहृत्स्येत् न संशयः ॥
 पर्पटी रसराजश्च रोगान्दन्त्यनुपानतः ।
 अपथ्यं नैव भुञ्जीयाद्दोषदृष्याद्यपेक्षया ॥ ३९ + ५२ ॥

गंधक तोला ८ ने २० तोला धीमां वाटी लोहानी ३३धमां नापी धीमा ताप आपनो
 अटले पीण्णी नशे अटले तेमां पारद अने तात्र लक्ष्म मेणवी 'हृत्वातनुं पछी लोहलक्ष्म
 मेणवी इण्णीयां पान उपर दाणवी हरी गया पछी लोहानी भरक्षमां धुंटी १ वास पर्पटी २
 वास अरीना लुका १ वास त्रिहृत् लुका अने मध साथे सर्व रोगमां आटवी.

त्रिङ्गणा तोला ०१ अने मध साथे आटवाथी अथवा त्रिहृत्तुं अर्थे 'जे आनीवार साथे
 ट्टवाथी पणु सर्वव्याधिनु शमन थाय. पत्रकाशना उडाणा साथे आ वाथी सन्निपात नवर भटे
 मध साथे आटवाथी अथवा ताव उतरे वीडीपीपर अने मध साथे आटवाथी अथवा सोल भटे

उपलसरी अने त्रिकटुना काढा साथे वायुनी संभ्रदण्णी भटे. शुग्ण अने त्रिङ्णा साथे गण्टकाड तथा गांठीये वा नल्लये भटे. दौंग अने पुष्करभृणना काढा साथे देवाथी वायुनुं शण भटे. त्रिकटु साथे अथवा कुंवारना रस साथे कङ्गा दरदमां देवी. दशभृणना उकाणा साथे वायु आदीना तादमां देवी. व्याप्यनीना यूर्णुं साथे भुज्जली अने असमां व्यापयी. बीदागानी साथे सिध्मकुडमां व्यापयी. दरसमां गौभूत साथे देवी. अगेली आसोदरे। यिनक लांगरे शोभजे लीगयानुं पंचाग कभण गणे। नगोड समभागे दरैला यूर्णुं साथे अदारे प्रकारना काड भटे. मात्रा अने पथापथ्य व्याधि प्रभाणे समज्जुं (३६+५२)

पारद भस्म कृष्णं (रस पर्पटी)

शुद्धं रसं गंधकमेव शुद्धं पृथक् समाशं कुरु यत्नतस्ततः ।

एरंडमूलस्य रसेन सूतं तथार्द्रकण्ण्यां स्वरसेन मर्दयेत् ॥

तं काकमाच्याः स्वरसेन पिष्ट्वा तथा च तं दाडिमवीजतौयैः ।

क्रमेण सूतं हि दिनैश्चतुर्भिः शुद्धस्वभायाति हि निश्चयेन ॥

ततस्तु गंधं खलु मार्कवद्रवैर्विभाव्यमानं कुरु लोहपात्रे ।

प्रद्रावयेत्तं वदरस्य चाग्निना प्रढालयेद् भृंगरसे त्रिवारम् ॥

कार्यां ततः कज्जलिका विमर्द्य तां द्रावयेल्लोहमये सुपात्रे ।

प्रढालयेत्तां कदलीदले हि संछाद्य चान्येन दलेन पश्चात् ॥

तस्यास्त्वधोर्ध्वं प्रददीत गोमयं शीतीकृत्वा गव्यघृतेन भर्जिता ।

रोगानशेषान्मलदोषजातान् हिनस्ति चैषा रसपर्पटी हि ॥

सा जिरकेणैव तु रामठेन वातामशूलं गृह्णीं सकामलाम् ।

शुल्मानि चाष्टाबुदराणि हन्यात् संसेविता शुद्धरसस्य पर्पटी ।

मयापि सद्द्वैद्यहिताय नूनं प्रदर्शितेयं खलु रोगनाशिनी ॥५३-५९॥

पारद भस्म काणी (रस पर्पटी)

शुद्ध पारद तोला २० लक्ष तेने अेरडाना भृणना रस, गरण्णी, पीलुडीना रस, दाडमां भीना रस अयेकनी अडेक दिवस लावना दध तैयार करजुं पछी गंधक तोला २० ने तेने लांगरानां रसनी लावना दध सुकायी बोढाना कडाधमां नाभी अेरडीना लाडडाना अंगारथी अोगाणी लांगराना रसमां भुजावजुं अेषां रनि त्रयु वजत करी गंधक तैयार करवी पछी पारद अने गंधक साथे भेगवी कळण्णी करी बोढाना कडायामां अे कळण्णी तथा तोला ५ धी नाभी रस करी देगना पान उपर दाणजुं तेना उपर भीलुं पान द्यावजुं उपर नीचे गाथनुं छाष्टु दाणजुं दंडुं थाप अेरले घुंटी गाथना धीमां शेकजुं १ थी २ वाज मात्रामां ०१ तोला दिग्गाष्टक यूर्णुं अथवा लई अथवा दौंग साथे भेगवी सवारमां अवराववाथी वायुनुं आभनुं शण संभ्रदण्णी, कभजे शुद्ध अथा उदरेग दरस विजेरे शेगोना नाश थाप छे. (५३+५६)

पारद भस्म श्रेतं मूपापवधं

सूतं गुग्गुलुं लवणैश्चतुर्भिः क्षारैस्त्रिभिश्चापि विमर्दयेच्च ।

संशोष्य पश्चादपि हिंजुराजिकाशुंठीभिरेभिश्च समं विमर्द्य ॥

રસેન સાર્થં દિ કુમારિકાયા મૃપાં ત્રિદધ્યાદ્રવિચર્મશોષિતામ્ ।
 તસ્યાં નિધાયાથ રસસ્ય ગોચકં તે સ્વેદિતં ચામ્લરસેન સમ્યક્ ॥
 યામાષ્ટકેનાગ્નિકૃતેન દોહયા પથ્થાદ્રસેનાભિવિમર્દિતોસૌ ।
 મેકપર્ણ્યુસ્તુભૃંગરાજકૈઃ શૃંગવેરગિરિકર્ણિકારસૈઃ ॥
 કાકમાચિજવિમક્તિકાજલૈર્ધૂર્તજરપિ જયન્તિકાદ્રવૈઃ ।
 સિંધુવારકરસેન મર્દિતં મષ્ટણસ્તલ્લવતલે ત્રિવાસરમ્ ॥
 પ્રતિરસં ચ વિગોપ્ય દિ મક્ષયેદ્રક્તિકાદ્રયમિતં રુજાપદમ્ ।
 કેકિમાદિપવરાદપિત્તકૈઃ કચ્છપસ્ય ચ રસેન મર્દિતમ્ ।
 જાયતેધિકતરં ગુણેન વૈ સન્નિપાતમવમૂર્ચ્છનં જયેત્ ॥૬૦+૬૪॥

શુદ્ધ પારદ તોલા ૨૦, સીંધાલુણ્ય સંચળ, મીઠું, વડાગઈ બ્લપ્તાર, સાહ્યપાર પાપડ
 ખાર પ્રત્યેક તોલા ૨૦ લઈ સાથે ઘુટી ગોળા વાળી મુદ્રાવતું પછી દાંબ, રાઇ, મુક સમજાગે
 લઈ કુંવારના રસમાં ઘુટી મુસ કરી તડકે મુદ્રાવતી પછી એ મુસમાં ગોળા મુદ્રા દોહવાયંત્રદારા
 લીંબુના રસની ૨૪ દલાહ આફ આપતી પછી પારદને કાટી લઈ પ્લાઠ્ઠી એરડા, ભાંગેરા, આદુ,
 ગરણી પીણુડી રામગાવળ, ધતુરા, ચરણી, નગોડ પ્રત્યેકના રસની ત્રણ ત્રણ દિવસ ભાવના છઠ
 તૈયાર કરવું આ પારદ ભરમ ૧ થી ૨ રતી ભાર મધ પીપર સાથે ખવરાવવાથી ઉપદંશ
 ગરમી કુષ્ક રક્તરોપ વિગેરે મટે તથા બળ કાંનિ શક્તિ વધે આ ભરમને મધુર માદિપ વરાહ
 કચ્છપ એના પિત્તમાં એક એક દિવસ ઘુટીને તૈયાર કરી હોય તે ભયંકર સન્નિપાનની
 બેઆનીને મટાડે દરદી સારો થઈ તથા (૬૦+૬૪)

નોંધ્યું—૪ લવણ અને ૩ ક્ષાર કેટલા પ્રમાણમાં લેવા એ બણાચ્યું નથી તેમ તે સાથે
 ઘુટ્યા પછી મુદ્રાવતું એમ લખ્યું છે તે તેમાં કાંઈ પ્રવાહી પડવું નથી તે એને મુદ્રાવતું શું
 કોઈ ક્ષાર પ્રવાહી નાખવો જો તેમ કર્યું હશે તે મુદ્રાવે કે ?
 આ ભરમ બનાવવામાં પારદ સાથે જે લવણ તથા ક્ષાર મળી જણા તોલા ભાર પડે છે
 તેને લીંબુના રસની આફ આપવા પછી આ ક્ષાર અને લવણ પારદથી છુટું કષ્ટ-રીને પડે છે
 કે તેમાંજ રહે છે ? મુસમાં મુકેલા પારદવાળા ગોળાને આફ આપવાની છે આફ આપ્યા પછી
 તે પારદને ઉદરક્રમી વગેરેની ભાવના આપવાની છે તે પારદ કે પારદની ભરમ લવણ અને
 ક્ષાર વીનાની કષ્ટ રીતે રહેશે તે અચકારે સમજાવ્યું નથી.

યઃ શ્રીમૃતવરસ્ય સેવનમિદં નિત્યં કરોતીહ વૈ
 દીર્ઘાયુર્ધનધાન્યધર્મસહિતઃ પ્રાપ્નોતિ સૌલ્યં પરમ્ ॥
 છોક્રે કીર્તિપરંપરાં વિતન્નુતે ધર્મે મતિર્જાયતે
 પ્રાન્તે તસ્ય પરા ગતિર્હિ નિયતં સત્યં શિવેનોદિતમ્ ॥ ૬૫ ॥

જે માણસ ઉપર કહેલી ભરમો પેટી કોઈ ભરમનું સેવન હમેશાં કરે છે તે દીર્ઘાયુષ ધન
 ધાન્ય ધર્મ મુખ કીર્તિને મેળવે છે અને અતિ ઉત્તમ ગતિ પામે છે એમ મહાદેવનું સલાહન છે. (૬૫)
 ઇતિશ્રી પદ્મનાભમુનુના શ્રીચરોધરેણ જૂનાગઢવાસ્તવ્યેન
 વિરચિતે રસપ્રકાશ સુઘાકરે તૃતીયોધ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

॥ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ૪ ॥

અથેદાનોં પ્રવક્ષ્યામિ ધાતુશોધનમારણમ્ ।

અનુભૂતં મયા કિંચિત્કિંચિત્ શાસ્ત્રાનુસારતઃ ॥ ૧ ॥

હવે ધાતુઓનાં શોધન મારણ કહું છું તે પૈકી કેટલુંક માફ અનુભવેલ છે અને કેટલુંક શાસ્ત્રોથી જાણેલ છે. (૧)

અષ્ટ-ધાતઃ :

સુવર્ણં રજતં ચેતિ શુદ્ધલોહમુદીરિતમ્

તામ્રં ચૈવાશ્મસારં ચ નાગવંગૌ તથૈવ ॥

પૂત્તિલોહં નિગદિતં દ્વિતીયં રસવેદિના ।

સંમિશ્રલોહં ત્રિતયં સૌરાપ્રૃતિવર્તકમ્ ।

એતૈષ્ટૌ ધાતવો જ્ઞેયા લોહાન્યેવં ભવન્તિ હિ ॥ ૨+૩ ॥

આઠ ધાતુ

સોનું અને રૂપું એ શુદ્ધ કુદરતી ધાતુ કહેવાય છે. તાંબું લોહું સીસું કલક એ પૂતિલોહ કહેવાય છે. કાંસું પિતલ અને વર્તલોહ (જર્મન સીસવર જેવી ધાતુ) એ મિશ્રલોહ કહેવાય છે એ પ્રમાણે આઠ ધાતુઓ સમજવી. (૨+૩)

સુવર્ણમેદા:

સુવર્ણં દ્વિવિધં જ્ઞેયં રસજં રવનિસંભવમ્ ।

અન્યે ત્રયઃ સુવર્ણસ્ય પ્રકારાઃ સંતિ નોદિતાઃ ॥

રસજં રસવેદેન જાયતે હેમમુદરં ।

તચ્ચતુર્દશવર્ણાહ્યં સર્વકાર્યકરં પરમ્ ॥

પર્વતે ભૂમિદેશેષુ સ્વન્યમાનેષુ કુચચિત્ ।

દશ્યતે રવનિજં પ્રાક્ષૈસ્તચ્ચતુર્દશવર્ણકમ્ ॥ ૪+૬ ॥

સોનાની જાત

સોનું બે પ્રકારનું થાય છે એક પારદના વેધથી અને બીજું ખાણમાંથી નીકળે છે તે પારદ વેધથી થતું સોનું ચૈત્વલું અથા કામમાં ઉપયોગી અને છે અને ખાણમાં થનારું સોનું પથ્થુ તેતુંગ દોષ છે તે પથ્થુ બાજે પર્વતમાં ટેકરાવાળી જમીનમાં વિગેરે ઠેકાણે ખોદવાથી મળી શકાયે મળેલું નીકળે છે. (૪+૬)

સ્વર્ણ શોધનં

રુપ્યાદિયોગેન યદા મિશ્રં સ્વર્ણં હિ જાયતે ।

હેમકાર્યં ન ચેત્તેન તદા શોધ્યં મિપગ્વરૈઃ ॥

દીનવર્ણસ્ય દેન્નથ પચાગ્યેવ તુ કારયેત્ ।

ગ્વટિકાપટ્ટવર્ણં ચ કાંત્રિકેન પ્રમર્દયેત્ ॥

पत्राणि लेपयेत्तेन कल्केनाथ प्रयत्नतः ।
 आरण्यात्पलकैः कार्यां कोष्ठिका नातिविस्तृता ॥
 मध्ये तत्संपुटं मुक्त्वा वह्निं प्रज्वालयेत्ततः ।
 एवं पुटत्रयं दत्त्वा शुद्धं हेम-समुदरेत् ॥
 न तु शुद्धस्य हेमत्रयं शोधनं कारयेद्विपक् ।
 अन्येषामेव लोहानां शोधनं कारयेद् भिषक् ॥७-११॥

सोनातुं शोधन

सोनाभां ३धा वीजरेतो भेज होय-८७थाय तोळ तेने शोधवानी नदर छे नदीतर सोनुं शुद्धन छे तेने शोधवानी नदर नथी हीनवर्णु-६वडुं सोनुं ८७थाय तो तेनां पातथा पत्रां इराववा भडी-घोणी भाडी अने सीधालुथुने धान्याभ्रमां वाडी पत्रां उपर योपडी संपुटमां पेक इरी ओक नानी डोडीमां उपर नीचे अडायां छायां अने वधमां संपुट मुडी छायां सग-गाववां अथी रीते त्रषु वभन इरवाथी सोनाभां काष्ठ धातुना भेज हणे ते नाशुत थरी अने वापरवा सायक अनशे योपुं पाटनुं सोनुं होय तो तेने शोधवानी नदर नथी सोना शिवाय भीळ धातु अरापर शोधीने वापरनी. (७-११)

स्वर्ण-भस्मविधिः

- (१) ततः स्वर्णभवं पत्रं तापितं हि विनिक्षिपेत् ।
 ज्वालामुखीरसे पट्टोपुटैर्भस्मीभवत्यलम् ॥
 गुरुणा कथितं सम्यक् निरुत्थं जायते ध्रुवम् ।
 रोगान्दिह्नस्ति सकलान् नात्र कार्या विचारणा ॥
- (२) हेमनः पत्राणि मृक्ष्माणि मूचिवेध्यानि कारयेत् ।
 पुराम्बुभस्ममृतेन लेपयिच्चाथ शोपयेत् ॥
 संपुटे च ततो रुध्यात् पुट्येद्दशभिः पुटैः ।
 म्रियते नात्र संदेहो निरुत्थं भस्म जायते ॥
- (३) हेमनः मृक्ष्मदलानि भूर्जसदृशान्यादाय संलेप्य वै ।
 वज्रीदुग्धकर्द्विगुहिंगुलसमैरेकत्र पिष्टीकृतैः ॥
 सत्यं संपुटके निधाय दशभिश्चैव पुटैः कुकुटैः ।
 पाच्यं हेम च रक्तगैरिकसमं संजायते निश्चितम् ॥
- (४) लोहपर्पटीकावद्धं मृतं मृतं समांशकम् ।
 चिद्रुते हेमिनि निक्षिप्तं स्वर्णभूतिप्रभं भवेत् ॥
 तद्भस्म पुरतोयेन दरदेन समन्वितम् ।
 मर्दयेद् दिनमेकं तु संपुटे धारयेत्ततः ॥

પુટિતં દશવારેણ સ્વર્ણં સિંદૂરસન્નિભમ્ ।

જાયતે નાત્ર સંદેહો રંજનં કુરુતે ધ્રુવમ્ ।

દેહં લોહં ચ મતિમાન્ સુધની સાધયેદિદમ્ ॥૧૨+૧૯॥

સોનાની ભસ્મ બનાવવાની બુદ્ધી બુદ્ધી રીત

સુવર્ણ ભસ્મ વિધિ ૧—સોનાનાં પાતળાં પત્રાં કરાવી ન્વળામુખી—ભાટગ્ન્યુક્તના રસમાં ૬૦ વખત છુઝાવવાથી નિશ્ચય ભસ્મ થાય છે એમ અમારા ગુરૂએ કહ્યું છે. બધા રોગોમાં વપરાય છે

સુવર્ણ ભસ્મ વિધિ ૨—સોનાનાં કાગળ જેવા પત્રાં કરાવવાં સહી ચોથા ભાગની પારદ ભસ્મ લાઇ ગુગળનો રસ મેળવી રાગ જેવું કરી પત્રાં પર ચોપડી સુધાયે સંપુટમાં પેક કરી ભટ્ટી આપવી એવા ૧૦ પુટ ભટ્ટી દેવાથી નિશ્ચય ભસ્મ થાય છે.

સુવર્ણ ભસ્મ વિધિ ૩—સોનાનાં કાગળ જેવા પત્રાં કરાવવાં પછી સ્તુહીદુધ દીંગ, દિંગૂળ ત્રણે સંમલાગે ધુંટી પત્રાં ઉપર ચોપડી ચોપડી દસ કુકુટ પુટ દેવા ગેરના જેવા રંગની સુવર્ણ ભસ્મ થશે.

સુવર્ણ ભસ્મ વિધિ ૪—લોહ પર્પટીથી બાધેલા પારાની ભસ્મ ગાળેલા સોનામાં સરખે ભાગે નાખી હસાવવું, એટલે વિભૂતિ જેવો ભુક્ષ થશે તે ભસ્મમાં સમભાગે દિંગૂળ નાખી ગુગળના રસમાં ધુંટી શરાવ સંપુટમાં મુકી ભટ્ટી દેવી એવી રીતે ૧૦ ભટ્ટી દેવાથી સુવર્ણની સીંદૂરવર્ણની ભસ્મ થશે દેહરંજન કરે છે આ ભસ્મ સેવનાર માણસ ૧૦૦ વર્ષ સુધી નીરોગી રહી જીવે છે સુવર્ણ સ્વરૂપી કાંતી થાય છે ધનવાનોએ આ ભસ્મ તૈયાર કરાવી અવશ્ય સેવવી. (૧૨+૧૯)

સુવર્ણમત્મના ગુણ

एतत्स्वर्णभवं करोति च रजः सौंदर्यतां वै सदा ।

रोगान्दैवकृतान्निहंति सकलान्येवं त्रिदोषोद्भवान् ॥

यः सेवेत नरः समान् द्विदशकान् वृद्धश्च नो जायते ।

दोषाश्चैव गरोद्भवा विपकृता आगन्तुजा नैव हि ॥૨૦॥

સોનાની ભસ્મના ગુણ

માત્રા ૧ થી ૩ રતીભાર. મધ ઘી સાથે ચાટી ઉપર ગાયતું દુધ પીવું આના સેવનથી માણસ રૂપાંગો થાય છે કાંતિ બળ ભુદ્ધિ આયુષ્ય વધે છે દૈવીરોગ માતા ઓરી સ્વેત કુષ્ઠ જેવાં દરદ થતા નથી થયા હોય તા મટી ગય છે. વાયુ, પિત્ત કફગ્ન્ય રોગો નષ્ટ થાય છે જે માણસ આ ભસ્મ ૨૦ વર્ષ સેવે તેને સો વય સુધી યુવાવસ્થા ટકી રહે છે ગદપણુ આવતું નથી અને સ્થાવર જંગમ વિય તથા શત્રુએ આપેયું ઝેર પણ હાનિ પહોંચાડતું નથી (૨૦)

રોચ્ય ભેદા:

रूप्यं च त्रिविधं प्रोक्तं खनिजं सहजं तथा ।

कृत्रिमं च त्रयो भेदाः कथिताः पूर्वमृरिभिः ॥

भूधरे कुत्र चत्प्राप्तं खन्यमाने च खानिजम् ।
 कैलासशिखराज्जातं सहजं तदुदीरितम् ॥
 रसवेधेन यज्जातं वंग्मात्तत्कृत्रिमं मतम् ।
 यद्रूप्यं ब्रह्मनिना तप्तमुज्ज्वलं हि विनिःसरेत् ।
 तच्छुद्धं कलधूतं हि सर्वकार्यकरं परम् ॥ २१+२३ ॥

इषाना शोध

भाषा २३ नखु प्रक्षारतुं छे आशुतुं सकल अने अनापदी अवेो पूर्वमुनिओतो मत छे पर्वतोमां भोह्वाथी नीकणे ते आशुतुं, कैलास पर्वततुं सहज; अने अंगवेधेथी थाय ते कृत्रिम रूपुं गण्थाय छे. ७ इषाने अग्निमां नाभवाथी सईह उज्ज्वलुं रहे ते योऽपुं समजतुं अने काणुं पडी गाय ते भोगवाणुं (२१+२३)

रौप्य शोधनं

ताम्रादिसंसर्गभवं त्वशुद्धं रूप्यं हि मिश्रं खलु दोषलं च ।
 तच्छोधयेद्वै भसितस्य मूप्यां रीसेन सार्धं रजतं तु ध्मापयेत्

ताराच्च पटगुणं नागं ध्मापयेद्यत्नतः सुधीः ।

शनैर्विधम्यमानं हि दोषशून्यं प्रजायते ॥

अनेनैव प्रकारेण शोधयेद्रजतं सदा ।

सवकार्ये प्रयोक्तव्यं सर्वभिद्धिविधायकम् ॥ २४+२६ ॥

इषानुं शोधन

नांथा विगेरेना भोगवाणुं इषुं अशुद्ध छे अने नुकसान करे छे. माटे तेवा हलका इषाने शोधतुं. सीसानी साथे भूसमां धमखु वडे धमवाथी शुद्ध थाय छे, इषाथी छगणुं सीसुं लघु भूसमां नाभी डायलामां मुफ्री धमावतुं. वभनो वभत हलाव्या करतुं, धीमेधीमे धमावतुं. सीसुं अर्थुं नाश पाभे अटले इंडुं करतुं आवी रीते शोधेखुं इषुं अथा काभमां वपराय छे. धारेवो शुषु आये छे. (२४+२६)

रौप्य भस्म-मारणं

(१) भागमेकं तु रजतं मूतभागचतुष्टयम् ।

मर्दयोद्दिनमेकं तु सततं निम्बुवारिणा ॥

पेपणाज्जायते पिष्टीर्दिनैकेन तु निश्चितम् ।

मूपामध्ये तु तां मुक्त्वा अधोर्ध्वं गंधकं न्यसेत् ॥

वालुकायंत्रमध्यस्थां दिनैकं तु दृढाग्निना ।

पाचितां तु प्रयत्नेन स्वांगशीतलतां गताम् ॥

तालेनाम्लेन सहितां मर्दितां हि शिलातले ।

ततो द्वादशवाराणि पुटान्यत्र प्रदापयेत् ॥

अनेन त्रिधिना सम्यक् रजतं म्रियते ध्रुवम् ।

- (૨) તારમાક્ષિકયોશ્વર્ણમન્થેન સહ મર્દયેત્ ॥
 વિંગત્પુટેન તત્તારં ભૂતીભવતિ નિશ્ચિતમ્ ।
 પુટાધિક્યં હિ લોહાનાં સમ્યક્ સ્યાદ્ ગુણકારિ ચ ।
 રંજનં કુરુતેત્યર્થં રક્તં શ્વેતત્વમાદિશેત્ ॥ ૨૭+૩૨ ॥

રૂપાની ભસ્મ વિધિ ૧—ચોખ્ખા રૂપાનો ભુકો તોલા ૧૦, શુદ્ધ પારદ તોલા ૪૦ બન્નેને એક દિવસ લીંબુના રસમાં ઘુટેવાથી પિષ્ટિ થાયે એક મૂસમાં ઉપર નીચે ગંધક અને વચમાં એ પિષ્ટી મુકી મૂસનું મોં બંધ કરી વાલુકાધનમાં સખત અમિથી એક દિવસ પછાવી સ્વાંગશીત કરવી પછી તેમાં સરખે વળને હરતાલ નાખી લીંબુના રસમાં ઘુટી ભડી આપવી તેની આર ભડી આપવાથી રૂપાની ઉત્તમ ભસ્મ થશે.

રૂપાની ભસ્મ વિધિ ૨—રૂપાનો ભુકો અને શુદ્ધ સુવર્ણમાક્ષિકને સાથે ઘુટી લીંબુના રસમાં એક દિવસ ખલ કરી ભડી આપવી. ૨૦ ભડી થી ઉત્તમ ભસ્મ થશે. ધાતુ-એને વધુ પુટ-ભડી આપવાથી ઉત્તમ ગુણકારી થાય છે. અને ધાતુનું રંજન કરે છે. (૨૭+૩૨)

રૌપ્ય મસમ ગુણ:

શુદ્ધં ભસ્મીકૃતં રૂપ્યં સારવાઝ્યસમન્વિતમ્ ।
 નેત્રરોગાનપિ સદા ક્ષવજાનુદ્ધજાનપિ ॥
 પિત્તજાન્ કાસસંભૂતાન્ પાણ્ડુજાનુદરાણિ ચ ।
 દોષજાનપિ સર્વાંશ્ચ નાશયેદરુચિ સદા ॥ ૩૩+૩૪ ॥

રૂપાની ભસ્મના ગુણ

આખા દિવસમાં રૌપ્ય ભસ્મની માત્રા ૨ થી ૪ રનિ મધ ધી સાથે ચાટવી નેત્ર રોગ, ક્ષય, દરસ, પિત્તનાં દરદ, ઉધરસ વિગેરે ઝાતીના રોગ, પાંદુરોગ, ઉદરરોગ, અરુચિ વિગેરેને મટાડે (૩૩+૩૪)

તામ્રમેદા: શોધનં

તામ્રં ત્રાપિ દ્વિધા પ્રોક્તં નેપાલં મ્લેચ્છદેશજમ્ ।
 નેપાલદેશમાદન્યન્મ્લેચ્છં તત્કથિતં સુધૈઃ ॥
 મીસકેન ગમં તામ્રં રજતેનૈવ શોધયેત્ ।
 પથાન્મારણકં સમ્યક્ કર્તવ્યં રમવાદિના ॥ ૩૫+૩૬ ॥

ત્રાંખાના બેદ અને શોધન

ત્રાંબુ નેપાળી અને મ્લેચ્છ બે જાતનું ચળાય છે, નેપાળમાં નિશ્ચિતતા રૂપે નેપાળી અને નેપાળ મિત્રાય બીજી શોધવા રૂપે નિશ્ચિત ત્રાંબુ મ્લેચ્છ નામનું ચળાય છે. ત્રાંખાનું શોધન ઉપર બન્નેને રૂપાના શોધન પ્રમાણે અથવા મીમાના શોધન પ્રમાણે કરવું પછી મારણ કરવું એવો રસવર્તીને મત છે (૩૫+૩૬)

ताम्रभस्म मानेण

(१) कृत्वा ताम्रस्य पत्राणि कन्यापत्रे निवेशयेत् ।
 कुकुटान्धये पुटे गन्धक् पुटयेत्तदनंतरम् ॥
 मृतगंधकयोः पिष्टिः कार्या चात्तिमनोरमा ।
 विमर्शं निवृत्तोयेन तानि पत्राणि लेपयेत् ॥
 स्थालीमध्ये निरुंध्याथ पत्रेषामचतुष्टयम् ।
 पञ्चदोषविनिर्मुक्तं शुद्धं तेनैव जायते ॥

(२) रचितुल्येन वलिना मृतकेन समेन च ।
 तालकेन तदर्धेन शिलाया च तदर्धया ॥
 चूर्णं कज्जलसंकाशं कारयेन्मतिमान् भिषक् ॥
 शरावसंपुटस्यांतः पत्राण्याधाय यत्नतः ॥
 उपर्युपरि पत्राणि कज्जलीं च निधापयेत् ।
 यामैकं पाचयेदग्नौ गर्भयंत्रोदरान्तरे ।
 स्वांगशीतं समुत्तार्य स्वल्पे मृक्षं प्रचूर्णयेत् ।
 लेहयेन्मधुसंयुक्तमनुपानैर्दधोचितैः

(३) शुद्धताम्रस्य पत्राणि वर्तव्यानि प्रयत्नतः ।
 तत्समांशस्य गंधस्य पारदस्य समस्य च ॥
 तालकस्य तदर्धस्य शिलायाश्च तदर्धतः ।
 लांगलीचित्रकव्योपतालमूलीकरंजकैः ॥
 विषगम्याकातिविषासंधैश्च समांगकैः ।
 जंजीरस्य द्रवेणाय चूर्णं चात्तिद्रवीकृतम् ॥
 तत्सर्वं हि शिलाभाण्डे विनिधाय प्रयत्नतः ।
 सूचीवेश्यानि पत्राणि रसेनालेपितानि च ॥
 कल्कमध्ये विनिःक्षिप्य दिनमहकमेव हि ।
 चूर्णीकृतं तु मध्वाज्यैः कणाद्वयसमन्वितम् ॥
 लेहितं बल्लमात्रं हि जरामृत्युविनाशनम् ।
 कथितं सोमदेवेन सोमनाथाभिधं शुभम् ॥

(४) शुद्धं शुद्धं गंधकं च समांशं पूर्वं स्थाल्यां स्थापयेद्गंधकार्धम् ।
 मध्ये शुद्धं स्थापनीयं प्रयत्नान्नस्रोर्ध्वं चै गंधचूर्णस्य चार्धम्

સ્થાલીમુલ્કે ચૂર્ણઘર્ષીં નિવેશ્ય લેપં તથા સંધવમૃત્સ્નયાપિ ।

ચૂલ્યાં ચ કુર્યાદથ વહ્નિમેવ યામત્રયેર્ણવ મુપાચિતં ભવેત્ ॥

શીતીભૂતં દોષહીનં તદેવ કૃત્વા ચૂર્ણં ગાલિતં વસ્ત્રસ્વળે ।

સેવ્યં સમ્યક્ ચૈકવલ્લપમાણં કાસં શ્વાસં હન્તિ ગુલ્મપ્રમેહાન્ ॥૩૭-૫૩॥

તામ્રભસ્મ વિધિ ૧—શોષિકા ત્રાંયાનાં કંટકવેધી પત્રાં કરી કુંવારના લક્ષ્મણાં ખોસવાં કુકુટપુટની ભટ્ટી આપવી પછી પારદ ગંધકની ઉત્તમ કલ્મળી કરી લીંબુના રસમાં ધુંડી ત્રાંયાનાં પત્રાં પર ચોપડી પછી શરાવસપુટમાં પેક કરી કપડામાટી કરી વાલુકાયત્રથી ૧૨ કલાક સખત અગ્નિ વડે પકાવવી એવી રીતે વાંતિભ્રાંતિ રહિત-નિરૂચ્ય થતાં સુધી ભટ્ટી આપવી એટલે ઉત્તમ ભસ્મ થશે.

નોંધ—અંધકારે લખ્યું નથી કે કેટલી ભટ્ટી આપવી શ્લોકનો અર્થ તો એકજ ભટ્ટી આપવી એવો થાય છે.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૨—ગંધક તોલા ૨૦, પારદ શુદ્ધ તોલા ૨૦, શુદ્ધ હરતાલ તોલા ૧૦, શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૫ બધાંને સાથે કાળજી જેવું થતાં સુધી ધુંડવાં પછી ત્રાંયાના શોષિકા કંટકવેધી પત્રાં તોલા ૨૦ લઈ વચમાં વચમાં કલ્મળી પાથરવી એટલે એક પત્રું મુકી તેના ઉપર કલ્મળી છાંટી તેના ઉપર ખીજું પત્રું મુકવું એવી રીતે બધી કલ્મળી અને પતરાના થર દહ શરાવસપુટમાં પેક કરી કપડામાટી કરી ત્રણ કલાક ગર્ભાયત્રમાં અગ્નિ આપવી. મધ સાથે ૧ થી ૩ રતિ માત્રા આટવી અનુપાન ભેદથી બધા રોગ ઉપર વપરાય. **નોંધ**—આમાં અંધકારે એકજ ભટ્ટી આપવા લખ્યું છે પણ વાંતિભ્રાંતિ દૂર થાય તેટલી વખત ભટ્ટીયો આપવી જોઈએ.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૩—સોમનાથી **તામ્રભસ્મ**-શોષિકાં ૩૦ તોલા ત્રાંયાના પાતળાં પત્રાં કરાવવાં પછી ગંધક તોલા ૩૦, પારદ તોલા ૩૦, હરતાલ તોલા ૧૫ મનશીલ તોલા ૭ા બધાંને એક દિવસ ધુંડી કલ્મળી કરવી પછી એ કલ્મળીમાં લીંબુનો રસ નાખી રાજ જેવું કરી ત્રાંયાનાં પત્રાં ઉપર ચોપડી મુકાવવું પછી કળગારી ત્રિત્રાં વિકટુ મુશળી કરંજ વછનાજ ગરમાળો અતિવિપ સિંધાલુણ્ય સમભાગે ખાંડી લીંબુના રસમાં રાજ જેવું કરી તેને એક માટીના કે કાચના ઠામમાં નાખી તેમાં ઉપલાં ત્રાંયાનાં પત્રાંને ૭ દિવસ રાખી મુકવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય.

નોંધ—આ વિધિમાં અંધકારે ભટ્ટી કે અગ્નિ આપવાનું લખ્યું નથી પણ ૭ દિવસ રાખી મુકવાથીજ ભસ્મ થાય છે એમ જણાવ્યું છે પણ ગોંડલ રસશાળામાં વાંતિભ્રાંતિ રહીત થતા સુધી ભટ્ટી દેવાનો રીવાજ છે. કેાઇ વૈદનો અનુભવ અંધકારના લખવા પ્રમાણે હોય તો પ્રસિદ્ધ કરવો તામ્ર જેવી ત્રિજ ભટ્ટી આપ્યા વિના કે વાંતિભ્રાંતિ રહિત થઇ છે એવી ખાત્રી મેળવ્યા વિના ઉપયોગ કરવો તે ઠીક નથી માટેજ આ વિધિમાં ફેરફાર કર્યો છે માત્રા ૧ થી ૩ રતિ મધ તથા લીંડીપીપરના ભુકા સાથે આટવાથી જરા મરણુનો ભય દૂર થાય છે સોમદેવનો કહેલો આ પ્રયોગ સોમનાથી **તામ્રભસ્મ**ના નામથી જોળખાય છે.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૪—શુદ્ધ તામ્રનાં પાતળાં પત્રાં તોલા ૨૦ કરાવવાં પછી ૨૦ તોલા ગંધકને ભુકા કરી અર્ધ ઉપર અર્ધ નીચે અને વચમાં પત્રાં એવી રીતે એક પહોળા મોંની શીટીમાં મુકવાં અથવા શરાહ ઘાટની માટીની લંબલી કરાવી તેમાં ઉપર પ્રમાણે ગંધક અને ત્રાંયાનાં પત્રાં મુકી તેનું મોં સુનાથી છાંટી લઈ ચોનરક કપડા માટી કરવી કપડામાટીના

મિથ્યુમાં સિંધાસુષુ નાખવું પડી તે ભંભલીને સુને ચઢતી તણ પ્રદર અગ્નિ આપવે.
સ્વાંગરીન થયે ભંભલીને કોટી ભરમડપ થયેલાં પનાં કાઠી લઈ ખાંડી કપડે ચાળા ઉપયોગ
કરવે નોંધ્ય-એક જ ભટ્ટીથી તાજ ભરમ યનાવવાનું ગ્રન્થકારે લખ્યું છે પણ મારા મન
પ્રમાણે વાંતિખાંતિ રહિત થના મુઠ્ઠી ભટ્ટીથી આપની જોઈએ ૧ થી ૩ રનિસાર મધ સાથે
ચટાડવાથી ઉધરસ શ્વાસ શુદ્ધ પ્રમેદ મટશે (૩૭+૫૩)

તાન્નમસ્મ ગુગા:

વલ્લમેકં તાન્નમ્નમ્ પૂર્વાહ્ણે મિપજાત્રયા .
પરિણામમ્નં ગૂલં તયા ચાષ્ટવિથં ચ રૂઢ્ઢ્ .
ઉદરં પાણ્ડુગોપં ચ ગુલ્મપ્લીહ્યકૃત્તમ્યાન .
અગ્નિસાદમ્નયકૃતાન્ મેઢાદીન્ પ્રદ્વળીગદાન્ .
જયેદ્દહુવિધાન્રોગાન્નુપાનમ્પમેદતઃ .
પિપ્પલીમધુના સાર્થં સર્વદૌપહરં પરમ્ .
અગ્નૌર્જીર્ણજ્વરાદીંશ્ચ નિહન્તિ ચ રસાયનમ્ .
વૃદ્ધિશ્વસનકાસન્નં જરામૃત્યુવિનાશનમ્ ॥ ૫૪+૫૬ ॥

તાન્નભરમના શુજી

તાન્નભરમની માત્રા ૧ થી ૩ રતી ભારતી છે. દરદીના બળ પ્રમાણે તથા વ્યાધિ
પ્રમાણે આપવી. પરિષ્કામશુળ તથા બીજા કોઈપણ શુળમાં બધાં પેટના દરદમાં પાંડુરોગમાં
સોનનાં શુદ્ધ અરણ્ણ લીવર ક્ષય મંદાગ્નિ પ્રમેદ કંઠકણ્ણી દરસ છર્ણુત્તર વિપમન્તર શ્વાસ
ખાંસી વિગેરેમાં અનુપાન પરત્વે આપવાથી તે તે રોગને મટાડે છે હમેશાં સેવવાથી વૃદ્ધાવસ્થા
અને મૃત્યુનો ભય દૂર કરે છે. પથ્યમાં તેજ લાલ મરચાં દહીં લીંશુ આંબલી અન્તરની મીઠાઈ
કેરમાં નીંગણાં વગેરે ચીજો ખાતી નહીં દુધ ઘીનો ખોરાક પાચન થાય તે પ્રમાણે રાખવો
ગરમી વળ્યાવ તો માખણ કે તેમાં મધ મેળવી ચાટવું. (૫૪+૫૬)

લોહ—ઝાઢાના—મેદ

લોહ મેદા:—યયોત્તરં સ્યાદ્ ગુણવર્ણહીનં પ્રકાશિતં વૈચવરેણ સમ્પક્ .

કાંતં તયા તીક્ષ્ણવરં દિ મુંડં લોહં ભવેદ્વૈ ત્રિવિધં ક્રમેણ ॥

કાંત મેદા:—કાંતં ચતુર્થાં કિલ્લ કશ્યતેઞ્ચ તદ્રોમકં ભ્રામકચુંવકે ચ .

સંદ્રાવકં શ્રેષ્ઠતમં તયા દિ સંકશ્યતે ઘાસ્ત્રવિદૈ રસત્રૈઃ ॥

રોમકં— સન્ધ્યાં સન્ધ્યમાનાયાં પાપાળા નિઃસરન્તિ યે .

તેભ્યો યદ્દ્રાવિતં લોહં રોમકં તત્પચક્ષતે ॥

ભ્રામકં— યત્ર ક્વાપિ ગિરૌ શ્રેષ્ઠે લગ્નયતે ભ્રામકોપલઃ .

તસ્માજ્ઞાતં તુ યદ્લોહં ભ્રામકં તદિદ્દોચ્યતે ॥

ચુંવકં— વિધ્યાચ્છે ભવેદ્દમ્મા લોહં ચુંવતિ ચાશ્વતમ્ .

ન મુંચત્યેચ સતતં શિવભક્તિ યયાનુગઃ ॥

દ્રાવકં—

દિમાદ્રો લભ્યતે દુઃસાદ્ યઃ સ્પૃષ્ટા દ્રાવયેદયઃ ।

સુવર્ણાદીંશ્ચ તદ્વદ્ધિ તત્કાંતં દ્રાવકં ભવેત્ ॥

શુદ્ધકાંતલક્ષણં—

શુદ્ધે કાંતભવે પાત્રે શૃત દુગ્ધં દિ નોદ્ધિરેત્ ।

પાનીયં કથિતં ચાસ્મિન્ દિગુગંધસમં ભવેત્ ॥

તૈલવિંદુર્જલે ક્ષિપ્તો ન ચાતિપમ્લતો ભવેત્ ।

લેપોપ નૈવ જાયેત શુદ્ધકાંતસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ઉત્તરોત્તરં શ્રેષ્ઠત્વં—

મુંડાચ્છતગુણં તીક્ષ્ણં તીક્ષ્ણાત્કાંતં મહાગુણમ્ ।

કોટિસંખ્યાગુણં પ્રોક્તં ચુંવકં દ્રાવકં તથા ॥૫૭+૬૫॥

લોહાના ભેદ.

કાંતલોહ તીક્ષ્ણલોહ અને મુંડલોહ એવી રીતે લોહાની મુખ્ય ત્રણ જાત ગણાય છે. ઉત્તરોત્તર યોગ્ય ગુણ વાળું છે. કાંતલોહ ચાર જાતનું છે. રોમક બ્રામક ચુંબક અને દ્રાવક તેમાં ખાણુ યોગ્યવાથી પથ્થર સાથે મળેલું નિકળે છે તેમાંથી પિગાળી જુદું કાટવામાં આવે તે રોમક, બ્રામક લોહાના પથરા કોષકળ પર્વતમાં નિકળે છે તે પથરામાંથી પિગાળી કાઢી લેવામાં આવે તે બ્રામક, વિંધ્યાચળ પર્વતમાં પથરા થાય છે તેને લોહું અડવાથી ચોટી જાય છે પથરામાંથી પિગાળી કાટવામાં આવે છે તે ચુંબક, દિમાદ્ય પર્વતમાં કોષ કોષ ડેકાણે બહુ મહેનત અને કષ્ટ ભોગવવાથી મળી શકે છે જેને લોહું કે સોનું વિગેરે ધાતુઓ અડાવવાથી પિગાળી જાય છે તે દ્રાવક, એવી રીતે કાંતલોહના ભેદ છે. જે કાંતલોહના કામમાં કુદ ઉદાગવાથી ઉદ્ધાણો આવે છતાં ઉભરાય નહિ પાણી ઉદાગવાથી પાણીમાં દિગ્ગના જેવી ગંધ આવે પાણીથી ભરેલા કામમાં તેજનું ટીપું નાખવાથી ફેલાય નહિ તેલ કડાવાને અડે નહી તે શુદ્ધ-કાંતલોહ સમજવું મુંડલોહથી સો ગણું ગુણકારક તીક્ષ્ણલોહ-પોલાદ ગળવેલ છે તીક્ષ્ણલોહથી કાંતલોહ સો ગણું ગુણકારક છે અને ખીમ્ કાંતલોહ કરતાં કરોડગણું ગુણકારક દ્રાવક નામનું કાંતલોહ છે. (૫૭+૬૫)

લોહ શોધન

શશરક્તેન લિપ્તં દિ સત્તવારેણ તાપિતમ્ ।

કાંતાદિસર્વલોહં દિ શુદ્ધચત્યેવ ન સંશયઃ ॥

સામુદ્રવ્યગૈસ્તદ્ભ્રજેપિતં ત્રિફલાજલે ।

નિર્વાપિતં ભવેચ્છુદ્ધં સત્યં ગુરુવચો યથા ॥૬૬+૬૭॥

લોહાનું શોધન

સાંત્રકાનું લોહી ચોપડી સખત અંગારામાં તપાવી લાલચોળ કરવું એવી રીતે સાત વખત તપાવવાથી કાંતલોહ વિગેરે અર્ધાં લોહાં-ગળવેલ શુદ્ધ થાય છે. તેમજ કોષપણુ લોહાને મીઠું પાણીમાં વાડી ચોપડી ત્રિફળાના કાલામાં જુઝાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૬૬+૬૭)

લોહસ્ય મસમ-મારણં

(૧) લોહ-ચૂર્ણ ઘૃતાક્તં દિ ક્ષિપ્ત્વા લોહસ્ય સ્વર્પરે ।

અગ્નિવર્ણમ્બં યાવત્તાવદ્વર્પા પ્રચારયેત્ ॥

खल्वे च ।वपचेत्तद्वत्पञ्चवारमतःपरम् ।

वरोदकैः पुटेष्टोहं चतुर्वारमिदं खलु ॥

मुपेजितं वारितरं जायते नात्र संशयः ।

अनेन विधिना कार्यं सर्वलोहस्य साधनम् ॥

जायते सर्वरोगानां सेवितं पलितापहम् ।

(२) लोहचूर्णं पलद्वंद्वं गुडगंधौ समांशकौ ॥

खल्वे विमर्गं नितरां पुटेद्विंशतिवारकम् ।

पेषणं तु प्रकर्तव्यं पुटः पश्चात्पदीयते ॥

अनेन विधिना सम्यग् भस्मीभवति निश्चितम् ।

सर्वरोगान्निहन्त्येव नात्र कार्या विचारणा ॥

श्वेता पुनर्नवापत्रतोयेन दशसंख्यकाः ।

पुटास्तत्र प्रदेयाश्च सिन्दूराभं प्रजायते ॥

(३) अथापरः प्रकारोत्र कथ्यते लोहमारणे ।

लोहचूर्णसमं गंधं मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः ॥

पिण्डीकृतं लोहपात्रे छायायां स्थापयेच्चिरम् ।

म्रियते नात्र संदेहो बभूवुतं मयैव हि ॥ ६८+७६ ॥

लोहभस्म विधि १—गन्धर्वेण अथवा शंखलोहना शेषेणा लुङ्गने घीना सारी रीते ४२मे द्ध लोहानां ४३आभां नाष्ठी अग्नि सरभुं लासन्नेण यर्धं मय ख्यांमुधी पञ्चावतुं अने लोहानां ४३धीथी हलावतुं पञ्ची ४३ं पाठतुं पञ्ची त्रिंशाना ४३आभां धुंटी गन्धुपुट आपवे पांय पुट आपवाथी वारितरं भस्म थाय. आनी रीते १०० अथवा तेथी वधु लडीयो आपवाथी उत्तम भस्म अने छे आ प्रमाणे अथी लननां लोहां-लोपांन्ती भस्म अनादी रक्षाय छे.

लोहभस्म विधि २—गन्धर्वेण लुङ्गा तोडा ८, गेण तोडा ८, गंधक तोडा ८ साथे धुंटी गन्धुपुट आपवे तेथी रीते २० लडी देवी प्रत्येक लडी आपनी वपने पारीक वाटतुं अथी रीते २० पुट देवाथी वारितरं भस्म थाय अथा रोपणे नात्र ४२ छे आ भस्मने घोणा कुन्नती सटोडीनां पानना रसनी दस लडी आपवाथी सिंदूर वेडा रंगनी भस्म थाय छे.

लोहभस्म विधि ३—गन्धर्वेण लुङ्गा अशापर गंधने लुङ्गा गेणरी कुंवारना रसमां धुंठुं पांडा वाणी लोहानां ४३आभां नाष्ठी अग्नि राष्ठी मुठुं ७ मदिना राष्ठी मुठुं तेथी उत्तम भस्म थाय छे आ प्रयोग भे अनुसन्धे छे अथ अंधार लणे छे. (६८+७६)

लोहभस्म गुणाः

निरुत्थं लोहजं भस्म सेवेतात्र पुमान्मुधीः ।

व्योपवेष्ट्वाज्यमधुना टंकमानेन मिश्रितम् ॥

जरां च मरणं व्याधिं हन्यात्पुत्रप्रदायकम् ।

जरादोषकृतान् रोगान्चिनिहंति शरीरिणाम् । ७७-७८॥

નિરૂથ લોહભરમની માત્રા ૨ થી ૪ રતીભારની લેવી મુક પીપર મરી વાવડીગ એતું સમભાગે ચૂર્ણ કરવું તેમાંથી ૦૧ તોલો સવારે ૦૧ તોલો સાંજે મધ ધીમાં મેળવી તેમાં ભરમની માત્રા નાખી ચાટી ઉપર દુધ પીવું આના સેવનથી વૃદ્ધાવસ્થા મૃત્યુ વ્યાધિ રથાવર બંગમ વિષ વલીપવિત સમય વિનાં આવેલુ ગદપલુ વિગેરે દરદો મટે છે માથુસ લાંબુ આયુષ્ય બેળવે છે વધ્યા સ્ત્રી પુરુષોને સંતાન થાય છે. (૭૫+૭૮)

વંગમેદા: શોધનં

મેદા:— વંગં તુ દિવિધં પ્રોક્તં સુરં મિશ્રં તથૈવ ચ ।

ચચ્છુદ્ધં સરલં શુદ્ધં સુરં તદભિધોયતે ॥

શોધન— મહાતકભવે તૈલે સુરં શુદ્ધચતિ ઢાલિતમ્ ।

પુનર્નવાસિધુચૂર્ણવિપયુક્તં પ્રઢાલિતમ્ ।

તક્રમધ્યે ત્રિવારં દિ મિશ્રં વંગં વિશુદ્ધયતિ ॥૭૯-૮૦॥

કલ્પણુ શોધન

કલ્પ બે બાનની થાય છે પુર અને મિશ્ર તેમાં જે પોચી સુંવાળી સફેદ હોય તે પુર કહેવાય છે ભરમમાં તે વાપરવી. બિલામાંના તેલમાં પીગાળેલી કલ્પને શુક્રાવવાથી-ઢાળવાથી શુદ્ધ થાય છે અથવા સાટોડી સંધાલુલુ વજનાગના લુકા સાથે ઢાસને ડાઇ પછી આગાળેલી કલ્પને તેમાં ત્રણ વખત શુક્રાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૭૬+૮૦)

વંગ મહન પ્રકાશ:—વાળં

(૧) છાળોપરિ કૃતે ગર્તે ચિંચાત્વકૂર્ણકં ક્ષિપેત્ ।

કર્પમાનાં વંગચક્રીં તત્રોપરિ નિધાપયેત્ ॥

ચક્રીં ચતુર્મુળેનૈવ વેષ્ટિતાં ધારયેત્તતઃ ।

છગળેન વિશુદ્ધેણ પુટાગ્નિં દાપયેત્તતઃ ॥

મ્વાંગશીતં સમુદ્ગત્ય સર્વકાર્થેષુ ગોત્રયેત્ ।

અનેન વિધિના શેપમપકં ધારયેદ્ ધ્રુવમ્ ॥

(૨) અથાપરઃ પ્રકારો દિ વશ્યતે ચાધુના મયા ।

શુદ્ધવંગમ્ય પત્રાણિ સમાન્યેવ તુ કારયેત્ ॥

અજાનકૃન્ વસા નુલ્યા ચૂર્ણિતા ચ નિદા તથા ।

ચતુરમ્યમયો નિમ્ને ગર્તં દ્વસ્તપ્રમાણકમ્ ॥

કૃન્વા છાળવૈશ્વાર્થ પૂર્યેન્મતતં મિષકમ્ ।

તતઃ શળમયેનાપિ વરોષાન્છાગ્ય ગર્તકમ્ ॥

પૂર્વં પ્રકન્પિતં પૂર્ણં તત્રોપરિ ચ વિન્પમેન્ ।

તસ્મોપરિ ચ પત્રાણિ ગમાનિ પરિતો ન્યમેન્ ॥

चूर्णेनाच्छाद्य यत्नेन छगणेनाथ पूरयेत् ।
 पुटयेदग्निना सम्यक् स्वांगशीतं समुद्धरेत् ॥
 मृतं वंगं ततः पश्चान्मर्दयेत्पूरवारिणा ।
 समांशं रमसिंदूरमनेन सह मेलयेत् ॥
 खल्वे दृढतरं पिष्ट्वा काचकूप्यां निवेशयेत् ।
 विपचेदग्नियोगेन ग्रामपोडशमात्रया ॥
 हेममभं मृतं वंगं जायते रसवंगकम् ।
 वंगं वातकरं रुक्षं तिक्तं मेहप्रणाशनम् ।
 भेदःकृम्यामयत्रं हि कफदोषविपापहम् ॥
 सर्वरोगान्दरत्वाशु शक्तिदायि गुणाधिकम् ॥
 यथारोगवलं बोध्य दानव्यं वष्टमात्रकम् ।
 अज्ञीतिर्वातजान् रोगान् तथा मेहांश्च विजतिः ।
 हन्ति भक्षणमात्रेण सप्तकैकेन नान्यथा ॥ ८१ +

अंगलरभ विधि १—ओष्ठ मोटुं छाणुं लेवुं तेनी वयमां आरौ इरयो तेमां ४ तोला इलधनी आंगलीनी छाडनी लुक्का नाभयो तेना उपर ओष्ठ तोवानी इलधनी यही मुकरी तेना उपर यार तोला आंगलीनी छाडनी लुक्का दाययो तेना उपर पीळुं छाणुं उंधुं दंडुं पडी आलु आलु अडाया छाणुं अष्टी अग्नि आपयो रवारशीत यथे लरभ डादी लध सर्वा रोगमां वापरवी यदरीने वाटनां डांछ लाग डायो रहे ते पीछ वपत उपर प्रभाणे पडाववी.

अंगलरभ विधि २—ओष्ठ हाथ ओरस मोरस अने उरौ आरौ पोदवे अधी आरौ अडायां छाणुधी लररो तेना उपर शणुं लुगडुं पाधरुं तेना उपर अडरीनी दांडीयुं त्रिङ्गा हणदर ओनुं सभलागे इरेयुं यूर्णुं पाधरुं तेना उपर शुद्ध अंगना पातणां पत्रां पाधरवां. तेना उपर पाणुं उपरुं यूर्णुं पाधरी दांडी हेवुं तेना उपर शणुं दांडी आप्यो आरौ अडाया छाणुधी लरी अग्नि लसावो रवारशीत यथे अंगलरभ नगवोने डादी लेवी

रसअंग—तेने पीळेरना रसमां धुंटी तेमां अंगलरभने वगने रससिद्ध. नापी सारी रीने भरल इरी मुकरी अगनशीशीमां लरी ४८ इलाड वालुडाधंत्रथी अण्डं अग्नि आपी पडाववुं. सोनाना रंगनी लरभ रीशीमां जगने ते डादी लेवी आ लरभ रसअंग अथवा सुवर्णअंग इदेवाथ छे मात्रा २ थी ४ रतीलार मध थी साथे अडायाथी ८० प्रकारना वाना रोग २० प्रभेद तथा सर्वरोग ओष्ठ अडवाडीयामां भरे शक्ति आवे (८१+८३)

वगभरभगुणाः

वंगं वातकरं रुक्षं पोक्तं मेहप्रणाशनम् ।

कृमिमोडमयत्रं हि कफदोषविपापहम् ॥ ९४ ॥

अंगलरभ रस इली प्रभेदनाथ कृमि वधेली अरणी इरौप विधिवार ८० प्रकारना च तथा नगणाडनी इरौने भटे छे. (६४)

नागश्क्षयं शोधनं न

छेदे कृष्णं गुरु स्निग्धं द्रुतद्रावमथोज्ज्वलम् ।

कृष्णवर्णं वहिः शुद्धं नागं हितमतोन्यथा ॥

दालयेच्च रसे नागं सिद्धारहहिद्रयोः ।

एवं नागो विशुद्धः स्यान्मूर्च्छास्फोटादि नाचरेत् ॥९५-९६॥

सीसानां लक्षणं शोधनं

डापवाथी काणी जंघ देभाय वज्रनदार सुंवाणुं जखदी पिगणी नय उजणुं काणी रंगनुं
ये सीसुं साई गशुय छे. सीसाने पिगणी नजोऽ अने हणदरना कादाभां सुजाववाथी शुद्ध
थाय छे पछी येनी लरभ हरी वापरवाथी भूर्छा इपला विगेरे उपद्रव करतुं नथी. (६५+६६)

नागभस्म मारणं

(१) शुद्धनागस्य पत्राणि सदलान्येव कारयेत् ।

शिलां वासारसेनापि मर्दयेद्याममात्रकम् ॥

पत्राण्यालेपयेत्तेन ततः संपुटके न्यसेत् ।

पुटेन विपचेद् धीमान् वाराहेण खराग्निना ।

एवं कृते त्रिवारेण नागभस्म प्रजायते ॥

(२) अथापरप्रकारेण नागमारणकं भवेत् ।

लोहपात्रे द्रुते नागे घर्षणं तु प्रकारयेत् ॥

चतुर्षामं प्रयत्नेन मूलैश्चैव पलाशजैः ।

अधस्ताज्ज्वालयेत्सम्यक्कृद्दृष्टाग्निं म्रियते ध्रुवम् ।

रक्ताभं जायते चूर्णं सर्वकार्येषु योजयेत् ॥

जायते सर्वकार्येषु रोगोच्छेदकरं सदा ।

नागस्य मारणं प्रोक्तं बहुधा बहुभिर्बुधैः ।

सर्वथा सूतनागस्य शंभोश्च मरणं नहि ॥ ९७-१०२ ॥

नागभस्म विधि १—शोधेना सीसानां पत्रां इराववां पछी मनशीक्षने अरुहरीना
रसभां उ द्वाक धुंटी पत्रांपर योपयवे। पछी शरावसंपुटभां ये पत्राने सुरी कपडमाटी हरी
वाराहपुटने अग्नि आपवे। ये प्रभाणु त्रयु वपत लक्षी आपवाथी उत्तम लरभ थरी.

नागभस्म विधि २—नेदानी द्वाहभां सीसाने पीगणी १२ द्वाक सुधी पापराती
भूणीयाथी धरीने द्वाह्या करतुं, अने नीये सप्त अग्नि आपवे। लात्र लरभ थरी. ते अथा
काभभां वापरवी अथा रोगेते। नाश करी सीसानुं भाशयु लुदा लुदा विदानीये लुदी लुदी
रीने छेयु छे पयु परी रीते पादरतुं सीसानुं अने मदादेवतुं मरयुज नथी. (६७+१०२)

नागभस्म गुणाः

प्रमेहान् वातजान् रोगान् धनुर्वातादिकान् गदान् ।

विशति श्लोष्मजांश्चैव निहन्ति च न संशयः ॥-१०३ ॥

અથા પ્રમેહ અર્થાં વાના દરદ ધનુર્વા વિશ પ્રકારના કક્ શેગ વિગેરે દરદો પર આ ભસ્મ ૧ થી ૩ રતી મધ પીપર સાથે દેવી. (૧૦૩)

ગિત્તરમેદાઃ લક્ષ્ણં શોધનં ચ

પિત્તલં દ્વિવિધં પ્રોક્તં રીતિકા કાકતુંડિકા ।

તપ્તા તુપજલે ક્ષિપ્તા શુક્રવર્ણા તુ રીતિકા ।

નિક્ષિપ્તા કાંજિકે કૃષ્ણા સા સ્મૃતા કાકતુંડિકા ॥

પીતાભા મૃદુ ચેદ્ગુર્વો સારાંગી હેમવર્ણિકા ।

મસૂળાંગી તુ સુસ્નિગ્ધા શુભા રીતીતિ કથ્યતે ॥

દુર્ગંધા પૂતિગન્ધા વા સ્વરસ્પર્શાં ચ પાણ્ડુરા ।

ધનઘાતાક્ષમા રૂક્ષા રીતિર્નેષ્ટા રસાયને ॥

તાપિતા ચૈવ નિર્ગુંડીરસે ક્ષિપ્તા પ્રયત્રતઃ ।

પશ્ચવારાણિ ચાયાતિ શુદ્ધિ રીતિસ્તુ તત્ક્ષણાત્ ॥ ૧૦૪-૧૦૮ ॥

પિત્તળના ભેદ લક્ષણુ શોધન

રીતી અને કાકતુંડી બે જાતનું પીતળ થાય છે. તપાવીને ધાન્યાશ્વમાં કે સુરકામાં છુટાવવાથી ઘોળું થઈ જાય તે રીતી અને કાળું થઈ જાય તે કાકતુંડી નામનું પિતળ કહેવાય. બહુ પીળું મુવાળું વજનદાર સોના જેવા રંગનું લીમું એવું પીતળ દવામાં વાપરતું. ખરાય ગંધવાળું ખરસટ પાંડુ રંગનું ધણુને ધા મારવાથી કાકી જાય તેવું રૂક્ષ પિતળ દવામાં દાનિ કરે છે. પિતળનાં પાતળાં પત્રાં કરી તપાવી તપાવી નગોડના રસમાં પાંચ વાર છુટાવવાથી શુદ્ધ થાય છે. (૧૦૪+૧૦૮)

પિત્તલભસ્મવિધિઃ ગુણાઃ

શિલાગંધકસિન્ધૂત્પરસૈશ્વાતિપ્રમર્દિતૈઃ ।

રીતિપત્રાણિ લેપ્યાનિ પુટિતાન્યઘૃથા પુનઃ ॥

સઘો ભસ્મત્વમાયાંતિ તતો યોજ્યા રસાયને ।

રક્તપિત્તહરા રૂક્ષાકૃમિગ્રી રીતિકા મતા ।

કાકતુંડા કુષ્ઠહરા સોષ્ણવીર્યાં સરા મતા ॥૧૦૯-૧૧૦॥

પિતળ ભસ્મ વિધિ ગુણુ

મનશીલ ગંધક સિંધાલુચ્ચને લીંબુના રસમાં ઘુંટી પીતળનાં પત્રાં ઉપર ચોપડી યરાવ-સપુટમાં પેક કરી ભટ્ટી દેવી એવી રીતે નિસ્કય થનાં મુષ્ટી ભટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય. માત્રા ૧ થી ૩ રતિભાર મધ પીપરના છુટા સાથે દેવાથી પરતું લોહી અટકે છતાં કુક રક્તલેપ ખવવાળા વિગેરે દરદો મટે. (૧૦૯+૧૧૦)

કાંસ્યકૃતિઃ શોધનં મારણં ગુણાઃ

ચતુર્ભાંગેન રવિણા ભાગૈકં ત્રપુ ચૌત્તમમ્ ।

જાયતે પ્રવરં કાંસ્યં તન્સૌરાષ્ટ્રમયં શુભમ્ ॥

તપ્તં કાંસ્યં ગવાં મૂત્રે સપ્તવારેણ શુદ્ધયતિ ।
 હરિતાલકમંથાભ્યાં મ્રિયતે પચ્ચભિઃ પુટૈઃ ॥
 મૂતં કાંસ્યં વાતહરં પ્રમેહાણાં ચ નાશનમ્ ।
 શુદ્ધે કાંસ્યમ્ભવે પાત્રે સર્વમેવ હિ ભોજનમ્ ।
 પથ્યં સંજાયતે નાન્લં ઘૃતશાકાદિવર્જિતમ્ ॥૧૧૧-૧૧૪॥
 કાસાની ખનાવટ શોધન મારણુ શુણુ

આરભાગ ત્રાંબામાં એક ભાગ ચોખ્ખી કલ્પ મેશવવાથી કાંસુ' થાય સોરકનું કાડીઆવાડનું કાંસુ' ઉત્તમ ગણાય છે કાંસાના પાતળાં પત્તાં કરાવી લાલ ચોળ તપાવી તપાવી ગૌમૂત્રમાં સાત વખત છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય છે હરતાલ અને ગંધકના પાંચ પુટ આપવાથી ભસ્મ થાય છે. તોપણુ નિસ્તથ થતાં સુધી બહી દેવી. ઉત્તમ કાંસાના કામમાં જમવાથી શરીરે આરોગ્ય રહે ખટાઇ ઘી શાક વિગેરે ચીજને કાંસાના કામમાં ખાવી નહી. (૧૧૧+૧૧૪)

વર્તલોહ—વિટલોહ (જર્મનસોલવર સદશ ધાતુઃ) શોધનં મારણં ગુણાઃ .

લોહકાંસ્યાર્કરીતિભ્યો જાતં તદ્વર્તલોહકમ્ ।
 તદેવ વિટલોહારૂયં વિટ્વદ્ધિઃ સમુદાહતમ્ ॥
 હ્યમૂત્રે દ્રુતં સમ્યક્ નિક્ષિતં શુદ્ધિમૃચ્છતિ ।
 ગંધતાલેન પુટિતં મ્રિયતે વર્તલોહકમ્ ॥
 શ્લેષ્મપિત્તહરં ચામ્લં રુચ્યં કૃમિહરં તથા ।
 નેત્રરોગપ્રશમનં ગલરોગનિવર્હણમ્ ॥
 પથ્યં સર્વં હિ તદ્ભાષ્ટે સર્વદોષહરં પરમ્ ।
 ક્ષારેણામ્લેન ચ વિના દીપ્તિકૃત્પાચનં પરમ્ ॥૧૧૫-૧૧૮॥

વર્તલોહ—ખીડલોહ—જર્મનસિલ્વરને મળતી ધાતુ

લોહુ' કાંસુ' ત્રાંબુ પીતળ એ આરને ગાળવાથી વર્તલોહ અને છે. તેને ખિડલોહ પણ કહે છે આ ધાતુને પિગાળી ઘોડાના મૂત્રમાં છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય છે ગંધક અને હરતાલ સાથે ગજપુટ દેવાથી પકાવવાથી ભસ્મ થાય છે આના શુણુ ક્ષુપિત્તકર રૂચિકર કૃમિનાશક નેત્રરોગ શામક ગળ રોગહર છે. આના કામમાં રચિકી ક્ષાર અને ખટાઇ વિનાની ચીજને ખાવાથી બધા દુઃખ નાશ પામે જરૂર પ્રતીત થાય ખોરાક પચે. (૧૧૫+૧૧૮)

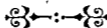
સંશોધનાન્યેવ હિ મારણાણિ ગુણાગુણાન્યેવ મયોદિતાણિ ।

અન્યાણિ શાસ્ત્રાણિ સુધિસ્તરાણિ નિરીક્ષ્ય યત્નાત્કૃતમેવ સમ્યક્ ॥૧૧૯॥

સર્વ ધાતુઓના સંશોધન માગળુ ભસ્મ શુણુ અવશુણુ વિગેરે ખીજ વિસ્તારવાળાં શાસ્ત્રાણુ' અવલોકન કરી નેમાંથી તારવીને મેં કહ્યાં (૧૧૯)

દ્વિતીયી પદ્મામમૂનુના શ્રીયશોધરોગ જૂનામઢવાસ્તવ્યેન

વિરચિતે રસપ્રકાશસુધાકરે ચતુર્યોધ્યાયઃ ॥ ૪ ॥

॥ पंचमोऽध्यायः ५ ॥

अष्टौ महाःसाः

अयेदानीं प्रवक्ष्यामि गुणाधिक्यान्महारसान् ।
तेषां नामानि वर्गाश्च सत्वानि तदुष्णांस्तथा ॥
क्रमेण गगनं ताप्यं वैक्रांतं विमलं तथा ।
रसकं शैलसंभूतं राजावर्तकस्यके ।
एते प्रहारसाश्चाष्टावुदिता रसवादिभिः ॥ १+२ ॥

आऽ महा २स

६वे पक्षी महारसमां शुभु विशेष होवाथी तेना नाम वर्ग सत्वपातन शुभु निगेरे
दृष्टीस. अत्र च सुवर्णमाक्षि वंशं रौप्यमाक्षि पुन्य शिवाद्यत रक्तं अने राजवर अे आऽ
महारसो २सनादीज्योथे उद्देशा छे. (१+२)

अन्नस्य भेदाः लक्षणानि

क्रमप्राप्तमहं वक्ष्ये गगनं तु चतुर्विधम् ।
श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं परममुदरम् ॥
श्वेतं श्वेतक्रियायोग्यं रक्तं पीतं द्वि पीतकृत् ।
कृष्णाभ्रं सर्वरोगाणां नाशनं परमं सदा ॥
वज्रं पिनाकं नागं च मंहकमभिधीयते ।
अनेन विधिना प्रोक्ता भेदाः संतीह पोडश ॥
अभ्राणामेव सर्वेषां वज्रमेवोत्तमं सदा ।
शेषाणि त्रीणि चाभ्राणि घोरान् व्याधीन् सृजति हि ।
तस्माद्यत्नेन सदैवैर्वर्जनीयानि नित्यतः ॥
वज्राभ्रे धम्यमानेनैव विकृतिं न क्वचिद् भजेत् ।
सेवितं तन्मृतिं हन्ति वज्राभ्रं कुरुते वपुः ॥
पिनाकं चाग्निंसतप्तं विमुञ्चति दृष्टोच्चयम् ।
सेवितं चैकमासेन कृमिं कुष्ठं करोत्यलम् ॥
नागाभ्रं ध्मापितं सम्यक् नागवत्सृजते ध्रुवम् ।
सेवितं तत्प्रकुरुते क्षयरोगसमुद्भवम् ॥
त्रिपं हालाहलं पीतं मारयत्येव निश्चितम् ।
तथा नागाभ्रनामेदं सदैवैः कथयत्यलम् ॥
मंहकमाभ्रं प्रकुरुते ताप्यमानं हि नित्यतः ।

ક્ષયં ચાગ્રૌ ન તિષ્ઠેત મંદૂકસદૃશાં ગતિમ્ ।

મંદૂકાન્નં ન સેવ્યં હિ કથિતં રસવેદિભિઃ ॥૩+૧૨॥

સફેદ, લાલ, પીળું અને કાળું એમ અબ્રક ચાર જાતનું હોય છે ધોળું અબ્રક રૌપ્ય-ક્રિયામાં કામ આવે છે રાતું અને પીળું સુવર્ણ ક્રિયામાં વપરાય છે કાળુ અબ્રક દરદ ઉપર ઉત્તમ ગણાય છે વળ પિનાક નામ અને મંદૂક એમ અબ્રકના ચાર બેદ છે. પ્રત્યેક રંગના અબ્રકની ચાર ચાર જાત મળીને કુલ સોળ જાતનું અબ્રક થાય છે બધા અબ્રકમાં દેહ માટે ખાવામાં વળ નામનું અબ્રકજી ઉત્તમ છે બાકીના ત્રણ અબ્રક વાપર્યાથી ભયંકર દરદ ઉપજે છે માટે અચાલ્ય પરીક્ષા કરીને ઉપયોગ કરવો.

વજ્રાબ્રક—ને અગ્નિમાં તપાવવાથી કાંઈ પણ ફેરફાર ન થાય જેનું ને તેનું રહે એવું સેવન કરવાથી જીરા મરણ મટે અને શરીર દૃઢ થાય.

પિનાક—અબ્રકને અગ્નિમાં ધમવાથી છુટાં છુટાં પર્લાં થઈ જાય એના સેવનથી એક મહિનામાં કૃમિ લોહી મિગાડ કુલ થાય.

નાગાબ્રક—ને ધમવાથી સર્પની પેડે અંદરથી કુદારા કુંકાડા જેવો અવાજ નિકળે એ સેવવાથી ક્ષયરોગ થાય તે ભયંકર વિપ સરખું છે માણસને મારી નાખે છે.

મંદૂક—નામનું અબ્રક અગ્નિમાં તપાવવાથી ડેઠાની પેડે ઉચું નીચું ઉછળે કુદડા મારે છે તે પછું સેવવા હાલક નથી. (૩+૧૨)

અબ્રકશોધનં

સ્વેદયેદિનમેકં તુ કાંજિકેન તથાબ્રકમ્ ।

પશ્ચાત્કુલ્લત્થજે કાયે તન્ને મૂત્રેથ વહ્નિનામ્ ॥

પાચિતં દોષશૂન્યં તુ શુદ્ધિમાયાતિ નિશ્ચિતમ્ ।

તયાગ્નાં પરિતપ્તં તુ નિપિઞ્ચેત્સત્તવારકમ્ ॥

કાંજિકે ચાપિ નિર્દોષમબ્રકે જાયતે ધ્રુવમ્ ।

વરાકાયે તથા દુગ્ધે ગવાં મૂત્રે તથૈવ ચ ।

માર્કશ્વન્ય રસેનાપિ દોષશૂન્યં પ્રજાયતે ॥ ૧૩+૧૫ ॥

અબ્રકને ધન્યત્વમાં એક દિવસ ખાદ્યનું પછી કળથીના ઘટામાં હાલમાં અને ગૌમૂત્રમાં પકાવતું એટલે શુદ્ધ થાય છે. અથવા અગ્નિમાં તપાવી તપાવી સાત વખત ધાન્યાભસમાં છુટાવતું તો ૧૫ શુદ્ધ થાય છે. અથવા ત્રિફળના ઘટામાં અથવા દુધમાં અથવા ગૌમૂત્રમાં અથવા રાઈગના રસમાં તપાવી તપાવી સાત વખત છુટાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૧૩+૧૫)

અબ્રકમારણ—નાભં

પ્રવારઃ (૧) મૂત્રમચૂર્ણ તતઃ કૃત્વા પિષ્ટ્વા ઠંમપદીરસૈઃ ।

ચક્રાવાતં કૃતં શુષ્કં દયાદર્ધગજાહુવયે ॥

પદ્ પુટાનિ ઠવો દત્વા પુનરેવં પુનર્નવા- ।

રનંન મર્દિતં માટમબ્રાંજેન તુ ટંચમ્ ॥

पुनश्च चक्रिकां कृत्वा सप्तवारं पुटेत्त्वष्टु ।
 तद्गुह्यीयरसेनैव तद्दद्यात्सारसेन च ॥
 पुटेयेत्सप्तवाराणि पुटे दद्याद्द्विजार्धकम् ।
 अनेन विधिना चाभ्रं म्रियते नात्र संशयः ।
 चंद्रिकारहितं सन्यक् सिंदूरार्धं प्रजायते ॥

प्रकारः (२) कासमर्दरसेनैव धान्याभ्रं पाचितं शुभम् ।
 शतवारेण म्रियते नात्र कार्यं विचारणा ॥

प्रकारः (३) एवं मुस्तारसेनापि तद्गुह्यीयशिफारसैः ।
 टंकरणेन समं पिष्ट्वा चक्राकारमवाभ्रकम् ॥
 पण्डिसंख्यपुटैः पक्वं सिन्दूरसदृशं भवेत् ।
 कुष्ठक्षयादिरोगघ्नं अभ्रकं जायते ध्रुवम् ॥

प्रकारः (४) नागवल्लीदलरसैर्वटमूलत्वचा तथा ।
 वृषामत्स्यादनीभ्यां च मत्स्याश्या सपुनर्भुवा ॥
 वटवृक्षस्य मूलेन मर्दितं पुष्टितं वनम् ।
 सिंदूरसदृशं वर्णं भवेद्विशक्तिमे पुटे ॥
 मूत्रं मूत्रं जलप्यावं रक्तवर्णसमुज्ज्वलम् ।
 सर्वरोगहरं चापि जायते बहुभिः पुटैः ॥ १६+२५ ॥

अभ्रकलरभ विधि १—पडी अभ्रकनो छल्लो बुडा डरी डागा दंसरानना रसमां धुंटी पेडावाणी सुधाववा अने वारादपुटनी लडी आपनी ऐनी रीते ७ लडी आधा पडी सरोडीना रसमां धुंटी तेमां अभ्रकधी अनुधीय धुवावेव टंडुलु मेगनी पेडावाणी वारादपुटनी लडी देवी ऐनी रीते सरोडीनी साल लडी आपनी पडी तांङगजना रसनी तथा अरुडीनी रसनी साल सात लडी देवी तो अभ्रकनी सिंदूरवर्णी अदिअरहित लरभ थाय.

अभ्रकलरभ विधि २—डसोडराना रसमां धुंटी धुंटी १०० लडी आपवाधी उत्तम लरभ थाय.

अभ्रकलरभ विधि ३—मेथना रसमां अधवा तांङगजना मूगना रसमां धुंटी तेमां सभसाग टंडुलु मेगनी पेडावाणी सुधावी लडी आपनी ६० लडीधी सिंदूर सरभा ररनी लरभ थाय कुछ क्षय विगेरेमां तांङाविक शुलु डरे.

अभ्रकलरभ विधि ४—नागरवेजना रसमां वजना मूगनी छासना डाडामां अरुडीनीना रसमां वारना रसमां आढीना रसमां सरोडीनीना रसमां वजना मूगना डाडामां प्रत्येकमां २० विश वारादपुट आपवाधी साध सिंदूर सरभा लरभ थाय यथा रोगमां अपय अदिडा नती रडे लांसुधी लडी आपनी (१६+२५)

अन्नकर्मसुगुणाः

मृतं वज्राभ्रकं सन्यक् सेवनीयं सदा बुधैः ।
 वलिपलितनाशाय दृढतायै शरीरिणाम् ॥
 सर्वव्याधिहरं त्रिदोषशमनं बहूनेश्च संदीपनं ।
 वीर्यस्तंभविट्टद्विकृत्परमिदं कृच्छ्रादिरोगापहम् ॥
 भूतोन्मादनिवारणं स्मृतिकरं शोफामयध्वंसनं ।
 सद्यः प्राणविवर्धनं ज्वरहरं सेव्यं सदा चाभ्रकम् ॥
 यथा विषं यथा वज्रं शस्त्रोऽग्निं प्राणहृद्यथा ।
 भक्षितं चन्द्रिकायुक्तभ्रकं तादृशं शुणैः ॥ २६+२९ ॥

पलाशकनी शुद्ध अरुम दमेशां समुल्लु मालुमोमे सेवनी समय विना गढपथु आववा देती नथी अने शरीरने भज्जुन अनावे छे. यथा व्याधियेनुं शमन अने त्रिदोषतो नाश हरे छे बहुराशिते प्रदीप्त हरे छे वीर्यनुं स्तब्धन अने वृद्धि हरे छे. मूत्रकृच्छ विजरे पेशाअना हरेतो नाश हरे छे आयुष्य वधादे छे. दमेगां सेववा योज्य छे.

चन्द्रिकायुक्त अन्नक सेववामां आवे तो जेर पण हथीथार अने अग्नि ज्येनी रीते तत्क्षण प्रायु हरे छे तेमत्त भज्जु पमाडे छे भटे अन्नक अरापर चन्द्रिका रहित यथुं छे हे हेम ते तपास्तुं. दायना पोथ्या उपर धरती सपने ताडे राभवाथी यक्षयती कृषीये देभाय नकी तो शुद्ध चन्द्रिका पिनानुं समुत्तुं (२६+२९)

अभ्रकार्य मवपातनं तद्रस गुणाः

- (१) पांदासं टंकरणं दत्त्वा मुसलीरसमर्दितम् ।
 ध्यापितं कोष्ठिकायंत्रे सन्वरूपं प्रजायते ॥
- (२) म्यन्त्रे पिष्ट्वा तु मतिमान् मृक्षमूर्च्छं तु फारयेत् ।
 गालिनं यम्यग्वष्टेन घृतेन च परिप्लुतम् ॥
 भर्जनं दशवाराणि त्वाह्वयर्षरकेण वै ।
 भर्जनवर्णममं यावत् तावन्निष्ठ्वा तु भर्जयेत् ॥
 शुक्रपिच्छममं पिष्ट्वा वसायं तु वटमूलजे ।
 ततो विंशतिवाराणि पुटेन्दुकरसंज्ञकैः ॥
 पराकपायैर्मतिमान् तथा कृत्वा भिन्वर ।
 नीलीगुंनाररातपथ्यामूलकेन गुभावरयेत् ॥
 मंशुर्कं भक्षयेद्विद्वान् सर्वरोगहरं परम् ।
 अभ्रगन्धान् नाम्नि रसायनमनुगमम् ॥

यदि चेत् शतवाराणि पाचयेत्तीव्रवह्निना ।
तदामृतोपमं चाभ्रं देहलोहकरं परम् ॥

- (३) धान्याभ्रकं ततः कृत्वा द्वात्रिंशत्पलमात्रकम् ।
लाक्षागुंजाक्षुद्रमीनाः टकणं दुग्धमाधिकम् ॥
सर्पपाः शिशुपिण्याकं सिन्धुत्थं मृगशृंगकम् ।
माक्षिकं च समांशानि सर्वाण्येव तु कारयेत् ॥
धान्याभ्रकेन तुल्येन मर्दयेन्मतिमान्भिषक्
पुनर्नवाया वासाया कासमर्दस्य तंदुलैः ॥
मत्स्याक्षया हंसपद्याश्च कारवेह्यया रसैः पृथक् ।
खलगोधूमयोक्षूर्णैः कारयेद्दटकान् शुभान् ॥
पश्चात् कोप्यां धमेच्छूष्कान् भस्विकाद्वितयेन तान् ।
खदिरस्य तु चांगारैः सत्वं निःसरति ध्रुवम् ॥
पृथक् कृत्वा तु रवकान् कांस्यवर्णान्विशेषतः ।
तत्किट्टं गोमयेनाथ वटकान्कारयेत्पुनः ॥
ध्मापयेत्पूर्वविधिना पुनः सत्वं हि निःसरेत् ।
अनेन विधिना कार्यं पञ्चगव्येन मिश्रितम् ॥
पञ्चाजेनाथ महिषीपञ्चकेन समं कुरु ।
पतत्येवमसंदिग्धं सत्यं गुरुवचो यथा ॥
अंथाभ्रसत्वरवकान् अम्लवर्गेण पाचयेत् ।
शोधनीयगणेनैव मूपामध्ये तु शोधयेत् ॥
काचटंकणगुंजाज्यसारघैः शोधयेत्खलु ।
मधुतैलवसाज्येषु दशवाराणि ढालयेत् ॥
मार्दवं कारयेत्सत्यं योगेनानेन सर्वदा ।
सत्त्वस्य गोलकानेवं तप्तानेवं तु कांजिके ॥
निर्वाप्य तत्क्षणादेव कण्डयेल्लोहपारया ।
अनेनैव प्रकारेण सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ॥
भर्जयेद् घृतमध्ये तु त्रीणि वाराणि यत्नतः ।
पेषणं तु प्रकर्तव्यं शिलापट्टेन यत्नतः ॥
धात्रीपत्ररसेनापि तस्याः फलरसेन वा ।

પુનર્મુક્તિ વાસયા ચ કાંજિકેનાથ ગંધકૈઃ ।
પુટ્યેદશવારાણિ ત્રિયતે ચામ્રસત્વકમ્ ॥

ગુણાઃ—મૃતં સત્વં હરેન્મૃત્યું સર્વરોગવિનાશનમ્ ।
ઘ્યં પાંડું ગ્રહણિકાં શ્વાસં શૂલં સકામલમ્ ॥
જ્વરાન્મેહાંશ્ચ કાસાંશ્ચ ગુલ્માન્પૃચ્ચવિધાનપિ ।
મંદાધિસુદરાણ્યેવદર્શીતિ વિવિધાનિ ચ ॥
અનુપાનપ્રયોગેણ સર્વરોગાન્નિહન્તિ ચ ।
અમ્રસત્વગુણાન્વક્તું શક્યતે ન સમાસતઃ ॥ ૩૦+૫૩ ॥

અમ્રક સત્વ તથા તેની ભદ્રમ વિધિ ૧—અમ્રકમાં ચતુર્થાંશ ટંકણુખાર મેળવી મુશળીના રસમાં ઘુંટી કોઠીયંત્રમાં ધમધમી સત્વ નીકળે છે સત્વ લઈ લેવું તેને ખરવમાં વાટી બારીક ચૂર્ણ કરવું કપડે રાગી પવણી બપ ઝોટકું ઘી કાચવી લોટાની કાષ્ઠમાં લાટબોળ થાય લાંબુધી પકાવવું પછી કંકુ કરી ફરીવાર ઘી કાચવી ઉપર પ્રમાણે પકાવવું કુચ દશ વખત પકાવવું પછી સરખે ભાગે ગંધક મેળવી વડના મૂળના કાટામાં ઘુંટી ઘુંટી વિશ વારાહ પુટ આપવા પછી ત્રિકુળાના કાટાના ૨૦ વારાહ પુટ દેવા પછી ચણોદી ગળી ત્રિકુળા દરડે મૂળા એ પ્રયોજના રસમાં ઘુંટી ઘુંટી ભઠ્ઠી દેવી પછી ખરચ કરી ખાવાના ઉપયોગમાં લેવું સો ભઠ્ઠી આપી તૈયાર થયું હોય તો ઉત્તમ રસાયન અને છે અમૃત સરખું શુભુ કરે છે દેહસિદ્ધિ લોકસિદ્ધિ આપે છે.

અમ્રક સત્વ તથા તેની ભદ્રમ વિધિ ૨—૧૨૮ તોલા ધાન્યામ્રક—અમ્રકનો બારીક બુકો લેવો પછી લાવ ચણોદી સુદમરચ ટંકણુ ઘેડીવું દૂધ સરસવ સરગવો ખોળ સોનાપુત્ર મુશયુગ મધ એ બધી ચીજને સમુખાગે મેળવી તૈયાર કરી એ મિશ્રણ ૧૨૮ તોલા લેવું અને સાથે ઘુંટવું અઢી સાટોડી અરુગી કામોદેશ તાંબુળને ઘાઘી લંસરાગ કરેલી પ્રત્યેના ચમની એકેટલી બરના ૨૪ તેમાં ખોળ અને ઘઉંનો લોટ નાખી ગોળાયો વાળી મુશવલી પછી કોપીમાં નાખી એ ધમધમી ખેરના અથવા આચળા કાચવાથી ધમધું સત્વના રવા નિકળે તે લુગા કાઢી લેવા તે રવાનો રંગ ધાંધા જેવો હોય છે કોટોટો રહે તેમાં ગાયતું ૭૦૦ મેડાની મેળવેલા વડનો મુશકી ફરી ઉપર પ્રમાણે ધમધું ઝોટકું ફરીવાર સત્વ નીકળી તે વાં લેવું જેવી રીતિ પંચતન્વ-ગાયતું દુધ દરી મત ૭૦૦ ઘી પંચ આગ, પંચ માદિય એ દંડમાં ઘુંટી ઘુંટી મેળવી વડનો મુશકી પમારચા ઝોટકું સત્વ રહે તે રવા રવા જેવું રહ નીકળી જશે.

સત્વ કાપન—અમ્રકી અમ્રક કિલ્લીય ગળુનાં ઝોટકીયંથી મુખમાં અમ્રક સત્વ મૂ—માં નાખી પાકાવું ઝોટકું મુદ્ધ થયે અથવા કમ્ય ટંકણુ ચણોદી ઘી મધ આપે મેળવી પાકાવણી મુદ્ધ થો.

સત્વ ભદ્રમ—પછી મધ તેવ ગળી ઘી બપ મધ મેળવી અમ્રકસત્વને પીરવો ૧૦૦૦ ૧૦ વખત ઘુટાવું મેટી મેટી કરે પછી એ સત્વને તપરી ધન્યામ્રકમાં ઘુટાવી ૧૦૦૦—૧૦૦૦ પછી મધના મેટી રીતિ પખને ૧૫૦૦ બપ મધનો બુકો થતાં ઘુટી

શુઝાની શુઝાની ખાંડી કપડે ચાળી નાખવું પછી તે ભુકાને ધીમાં કાઢવા લોહાની કડાઈમાં નાખી સખત અગ્નિથી લાઘ્યોળ થનાં મુઠી શેકવું એમ ત્રણ વખત કરવું પ્રત્યેક વખતે ખરડમાં ઘુટના બુટું પછી આમળાના પાનનો રસ આમળાના ફળનો રસ સાટોડીનો રસ અરડૂસીનો રસ ધાન્યાગ્ર અને ગંધક એની દશ ભટ્ટી આપવી એટલે ઉત્તમ ભરમ થશે.

સત્વ ગુણુ—અગ્રક સત્વની ભરમ વૃદ્ધાવરથા અને ખરચુને ભવ દૂર કરે છે બધા રોગોનો નાશ કરે છે ક્ષય પાંડુરોગ દરસ સગ્રહણી શ્વાસ શુળ કમળો બધા તાવ બધા પ્રમેહ ઉધરસ ગુદ્મ મંદાગ્નિ ઉદરરોગ વિગેરે બધા રોગને અનુપાત પરત્વે મટાડે છે અમૃત સરખી ચુણુકારી છે ગટપચુ અવવા દેવી નથી. (૩૦+૫૩)

રાજાવઃ

- લક્ષણં— કિંચિદ્રક્તોય નીલશ્ચ મિશ્રવર્ણમમઃ સદા ।
 તૌલ્યે ગુરુશ્ચ મસુળો રાજાવર્ત્તો વરઃ સ્મૃતઃ ॥
- શોધનં— ગૌમૂત્રેણાય ક્ષારૈશ્ચ તયામ્લૈઃ સ્વેદિતાઃ સ્વહ ।
 ત્રિવારેણ વિશુદ્ધ્યંતિ રાજાવર્તાદયો રસાઃ ॥
- મારણં— ચૂર્ણિતઃ શુકપિચ્છેન મુંગરાજરસેન વૈ ।
 સપ્તવારેણ પુટિતો રાજાવર્ત્તો મરિપ્યતિ ॥
- ગુણઃ— શ્લેષ્મપ્રમેહદુર્નામપાણ્ડુક્ષર્યાનવારણઃ ।
 પાચનો દીપનશ્ચૈવ વૃષ્યોનિલવિપાપહઃ ॥
- સત્વપાતઃ— કોશાતકી ક્ષીરકન્દો વંધ્યાકર્કોટકી તયા ।
 કાકમાત્રી રાજશમી ત્રિફળા શૃદ્ધધૂમકઃ ॥
 રાજાવર્ત્તો રસૈરેપાં સત્વં મુશ્ચતિ મર્દિતઃ ।
 ધ્યાપિતઃ સ્વદિરાંગારૈર્મસિકાદ્વિતયેન ચ ॥૫૪+૫૬॥

રાજાવર રેવટી

લક્ષણુ—શાશાશ પડતો આસમાની રંગનો મિશ્રકાંતિવાળો વજનમાં ભારે સુંવાળો રાજાવર ઉત્તમ ગચુલ છે.

શોધનુ—ગામૂત્રમાં ક્ષારમાં અને ખટાઈમાં ત્રણ વખત આઠવાથી રાજાવર વિગેરે શુદ્ધ થાય છે.

મારણુ—રાજાવરને ખાંડી તેમાં સમભાગ ગંધક નાખી ભાંગરાના રસમાં ઘુટી ભટ્ટી દેવી તેવી રીતે ૭ ભટ્ટી આપવાથી ભરમ થાય.

ગુણુ—કંડના દરદ પ્રમેહ દરસ પાંડુ ક્ષયરોગ વિગેરેને મટાડે બદરાગ્નિ દીપન કરે ખોરાક પચાવે, વાયુ મટાડે, વિષયાધાને દૂર કરે શક્તિ આપે.

સત્વ પાતનુ—કંડની ધંસાડી, કુધીષો હેમકંદ, વાંકડેટલી, પીલુડી, ખીન્ડડા, ત્રિફળા અને ધરનો ઘુવાડો એ બધાં સાથે રાજાવરને ઘુટી ગોળા વાળી ખેરના કે આવળના કાવલા વતી એ ધમણુ ધમવાથી ઉત્તમ સત્વ નીકળે. (૫૪+૫૬)

વૈક્રાંતલક્ષણં શોધનં મારણં સત્વપાતઃ

- લક્ષણં— અષ્ટધારોષ્ટફલકઃ પટ્ટકોળો મસ્ટળો ગુરુઃ ।
શુદ્ધમિશ્રિતવર્ણૈશ્ચ યુક્તો વૈક્રાંત ઉચ્યતે ॥
શ્વેતઃ પીતસ્તથા કૃષ્ણો નોલઃ પારાવચ્છવિઃ ।
કર્કરુઃ શ્યામવર્ણૈશ્ચ વૈક્રાંતશ્રાષ્ટધા સ્મૃતઃ ॥
- શોધનં મારણં— કાયે કુલ્લથજે સ્વિન્નો વૈક્રાંતઃ શુદ્ધ્યતિ ધ્રુવમ્ ।
ગંધનિવ્રુસૈર્મર્દ્યઃ પુટિતો મ્નિયતે ધ્રુવમ્ ॥
- ગુણાઃ— આયુઃપ્રદસ્ત્રિદોષગ્નો વૃષ્યઃ પ્રાણપ્રદઃ સદા ।
વેગપ્રદો વીર્યકર્તા પ્રજ્ઞાવર્ણો કરોતિ હિ ॥
રસાયનેષુ સર્વેષુ પૂર્વગણ્યસ્તુ રોગહા ।
વજ્રવદ્ગૂણકારી ચ વૈક્રાંતો રસવન્ધકઃ ॥
- સત્વપાતનં— મૃયાંતપે મર્દિતોસૌ સત્વપાતગણૌપધૈઃ ।
શુષ્કાયિતો વટીકૃત્ય મૂપાસ્થો ધ્માપિતોપિ વૈ ।
સત્વં મુઠ્ચતિ વૈક્રાંતઃ સત્યં ગુરુવ્ચો યથા ।
- સત્વગુણાઃ— મૃતમૂતેન તુલ્યાંશં સત્વં વૈક્રાંતસંભવમ્ ॥
મૃતાન્નસત્વસંયુક્તં મર્દિતં સમમાત્રકમ્ ।
કળામધ્વાઙ્યસંમિશ્રં વહ્નમાત્રં નિપેવિતમ્ ॥
સર્વાન્ રોગાન્નિર્દંત્યાથુ જીવેદ્વર્પગતં સુસ્વી ।
ત્રિવર્પસેવનાદૂનં વલીપલિતનાગનમ્ ॥ ૬૦ + ૬૮ ॥

વૈક્રાંત

વૈક્રાંત લક્ષણ—અષ્ટધારવાળો, આઠધાંવાળો, મુંવાળો, વલનદાર અને ચોખ્ખા મિશ્રરંગનો વૈક્રાંત હેલ્ય છે હીરાની સાથે મળતો છે, સફેદ પીળો, કાળો, આસમાની રંગનો રાખોડીરંગનો, કાળરંગીનરો, લુખરો, એમ આઠ રંગનો થાય છે.

શોધન આશુ—કાષ્ઠીના કાદામાં બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે અને ગ્રંથક સાથે લીંબુના રસમાં ઘુંટી બાફી આપવાથી બહુમ થાય છે.

ગુણ—અયુષ્ય વધારે ત્રિવિધ મરોડે જુદિ કાંતિ અને વીર્યસક્તિ આપે સર્વ રોગને અનુપાન બેટથી સારા કરે સર્વ રસાયનમાં ઉત્તમ છે હીરાના જેવા ગુણ કરે અને પ્રારાને બાધે

મત્વ પાતન—અગ્રક પ્રકરણમાં રહેલી સત્વ કાદાની ચીને સાથે ઘુંટી ગોળાથી સુવને તરકે સુકારી મુમમાં નાખી પચવાથી સત્વ નીકળે છે.

પ્રયોગ—પરજીવન પાતનમત્વ અને અગ્રકમત્વ મમતાને સાથે ગેશી તેગાંથી ૧ એક મળતા માત્રનાં બને ૧૧ વીંટીપાટ પી અને મુખ ગેશી આટી ઉપર દુધ પીનાથી ૮૦૨૧ રંગ મેડે. ત્રણ વર્ષ નેવરથી મુરારુધા સાથે ૧૦૦ વર્ષ જીવી શકાય (૧૦૪૬૮)

સસ્યકં દુષ્યં છન્નં કોઠવનં મરુતં ગુણ સત્ત્વં

- લક્ષણં— સયો દાન્દાહલં પીતમમૃતં ગરુડેન ચ ।
 મુઘાયુક્તે વિપે વાંતે પવંતે મન્દતાહ્વયે ॥
 યનીભૂતં ચ સંગતં સસ્યકં સ્વહુ કથ્યતે ।
 નીલં મરુકતચ્ચાયં તેજાયુક્તં પ્રદાસ્યતે ॥
- શોધનં— સ્વેદિતં માદિપાઞ્ચાભ્યાં ગર્વાં મૂત્રૈર્નરસ્ય વા ।
 દોલાયત્રેણ ચામૌ દ્વૌ યુદ્ધ્યત્સેવ દિ સસ્યકમ્ ॥
- મારણં— ગંધામ્મટંકણાભ્યાં ચ લ્હુચદ્રાવમદિતમ્ ।
 કુલ્કુદ્રાહ્વૈઃ સપ્પુટૈર્નિયતે ચાંચમૂપયા ॥
- સત્ત્વં— નિવૃષ્ટં ટંકણેનૈવ નિમ્વૃદ્રાવેણ મૂપયા ।
 ધ્યાતં ચ તામ્રરૂપં દિ સત્ત્વં મુંચતિ સસ્યકમ્ ॥
- ભસ્મગુણઃ— વિપેણ સદિતં યસ્માત્તસ્માદ્વિપગુણાધિકમ્ ।
 મુઘાયુક્તં વિપે યેન મુઘાધિકગુણં તયા ॥
 ત્રિદોષશમનં ચૈવ વિપહૃદ્ ગૂદશૂલ્કનુત્ ।
 અમ્લપિત્તવિવન્ધનં રસાયનવરં સદા ॥
 વાંતિ કરોતિ રેકં ચ ચિત્રકુષ્ઠાપહં તયા ।
 નામ્ના મયૂરનુત્યં દિ સર્વવ્યાધિનિવારણમ્ ॥
- મુદ્રિકા— મૂનાગસત્ત્વસંયુક્તં સત્ત્વમેતત્સમીકૃતમ્ ।
 અનયોર્મુદ્રિકા કાર્યા શૂલ્કની સા ભવેત્સહુ ॥
 દાકિનીભૂતસંવેશચરાચરવિપં જયેન્ ।
 રાત્રાં સદૈવ રક્ષાર્થં વિધાતવ્યા મુદ્રિકા ॥૬૧+૭૮॥

લક્ષણ— મોરથુધુ પૂર્વદિશા તરફના પવનોમાં યાય છે. આસમાની રંગનું કંણુ ચગદનું મરુકન મણી જેની કાંનિનું ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન— સેંસનું મૂત્ર અધરીનું મૂત્ર ગૌમૂત્ર અને નૃમૂત્રમાં દોઝાયત્ર વડે ૭ કલાક બાકવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ— ગંધક, ટંકણ, અને લીંછુના રસ સાથે ધુંટી સાત કુકુદ્ધુટ આપવાથી ભસ્મ થાય છે અધમૂત્રમાં નાખી લઇ લેતી.

સત્ત્વ— ટંકણ અને લીંછુના રસ સાથે ધુંટી મૂત્રમાં ધસવાથી ત્રાંબા જેવું સત્ત્વ નિકળે છે.

ભસ્મ ગુણ— મોરથુધુ વિપરૂપ છે તે પશુ યોડી માત્રાથી અમૃતના જેવું કામ કરે છે ત્રિદોષને શમાવે છે સ્વાવર નંગમ-કોષપણ પ્રકારના જેવે ઉતારે છે યુદ્ધના સળવે મટાડે અમ્લપિત્ત, બધકોશ સંદેહ કાઠ ઉપદંથ વગેરેમાં અનુપાન પરત્વે તથા ખીખ્ખ ઝોસડીઓના સંયોગથી અપાય છે ઉત્તરી ધાવે છે ભુશાય લગાડે છે.

वीटी—मूलाग-अशुशीयानां सत्ता साये समभागे भोग्युधानुं सत्व पिशाणी वीटी
 इरावती ये वीटीने पाष्ठीमां पांय भिन्दि भोणी शष्ठीने पाष्ठी पीवराववाथी शष्ठी लूतयाधा
 दशगाः स्थावर वंगम-कोष्ठपयु जेर उतरे छे राग्नयोऽये तथा धनवानोऽये या वीटी पासे
 राभनी प्वाणकोने उडमां पेशवती. (६६+७८)

सुदर्णमाक्षिकं लक्षणं शोधनं माग्णं सत्वं.

लक्षणं—

माक्षिकं द्विविधं ज्ञेयं सूक्ष्मताप्यप्रभेदतः ।
 प्रथमं माक्षिकं स्वर्णं कान्यकुब्जसमुत्थितम् ॥
 सुवर्णवर्णसदृशं नववर्णसमन्वितम् ।
 तटे तपत्याः संजातं ताप्याख्यं माक्षिकं वदेत् ॥
 पापाणदलसंमिश्रं पाण्डुरं पञ्चवर्णवत् ।
 गुणाल्पकं भवत्येतत्स्वल्पं सत्वं विमुञ्चति ॥

शोधनं-मारणं—

मूत्रे तत्रे च कौलत्ये मर्दितं शुष्कमेव च ।
 गंधाश्मवीजपूराभ्यां पिष्टं तच्छ्रावसंपुटे ।
 पञ्चवाराहपुटकैर्दग्धं मृतिमवाप्नुयात् ॥

सत्वं—

लोहपात्रे सुसंदग्धं लोहदण्डेन घर्षितम् ।
 यथा रक्तं धातुनिभं जायते निंबुकद्रवैः ॥
 घर्षयेत् त्रिगुणं मृतं मुक्त्वा संघर्षणं कुरु ।
 दिनैकं घर्षयित्वा तु दृढवस्त्रेण गालयेत् ॥
 वस्तुस्था पिष्टिका लग्ना त्वधः पतति पारदः ।
 अनेनैव प्रकारेण द्वित्रिवारेण गालयेत् ॥
 तन्निष्ठी गोलकं ग्राह्यं यंत्रे ढमरुके न्यसेत् ।
 महरद्वयमात्रं चेदग्निं प्रज्वालयेदधः ॥

इंद्रगोपगमं सत्वमधःस्थं ग्राहयेत्कुशीः ।
 अनेनैव विधानेन ताप्यसत्वं समाहरेत् ॥
 टंकणेन समायुक्तं द्रायितं भूपया यदा ।
 तदा ताघप्रभं सत्वं जायते नात्र संशयः ।
 देहलोहपरं सम्यक् देवीगारेण भाषितम् ॥

गुणः—

सर्वामयघ्नं सततं पारदम्यामृतं परम् ।
 भेदनं कुम्भे पोट्टे परमं च रमायनम् ॥ ७९+९१ ॥

લક્ષણુ—સુવર્ણમાક્ષિક જે અતનું થાય છે એક ક્ષેત્ર તરફના પહોડામાં થાય છે તેમાં સોના જેવો અળકનો લાગ ધસો હોય છે અને લીલી પીળી લાલ નવરંગની ઝાંઘ છુદા છુદા રંગ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે ખીલું તાપી નદીને કાંઠે થાય છે, તેમાં પથરાનો ભેગ વધુ હોય છે અને પાંચ રંગ દેખાય છે ઉપલા કરતાં સોનાનો અળકાટ ઓછો હોય છે અને આમાંથી સત્વ પણ ઓછું નિકળે છે

શોધન મારણુ—સોનામળીને ખાંડી ભુકા કરી ગૌમૂતમાં ઝાસમાં અને કળથીના ઉકાળામાં ઘુંટી મુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે પછી ગંધક અને બીન્નેરોના રસમાં ઘુંટી ઘુંટી શરાવસપુટમાં પેક કરી વારાહપુટની ૫ પાંચ લાટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે.

સત્વ—ખાંડી ભુકા કરી લોહાની મજબુત કડાઇમાં નાખી નીચે અગ્નિ આપી તેને ત્રણ દિવસ સુધી લોહાના અતથી ઘુંટવું લાલ થઇ ન્યય એટલે નીચે ઉનારી લીંબુનો રસ નાખી ઘુંટવું પછી તેમાં ત્રણ ગળેા પારો નાખી એક દિવસ ઘુંટવું પછી એક ગડા કપડામાં બધું મિશ્રણ નાખી વળ દઇ નિચોવવું એટલે બધી પિટ્ટી કપડામાં રહી જશે અને પારો નીચે પડી જશે એવી રીતે જે ત્રણ વખત ગાળવું પછી એ પિટ્ટીના ગોળાને કમરૂપનમાં મુકી ૬ કલાક સખત અગ્નિ દેવો જેથી ઈંદ્રગોપ જેવું લાલ મુરખ સત્વ નિકળશે ઉપર પ્રમાણે પહેલા નવરંગના સુવર્ણમાક્ષિકનું સત્વ કાઢવું.

તાપી નદીના સુવર્ણમાક્ષિકનું સત્વ કાઢવું હોય તો તેમાં અર્ધો અર્ધ ટંકલુ મેળવી મૂસમાં નાખી ધમવાથી ત્રાગાં જેવું નિકળશે આ બન્ને વિધિ દેવીગાસ્ત્રમાં કહેલ છે આ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ કરવાવાળું છે.

ભસ્મ ગુણુ—બધા રોગમાં અપુપાન બેન્થી દેવાય છે પારદની ટાઇપણુ બનાવટમાં નાખવાથી અશ્વતના સરખું કામ કરે છે તથા રસસિદ્ધિમાં પારદ સાથે મિશ્ર કરવાથી કામ જલદી આપે છે. લોહ ધાતુઓને બેડવાનું કામ આરૂં કરે છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૭૬x૯૧)

વિમલં—રોપ્યમાક્ષિકં લક્ષણ શોધન મારણ સત્વ ગુણ:

- લક્ષણં**— પ્રથમો દેમવિમલો દેમવદ્ધર્ણસંયુતઃ ।
 દ્વિતીયો રૂપ્યવિમલો રૂપ્યવદ્ દૃશ્યતે સ્વલ્લ ॥
 તૃતીયઃ કાંસ્યવિમલઃ કાંસ્યવર્ણસમો હિ સઃ ।
 સ્નિગ્ધથ વર્તુલથૈવ પટ્કોણઃ ફલકાન્વિતઃ ॥
- શોધનં**— વાસારસે મર્દિતો હિ શુદ્ધોત્તિવિમલો ભવેત્ ।
- મારણં**— ગંધાશ્મનિવુકદ્રાવૈર્મર્દિતઃ પુટ્ટિતો મૃતિમ્ ।
 શૃંગસ્ય ભસ્મના ચાપિ પુટ્ટૈથ દશધા પુટ્ટેત્ ॥
- સત્વ**— નિન્દ્રૂરસેન સંપિષ્ઠ્વા મૂપામધ્યે નિરુદ્ધ્ય ચ ।
 વિમલઃ સીસસદૃશં ધ્માતેા મુચ્ચતિ સત્વકમ્ ॥
- સત્વપ્રયોગઃ**— પિટ્ટીકૃતં હિ તત્સત્વં પારદેન સમન્વિતમ્ ।
 દ્રુતે ગંધે હિ નિશ્ચિતં તાલ્કં ત્રિગુણં તથા ॥

वीटी—सूनाज—अयुशीयानां सदा सावे समभागे भोरयुथानुं सत्व पिशाणी वीटी इरावती ये वीटीने पाष्ठीमां पांय भिनिट जेष्ठा राष्ठीने पाष्ठी पीवरावयायी शुभ भूतयाधा वणगाः स्वावर नगम-डोळपयु जेर उतरे छे राग्नयेये तथा धनवानेये आ वीटी पासे राष्ठी पाण्डेने डोडभां येरावती. (६६+७८)

सुवर्णमाक्षिकं लक्षणं शोधनं मागणं सत्वं.

लक्षणं—

माक्षिकं द्विविधं ज्ञेयं स्वमताप्यप्रभेदतः ।
प्रथमं माक्षिकं स्वर्णं कान्यकुब्जसमुत्थितम् ॥
सुवर्णवर्णसदृशं नववर्णसमन्वितम् ।
तटे तपत्याः संजातं ताप्याख्यं माक्षिकं वदेत् ॥
पापाणदलसंमिश्रं पाण्डुरं पञ्चवर्णवत् ।
गुणाल्पकं भवत्येतत्स्वल्पं सत्वं विमुञ्चति ॥

शोधनं—मारणं—

मूत्रे तत्रे च कौलत्थे मर्दितं शुष्कमेव च ।
गंधाश्मवीजपूराभ्यां पिष्टं तच्छ्रावसंपुटे ।
पञ्चवाराहपुटकैर्दग्धं मृत्तिमवाप्नुयात् ॥

सत्वं—

लोहपात्रे सुसंदग्धं लोहदण्डेन घर्षितम् ।
यदा रक्तं धातुनिभं जायते निवृक्कद्रवैः ॥
घर्षयेत् त्रिगुणं सूतं मुत्तवा संवर्षणं कुरु ।
दिनैकं घर्षयित्वा तु दृढवस्त्रेण गालयेत् ॥
वस्त्रस्या पिष्टिका लग्ना त्वधः पतति पारदः ।
अनेनैव प्रकारेण द्वित्रिवारेण गालयेत् ॥
तच्चिप्टी गालकं ग्राह्यं यंत्रे डमरुके न्यसेत् ।
प्रहरद्वयमात्रं चेदग्निं प्रज्वालयेदधः ॥

इंद्रगोपसमं सत्वमधःस्थं ग्राहयेत्सुधीः ।
अनेनैव विधानेन ताप्यसत्वं समाहरेत् ॥
टंक्रणेन समायुक्तं द्राघितं मूपया यदा ।
तदा ताग्रमभं सत्वं जायते नात्र संशयः ।
देहलोहकरं सम्यक् देवीशास्त्रेण भापितम् ॥

गुणः—

सर्वाभयघ्नं सततं पारदस्यामृतं परम् ।
मेघ्नं कुम्भे लोहे परमं च रसायनम् ॥ ७९+९१ ॥

લક્ષણ—સુવર્ણમાક્ષિક એ ગ્વતર્તુ થાય છે એક ક્ષેત્ર તરફના પહાડોમાં થાય છે તેમાં સોના જેવો ચળકતો ભાગ થયો હોય છે અને લીલી પીળી લાલ નવરંગની ઝાંઝ લુટા લુટા રંગ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે ખીલું તાપી નદીને કાંઠે થાય છે, તેમાં પથરાતો ભેગ વધુ હોય છે અને પાંચ રંગ દેખાય છે ઉપલા કરતાં સોનાનો ચળકાર ઓછો હોય છે અને આમાંથી સત્વ પણ ઝોણું નિકળે છે

શોધન મારણ—સોનામળીને ખાંડી ભુકો કરી ગૌમૂત્રમાં ઊસમાં અને કળથીના ઉકાળામાં ઘુંટી સુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે પછી ગંધક અને બીજોરોના રસમાં ઘુંટી ઘુંટી ચારાસપુટમાં પેક કરી વારાહપુટની ૫ પાંચ ભટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભરમ થાય છે.

સત્વ—ખાંડી ભુકો કરી લોહાની મજાણુન કાષ્ઠમાં નાખી નીચે અગ્નિ આપી તેને ત્રણ દિવસ સુધી લોહાના બનાથી ઘુંટવું લાલ થઇ ગય એટલે નીચે ઉનારી લીધુંતો રસ નાખી ઘુંટવું પછી તેમાં ત્રણ ગળો પારો નાખી એક દિવસ ઘુંટવું પછી એક બડા કપડામાં બધું મિશ્રણ નાખી વળ દઇ નિચોવવું એટલે અંધી પિટ્ટી કપડાંમાં રહી જશે અને પારો નીચે પડી જશે એવી રીતે બે ત્રણ વખત ગાળવું પછી એ પિટ્ટીના ગોળાને કમરબંધમાં મુકી ૬ કલાક સખત અગ્નિ દેવો જેથી ઇંદ્રગોપ જેવું લાલ મુરખ સત્વ નિકળશે ઉપર પ્રમાણે પહેલા નવરંગના સુવર્ણમાક્ષિકનું સત્વ કાઢવું.

તાપી નદીના સુવર્ણમાક્ષિકનું સત્વ કાઢવું હોય તો તેમાં અર્ધો અર્ધ ટંકણ મેળવી મૂસમાં નાખી ધમવાથી ત્રાયાં જેવું નિકળશે આ બંને વિધિ દેવીશાસ્ત્રમાં કહેલ છે આ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ કરવાવાળું છે.

ભરમ શુભ—અધા રેગમાં અપુપાન બેઠી દેવાય છે પારદની કાષ્ઠપણુ બનાવટમાં નાખવાથી અમૃતના સરખું કામ કરે છે તથા રસસિદ્ધિમાં પારદ સાથે મિશ્ર કરવાથી કામ બજાવી આપે છે. લોહ ધાતુઓને બેઠવાનું કામ સાફ કરે છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૭૬x૬૧)

વિમલ—તૌવ્યમાક્ષિક લક્ષણ શોધન મારણ સત્વ ગુણા:

લક્ષણ—

પ્રથમે હેમવિમલો હેમવદ્વર્ણસંયુતઃ ।

દ્વિતીયો રૂપ્યવિમલો રૂપ્યવદ્ દૃશ્યતે સ્વલ્લ ॥

તૃતીયઃ કાંસ્યવિમલઃ કાંસ્યવર્ણસમો હિ સઃ ।

સ્નિગ્ધથ વર્તુલ્યથૈવ પદ્કોણઃ ફલ્લકાન્વિતઃ ॥

શોધન—

વાત્તારસે મર્દિતો હિ શુદ્ધોતિવિમલો ભવેત્ ।

માર્ણ—

ગંધાશ્મનિચુકદ્રાવૈર્મર્દિતઃ પુટિતો મૃતિમ્ ।

સત્વ—

શૃંગસ્ય ભક્ષના ચાપિ પુટેથ્વ દક્ષણા પુટેત્ ॥

નિન્નૂરસેન સંપિષ્વા મૂવામધ્યે નિરુદ્ય ચ ।

વિમલઃ સીસસદૃશં ધ્માતો મુચ્ચતિ સત્વકમ્ ॥

સત્વપ્રયોગ—

પિટ્ટીકૃતં હિ તત્સત્વં પારદેન સમન્વિતમ્ ।

દ્રુતે ગંધે હિ નિક્ષિપ્તં તાલકં ત્રિગુણં તથા ॥

મનઃશિલા પન્નગુણા વાલુકાયંત્રકે સ્વલ્ ।
 જ્વાલયેત્કમશ્ચૈવ પશ્ચાદ્રજતમસ્મકમ્ ॥
 સમમાત્રં હિ વૈક્રાંતં સર્વં સંચુર્ણયેત્સ્વલ્ ।
 સંગાલ્ય યત્નતો વહ્નાત્સ્થાપયેત્કૃપિકાન્તરે ॥
 વહ્નિં કુર્યાદષ્ટયામં સ્વાંગશીતં સમુદરેત્ ।
 વલ્લમાત્રં ચ મધુના લેહયેત્ વ્યોપસંયુત્ ॥
 વાલાનાં રોગહરણં જ્વરપાણ્ડુમમેહજુત્ ।
 ગ્રહણીકામલાશૂલમંદાગ્નિસયપિત્તહત્ ॥
 અનુપાનવિશેષણ સર્વરોગાન્નિહન્તિ વ ।

મસ્મગુણ:- વૃષ્ય: પિત્તાનિલહરો રસાયનવર: સ્વલ્ ॥૨૨+૧૦૨॥

રૂપામખી

લક્ષણુ—રૂપામખી—રૌપ્યમાક્ષિક ત્રણ ગતની થાય છે એકમાં સોનાની ગાંધ હોય છે એકમાં રૂપાના જેવી ગાંધ હોય અને એકમાં કાસાના જેવી ગાંધ હોય છે તેના પાસા ૭ હાંસુવાળા હોય છે સુવાળા અને લીસા હોય છે.

શોધન મારણુ—ખાંડી ભૂકા કરી અરડુસીના રસમાં ઘુંટી સુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે. પછી ગંધક અને લીંછુના રસમાં ઘુંટી ભટ્ટી આપવાથી અથવા સાબરસીંગીની રાખ સાથે મેળવી લીંછુના રસમાં કાલરી ભટ્ટી આપવાથી ૧૦ પૃષ્ટે ઉત્તમ ભરમ થાય છે.

સત્વ-ખાંડી ભૂકા કરી લીંછુના રસમાં ઘુંટી મુસમાં નાખી ધમવાથી સીંહાના જેવું સત્વ નિકળે છે.

સત્વપ્રયોગ—એ સત્વ તોલા ૫ માં પારદ તોલા ૫ નાખી એક દિવસ ઘુંટી મિશ્ર કરી દેવું પછી શુદ્ધ ગંધક તોલા ૫ ને અગ્નિ પર પિગાળી તેમાં સત્વપારદનું મિશ્રણુ નાખી હલાવી તેમાં શુદ્ધ હરદાક તોલા ૧૫ અને શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૨૫ નાખી મેળવી વાલુકા યંત્રમાં ૪૮ કલાક પકાવવું પછી જે ભરમ નિકળે તેમાં સમભાગે ચાંદીની ભરમ તથા તેટલીજ વૈદાંતભરમ મેળવી ચાળી અગનશીશીમાં નાખી ૪૮ કલાક વાલુકાયંત્રમાં પકાવવું સ્વાંગશીત થયે કાઠી લઈ ખરલ કરી શીથી ભરી રાખવી તેમાંથી ૧ થી ૩ રતિભાર ખેઆનીભાર ત્રિકટુનું ચૂર્ણ અને મધ સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું તેથી તાવ પાંકુ પ્રમેહ સંગ્રહણી કમળી શુભ મંદાગ્નિ ક્ષય અને પિત્તવિકાર એટલાં દરદે અવશ્ય મટે. તથા અનુપાન પરત્વે ખીજા દરદેમાં પત્તુ અપાય બાળકોને ઉપર પ્રમાણે માત્રાથી દરદ પ્રમાણેના અનુપાનથી આપવું તો દરકાષ દરદ મટી જઈ નીરોગી થાય.

ભરમ ગુણુ—રૌપ્યમાક્ષિકની ભરમ માત્રા ૧ થી ૨ વાલ મધપીપર સાથે ચાટવાથી પિત્ત વાયુ મટે બધા દરદમાં અપાય બુદ્ધિ સ્મરણુ શક્તિ ક્ષતિ અને આયુષ્ય વધે તથા શક્તિ આવે. (૬૨+૧૦૨)

શિલાજતુ લક્ષણ શોધન મારણ ગુણ:

વ્યક્ષણં-

તત્રાગ્રં દ્વિવિધં ચૈવ સત્સત્ત્વં સત્વદીનકમ્ ।

ગુણાધિકં તયોર્મધ્યે યત્પૂર્વં સર્વદોપહત્ ॥

નિદ્રાથે તીવ્રતાપાહ્નિ હિમત્યંતપર્વતાત્ ।
 હેમતારાર્કગર્ભેભ્યઃ શિલાજતુ ત્રિનિઃસરેત્ ॥
 વંધૂકપુષ્પસદૃશં ગુરુસ્નિગ્ધં સુગ્રીતલમ્ ।
 રુક્મગર્ભગિરૌજાતં પરમં તદ્રસાયનમ્ ।
 કિંચિત્તિક્તં ચ મધુરં શિલાજં સર્વદોષનુત્ ॥
 તારગર્ભગિરેજાતં પાણ્ડુરં સ્વાદુ શીતલમ્ ।
 પિત્તપાણ્ડુક્ષયઘ્નં ચ શિલાજતુ હિ પાણ્ડુરમ્ ॥
 શુલ્કગર્ભગિરેજાતં કૃષ્ણવર્ણં ઘનં ગુરુ ।
 ગિરિજં કફવાતઘ્નં વિશેષાત્સર્વરોગજિત્ ॥

પરીક્ષા-

અગ્રૌ યજ્ઞાયતે ક્ષિપ્તં લિંગાકારમધૂમકમ્ ।
 ઉદકે ચ વિલીયેત તચ્છુદ્ધં ચ વિધીયતે ॥

શોધન-

અમ્લૈશ્ચ મુગ્ધુલ્પેતૈઃ ક્ષારાઘૈર્ભાણ્ડમધ્યતઃ ।
 વિશુદ્ધચતિ શિલાજાતં સ્વેદિતં ઘટિકાદ્રવમ્ ॥

મારણ-

મનઃશિલાલુહ્મરસૈઃ શિલયા ગંધકેન વા ।
 તાલકેનાથ પુટિતં શિલાજં ત્રિયતે ધ્રુવમ્ ।

ગુણા-

છગણૈરણ્ઠિઃ કૃત્વા ખસ્મીભૂતં શિલાજતુ ॥
 શિલાજતુ તુ સંશુદ્ધં સેવેત યઃ પુમાન્ સદા ।

જીવેદ્વર્ષશતં સાગ્રં ન રોગૈર્વાધ્યતે સ્વલુ ॥
 મૂત્રકૃચ્છ્રાશ્મરીરોગા પ્રયાંત્યેવ ન સંશયઃ ।

મહારસે ચોપરસે ધાતુરત્નેષુ પારદે ।
 યે ગુણાઃ કથિતાઃ સદ્ધિઃ શિલાધાતૌ વદન્તિ તે ॥

પ્રયોગ-

વૈક્રાંતક્રાંતત્રિફલાત્રિકટ્વિભિઃ સમન્વિતમ્ ।
 વહ્નોન્મિત્તં વૈ સેવેત સર્વરોગગણાપહમ્ ।

પલિતં વલિભિઃ સાર્થં હન્યાદેવ ન સંશયઃ ॥
 કર્પૂરસદૃશં શ્વેતં કર્પૂરાશ્લ્યં શિલાજતુ ।

કર્પૂરશિલાજતુ-

અશ્મરીમેહકૃચ્છ્રઘ્નં કામલાપાંડુનાશનમ્ ॥
 અમ્લતોયેન સંસ્થિન્નં શુષ્કં શુદ્ધિમુપૈતિ ચ ।

નોદિતં મારણં તસ્ય સત્ત્વપાતનકં ધુધૈઃ ॥૧૦૩+૧૧૮॥

લક્ષણુ—શિલાજતુના બે બેદ છે એકમાં ગામુરના બેદી અને બીજામાં કપુરના બેદી ગંધ આવે છે. ગામુરગંધી શિલાજતુમાં પણ એક સત્ત્વવાળું અને એક સત્ત્વ વિનાનું હોય છે. સત્ત્વવાળું શુભકારી છે અને બીજાં દરદમાં અપાય છે.

હિમાલયની તળેટીના પર્વતોમાં ઉનાળાના સમયે તડકા પડે છે સારે પદ્મડા તપે છે, સારે તેમાંથી શિલાજીત નિકળે છે તે પથરા પૈકી કાષ્ઠમાં સોનાનો અંશ, કોષ્ઠમાં રૂપાનો, કોષ્ઠમાં ત્રાંબાનો અને કોષ્ઠમાં લોહાનો અંશ હોય છે તે પ્રમાણે શિલાજીત પણ જુદા જુદા રંગનું અને ગુણનું નીકળે છે સોનાના અંશવાળી શિલાઓ ઉપર જામેલું શિલાજીત અપેરીયાના કુલ્લના જેવા કેસરી રંગનું વજનદાર સુંવાળું અને ઠંડું હોય છે તે કાંઈક કડકું મધુર રસાયન સરખું ગુણુકારી અને સર્વરોગહર છે. રૂપાના અંશવાળી શિલાઓ પર જામેલું શિલાજીત સ્વાદિષ્ટ ઠંડું પાંદું રંગનું પિગળું પિત્તરોગ પાંદુરોગ અને ક્ષયરોગ વિગેરેને મટાડનારું છે. ત્રાંબાના અંશવાળું (અથવા લોહાના અંશવાળી શિલાઓ ઉપર જામેલું શિલાજીત વજનમાં ભારે ઘટ્ટકાળા રંગનું કફવાયુ હરનારું અને સર્વરોગનો નાશ કરનારું છે.

પરીક્ષા—અગ્નિમાં નાખવાથી લિંગાકાર થાય ધુંવાડો નીકળે નહીં અને પાણીમાં નાખવાથી પિગળી જાય એ ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન—ગુગળનો રસ ખટાઇ ક્ષાર નિકલા અને ગૌમૂત્ર વિગેરે ચીજો સાથે બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ—મનરીણ અને બીજોરાના રસ સાથે ધુંટી આઠ ઊણાંની ભટ્ટી આપવાથી અથવા મનરીણ અને ગંધક સાથે ભટ્ટી આપવાથી અથવા હરતાલ સાથે ભટ્ટી આપવાથી ભરમ થાય છે પ્રત્યેકની ભટ્ટી ૭ આઠ ઊણાંની દેવી.

ગુણ—(શિલાજીત હમેશાં શોધેલું વપરાય છે ભરમ કરેલું વાપરવાનું કયાંય લખ્યું નથી. તેમ અનુભવ પણ નથી) શોધેલું શિલાજીત ટકે ૧ થી ૧૨ રતી સુધીની માનાથી મધ ઘી સાથે આટી ઉપર દુધ પીતું હમેશા સેવનારો માણસ સોથી વધુ વર્ષ જીવે છે તેને કાષ્ઠ રોગ થતો નથી મૂત્રકૃચ્છ પથરી અને પ્રમેહ જેવા રોગ મટી જાય છે મહારસોમાં ઉપરસોમાં ધાતુ ભરમોમાં રત્નોમાં તથા પારદમાં જે ગુણ છે તેવાજ તેને મળતા ગુણ શિલાજીતમાં પણ જોવામાં આવે છે કફવાયુને મટાડવાનો મુખ્ય ગુણ છે.

પ્રયોગ—શુદ્ધ શિલાજીત વૈકાંત ભરમ ત્રિકટુ અને ત્રિક્ષ્ણા એ બધા સરખે ભાગે મેળવવા ૧ થી ૨ વાલ હમેશાં મધ સાથે આટવાથી સમય વિના આવેલું ગૂંદપણ ધોળા વાળ મટે છે તથા દરકોષ દરદ નાણુદ થાય છે.

કર્પૂર શિલાજીત—તે કર્પૂરના જેવું સફેદ હોય છે પથરી પ્રમેહ મૂત્રકૃચ્છ કમળો અને પાંદુરોગ વિગેરે દરદો ઉપર ૨ થી ૪ વાલ સાકર સાથે આપાય છે લીંબુના રસમાં બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે આનું મારણ કે સત્ત્વ પાનન ચક્ર શકતું નથી (સુરાખારને શિલાજીતનો બેદ માની આવો ઉલ્લેખ દ્રોક જુના ગ્રંથકારો કરી ગયા હોય એમ ભાગે છે સુરાખારમાં આમાં જળાવિત્તા ગુણ છે જે શિલાજીત સાથે મળે છે પણ મુગંધ કર્પૂર જેની લખે છે તેમ નથી. શુદ્ધ શિલાજીત ન મળે તો શિલાજીતને બદલે ગૌમૂત્રમાં પકાવેલી અથવા ત્રિક્ષ્ણામાં પકાવેલી લોદબમજ વાપરવી તાલમાં શિલાજીત માટે દરદાર બદિનારાયણ અને નંદપ્રયાગ જેવા દેહાણાંના વેપારીઓ ઉપર આધાર ગખવો પડે છે અને તેજ ઔષધમાં વાપરવું પડે છે પણ લોકો મોહાયે છે તે ખરું છે કે નહીં તે બદલ ખાત્રી આપી શકાતી નથી.) (૧૦૩+૩૧૮)

સ્વર્ણ—**સફ:**—ચક્ષ્ણ શોધન સંવપાતન ગુણ:

ચક્ષ્ણ—

દિવિધો રમક: મોક્ત: કારવેલ્લકદ્દુર: ।

મત્વવાને પર: મોક્ત: પ્રયમશૌપચાદિયુ ॥

सर्वमेहहरश्चैव पित्तश्लेष्मविनाशनः ।
 नागार्जुनेन कथितौ सिद्धौ श्रेष्ठरसावुभौ ॥
 कृतौ येनाग्निसदनौ मृतस्वर्परकौ शुभौ ।
 तेन स्वर्गमयी सिद्धिरर्जिता नात्र संगयः ॥—

शोधनं—

रसकस्तापितः सम्यक् निक्षिप्तो रसपूरके ।
 निर्मलत्वमवाप्नोति सप्तवारं निमज्जितः ॥
 कांजिके वाथ तत्रे वा नृमूत्रे मेपमूत्रके ।
 द्रावितो ढालितः सम्यक् स्वपरः परिशुद्धयति ॥
 स्वपरं रेतितं शुद्धं स्थापितं नरमूत्रके ।
 रंजयेन्मासमेकं हि ताम्रं स्वर्णप्रभं वरम् ॥

सत्वं -

शिला हरिद्रा त्रिफला शृङ्गधूमैः ससंधैः
 भल्लातकैष्टंक्रणैश्च धारैरम्लैश्च वर्तितम् ॥
 पादांगसंयुतैर्भूषां वृंताकफलमन्निभाम् ।
 निरुध्य शोषयित्वाथ मूषां मूषोपरि न्यसेत् ॥
 प्रध्माते स्वपरं ज्वाला सिता नीला भवेद्यदा ।
 षोडशसंशके कृत्वा शृत्वा मूपामथोसुखीम् ॥
 भूम्यामाढालयेत्सत्वं यथा नालं न भज्यते ।
 तदा सीसोपमं सत्वं पतत्येव न संगयः ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिवारं हि कृते सति ।
 विनिःसरेत्सर्वसत्वं सत्वं हि गुरुणोदितम् ॥

सत्वमारणं—

तालकेन समायुक्तं सत्वं निक्षिप्य स्वपरं ।
 वर्षयेल्लोहदण्डेन म्रियते च न संगयः ॥

सत्वभस्मप्रयोगः

मृतं सत्वं मृतं कांतं समाशेनापि योजितम् ।
 मापमात्रमिदं चूर्णं वराहवायेन संयुतम् ॥
 षोडशात्रस्थितं रात्रौ तिलजप्रतिवापकम् ।
 निहन्ति मधुमेहं च क्षयं पाण्डुं तथानिलम् ॥
 योनिरोगांश्च नारीणां ज्वरांश्च त्रिपमानपि ।
 स्त्रीरोगान्दन्ति सर्वांश्च श्वासकासपुरोगमान् ॥११९-१२३॥

રસક અર્પર આપરીયું (જસત)

લક્ષણ—રસક આપરીયું કારવેલક અને દર્દુર બે જાતનું છે પોપડીવાળું પહેલું અને ગાંગડાવાળું ખીલું હોય છે પહેલું ઔષધ વિગેરેના કામમાં અને ખીલું સત્વ કાઢવામાં વપરાય છે. બધા પ્રમેહમાં અને પિત્ત કફ પ્રધાન દરદોમાં ઉત્તમ છે. શ્રી નાગાર્ણુને કહ્યું છે કે આપરીયું અને પારદ ઉત્તમ મુખ્ય સિદ્ધરસ છે એ બેધને જેણે અગ્નિચાથી કર્યા છે તેણે દેહલોહની ઘણા કાળ જીવી શકવાની અને સુવર્ણની સિદ્ધિ મેળવી છે એમ સમજવું.

શોધન—રસક આપરીયાને તપાવી ખીજોરાના રસમાં ૭ વખત છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય અથવા આપરીયાનો રસ કરી કાંજમાં—સુરકામાં ઝાસમાં તૃમૂત્રમાં રાખવાથી તામ્રનું રંગન કરે અને ઉત્તમ સુવર્ણના જેવો વર્ણ થાય.

સત્વ—મનશીળ હળદર ત્રિફલા ઘરનો ધુંવાડો સીંધાલુલુ બીલામાં ટંકલુ ખટાઈ અને ખાર એ બધી ચીજો આપરીયાથી ચોષા ભાગતી મેળવી ગોળાવાળી સુકાવી વૃંતાક મૂસમાં ભરી તેના ઉપર ખીજ. મૂસ ઉંધી ઢાંકી કપડામાટી કરી સુકાવી ધમવું મુસમાંથી ઘોળી આસમાની રંગની જળ નિકળવા માંડે એટલે સાલુસીમાં પકડી મુસને ઉંધી પાડી નાળવું બાગે નહિ તેમ દળકારવી એટલે સીસા જેવું સત્વ નિકળશે એવી રીતે ત્રણ વખત ધમવાથી બધું સત્વ નિકળી જશે એમ ગુરૂએ કહેવું છે.

સત્વર્તમારણ ભરમ—સત્વની બરાબર હરતાલ લઈ એક લોહાની કડાઈમાં નાખી લોહાના ઝાંડાવતી ઘસીને હલાવવું અને નીચે અગ્નિ આપવો એટલે ઉત્તમ ભરમ થશે.

સત્વની ભરમનો પ્રયોગ—સત્વની ભરમ અને કાંતલોહની ભરમ એ સમભાગે મેળવવાં તેમાંથી બે વાલ લઈ તેમાં ત્રિફલાનો કાઠો એક તોલો મેળવી લોહાની કડાઈમાં રાત્રે ચોપડી રાખવું સવારે તેમાં પા તોલો તણવું તેજ મેળવી ચટાડવું એટલે મધુપ્રમેહ થીડાપ્રમેહ મટે. તેની ૧ થી ૨ વાલની માત્રા મધ પીપર સાથે ચટાડવાથી ક્ષય પાંડુરોગ વાનાં દરદ યોનિરોગ વિપત્તર સ્ત્રીઓનાં દરદ શ્વાસ અને ખાંસી વિગેરે મટે.

નાંધ્ય-રસક—આપરીયું એ શું ચીજ છે તે હજી સુધી કાંઈ ખાત્રી થઈ નથી આ મન્યકારે મદારસમાં ગણ્યું છે કોઈ ઉપરસમાં ગણે છે કોઈ જસનને ધાતુ ગણી તેની ઉપધાતુ આપરીયું કહે છે. રૂપામયના ધાતુ પ્રકરણમાં જસનને આપરીયું કીધું છે અને રસક નામની ચીજ લુહી ગણી છે તેની ગણના મને ત્યાં થાય પણ તે ચીજ શું છે તે હજી સુધી નક્કી થયું નથી. કોઈ ત્યાં સોનું ગણવામાં આવે છે તેની ભટ્ટીના નાળવાને આપરીયું કહે છે કોઈ રાતું અને કાળું બે જાતનું આપરીયું માને છે ગાંધી લોકો કાળી માટી જેવું અથવા રાખોડી રંગના કોઈ વિચિત્ર પદાર્થને કાળા આપરીયાને નામે આપે છે. કેટલાક કાળા સુરમાને કાળા આપરીયાની જગ્યાએ વાપરવા લખે છે. ઈંગ્રિજમાં આપરીયાને કેલેમાઈન કહે છે અને તે જસન ત્યાં નીકળે છે તેની ખરોટમાં આસપાસની જગ્યામાંની માટીને તેઓ કેલેમાઈન છે એમ કહે છે જેનો રંગ ગુલાબી અથવા કેસરી હોય છે હવે આપરીયું કેને કહેવું અને તેને બદલે શું વાપરવું તે મટે આ રમણાંગા તરફથી તપાસ કરનાં રસક એ જસન છે એમ હરાચું છે અને ત્યાં રસક અર્પર કે આપરીયું નાખવાનું લખ્યું છે ત્યાં જસન કે તેની ભરમ નાખવાનું મળ્યું કહેલ છે. આ મન્યકારે કોઈ ધાતુરૂપ પદાર્થને રસક કહ્યું છે. તે લખે છે કે

અગ્નિમાં પિગાળી રસ કરીને...માં ઢાળવું યુગાવતું વળી રસક ઉડી જનારી વસ્તુ જાણવેલ છે બનરના નળીયા અથવા વિલાયતી કેલેમાઇન અગ્નિ ઉપર ઉડી જતું નથી તેમ કોઇ ધાતુરૂપ નથી કે તેનો અગ્નિમાં રસ થાતો નથી. જસતની ભરમને ભટ્ટીયો આપી આપી લાલ બનાવી તેનો ઉપયોગ કરવો અથવા તો જસતની ખાણો ન્યાં હોય અને જસત ને માટી સાથે મળેલું હોય તે માટી મેળવી તેમાંથી પથરા વિગેરે ખનિજ પદાર્થ લુદ્ધા પાડી શુદ્ધ કરી ઉપયોગમાં લેવું અથવા તો કોઇ પહાડ પર્વતોમાંનાં ને માટીમાં જસતનો અંશ જણાય તે માટીને સાફ કરી ખાપરીયાને ઢેકાણે વાપરવી. આ અન્યકારના લખાણ પ્રમાણે તો રસક પીગળનારી વસ્તુ છે અગ્નિથી રસ કરી વનરપતિના રસ કે ક્વાથમાં યુગાવવાનું લખ્યું છે એટલે તે ધાતુ છે એ નકી છે વળી આ રસક ધાતુને અગ્નિ ઉપર ઉડી જનારી કહી છે આ બેઇ શુભ જસત યશદમાં છે. ખીજા કોઇ ખનિજ પદાર્થમાં કે નળીયા જેવા કે કાટોડા જેવા ખાપરીયામાં કે કેલેમાઇનમાં કે જસત ઉત્પન્ન થાય છે તે ખાણની માટીમાં આવા શુભ નથી માટે રસક-અર્પરની જગ્યાએ જસત વાપરવું એજ સિદ્ધ થાય છે. (૧૧૬+૧૩૩)

इतिश्री पद्मानामसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुवाकरे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

મન:શિલાયા મેદા: શોધનં સવં ગુણા:

મેદા:	મન:શિલા ત્રિપ્રકારા શ્યામા રક્તા ચ સ્વણ્ડિકા । શ્યામા રક્તા મિશ્રવર્ણાં મારાઢયા શ્યામિકા ભવેત્ ॥ કળવીરા મુરક્તાંગી તામ્રાભા સૈવ શસ્યતે । ચૂર્ણિતા યાતિ રક્તાંગી ગુરુ: સ્તિગ્ધા ચ સ્વંડિકા ॥ સર્વા: કુનઙ્ગ: કથિતા: પૂર્વં પૂર્વં ગુણોત્તરા: ।
શોધનં-	મુનિપત્રરસેનાપિ શૂંગવેરરસેન વા । ભાવિતા 'સપ્તવારેણ વિશુદ્ધ્યતિ ન સંશય: ।
સત્વં-	સર્પિષા ચ ગુઢેનાથ કિટ્ટગુમ્ફુલુનાથ વા । ધ્માતા તુ કૌષ્ઠિકાયંત્રે મુંચેત્સત્વં ન સંશય: ॥
ગુણ-	રસાયનવરા સર્વા વાતશ્લેષ્મવિનાશિની । સત્વાધિકા વિપત્રી ચ મૂતકણ્ઠક્ષવાપહા । અગ્નિમાંચં પ્રદામયેત્ કૌષ્ઠરોગનિર્વાહિણી ॥૧૬+૨૧॥

મનશીળ-મલ્લશળ

લક્ષણ—મનશીળ ત્રણ જાતની થાય છે કાળી મિશ્રરંગની અને રાતી-કાળી મનશીળમાં રાતી ઝાંઘ હોય છે તેના પાસાદાર દારંધુંવાળા કટકા હોય છે. મિશ્રરંગની અને ત્રાંબાના રંગની પણ હોય છે. લાલ મનશીળ ભાંગવાથી બહુ રાતી જાય છે ઉત્તરોત્તર વધુ શુભુવાળી ગણાય છે.

શોધન—અગ્નિયાના પાનના રસમાં ૭ વાર ઘુંટવાથી અથવા આદુના રસમાં ૭ વાર ઘુંટવથી શુદ્ધ થાય છે.

સત્વ—થી ગોળ કારોડા અને શુભળ એ બધી ચીજો મનશીળમાં નાખી ઝીણી ઝીણીથી વાળી કાઠીમાં ધમવાથી સત્ત્વ નિકળે છે.

ગુણ—વાત ક્ષ નાશક વિપદર બૂતબાધા ખન્ડવાળ ક્ષય મંદાગ્નિ અને કોડાના દરક વિમેદમાં વપરાય છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૧૬+૨૨)

અંજનાનિ તેષાં લક્ષણં મેદા: શોધનં સવં ગુણા:

મેદા:—સૌવીરં ચ રમાંજનં નિગદિતં સૌતોંજનં ચૈવ દિ ।

તદન્ પુષ્પમયાંજનં તદન્ુ ચેત્રીલાંજનં કથ્યતે ॥

પંચાનામપિ નામવર્ણગુણવદ્વપાણિ સમ્યગ્વિવર્ષા ।

કાચ્યંતેષુ ઘયાપિ શોધનમિદં સત્ત્વં મૃતિક્ષોચ્યતે ॥

ગૌવીરં-ગૌવીરાગ્ન્યં પાંજનં ધૂમવર્ણ પિત્તામષ્ટ્રં છર્દિદિષ્માત્રણઘ્નમ્ ।

નેત્રપ્ચાર્ષાં શોધને રોપણે ચ શ્રેષ્ઠં મોક્તં કર્ણરોગમગ્નાત્સૈ ॥

રમાંજનં- પીતામં વિપરક્તદ્રોપણમનં સપ્તાગદિષ્માપદં ।

કર્ણ વાતવિનાશનં કૃમિદરં દાર્પ્યુન્નવં શોધનમ્ ॥

- સ્રોતોંજન- સ્નિગ્ધં સ્વાદુ કપાયકં ત્રિપવર્મીપિત્તઃસુશુદ્ધેસ્તનં
નેત્ર્યં દિધ્મરુજાનદં નિગદિતં સ્રોતોંજનં સર્વદા ॥
- પુષ્પાંજન- સિતં સ્નિગ્ધં દિમં ચૈવ નેત્રરોંગવિપાપદમ્ ।
જ્વરદ્રમતિદિધ્માન્નં પુષ્પાંજનમિદોદિતમ્ ॥
- નીલાંજન- રસાયનં સુવર્ણદ્વં ગુરુ સ્નિગ્ધં ત્રિદોષદા ।
નોન્દાંજનં ચ કથિતં લોહમાર્દવકારકમ્ ॥
- શોધન- મૃંગરાજરસેનૈવ સર્વાર્ણ્યેવાંજનાનિ દિ ।
વિશુદ્ધ્યંતીઠ સતતં સત્યં ગુરુવચો યયા ।
- સત્વ- શિશ્યાયાઃ સત્વચન્ સસ્વમજ્જનાનાં ચ પાતયેત્ ॥૨૨-૨૮॥
સુરમાની વાત્ય તથા શુક્ર

લેદ-સ્રોતોંજન, રસાંજન, સ્રોતોંજન, પુષ્પાંજન, અને નીલાંજન એમ પાંચ જાનના સુરમા છે તેના લક્ષણ શુક્ર નીચે પ્રમાણે

સ્રોતોંજન-પુષ્પાંજન જેવા રાગું હોય છે પણ લોહી ઉલટી હેડથી ગુમડાં અને કાનનાં દરત્તાં દિનકારક છે તથા આંખના રોગમાં શોધન દોષણુ તરીકે ઉપયોગ થાય છે

રસવર્તી-સાદુ દળરુનો ઉકાળો કરી બનાવાય છે કાંઈ પીળાયા પછી હોય છે પિત્ત વિધાર પણ લોહી શ્વાસ હેડથી વાયુ અને ટૂંમિ વિગેરેનો નાશ કરે છે કાન્તિ વધારે છે આને રસાંજન કહે છે.

સ્રોતોંજન-સ્નિગ્ધ સ્વાદુ ગુરૂં વિષ ઉલટી પણ લોહી અને હેડથી વિગેરેને મટાડે છે લેખન છે તેવને દિનકારક છે.

પુષ્પાંજન-સ્રોદુ હોય છે સ્નિગ્ધ કંકુ છે જ્વરદ્ર હેડથી નાશક તેવરોગદર અને વિષ વિધારને મટાડે છે.

કાળો સુરમા-રસાયન સરખું છે સ્નિગ્ધ ત્રિદોષદ્ર લોહાને પોલુ કરનારું અને સોનાને માગનારું છે આને નીલાંજન પણ કહે છે.

શોધન-અર્ધાં અંજન સુરમાને લાંગરાના રસની ભાવના આપવાથી શુદ્ધ થાય છે.

સત્વ-મનશીળના સત્વની પેઠે સુરમાઓનાં સત્વ કટાય છે (૨૨+૨૮)

ગંધકસ્ય મેદાઃ શોધનં ગુગઃ પ્રયોગઃ

- મેદાઃ લક્ષણ- ગંધકસ્ય ચતુર્મેદા લક્ષિતાઃ પૂર્વમ્શ્રિભિઃ ।
શ્વેતઃ પીતસ્તયા રક્તઃ કૃષ્ણશ્વેતિ ચતુર્વિધઃ ॥
શ્વેતસ્તુ સ્વટિકાંકારો લેપનાલ્લોહમારણમ્ ।
જાયતે નાત્ર સંદેહો દાનુભૂતં મયા સ્વલ્લ ॥
પીતવર્ણો ભવેદ્યસ્તુ સ ચોક્તોઽમલસારકઃ ।
રસે રસાયને શ્રેષ્ઠઃ શુક્રપિચ્છઃ સ કથ્યતે ॥

लाक्षारसनिभो रक्तः शुकतुंडः स कथ्यते ।

धानूनां रंजनं कुर्याद्रसवधं करोत्यलम् ॥

यः कृष्णवर्णः स तु दुर्लभोऽस्ति नाशं करोतीह जरामृत्योः ।

संसेवनाद्ब्रह्मसमं शरीरं भवेत्सुकान्तं हि निरामयं च ॥

शोधनं-

घटीमध्ये पयः क्षिप्त्वा मुखे बद्धं प्रबंधयेत् ।

बद्धोपरि बलेशूर्णं मुखं रुध्वा शरावतः ॥

भूमौ निधाय तत्पात्रं पुटं दद्यात्प्रयत्नतः ।

विशत्युपलकैश्चैव स्वांगशीतं समुद्धरेत् ॥

अनेनैव प्रकारेण स्वांगशीतं पुनः पुनः ।

एवं संशोधितो गंधः सर्वकार्यकरो भवेत् ॥

गुण-

त्रिपाके मधुरो गंधपापाणस्तु रसायनः ।

विसर्परुण्डुकुष्ठस्य शमनो दीपनस्तथा ॥

आमाजीर्णप्रशमनो विपहा रसशोषणः ।

सूतस्य वीर्यदः साक्षात्पार्वतीपुष्पसंभवः ॥

कृमिरोगहरः सम्यक् सूतं मूर्च्छयति ध्रुवम् ।

सेवितो बलिराज्ञा यः प्रभूतबलहेतवे ॥

तस्माद्बलिवसेत्युक्तो गंधकोतिमनोहरः ।

प्रयोगः १

शुक्रपिच्छस्तु मरिचसमांशेन तु कल्कितः ॥

त्रिफला पडगुणा कार्या मर्दयेत्कृतमालकैः ।

मूलद्रवैस्ततः पीतो हन्ति कुष्ठान्यनेकशः ॥

तन्मूलसलिले घृष्टं वपुस्तेनाथ लेपितम् ।

कुष्ठान्येव निहन्त्याशु सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥

प्रयोगः लेपः २- संशुद्धगंधकं चैव तैलेन सह पेपयेत् ।

अपामार्गक्षारतोयैस्तैलेन मरिचेन च ॥

विलिप्य सकलं देहं तिष्ठेत्सूर्यांतपेषु च ।

भोजयेत्तक्रभक्तं च तृतीये पट्टरे खलु ॥

बद्धिना स्वेदयेद्वात्रै प्रातस्तथाय मर्दयेत् ।

महिषस्य पुरीषेण स्नायाच्छीतेन चारिणा ॥

स्नानं कुर्याद्दुपस्येवं कण्टः पामा च नश्यति ।

दृष्टप्रत्यययोगोयं कथिनोत्र मया खलु ।

नाशयेच्चिरकालेत्या कुष्ठपामाविचर्चिकाः ॥

પ્રયોગઃ તૈલ ૩-- કલાંશવ્યોપસયુક્તં શુદ્ધગંધકર્ણકમ્ ।
 વસ્ત્રે વિતસ્તિમાત્રે તુ ગંધર્ણં સતૈલકમ્ ॥
 વિલિપ્ય વેષ્ટયિત્વા ચ વર્તિં મૂત્રેણ વેષ્ટયેત્ ।
 ઘૃત્વા સદંશતો વર્તિમધ્યં પ્રજ્વાલયેચ્ચ તામ્ ॥
 વિદ્રુતઃ પતતે ગંધો વિદુશઃ કાચમાજને ।
 તાં દ્રુતિં પ્રક્ષિપેત્પત્રે નાગવલ્લયાસ્ત્રિવિન્દુકામ્ ॥
 રસં વલ્લમિતં તત્ર દત્વાંગુલયા વિમર્દયેત્ ।
 તત્સર્વં મક્ષયેત્પથ્વાદ્ ગોદુગ્ધં ચાનુ સંપિવેત્ ॥
 કામસ્ય દીપ્તિં કુરુતે ક્ષયપાણ્ડુવિનાશનમ્ ।
 પ્રઘ્ણોં નાશયેદ્ દુષ્ટાં શૂલાતિશ્વાસકાસક્રમ્ ॥
 આમાજીર્ણં પ્રશમયેલ્લઘુત્વં ચ પ્રજાયતે ।
 ગંધકસ્ય ગુણાન્વક્તું શક્તઃ કઃ શંભુના વિના ॥૨૯-૫૩॥

ભેદ—સફેદ પિળો લાલ અને કાળો એમ ગંધક ચાર પ્રકારનો થાય છે સફેદ ગંધક ખડીના આકારનો થાય છે ધાતુઓ ઉપર ચોપડી લઘી આપવાથી ધાતુનું મારણ કરે છે એમાં સફેદ નથી અનુભવેલું છે. પીળો ગંધક બે પ્રકારનો થાય છે એક લાકડીયો અને બીજો આમલસારો. પહેલો લેપમાં અને દારૂ બનાવવામાં વપરાય છે બીજો દવામાં ખાવામાં આવે છે તે શુક્રપિચ્છ કહેવાય. લાલ-ગંધક અગતાના નેવા રંગનો હોય છે તે શુક્રકુંડ કહેવાય છે ધાતુનું રંગન કરવામાં અને પારંતે બાંધવામાં આ ઉપયોગી થાય છે કાળો-ગંધક અલભ્ય છે તે વૃદ્ધાવસ્થા અને અકાળમરણને મટાડે છે શરીરને વજ્ર જેવું દ્રઢ નીરોગી અને ક્રાંતિયુક્ત કરે છે.

શોધન—એક તપેલામાં દુધ ભરી તેને મોઢે મલમલનું કપડું બાંધી કપડા ઉપર ગંધકનો ભુકો પાથરી તેના ઉપર એક કુંડું ઉધું ટાંકી જમીનમાં ખાડો ગાળી તેમાં એ તપેલું મુકી કુંડા ઉપર ૨૦ છાણુનો અક્ષિ દેવો સ્વાંશરીત થયે દુધમાંથી ગંધક કાઢી લેવો એવી રીતે ૨૧ વખત શોધવાથી ખાવા લાયક સર્વદોષરહિત ગંધક થાય.

ગુણ—પાકમાં મધુર-છે ખજવાળ કુષ્ઠ આમ અજીર્ણ વિપવિકાર હરસ કૃમિરોગ વિગેરે દરદાને મટાડે છે પારદનું શોષણ કરનારો છે. પારદમાં અધિક બળ આપનારો છે. પારદને મૂર્ચ્છા પમાડનારો છે. બળી રાગએ અધિક બળ મેળવવા માટે ગંધક સેવ્યો હતો તેથી ગંધકનું નામ બલિવસા પાડ્યું છે.

પ્રયોગ ૧ ચૂર્ણ—ગંધક તોલા ૧૦ મરી તોલા ૧૦ હરડે તોલા ૨૦ ખેડાં તોલા ૨૦ અને આમળાં તોલા ૨૦ એ બધા સાથે ખાંડી ગરમાળાના મૂળના રસની ત્રણ ભાવના છઠ તૈયાર કરવું સવાર સાંજ એઆની ભારથી માંડી અર્ધો તોલા સુધી ચૂર્ણ મોમાં નાખી ઉપર ગરમાળાનાં મૂળનો રસ પીવો અને એ ચૂર્ણ ગરમાળાના મૂળના રસમાં વાટી શરીરે ચોપડવું તો ચાળીસ દિવસમાં ભવંકર કોઠ મટે તથા અઠારે પ્રકારનાં કુષ્ઠને નાશુદ કરે.

પ્રયોગ ૨ લેપ—શોધલો ગંધક અને કાળાં મરીને તેજમા મેદા જેવા વાદી પછી અધેડાના ખારના પાણીમાં વાદી લેપ જેવું કરી આખે શરીરે ચોપડી સૂઈને તડકે રહેવું બપોર પછી એ બાજ્યે ઝાસ ચોખા ખાવા રાત્રે તાપણી તાપતી સવારમાં ઉઠી પાણનું ઘાણુ આખે શરીરે ચોપડવું અને હંડે પાણીયે ન્હાવું પછી ગંધક તેજ ચોપડી ઉને પાણીયે ન્હાવું એ રીતે હમેશાં કરવાથી ૩ દિવસમાં લાંબા વખતના ખગવાળ ખસ કરોળીયા વિગેરે કુદ વિકાર મટે છે આ પ્રયોગ અનુભવેલો છે.

પ્રયોગ ૩ તેલ તથા દ્રુતિ—દ્રુતિ—ગંધક તેલ ૧૬ અને ત્રિકટુ તેલો ૧ સાથે મેળવી એક દિવસ ઘુટવું પછી તેલમાં કાલથી એક વેંત વચમાં પોળા સદેહ કપડા ઉપર ચોપડી વાટ જેવું વણવું તેના ઉપર દોરા બાંધવા પછી એ વાટને સાણસીથી વચમાં પડી નીચેથી સળગાવી હેડે કાચનું વાસણુ રાખવું એ પ્રમાણે પિગળેલો—તેજ રૂપ બનેલો ગંધક ટીપે ટીપે પડશે આ દ્રુતિના ત્રણ ટીપાં નાગરવેલના પાનપર નાખી તેમાં એક શુદ્ધ પારદ નાખી આંગળી વતી ધસવું એટલે પારો મળી જશે તે પાન ખાઈ જવું ઉપર ગાયનું દુધ શેડકું અથવા સાકરવાણું પીવું કામ જાગૃત થાય શક્તિ આવે છે ક્ષય પાંડુ સંક્રમણી શુભ શ્વાસ આમાઞ્ણું વિગેરે દરદો મટે છે શરીર હળવું થાય છે. ગંધકના અસૌકિક ગુણ શંકર વિના ખીલું કાર્ષ વર્ણવી શકે નહીં (૨૯+૫૩)

કંકુઠ વર્ણને શોધનં ગુણ:

- મેદ:- પર્વતે હિમસમીપચર્તિનિ જાયતેતિરુચિરં કંકુઠકમ્ ।
 એકમેવ નલિકાભિધાનકં રેણુકં તદન્તુ ચાપરં ભવેત્ ॥
 પીતવર્ણમસૃણં ચ વૈ ગુરુ સ્નિગ્ધમુત્તમતરં પ્રવક્ષતે ।
 શ્યામપીતમતિહીનસત્વકં રેણુકં હિ કથિતં દ્વિતીયકમ્ ॥
 વદન્તિ કંકુઠમધાપરે હિ સઘઃ પ્રમૃતસ્ય ચ દંતિનઃ શકૃત્ ।
 તત્કૃષ્ણાપીતં ભવતીવ રેચનં તૃતીયામાહુર્વિબુધા ભિપગ્વરાઃ ॥
 ચતુર્થકંકુઠમિદૈવ વાજિનાં નાલં હિ કૈચિત્પવદન્તિ તજ્ઞાઃ ।
 યદ્દક્ષિત્ત્વં શ્વેતમધાતિપીતં વિરેચનં તત્પકરોતિ શીઘ્રમ્ ॥
 રસાયને શ્રેષ્ઠતરં રસે ચ સત્વેન યુક્તં સ્વલ્લુ ગૌરવાન્વિતમ્ ।
 શોધનં- શુંઝ્યમ્બસા ભાવિતમેવ શુદ્ધિ કંકુઠમાયાતિ હિ સત્વમુક્તમ્ ॥
 ગુણ:- કંકુઠકં તિક્તકટૂષ્ણવીર્યં વિશેષતો રેચનકં કરોતિ ।
 ગુદાર્તિગુલ્મવ્રણશૂલ્કહૃત્પરં પ્રવક્ષતે શાસ્ત્રવિદઃ પુરાણાઃ ॥
 પ્રયોગ:- સત્વાઠ્ઠિર્નિ ચ પ્રોક્તા યસ્માત્સત્ત્વમયં હિ તત્ ।
 યવમાત્રં મજેદેનં વિરેકોર્થં ન સંશયઃ ॥
 ક્ષણાદામઞ્ચરં હંતિ જાતે સતિ વિરેચને ।
 તાંવૃદેન સમં ચૈવં ભક્ષિતં સારયેદ્ ધૃવમ્ ॥

કંકુષ્ટવિપોપાય- વચ્ચૂલમૂલિકાકાથં સોભાગ્યાજાજિસંયુતમ્ ।

મૂયો મૂયઃ પિવેદ્ધીમાન્ વિપં કંકુષ્ટજં જયેત્ ॥૫૪-૬૨॥

પીળીયો

વર્ણન—દિમાલય નજીકના પર્વતમાં પીળીયો નિરૂં છે એક ભુંગળીના જેવો આવે છે અને એક ભુકાના રૂપમાં આવે છે પીળીયો કાળાશ પડતા પીળારંગનો હોય છે તે શુભ્રમાં દલકા છે કેટલાક કહે છે તુરત જન્મેલા હાથીના અચ્ચાની વિદ્યા તે પીળીયો છે, કેટલાક યોગના નાળને પીળીયો કહે છે સદેહ પડતા પીળો પીળીયો જલદી ભુકાશ લાવે છે તે રસ રસાયનમાં વાપરવા લાયક છે.

શોધન—મુંકના કાટાની લાવના આપવાથી પીળીયો શુદ્ધ થાય છે પીળીયો સત્વરૂપજ છે તેથી તેનું સત્વ કાટવાની જરૂર નથી.

ગુણ—પીળીયો કંડને તીષ્ણો ઉષ્ણવીર્ય શુક્રાની પીડા શુભ્ર મુમડાં શુભ્ર તાવ અને આમન્તર વિગેરેને મટાડે છે તથા ભુકાશ લગાડે છે.

પ્રયોગ—ચ્છોડી ભારતી માત્રા નાગરવેદનાં પાન સાથે ખવરાવવાથી ભુકાશ લાગશે આમન્તર શર્ણવર અને આદીનો તાવ ઉતરે

પીળીયાના વિષનો ઉપાય—પીળીયો વધુ ખાઈ જવાથી બહુ ભુકાશ લાગે ખીજા કોઈ ઉષ્ણ થાય તો આવજના મૂળની છાશ પાણીમાં ઉકાળી તેમાં બે માસા કુકાનેક ટંકણુ અને પાવલીભાર શરાનો ભુકા નાખી વખતો વખત પાવાથી આરામ થાશે. (૫૪+૬૨)

કાસીસમેદા ગુણા:

મેદઃ- કાસીસં પ્રથમં હિ સૈકતામિદં પુષ્પારુચ્યમન્યત્તથા
ક્ષારામ્લં ગુરુ ધૃમ્નવણવિપહન્ વીર્યોષ્ણકં રાગદમ્ ॥
શ્વિત્રઘ્નં મુગ્ધકેશરંજનકરં તત્સૈકતં પૂર્વકં
પુષ્પારુચ્યં હપરં ગુણૈશ્ચ સહિતં સેવ્યં સદા રોગહત્ ॥

પુષ્પાભિધં ચ કાસીસં પ્રસિદ્ધં નેત્રરોગહા ।

સોષ્ણવીર્યં કપાયામ્લં વિષઘ્નં શ્લેષ્મનાગ્નમ્ ।

ઘ્ર્ણહૃત્ક્ષયરોગઘ્નં પટરંજનકં પરમ્ ॥

શોધન—સત્ત્વં

ધુંગરાજરસે સ્વિન્નં નિર્મલં હિ પ્રજાયતે ।

સૌરાષ્ટ્રીસત્ત્વવત્સત્ત્વમેતસ્યાપિ સમાહરેત્ ॥

પ્રયોગઃ-

કાસીસં ભસ્મ કાંતસ્ય ચોભયં સમભાગિકમ્ ।

વરાહિદેગસંયુક્તં ઘૃતક્ષૌદ્રપ્લુતં પ્રગે ॥

મક્ષિતં હંતિ વેગેન પાંડુચક્ષ્માણમેવ ચ ।

પ્લીહં ગુલ્મં ગુદે શૂલં મૂત્રકુચ્છાગ્ન્યશેપતઃ ॥

સેવિતં સર્વરોગઘ્નં રસાયનવિધાનતઃ ।

અગ્નિસંધુક્ષણં કૂર્યાત્ વલીપલિતનાશનમ્ ।

આમાર્જીર્ણમવાન્ રોગાન્ નિહંત્યેવ ન સંશયઃ ॥૬૩+૬૯॥

હીરાકસી

લેટ—એક સાદી હીરાકસી છે અને પીછ પુષ્પકાસીસ છે બન્નેમાં ગુણુ સરખા છે પણ પીછ વધુ સારા ગુણુવાળી ગણાય છે ખારી ખાટી ધુંવાડાના જેવા રંગની વિષદર ઉચ્ચવીર્ય રંગ આપનારી સફેદકોઠ મટાડનારી અને કેશનું રંગન કરનારી છે પુષ્પકાસીસ નેત્રરોગ મટાડવામાં પ્રસિદ્ધ છે ગુમડાં ક્ષયરોગ વિગેરેમાં વપરાય છે તથા કપડાં રંગવાના કામમાં આવે છે.

શોધન—સત્ત્વ ભાંગારાના રસમાં આકૃવાથી શુદ્ધ થાય છે ફટકડીની પેઠે આનું પણ સત્ત્વ નીકળે છે.

પ્રયોગ—શુદ્ધ હીરાકસી અને કાંતલોહની ભરમ બન્ને સરખે ભાગે મેળવી રાખવાં તથા દરડે ખેડાં આંમળાં અને વાવડાંગ એનો સરખે ભાગે ખુકા કરી રાખવો ઉપકા રસાયનની માત્રા ૩ રતીમાં આ ચૂર્ણુ તોલો ૦૧ મેળવી મધ ઘી સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીતું પાંદુરોગ ક્ષય બરલ ગુદમ ગુદાનું શળ બધા મુત્રકૃમ્મ આમ અને અલ્પચૂર્ણના બધા દરદોને મટાડે છે જ્ઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે વળીયાં પળીયાનો નાશ કરે (૬૩+૬૯)

નવસારગુણ:

ઝદિષ્ટં નવસારારચં લવણં સુલ્લિકામિધમ્ ।

લોહદ્રાવણકં પ્રોક્તં રસજારણકં તથા ॥

વદ્ધિં ચ દીપયત્યાશુ ગુલમ્પ્લીહામયાપહમ્ ।

માંસાદિજારણં સમ્યક્ ભુક્તપાકં કરોતિ તત્ ॥૭૦-૭૧॥

નવસારને સુલ્લિકા લવણુ પણ કહે છે ધાતુને પિગાળવામાં તથા પારદનું બરણુ કરવામાં કામ આવે છે અવરાવવાથી જ્ઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે છે ગુદમ બરલ વિગેરેને મટાડે છે માંસાદિને પિગાળી નાખે છે અને ખોરાકને પચાવે છે. (૭૦+૭૧)

વરાટિકા લક્ષણં ગુણ:

લક્ષણં—

પીતા વરાટિકા યા તુ સાર્ધનિષ્ક્રમ્માણિકા ।

શ્રેષ્ઠા સૈવ યુષ્ઠૈઃ પ્રોક્તા ટંકભારા હિ મધ્યમા ।

પાદોનટંકભારા યા કથ્યતે સા કનિષ્ઠિકા ॥

ગુણઃ—

રસે રસાયને પ્રોક્તા પરિણામાદિશૂલ્લનુત્ ।

ગ્રહણીક્ષયરોગધ્ની વીર્યોપ્પા દીપની મતા ॥

વૃષ્ટ્યા દોષહરી નેત્ર્યા કફવાતવિનાશિની ।

રસેન્દ્રજારણે ઘસ્તા વિઠમધ્યે સદા હિતા ॥

સ્થૂત્યા વરાટિકા પ્રોક્તા ગુરુશ્ચ શ્રેષ્ઠમપિત્તહા ।

શોધન—

સ્થેદિતા ધારનાથેન યામાચ્છદ્ધિમવાપ્નુયાત્ ॥૭૨+૭૬॥

કોડી

લેદ—પીળી કોડી પોશુ તોલાની ઉત્તમ ગણાય. અર્ધા તોલાની મધ્યમ અને છઠ્ઠાની ભારની હાકી ગણાય છે.

ગુણ—રસ રસાયનમાં વપરાય છે પરિણામ શુભ સંગ્રહણી ક્ષયરોગ કફ વાયુ અને નેત્રરોગ વિગેરેને મટાડે છે ઉષ્ણવીર્ય છે જઠરાગ્નિ દીપક છે શક્તિપ્રદ પારદ બરણુમાં અને યિષમાં ઉપયોગી છે મોટા કોડા ગરિષ્ઠ અને કફ પિત્ત કરનારા છે.

શોધન—ધાન્યાશ્વમાં સુરકામાં ગણુ કલાક આફવાથી કોડી શુદ્ધ થાય છે. (૭૨-૭૬)

હિંગૂલ: દરદ: ગુણ: શોધનં

ભેદ:—ગુણ:— દરદ: શુક્રતુંડાસ્ત્યો હંસપાકસ્તથાપર: ।

ચર્માર: પ્રથમ: પ્રોક્તો હીનસત્વ: સ ડચ્યતે ॥

મવાલાભ: શલાકોઢ્ય: ઉત્તમો હંસપાકક: ।

દીપન: સર્વદોષઘ્નો હિંગુછોતિરસાયન: ॥

સર્વરોગહર: સાક્ષાત્ દ્રાવણે સંપ્રશસ્યતે ।

યથા પદ્મગુણમંથેન જારિત રસરાજક: ॥

દરદાકર્પિત: સૂતો ગુણૈરેવંવિધો ભવેત્ ।

શોધનં—

કુખ્માશ્વરવળ્લમધ્યે તુ સ્વેદિતો લક્ષુચામ્બુના ।

સકૃત્ સંજાયતે શુદ્ધ: સર્વકાર્યેષુ યોજયેત્ ॥૭૭-૮૦॥

હિંગળો

લેદ ગુણુ—શુક્રતુંડ અને હંસપાક બે જાતનો હિંગળો છે પરવાળા જેવો સળીયું સળીયું ડાંખળાંવાળો હંસપાક રૂમી સીંગરકુ ઉત્તમ ગણાય છે. હિંગળો દીપન સર્વદોષઘ્ન રસાયન સર્વ રોગ નાશક છે, દ્રાવણમાં ઉપયોગી છે હિંગળામાંથી કાઢેલો પાશ પશુગુ ગંધક બરિત રસાસહરના જેવોજ ગુણમાં ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન—કોળાની છાલ ઉતારી તેના કટકા કરી વચમાં હીંગળાને કટકો મુકી ખીજોરાના રસની આફ આપવાથી અથવા તમ્બાકુમાં હીંગળાને ખરલ કરી તેમાં કોળાને રસ તથા ખીજોરાના રસમાં એક દિવસ ધુંટવાથી અથા કામમાં વાપરવા લાયક અને છે (૭૭-૮૦)

ગૈરિકં ભેદ: ગુણ:

પાપાણગૈરિકં ચૈકં દ્વિતીયં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

પાપાણગૈરિકં પ્રોક્તં કઠિનં તામ્રવર્ણકમ્ ॥

અત્યંતશોણિતં સ્નિગ્ધં મસૃણં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

સ્વાદુ તિક્તં હિમં નેત્ર્યં કપાયં રક્તપિત્તનુત્ ॥

હિકાવમિવિપઘ્નં ચ રક્તઘ્નં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

પાપાણગૈરિકં ચાન્યત્ પૂર્વસ્વાદલ્પકં ગુણૈ: ॥

ગૈરિક તુ ગવાં દુર્ગૈર્ભાવતં શુદ્ધિમૃચ્છતિ ।

ગૈરિકં સત્વરૂપં હિ નન્દિના પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૮૧-૮૪ ॥

ગે૩

લેહ શુભુ શોચન—એક ધુડીયો ગે૩ અને બીજો સોનાગે૩ છે ધુડીયો ગે૩ કહ્યુ પથરા જેવો અને ત્રાંચા જેવા ઘેરા રાતા રંગનો છે સોનાગે૩ બહુ લાલ મુવાળો અને પોચો છે સ્વાદવાળો જરા કડવો જરા કડો કડો નેત્રને દિતકર પડતા લોહીને અટકાવનાર હેડથી ઉલટી અને વિપવિકારને મટાડનાર છે ધુડીયો ગે૩ સોનાગે૩ કરતાં ગુણમાં ઓછો છે ગાયના દુધની લાવના દેવાથી ખેઇ ગે૩ શુદ્ધ થાય છે ગે૩ સત્વ રૂપ છે એમ નંદિ નામના વિદ્વાને કહ્યું છે. (૮૧+૮૪)

સાધારણસા: અંબરં ગિરિસિંદૂરં ઘોદાર: વિટ:

અંબરં—

સમુદ્રેણાગ્નિનક્રસ્ય જરાયુર્વહિરુજ્જિહ્વત: ।

રચિતાપેન સંશુષ્ક: સોગ્રિજાર ઇતિ સ્મૃત: ॥

ત્રિદોષશમનો ગ્રાહી ધનુર્વાતહર: પર: ।

વર્ધનો રસવીર્યસ્ય જારણ: પરમ: સ્મૃત:

ગિરિસિંદૂરં

મહાગિરૌ શિલાન્તસ્થો રક્તવર્ણચ્યુતો રસ: ।

મૂર્યાતપેન સંશુષ્કો ગિરિસિંદૂરસંજિત: ॥

રસબંધકરો ખેદી ત્રિદોષશમનસ્તથા ।

દેહલોહકરો નેત્ર્યો ગિરિસિંદૂર ઈરિત: ॥

ઘોદાર:—

ખવેદુર્જરકે દેશે સદલં પીતવર્ણકમ્ ।

અર્બુદસ્ય ગિરે: પાર્શ્વે નામ્ના ઘોદારશૃઙ્ગકમ્ ॥

નાગસત્વં લિંગદોષહરં શ્લેષ્મવિકારનુત્ ।

રસચન્ધકરં સમ્યક્ શ્મશ્રૂરંજનકં પરમ્ ॥

સાધારણ

—સાધારણરસા: સર્વે વીજપૂરરસેન વૈ ।

રસગોધનં

ત્રિવારં ભાવિતા: શુષ્કા જાયંતે દોષવર્જિતા: ॥

વિટ:—

વિટં ઠિ કથ્યતે તદ્વત્સર્વદોષહરં પરમ્ ॥ ૮૫+૯૩ ॥

અંબર—મોટા મધરમળની ઓર અથવા કેટલાકની માન્યતા પ્રમાણે મધરમળ મોઠા-મઠા થઇ ઓગાલો છે ત્યારે તેનાં મોઠાના શીલુ સમુદ્રના પાણી સાથે તણાઇ કાઠે આવે છે તે મૂર્ચને તડકે મુકાય છે એ અંબર છે. તે ત્રિદોષનું શમન કરે છે સંત્રદણીને મટાડે છે ધનુર્વાને તથા અચ્છી સન્નિપાતને ધાન કરે છે પારદના બળને વધારે છે જ્વરણમાં ઉત્તમ છે અન્નિપ્રદ અને વીર્યવર્ધક છે.

ગાંઠિસિદ્ધર—પહાડી સિદ્ધર—મોટા પર્વતોમાં શિલાઓની અંદરથી લાલ રંગનો રસ બહાર આવી સૂરને તડકે સુકાય છે તે સિદ્ધરના નેવા રંગનો પહાડી સિદ્ધર કહેવાય છે તે પારદને બાધે છે દસ્ત લાવે છે ત્રિદોષનું શમન કરે છે નેત્રને દિનકર છે અને દેહને લોહ સરખો કરે છે.

બોદાર—ચુલ્કાનમાં આયુ પર્વતની તળેટીમાં બોદાર નિકળે છે તેને પડ હોય છે આમાં સીસાનો ભાગ હોય છે બોદાર નાગકાન્ત સીસાનું રત્ન કહેવાય છે ઉપદંશ અને શુભદ્રા વિગેરેના મધ્યમમાં પડે છે કફનાશક છે પારાને બાધે છે અને ઘટ્ટી વિગેરેના વાળ કાળા કરવાના ક્ષપોમાં પડે છે.

બિલ—આ એક મીઠાની જાત છે અને બિલુલુ પણ કહે છે ગૌમુત્ર સાથે આપવાથી કફનાં દરદ મટે છે ઘીની સાથે પિત્તનાં દરદ અને સરસીયાં તેલની સાથે દેવાથી વાયુ મટે છે બે આની ભારની માત્રા છે.

બધા સાધારણ રસનું શોધન—બધા સાધારણ રસ તેમાંનાં ઢાઇનું પણ શોધન કરવું હોય તેને ખાંડી બીન્નેરાના રસની ત્રણ ભાવના દેવી એટલે શુદ્ધ થાય છે (૮૫૫૨૨)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ સસમોધ્યાયઃ ૭ ॥

નવ રત્નાનિ

માણિક્યં મૌલિકક ચૈવ વિદુમં તાર્ક્ચં પુષ્પકમ્ ।
વજ્રં નીલં ચ ગોમેદ વૈદ્યૈ ચ ક્રમેણ હિ ॥
સુજાતિગુણસમ્પન્નં રત્નં સર્વાર્થસિદ્ધિદમ્ ।
દાને રસાયને ચૈવ ધારણે દેવતાર્ચને ॥ ૧+૨ ॥

નવ રત્નો

માણિક્ય (ચુની), મેલી, પરવાળાં, તીર્ક્ચ-પત્તા, પુષ્પક પોષરાજ, હીરા, નીલમણી નીલમ, ગોમેદમણિ-પીથું રત્ન, વૈદ્યમણી લસણીથો આ નવ રત્ન અથવા મણિ કહેવાય છે સારી જાતવાળું શુભવાળું રત્ન દાનમાં રસાયનમાં પહેરવામાં અને દેવતાર્ચનમાં વાપરવાથી સિદ્ધિ આપે છે. (૧+૨)

• માણિક્યં પદ્મરાગઃ

ખેદઃ- પદ્મરાગામિથં શ્રેષ્ઠં પ્રથમં તદુદીરિતમ્ ।
દ્વિતીયં નીલગન્ધિ સ્યાદ્ વનં રક્તં સુશોભનમ્ ॥
ઉત્તમલક્ષણં- મહત્ત્વ કમલચ્છાયં સ્તિગ્ધં સ્વચ્છં ગુહ સ્ફુટમ્ ।
સમં વૃત્તાયતં ગાત્રે માણિક્યં ચોત્તમં મતમ્ ॥
ગંગોદકસમુદ્ભૂતં નીલગંધીરુણચ્છવિ ।
માણિક્યં પૂર્વચ્છાયં નીલગંધિ તદુચ્યતે ॥
અધમલક્ષણં- માણિક્ય ચાષ્ટધા નેષ્ટં સચ્ચિદ્રં મલિનં લઘુ ।
કર્કશં ચિપિટં વક્ત્રં સૂક્ષ્મં ચાવિશદં તથા ॥
ગુણઃ- સંદોષને વૃષ્યતમં હિ રૂક્ષં વાતાપહં કર્મરુજાપહં ચ ।
ભૂતાદિદોષપત્રયનાશનં પરં રાજાં સદા યોગ્યતમં પ્રશસ્તમ્ ॥૩-૭॥

ખેદ ઉત્તમ લક્ષણુ-પદ્મરાગ અને નીલગંધિ એમ બે જાતનાં માણિક્ય હોય છે આદારમાં મોટું કમળ પુષ્પ સરખા રંગવાળું લંબગોળ આદારનું મુંવાળું સ્વચ્છ વજનદાર સ્પષ્ટ કાંનિવાળું પદ્મરાગ જાતનું માણિક્ય કહેવાય છે. ગંગા નદીમાં તથા તેના કિનારા પર થતું આસમાની રંગની ત્રાંધવાળા અશુભવર્ણના રંગનું સ્વચ્છ લાલ વજનદાર લંબગોળ અને ઉત્તમ કાંનિવાળું નીલગંધી જાતનું માણિક્ય કહેવાય છે.

દલકું માણિક્ય-કાળાવાળું મેયુ વજનમાં હળવું બરડ થપકું વાંકું ઝીણું નિર્ભજ કાંનિવિનાનું તે દલકું ગણાય છે.

ગુણુ-વદગમિદોષક પૌષ્ટિક રૂક્ષ વાનનાશક ભૂતથાપા વાન પિત્ત ક્ષનાશક અને રાગ-આપે પહેરવા યોગ્ય છે. (૩+૭)

મૌક્તિકં

- ઉત્તમં- હૂલાદિ શ્વેતં રઘ્મિમદ્નિર્મલં ચ વૃત્તં રુચ્યાતં મૌક્તિકં તોયભાસમ્ ।
સ્નિગ્ધ તાલ્યે ગોરવ ચેન્મદ્વચ્છિઙ્ગૈરેતૈલક્ષિતં તથ શુદ્ધમ્ ॥
- અધમં- રુક્ષાંગ ચેન્નિષ્પેમ્ભં શ્યામતાન્નં ચાર્ધં શુભ્રં ગ્રંથિલં મૌક્તિકં ચ ।
ક્ષારાભાસં વૈકટં યુગ્મકં ચ દોષૈર્યુક્તં સર્વથા ત્વાજ્યમેભિઃ ॥
- ગુણાઃ- કાસં શ્વાસ વદ્ધિમાંચં ક્ષયં ચ દન્યાદ્ વૃષ્યં વૃદ્ધ્યં પિત્તદ્વારિ ।
દાહશ્લેષ્મોન્માદવાતાદિરોગાન્ દન્યાદેવં સેવિતં સર્વકાલે ॥૮-૧૦॥

મોતી

ઉત્તમ—જે મોતીને જોતાં મનમાં આનંદ થાય તેવું નિર્મળ કિરણોવાળું સફેદ ગોળાકાર પાણીના ઝિંદુ જેવી ક્ષતિનું સુવાળું વસ્તુનમાં ભારે તથા એવા ખીજા ઉત્તમ ગુણુવાળું મોતી વખણાય છે.

દુષકૃં—ખરસટ કાંતિ વિનાનું કાળી રાતી કાંઈવાળું કાંડીયા આકારનું ધોળું ગાંધું ગાંધુંવાળું મીઠાના કાંડરા જેવું, દેખાવમાં વાકુંચુકું અને જે સાથે જોડાયેલ હોય એ મોતી દુષકૃં ગણાય છે.

ગુણુ—કૃષ્ણ શ્વાસ મંદાશ્ચ ક્ષય પિત્ત દાહ કંકુ ઉન્માદ અને વાનાં દરદ વિગેરેના નાશ કરે છે વૃષ્ય પૌષ્ટિક અને ગરમી નાશક છે. (૮+૧૦)

વિદ્રુમં પ્રવલં

- ઉત્તમં- સ્નિગ્ધ સ્પૃલં પક્વિમ્બીફલ્યામં વૃત્તં દીર્ઘં નિર્ઘ્રણં ચાપ્યદીર્ઘમ્ ।
રુચ્યાતં સદ્ધિઃ સમ્પ્રથા વિદ્રુમં ચ દોષૈર્યુક્તં સર્વકાર્યેષુ શસ્તમ્ ॥
- અધમં- રુક્ષં શ્વેતં સગ્રણં ધૂસરં ચ નિર્મારં ચેચ્છુલ્લવર્ણં પ્રવાલમ્ ।
દોષૈર્યુક્તં કોટરૈરાટ્ટતં ચ નેટ્ટં સદ્ધિર્મક્ષણે ધારણે ચ ॥
- ગુણાઃ- પિત્તાસ્રઘ્નં શ્વાસકાસાદિરોગાન્ દન્યાદેવં દુર્નિવારં વિપં ચ ।
મૂતોન્માદાન્નેત્રોગાન્નિદન્યાત્ સઘઃ કુર્યાદ્દીપનં પાચનં ચ
॥ ૧૧+૧૨ ॥

પરવાળાં

ઉત્તમ—સુવાળાં જ્યાં પાકેલાં ટીકારાના જેવા રંગનાં ગોળાકાર કાણુવિનાનાં અને બહુ લાખાં નદી એવાં સાવ ગુણુવાળાં પરવાળાં ઉત્તમ ગણાય છે.

દુષકૃં—ખરસટ ધોળાં કાણુકાણુવાળાં ભુખરાં વસ્તુમાં દળવાં ગાંધાના જેવા ભુખરા રંગનાં ખાડાખાડાવાળાં પરવાળાં દુષકૃં છે તે પહેરવામાં અને ખાવામાં વાપરવાં નહી.

ગુણુ—પડતા લોહીને અટકાવે શ્વાસ ખાંસી વિપવિહાર મૂતોન્માદ નેત્રોગ વિગેરેને મટાડે નદરાશ્મિને વધારે અને ખોરાક પચાવે. (૧૧+૧૨)

તાસ્ત્યં

- ઉત્તમં- તાસ્ત્યં સ્નિગ્ધં ભામુરં શણ્વવર્ણં ગાંઘ્રૈઃ શુદ્ધં ભારવદ્ધમ્નિયુક્તમ્ ।
પ્તે પ્રોક્તા સમ્પસંરુચ્યા ગુણા વૈ દાને શસ્તં મક્ષણે ધારણે ચ ॥

અધમં— નીલં શ્વેતં કર્કશં શ્યાવરુક્ષં વક્રં કૃષ્ણં ચિપ્પટં ભારહીનમ્ ।
 દુષ્ટં તાર્ક્ષ્યં ચૌપથેનોપયોજ્યં કાસં શ્વાસં સન્નિપાતાશ્નિમાંચમ્ ।
 શોષં શૂલં જૂર્તિરોગં વિપં ચ દુર્નામાનં પાણ્ડુરોગં નિહન્યાત્
 ॥ ૧૪+૧૬ ॥

પત્તાં—પાનાં

ઉત્તમ—સુવાળાં તેજસ્વી લીલા ખડના જેવા શુદ્ધ લીલા રંગનાં ગાધાહુધી વિનાનાં વચ્ચનદાર અને જેમાંથી તેજનાં કિરણો નિકળતાં હોય એવાં પાનાં ઉત્તમ ગણાય છે.

હલકાં—આસમાની કે સફેદ ગાંધવાળાં ખરસટ કાળાશ પડતાં વાંકું કાળાં ચપટાં અને વચ્ચનમાં હળવાં એ હલકાં ગણાય છે.

ગુણુ—શ્વાસ ખાંસી સન્નિપાત મંદાશ્નિ શોભ શ્વ તાવ વિપવિકાર હરસ અને પાંડુ-રોગ એટલાં દરદને મટાડે છે. (૧૪+૧૬)

પુષ્પરાગમ્

ઉત્તમં— સ્વચ્છં સ્થૂલં પુષ્પરાગં ગુરુ સ્યાત્સ્નિગ્ધં વર્ણે કર્ણિકારમ્મૂનમ્ ।
 તચ્ચાવક્રં મસૂણં કૌમલં ચ લિંગૈરેતૈઃ શોભનં પુષ્પરાગમ્ ॥
 અધમં— રુક્ષં પીતં કર્કશં શ્યામલં ચ પાણ્ડુ સ્યાદ્વા કાપિલં તોયહીનમ્ ।
 દોષૈર્યુક્તં નિવ્વમં પુષ્પરાગં નો સેવ્યં તન્નૈવ દેયં દ્વિજેભ્યઃ ॥
 ગુણાઃ— કુષ્ટં છર્દિં શ્લેષ્મવાતૌ નિહન્તિ મંદાગ્રીનામેતદેવ પ્રશસ્તમ્ ।
 દાહે કૃચ્છ્રે દોષનં પાચનં ચ તસ્માત્સેવ્યં સર્વકાલં મનુષ્યૈઃ
 ॥ ૧૭+૧૯ ॥

પીખરાજ

ઉત્તમ—સ્વચ્છ મોટું વચ્ચનદાર સુવંશુ કંચેલુના કુચના જેવા રંગનું વાકુંચુંકું નહીં એવું સુવાળું અને લીસું એવું પીખરાજ ઉત્તમ છે.

અધમ—ખરસટ પીળાશ પડતું કાળાં ગાંધવાળું પાંકું રંગનું કાચરચિત્રા રંગનું પાણી વિનાનું અને કાનિ વિનાનું હલકું ગણાય છે તે ખાવામાં કે દાનમાં વાપરતું નહીં.

ગુણુ—કુષ્ટ ઉલ્લી કે વાયુ મંદાશ્નિ દાહ અને મૂત્રક્રમ વિગેરેને મટાડે છે વચ્ચરશિને પ્રદીપ કરે અને ખોરાક પચાવે (૧૭+૧૯)

હોમ્કઃ—વજ્રં

ખેદઃ— સર્વેષુ રુન્નેષુ મદા વરિષ્ઠં મૂલ્યૈર્ગરિષ્ઠં વિવિધં દિ વજ્રમ્ ।
 નરથ નારી ચ તથા વૃત્તીયં તેષાં ગુણાન્વચ્ચિ સમાસતો દિ ॥
 પૂર્વે પૂર્વે શ્લેષ્મનન્મદિષ્ઠં દ્રવ્યાદ્ વીર્યાન્ પાકતથ મભાવાન્ ।
 તેષાં વર્ગા જ્ઞાતયથ પ્રખેદાઃ કથ્યન્તેષ્ટા શાશ્વતથાવર્યાન્ ॥
 શ્વેનાદિકં વર્ગનન્મુષ્યં દિ સર્વેષુ રુન્નેષુ ચ કથ્યન્તે સુધૈઃ ।
 મ્યુર્ગાગ્નગ્નપ્રિયવૈશ્યશ્ચુદ્રામ્ને જ્ઞાતયો વૈ વ્રમગથ વર્ગાઃ ॥

पुंवजं यत्प्रोच्यते चाष्टधारं पट्टकाणं चेदिद्रचापेन तुल्यम् ।
 अष्टौ चेत्स्युः फालका भामुरं वै पूर्वं श्रेष्ठ सर्वदोषापहं स्यात् ॥
 स्त्रीवज्रं चेत्तादृशं वर्तुलं हि किञ्चिच्चैवं चिप्पटं कर्कशं च ।
 कोणाग्रं वै कुट्टतं वर्तुलं च किञ्चिद्दीनं प्रोच्यते तृतीयम् ॥
 स्त्री पुमान् नो स्त्री पुमान् यच्च वज्रं योज्यं तच्च स्त्रीषु पुंस्त्वेव पण्डे ।
 व्यत्यासाद्द्वै नव दत्तं फलं तदद्याद् वज्रं वा विना तत्पुमांसम् ॥
 वर्णेष्वेवं यस्य वर्णस्य वज्रं तत्तद्वर्णं शोभनीयं प्रदिष्टम् ।
 न्यायश्चायं भैरवेण प्रदिष्टः सर्वेष्वेव रत्नवर्गेषु सम्यक् ॥

शोधनं- यामावधि स्वेदितमेव वज्रं शुद्धिं प्रयातीह कुल्यतोये ।
 सिद्धं तथा कोद्रवजे शृतं वा वज्रं विशुद्धयेद्दि विनिश्चितेन ॥

मारणं-१ सुभाषितं मत्कुणशोणितेन वज्रं चतुर्वारविशोषितं च ।
 लुच्छुंदरीस्थं हि विपाचितं पुटे पुटेद्वाराहेण च त्रिशदेवम् ॥
 ध्मातं पुनर्ध्माय शतं हि वारान् काये कुल्यत्यस्य हि निक्षिपेच्च ।
 संपेपयेत्तं हि शिलातलेन मनःशिलाभिः सह कारयेद्वरीम् ॥
 क्षिप्त्वा निहंभ्यापि च मूपिकायां पुंशान्यथाष्टौ च वनोपलैर्ददेत् ।
 वारान् शतं चापि ततो धमेत्तं समर्दितं शोषितवारदेन ॥
 वज्राणि सर्वाणि मृतीभवन्ति तद्भस्मकं वारितरं भवेच्च ।
 श्रीसोमदेवेन च सत्यवाचा वज्रस्य मृत्युः कथितो हि सम्यक् ॥

मारणं-२ कासमर्दरसपूर्णोहाहे मत्कुणस्य रुधिरैर्विलेपितम् ।
 स्वेदितं च भिदुरं हि सप्तभिर्वासरैः परिनिपेच्य मृत्रके ॥
 ध्मापितं हि खलु वज्रसंज्ञकं मारयेदिति वदन्ति तद्विदः ।

मारणं-३ नीलज्वालावीर्यधः कन्दकेषु घृष्टं वर्मं शोषितं भस्मभावम् ॥
 वज्रं याति स्वैरवह्निप्रदानान् पिष्टैश्चापि क्षोणिनागैः मल्लिप्तम् ।
 विंशद्वारान् संपुटेच्च प्रथत्नादारण्यैर्वा गोमयैस्तद्गटायौ ।
 वज्रं चैव भस्मसादीर्ययुक्तं सर्वस्मिन्यै योजनीयं रमादौ ॥

गुणः- आयुःप्रदं वृष्यतमं प्रदिष्टं दोषत्रयोन्मूलनकं तथैव ।
 रमेन्द्रकस्यापि हि बंधकृत्सदा मृधाममं चापमृतिं च हन्यात् ॥

वज्र रसायनम्

भूतागसत्त्वेन समं विमर्शं वज्रस्य भूतिं च ममानहेन्ना ।
 ध्मातं रसादावपि योजनीयं रसायनं तद्भवतीः सम्यक् ॥

હીરાનું શોધન

કળધીના ઉદ્યાગામાં હીરાને ૩ દિવસ બાદવાથી શુદ્ધ થાય છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૧

માંકડના લોહીની ભાવના ૪ હીરાને આપવી પછી છઠ્ઠરને ચીરી તેમાં એ હીરા મુટ્ટી ૩૦ વરાહપુટ દેવા દરેક વખતે માંકડની ભાવના દષ્ટ છઠ્ઠરમાં હીરાને મુટ્ટી બંદી આપવી. પછી હીરાને તપાવી તપાવી નવા નવા કળધીના ઉદ્યાગામાં ૧૦૦ વખત શુઝાવવો પછી તેને ખરસમાં સારી રીતે વાટી ઘુટી તેમાં સરખે ભાગે મનશીળ ઉમેરી પાણીમાં ગોળા કરવી પછી તે ગોળાને મુસમાં મુટ્ટી આડામાં ઝાણાનો લઘુ પુટ દેવો એવી રીતે ૮ લઠી આપવી પછી શોધેલા પારાની સાથે ઘુટી ઘુટી ૧૦૦ વખત ધમતું એ રીતે હીરા માણેક મોની વગેરે અર્ધાં રત્નોની ભરમ થાય છે અને તે ભરમ વારિતર થાય છે. હીરાની ભરમ બનાવવાની આ વિધિ સત્યવાદી શ્રીસોમદેવ પંડિને કહી છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૨

માંકડનું લોહી હીરાપર ચોપડી કાંસોદરાના રસથી ભરેલા લોહાના કામમાં ૭ દિવસ બાદ આપવી પછી ૭ દિવસ મુઠી હીરાને તપાવી નવાની ગોમુત્રમાં શુઝાવવો તો હીરાની ભરમ થાય છે એમ વિદ્વાનો કહે છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૩

૧ નીલનવાસા—તાલામુખી કે કાંગલી નામની કાનાના કંદ સાથે ઘુટી નકે મુઠાવી અગ્નિ આપવાથી અને અબુધીયાને વાટી હીરાપર ચોપડી આડામાં ઝાણાની સખત આંચ આપવાથી ૨૦ લઠીમાં હીરાની ઉત્તમ ભરમ થાય છે તે ઘણા શુભ આપે છે રસ રસાયન વગેરેમાં વપરાય છે.

૧૪ રસાયન

શૂનાગ સત્વ હીરાની ભરમ અને સોનાની ભરમ ત્રણે સરખે ભાગે વર્ષ ઘુટી શીશી ભરવી (તેમાંથી અરધીથી એક રતી માત્રા મધ ધીમાં ચાટી ઉપર કુંધ પીતું નો આબુથ વધે શરીર પુટ થાય કામ શક્તિ વગરન થાય કોઈપણ રોગની નવગાઈ મટે)

૧૪ પોટલી

ત્રણ ભાગ પારદ અને એક ભાગ હીરાની ભરમ સાથે ઘુટી એક દેશની કપડામાં બાંધી પોટલી કરવી હમેશાં સગવડ પડના સમયે મોમાં રાખવાથી ઘન મન્જુન થાય.

૧૪ રસાયન—પારદ ૧૫ સિદ્ધિપદ

હીરાની ભરમ ૩૦ ભાગ, સોનાની ભરમ ૧૬ ભાગ, ચાંદીની ભરમ ૮ ભાગ, પારદ ભરમ ૮ ભાગ, અત્રક ભરમ ૮ ભાગ, માત્રિક ભરમ ૪ ભાગ, વૈશંત ભરમ ૮ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૬ ભાગ બધાં સાથે વાટી ઘુટી શીશીમાં ભરવું. (હમેશાં સવારે એક વખત મધ ધીમાં કે ઘી સાદરમાં કે મધ માખણમાં આપવાથી આબુથ કાંતિ વીર બળ કુદિ મેવા વધે અકાગ મૃત્યુ થાય નહીં હમેશાં સેવન કરનારા માખણનું મૃત્યુ થાય નહીં મેકડો વર્ષ મુઠી નીરોગી રહી કહે અને બળ કાંતિ શક્તિ ટકી રહે મન્જુલિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય વચન સિદ્ધિ મને દેવના પ્રસન્ન થાય) (૧૬૫૪૦)

નીલમણિ:

- બેદ:- ઇંદ્રનીલમથ વારિનીલકં શ્વેત્યગર્ભિતમથાપિ નીલકમ્ ।
કથ્યતે હિ લઘુ વારિનીલકં તુચ્છમેવ કથિતં ભિપગ્વરૈઃ ।
કાન્ત્યા યુક્તં કાર્ણ્યગર્ભં ચ નીલ તચાપ્યુક્તં શક્રનીલાભિધાનમ્ ॥
- ઉત્તમં- ઇકચ્છાયં સ્નિગ્ધવર્ણં ગુરુ સ્યાત્સ્વચ્છં મધ્યે ચોદ્દસત્કાંતિયુક્તમ્ ।
નીલ પ્રોક્તં પિષ્ઠિતં સપ્તસંજ્ઞેરેતૈર્લિંગૈર્લક્ષિતં ચોત્તમં દ્વિ ॥
- અધમં- નિર્મારં ચેત્ક્રેમલં ચાસ્રગંધિ રુક્ષં વર્ણં મૃદ્ધમકં ચિષ્પિટં ચ ।
પ્રોક્તં વૈ તદ્વારિનીલં ભિપગ્નિરેતૈર્લિંગૈઃ સપ્તભિઃ ક્ષેપણીયમ્ ॥
- ગુણ:- સંદીપનં શ્વાસહરં ચ વૃષ્યં દોષત્રયોન્મૂલનકં વિપદ્રમ્ ।
દુર્નામપાંદુદ્રમતીવ વલ્યં જૂર્તિં જયેન્નીલમિદં પ્રશસ્તમ્ ॥૪૧-૪૪॥

ભેદ-ઇંદ્રનીલમ જલનીલમ અને ધોળોનીલમ એમ ત્રણ જાતનું નીલમ થાય છે. જળનીલમ હલકું ગણાય છે તેમાં પાણીના ગિંદુ જેવો ચળકાટ દેખાય છે ઇંદ્રનીલમણિ તેજસ્વી છતાં તેના અંદરના ભાગમાં કાળી કાંઈ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે.

ઉત્તમ-જેમાં એક સરખું-મિશ્રિત નહિ એવું તેજ દેખાય સુવાળું હોય વજનદાર ચોખ્ખું અને વચમાંથી કિરણું કુટે ખાંચાખુચી વિનાના સરખા આકારનું એ સાત નીલમના ગુણ છે તે નીલમ ઉત્તમ છે.

હલકું-વજનમાં હળવું સુવાળું લોહીના જેવી ગંધ વાળું રંગે રક્ષ ભુખરું મેલું જણું અને ચપટું એ જળનીલમની સાત એવું છે તે હલકું ગણાય છે.

ગુણ-ગંદરામિતે પ્રદીપક કરે શ્વાસને મટાડે કામોત્તેજક છે ત્રિદોષનું શમન કરે વિપવિદારને। નાશ કરે હરસ પાંડુરોગ તાવ અને જીર્ણવર વિગેરેમાં દિતકારક તથા બળપ્રદ છે. (૪૧+૪૪)

ગોમેદમણિ:

- ઉત્તમં- ગોમેદકં રત્નવરં પ્રશસ્તં ગોમેદવદ્રાગયુતં પ્રચક્ષતે ।
મુસ્વચ્છગોમૂત્રસમાનવર્ણં ગોમેદકં શુદ્ધમિહોચ્યતે સ્વલુ ॥
દીપ્તં સ્નિગ્ધં નિર્દલં મમૃણં વૈ મૂત્રચ્છાયં સ્વચ્છમેતત્તમં ચ ।
પ્રભિન્નિર્લક્ષિતં વૈ ગરીયઃ સર્વાસ્વેતયોજનીયં ક્રિપાસુ ॥
- અધમં- વિચ્છાયં વા ચિષ્પિટં નિષ્પ્રમં ચ રુક્ષં ચાર્ણ્યં ચાટ્ટં પાટલેન ।
નિર્મારં વા પીતકાચાપ્યુક્તં ગોમેદં ચેદીદશં નૌ વરિષ્ઠમ્ ॥
- ગુણ:- ગોમેદકં પિત્તહરં પ્રદિષ્ટં પાણ્ડુક્ષયઘ્નં કફનાશનં ચ ।
સંદીપનં પાચનમેવ રુચ્યમત્યંતયુદ્ધિપ્રવિવોધનં ચ ॥ ૪૫+૪૮ ॥

ઉત્તમ-જળના મેદજેવા રંગનું સ્વચ્છ ગૌમૂત્ર જેવા વર્ણનું તેજસ્વી સરખા આકારનું સુવાળું પડ વિનાનું ઉપર ચામડી જેવી ફેલરી ન દેખાતી હોય તેનું ચોખ્ખું અને મેલ વિનાનું અનુ પીત્તુરત્ન ઉત્તમ ગણાય છે તે બધા કામમાં વાપરવું.

दुःखं—शंति तेन विनातुं यपदं भरस्य न्दानुं पञ्चाशुं वननामां हणुं अने पीणा क्षयना सरभुं अतुं पीशुंरत्न हवकुं गधुष्य छे.

गुणु—पित्त पांडुरोग क्षय इशेग विगेरेने मराडे छे न्दशमि प्रदिशे इरे भोराडे पयाने इयि क्षाने अने छुदि वधारेनामां धरुंन उत्तम छे. (४५+४८)

वैदूर्यमणिः

उत्तमं— स्वच्छं समं चापि विदूर्यकं हि श्यामामशुभ्रं च गुरु स्फुटं वा ।
यज्ञोपवीतोपमशुद्धरेपास्त्रिष्वथ संदर्शयतीह शुभ्राः ॥

अधमं— कर्कशं च लघु चिप्यटं सदा श्यामतोयमिव दृश्यते छविः ।
रक्तगर्भसममुत्तरीयकं नैव शोभनमिदं विदूर्यकम् ॥

गुणः— रक्तपित्तशमनं विदूर्यकं बुद्धिवर्धनकरं च दीपनम् ।
पित्तरोगमलमोचनं सदा धारयेच्च मतिमान् सुखावहम् ॥४९-५१॥

वैदूर्यमणिः

उत्तम—योष्भुं स्वच्छ शंतिवाशुं क्षाणी शंभ वाशुं क्षाणा घोणा मिश रंगनुं अथा दुषी विनातुं तक्ष विनातुं यज्ञोपवीत-ननाध नेपी त्रभु योष्भी रेणा नेमां न्दुष्यती हेस तेतुं वैदूर्यं मणि उत्तम गधुष्य छे.

अधम—भरस्य वननामां हवकु यपदं क्षाणा न्द न्दवा रंगनी शंतिवाशुं अने रताश पञ्ती त्रभु रेभावाशुं अे हवकुं गधुष्य छे.

गुणु—पयाना दोहिनने अरक्षाने छुदि वधारे न्दशमिने प्रदीम इरे पित्तरोग अने मण्डोपने डाडे पहरेनाथी शरीरने नीशेगी शये (४६+५१)

सर्वान्नेषु दोषाः

घर्षश्च विद्रुश्च तथैव रेपा त्रासश्च पानीयकृता सगर्भता ।

सर्वेषु रत्नेषु च पञ्चदोषाः साधारणास्ते कथिता मुनीन्द्रैः ।

ये क्षेत्रतोयप्रमवाश्च दोषाः सर्वेषु रत्नेषु गलन्ति सम्यक् ॥

शोधनं— तेषां च शुद्धिं शूणभैरवोक्तां यथा हि दोषस्य विनाशनं स्यात् ।

अम्लेन वै शुद्धयति माणिकारख्यं जयन्तिकायाः खरसेन मौक्तिकम् ॥

क्षारेण सर्वेण हि विद्रुमं च मोदुग्वतस्ताक्ष्यमुपैति शुद्धिम् ।

धान्यस्याम्लैः पुष्परामस्य शुद्धिं कैालत्ये वै काव्यमानं हि वज्रम् ॥

नीलं नीलीपत्रजातै रसैश्च गोमेदं वै रोचनाया रसेन ।

वैदूर्यं चेदुत्तमाकाययुक्तं यामर्ककं स्वेदितं शुद्धिमिति ॥

मारणं— तात्रगंधकशिलासमन्वितं मर्दयेत्कुकुचवारिणा खलु ।

वज्रवर्ज्यमपि चाष्टमिः पुटै रत्नभस्म भवतीति निश्चितम् ॥५२-५७॥

અર્ધાં અવેરતોભા એખ-કલક-દોષ

ધર્મ-ધસારો છાંટ છાંટ રેખા ત્રાંસ-વાંકાપણું પેટમાં પાણી જેવો ભાસ એ પાંચ બલની એખ દોષ સાધારણ રીતે અર્ધાં રત્નો-અવેરતોમાં હોય છે.

અર્ધાં રત્નોમાં જે એખ સ્થાનિક જમીન અને પાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે તે પાણીના દોષ કાઢી શકાય છે હૈરવ પંડિતે કહેલી એ પાણીની એખ કાઢી નાખવાની વિધિ શોધન કહું છું જેથી તે તે એખ જાતી રહે છે.

અવેરતોનું શોધન

નીચે કહેલા પ્રવાહીની બાફ તે તે રત્નને આપવાથી તે તે રત્ન શુદ્ધ થાય છે એખ જાતી રહે છે ખટાઇમાં માલુક, અરણીના રસમાં ગોતી, અર્ધી જાતના ક્ષારના પ્રવાહીમાં પરવાળાં, ગાળના દુધમાં નીલમ, સુરસામાં પોખનાજ, હીરા કમ્પીના ઉકાળામાં, ગળાનાં પાનના રસમાં નીલમ, ગોગાયત્રના રસમાં ગોમેદ, ચણેહીના પચાંગના ઉકાળામાં વૈદ્ય પ્રત્યેકમાં તે તે રત્ન ૩ ત્રણ કલાક બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

રત્નાનાં દુનય:

દ્રુતિવિધાનમ્-રામઠં લવણપંચકં સદા ક્ષારયુગ્મમપિ ચેત્સુપેપિતમ્ ।

ચૂલિકાલવણમમ્લવેતસં પક્કુંભિકફલં તથૈવ ચ ॥

ચિત્રમૂલકરુદન્તિકે શુભા જમ્બુકી જલયુતાં દ્રવન્તિકા ।

અર્કદુગ્ધસમસૌધદુગ્ધકં સર્વમેવ મૃદિતં શિલાતલે ॥

ગોલમસ્ય ચ વિધાય નિક્ષિપેદ્રત્નજાતિષુ ધરાણિ પેપયેત્ ।

ભૂર્જપત્રમભિવેષ્ટ્ય ગોલકે ગોલકોપરિ નિવેષ્ટ્ય સૂત્રતઃ ॥

વક્ષેણ સંવેષ્ટ્ય તતઃ પ્રયત્નાદોલાશ્રયયંત્રેય નિવેશ્ય ગોલકમ્ ।

સર્વામ્લયુક્તે તુપવારિષૂરિતે પાત્રં દૃઢે મૃગ્મયસંજ્ઞકે હિ ॥

દિનત્રયં સ્વેદનકં વિધેયમાહૃત્ય તસ્માદ્વરગોલકં હિ ।

સંજ્ઞાલયેચ્ચામ્લજલેન ચાપિ સંજાયતે રત્નભવા દ્રુતિશ્ચ ॥

દ્રુતિલક્ષણમ્-વર્ણેન સા રત્નનિભા ચ કાન્ત્યા લઘ્વી ભવેદ્દેહકરી ચ સમ્યક્ ।

લોહસ્ય વેધં પ્રકરોતિ સમ્યક્ સૂતેન સમ્યક્ મિલનં પ્રયાતિ ॥

તદા ભવેયુઃ સ્વલુ સિદ્ધતા યદા હિંગ્વાદિચર્મેણ મિલન્તિ સમ્યક્ ।

યામદ્વયં કાંસ્યવિમર્દિતા વૈ ચાતિપ્રયત્નેન તુ વૈદ્યવૈધૈઃ ॥

કસ્યાપિ નુઃ સિદ્ધયતિ વૈ દ્રુતિશ્ચ યદા પ્રસન્નઃ સ્વલુ પાર્વતીશઃ ।

ન સ્યાદ્યાવદ્ ભૈરવસ્ય પ્રસાદસ્તાવત્સૂતે વંધનં દુર્લભં હિ ।

તાસાં મધ્યે દુર્લભાન્નદ્રુતિશ્ચ સ્વર્લપં ભાગ્યં ભૂરિદૌર્ભાગ્યમાજામ્ ॥

રત્નાનાં ક્રમતો ગુણાશ્ચ કથિતાસ્ત્ત્વોધનં મારણં ।

તેભ્યશ્ચૈવ હિ સત્વપાતનપ્રયો સમ્યગ્દ્રુતેઃ પાતનમ્ ॥

સર્વેપાં હિ પરીક્ષણં ચ દ્રુતયઃ સંમેલનં વૈ રસે ।

અધ્યાયેત્ર નિદર્શિતાનિ સકલાન્યેવં હિ કર્માણિ વૈ ॥૫૮-૬૬॥

રત્નોની દ્રુતિ કરવાની રીત

હિંગ, પાંચ લવણ એ ક્ષાર નવસાર અમલવેત નેપાળાનાં ખી ચિત્રક મૂળ રૂંની જળ જાંબવેા દ્રવંતી આકાશું દુધ સ્તુહી દુધ બધતિ ખરલમાં ઘુટી ગોળા કરવેા તે ગોળાની વચમાં નવ રત્નમાંતું ક્રોષપણુ રત્નમુકી તેના પર જોગપત્ર વીંટી તેના પર દોરા બાંધીને ગોળાને કપડામાં બાંધી બધી જાતની ખટાઇ ભરેલા માટીના ઠામના દોલાયત્રમાં અધર ટીંગાડી ૩ દિવસ સુધી બાફ આપી પછી ગોળાને જોલવેા પછી ખટાઈના પ્રવાહીથી ઘોષ નાખવું એટલે તેમાંથી રત્ન-ઝરેરાતની દ્રુતિ નીકળશે.

રત્ન દ્રુતિતું લક્ષણ

આ રત્ન દ્રુતિતેા રંગ અને ક્રાંતિ તે તે રત્નના જોવેજ હોય છે વજનમાં હળવી હોય છે આ શરીરને વજ જોવું મજબુત અને દીર્ઘાયુષી કરે છે ધાતુનો વેધ કરે છે. પારદ સાથે મળી જાય છે.

ક્રોષપણુ દ્રુતિ કાંસાના ઠામમાં કે કાંસાની ખરલમાં નાખી હિંચાદિ વર્ગનાં ઓસડીયાં રસથી ખુબ મજબુતાઇથી ૬ કલાક સુધી ઘુટવામાં આવે છે સારે ધારેતું કામ આપે છે જ્યારે ભગવાન શંકરની કૃપા યાય છે અને શંકર પ્રસન્ન યાય છે સારે ક્રોષકળ માણુસને દાયે ધાતુ રત્નો વગેરેની દ્રુતિની ક્રિયા સિદ્ધ થઇ શકે છે હૈરવની પ્રસન્નતા થયા વિના દુર્લભ છે તેમ પારદનું-દ્રુતિદ્વારા બધન કર્મ પણ દુર્લભ છે તેમાં પણ અગ્રકની દ્રુતિ થાતી ધણી દુર્લભ છે ધણી કમનશીખી ભોગવનારાં મનુષ્યોને સદ્ભાગ્ય થોડાં હોય છે તેથી બાઓદય વિના અને શંકરની કૃપા વિના આ દ્રુતિ કર્મ સિદ્ધ થાવું અસમ્ભવ છે (૫૮+૬૫)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण' जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकारामुघाकरे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ અષ્ટમોઘ્યાયઃ ૮ ॥

(આઠમો અઘ્યાય ૮)

भवति गदगणानां नाशनं येन सद्यो

विविधरसविधानं कथ्यतेऽथैव सम्यक् ।

रसनिगमसुधाब्धौ मथ्यमाने मयैव

गणितरसशतानां संग्रहः प्रोच्यते वै ॥

હવે પછી આ અઘ્યાયમાં જુદા જુદા રોગ ઉપર લાગુ પડનારાં ઉત્તમ રસ ઔષધની અનાવટ કરું છું. - રસશાસ્ત્રના શોધ યોગ્ય કરતા ૧૦૦ રસ ઔષધ અનુભવમાં ઉત્તમ જાણાયાથી તે વર્ણવું છું (એમ અન્યકાર લખે છે) (૧)

(સૂચના—આ અઘ્યાયમાં જાણાવેલાં રસ ઔષધની અનાવટમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે અન્યકારના મૂળનું લખાણ ન્યાં ન્યાં અપૂર્ણ જણાયું છે ત્યાં સુધારો કે વિસ્તાર કરવો પડ્યો છે. કારણ અનુભવ પ્રમાણે તેમ કરવું યોગ્ય જણાયું છે. તે વિદ્વાન વાંચનારને મૂળ શ્લોક કરતાં ટીકામાં ક્રિયા સંબંધે કે માત્રા સંબંધે ન્યૂનાધિક્તા જણાય તો સંબંધ પામવું નહીં કે ભુલ થયેલી સમજવી નહીં પણ વાંચનારની કે ઔષધ અનાવવા ઇચ્છનારની સરલતા માટે ભાષાંતર કરાવે તે દેરકાર કરેલ છે એમ સમજવું.

પ્રત્યેક રસ ઔષધમાં પારદ ગંધક વંજનાગ કનુકપીઝ લાંગલી ટંકણ હિંગળો મોરથુથુ નેપાળો મનશીળ હરતાળ સોમલ વિગેરે રસ ઉપરસ વિષ ઉપવિષ વગેરે ચીજો પડે છે તે દરેક ચીજ શોધેલી ભરમ કરેલી કે ખીણ રીને જેમ વાપરવા લખ્યું હોય તેમ વાપરવાનું સમજવું)

ज्वराकुश-१

मुखण्डितं हारिणजं विपाणं रसेन पाच्यं जलजंबुकस्य ।

रुध्वाथ भाण्डे विपचेच चृत्यां यामद्वयं शीतगतं समुद्धरेत् ॥

ततोष्टभागं त्रिकटुं नियोज्य निष्क્રમमाणं च भजेत्प्रभाते ।

तं नागवल्लीदलजेन सार्धं निहन्ति वातोद्भवकं ज्वरं च ॥૨+૩॥

જ્વરાંકુશ-૧ (ભુકી)

પુષ્ટપકવ હરજીનાં શિંગળાને ખાંડી નહીં આલસુથી આળી જુકો કરવો પછી તેમાં જળજંબુકના રસ આઠ ગણે નાખી એક હાંગલીમાં પેક કરી ચુલે ચડાવી ૭ કલાક પકાવવું પછી ઠંડુ કરી તેનું જોડું વગળ હોય તેમાં આઠમાં ભાગનું ત્રિકટુનું ચૂર્ણ મેળવી રાખવું જે આનીથી પાવલી ભારતી માત્રા નાગવલ્લીના પાનની પટ્ટી સાથે સવારે ખવરાવવાથી વાયુનો તાવ તથા આદીનો તાવ ઉતરે (૨+૩)

ज्वरांकुश-२

मृतगंधविषकारवीकणादंतिवीजमिति वर्धितैः क्रमात् ।

मर्दितैश्च दग्निचुकद्रवै रक्तिकार्धतुलिता वट्टी कृता ।

भक्षिता ज्वरगणात्रिहन्त्ययं रेचनो ज्वरहरोयमङ्कुनः ॥ ૪ ॥

જ્વરશંકુશ—૨ (ગાળી)

ખટ્વ શુદ્ધ પારદ ૪ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૮, શુદ્ધ વજનાગ ૧૨, ક્ષેપી ૧૬, લીંડીપીપર ૨૦, તથા નેપાલો શોધેલો ૨૫ ભાગ લઇ લીંડુના રસમાં પુટી તેની ગોળી ચણેલી જેવડી વાળી, ઉના પાણી સાથે લેવાથી બધાં તાવ ઉતરે નવીન જ્વરમાં અથવા બાદીના તાવમાં બુધ્ધામ આપી યિગાડ કાઢી નાખી તાવ ઉતારવામાં આ ગોળી ઉત્તમ છે. (૪)

મહ્જ્વરાંકુશ—૨

एक एव कथितस्तु सोमलः स्वेदितोपि सह चूर्णजलेन ।
यामपूर्वमपि रक्तिकामितो भक्षितः सकलशीतजूर्तिहृत् ॥ ૫ ॥

મહ્જ્વરશંકુશ—૩ (વાલુકાપત્ર પત્ર) (ભુટી)

શુદ્ધ સોમલ તોલા ૧૦ ને ચુનાના પાણીમાં દોઢાથત્રથી ત્રણ દિવસ બાક આપવાથી આ દવા તૈયાર થાય છે. માત્રા ૦ા થી ૧ રતિભાર નાગરવેલના પાન સાથે ખવરાવવાથી ઠાઠીયો તાવ વિપમજ્વર એકાંતરો અને તરીયો વિગેરે ઉતરે છે અટકે છે. (૫)

જ્વરાંરિ રસ—૪

પારદં રસગંધતાલકં તુલ્યટંકણયુતં મુશોધિતમ્ ।
મર્દયેચ્ચ સમમાત્રમેકતઃ કારવેલ્જ્વરસૈદિનં તથા ॥
લેપયેચ્ચ રવિભાજનોદરે ચાંગુલાર્ધમપિ માનમેવ હિ
તામ્રભાજનમુસ્તં નિરુદ્ધ્ય વૈ તં પ્લેત્સિકતયંત્રમધ્યતઃ ॥
ધાન્યકાન્યુપરિ મુશ્ચિતાનિ ચેત્ સંસ્ફુટંતિ યદિ શુદ્ધમુચ્યતે ।
જાયતેતિરુચિરો જ્વરાંરિકઃ સેવિતો જ્વરગણાપહારકઃ ॥
માપમાત્રમુપૈઃ સમૈઃ સદા પર્ણસ્વપ્નસહિતૈશ્ચ ભક્ષિતઃ ।
નાશયેદ્દિ વિપમોદ્ભવાન્ જ્વરાનન્ધકારમિવ માસ્કરોદયઃ ॥૬-૯॥

જ્વરાંરિ રસ—૪ (વાલુકાપત્ર પત્ર) (ભુટી)

પારદ, આપરિયું, ગંધક, હરતાલ, મોરચુચુ, અને ટંકણ પ્રત્યેક શોધેલા લેવાં બધી દવાઓ સરખે વજને લઇ કારેલીના પચાંગના રસમાં એક દિવસ રાત પુટી કલંક નહી દીધેલા ત્રાંખાના દડા વિનાના વાલ્યકાની અંદર એ લુપ્તદી અર્ધા આંગળને ધરે ચોપડી મુકાવવું પછી ત્રાંખાની ચાળીમાં એ વાલ્યકાને ઉધે વાળી સાંધા છાંદી લઇ તે ચાળી સીમે વાલ્યકા વાલુકાપત્રમાં મુખી તેનું તળીયું દેખાય તેટલે સુધી રેતી ભરી નીચે અગ્નિ આપવો. વાલ્યકાના તળા ઉપર ધાન્યના દાણા નાખવાથી પાણી કુટે તેમ કુટી નીકળે એટલે અગ્નિ આપવો બધ કરી સ્વાંગથીન કરવું પછી સંભાળથી વાલ્યકાના તળીયામાંની દવા કાઢી લઇ ખરસ કરી ઠીંઠીમાં ભરી રાખવી તેમાંથી ૧ થી ૨ ગુનિ બુધ્ધામાં ૪ થી ૬ રતિભાર કાળાં તરીનો ભુકે મેઘરી નાગરવેલના પાન સાથે આપવાથી ઠાઠીઓ એકાંતરો તરીયો તાવ તથા બીજા તાવ ઉતરી બધ છે. (૬-૯)

તરુણજ્વરાંરિ રસ:-૫

તાલતામ્રરસગંધતુત્યકાન્ શાળમાત્રતુલિતાન્સમસ્તકાન્ ।
 નિષ્કમાત્રરુચિરાં મનઃશિલાં મર્દયેત્ ત્રિફલકામ્બુભિર્દંડમ્ ॥
 ગોલમસ્ય ચ વિધાય સંપુટે પાચયેચ્ પુટપાકયોગતઃ ।
 અર્કવજ્જિપયસા સુભાવયેત્ સપ્તવારમય દંતિકાશૃતૈઃ ॥
 માપમાત્રરસ એપ મક્ષિતઃ શાળમાનમરિચૈર્યુતો યદા ।
 સાર્ધનિષ્કકચુટેન યોજિતઃ સૌરસૈર્દ્વિદશપત્રકૈર્યુતઃ ॥
 શીતપૂર્વમથ દાહપૂર્વકં દ્વંચાહિકં ચ સકલાન્ જ્વરાનપિ ।
 નાશયેદ્ધિ તરુણજ્વરાંરિકઃ સર્વદોષશમનઃ સુત્વાવહઃ ॥ ૧૦-૧૩॥

તરુણજ્વરાંરિ રસ-૫ (ભુટી)

હરતાથ, પારદ, ગંધક, મોરયુયુ અને મનશીળ એ શોધિલી સીળે અને તામ્રભસ્મ
 બધા સમભાગે લઈ નિઃશ્વાના કાઠામાં એક દિવસ ધુંટી ગોળા વાળી સુકવી શરાવ સંપુટમાં
 સુકી કપડામાંથી કરી ભુધરપુટનો હળવો અગ્નિ આપવો પછી સ્વાંગશીત થયે કાઠી લઈ
 આકાસનું દુધ અને સ્તુહીદુધની એકેકે ભાવના દેવી અને દંતીમૂળના રસની ૭ ભાવના
 આપી બધે રતિભારની ગોળા વાળવી ૨ થી ૩ ગોળામાં એ આની ભાર કાળાંમરી, અર્ધો
 તોલો ભુનો ગોળ અને ૨૦ તુલસીના પાન બધા સાથે મેળવી ખવરાવી ઉપર નવશેકું પાણી
 પાનું તેથી ટાઢીયો, ઉનીયો, એકાંતરો, વિગેરે વિષમજ્વર ઉતરે છે-અટકે છે કાઠને ભુલાવ
 લાગે છે અને કાઠને એક બે સાદા દસ્ત થાય છે પેટમાંથી મળ નિકળી બળ છે. (૧૦+૧૩)

જ્વરખની વટો ૬

માગૈકઃ સ્યાત્પારદઃ શોધિતથ્ એલીયઃ સ્યાત્પિપ્પલી શ્રેયસી ચ ।
 આકલ્લો વૈ ગંધકઃ સાર્પપેળ તૈલેનાયો શોધિતો બુદ્ધિમદ્ધિઃ ॥
 તુર્યાન્માગાનિન્દ્રવહ્લીફલાનાં કૃત્વા ચૂર્ણ શોપયેત્સૂર્યતાપે ।
 ચૂર્ણ ચૈતદ્ ભ્રાવયેત્તદ્રસેન માપૈસ્તુલ્યાં કારયેત્તદ્દર્શી ચ ॥
 દત્વા ચૈકાં જાતસયોજ્વરાય છિન્નાહગ્નાયાઃ ક્ષાયપાનં વિધેયમ્ ।
 દોષોદ્ભૂતાં સન્નિપાતોદ્ભવાં ચ જૂર્તિ સમ્પહ્ નાશયત્યાગ્યુ તીવ્રામ્
 ॥ ૧૪+૧૬ ॥

જ્વરખની વટી-૬

ખસ્વ શુદ્ધ પારદ સરસીયા તેલમાં શોધિયો ગંધક એલીયો શોધિયો લાંડીપીપર, હરડે,
 અને અક્ષયકરો પ્રત્યેક એકે ભાગ દેદ્રામણાના ડોડનાં સુકેલા ૪ ભાગ બધા સાથે ખાંડી કપડે
 ચાળી દેદ્રામણાના પંચાંગના રસમાં એક દિવસ ધુંટી વાલ વાલની ગોળા વાળી તકે સુકા-
 વની ૨ થી ૩ ગોળાને ભુકો કરી મોમાં નાખી ઉપર મળોનો કાંરો પીવો તેથી નવો તાવ
 વાયુ, પિત્ત, કફનો તાવ અને સન્નિપાતનો તાવ ઉતરે. (૧૪+૧૬) .

ज्वरकृतन रस—७

शुद्धः मूतो गंधको वत्सनाभः प्रत्येकं वै शाणमात्रा विधेया ।
धूर्ताद्वीजं कारयेद्धै त्रिशाणं सर्वेभ्यो वै द्वैगुणा हेमदुग्धा ॥८
सूक्ष्मं चूर्णं कारयेत्तत्प्रयत्नाद्देवं गुंजायुग्ममानं च सम्यक् ।
खादेदाद्रं चानुपाने ज्वरार्तः सद्यो हन्यात्सर्वदोषोत्पत्तय्ज्वरित् ॥१७-१८॥

ज्वरकृतन रस—७ (शुद्धी)

पारद १ गंधक अने वज्रनाग प्रत्येक अनेक भाग इनक पीन ३ भाग अने दांडीनां
मूत्र १२ भाग अर्धा वसाखुं शोधेना लघु साथे भेजनी त्रयु द्विस अरल करुं मात्रा
२ थी ४ रतिभार भोभां नाष्पी नवशेक पाष्पीथी उतारी ७तुं ७पर आद्दु सिंधाशुथु साथे
भातुं नेथी वायु, पित्त अने कृत्रुषे दोषना ताव उतरी न्यथ. (१७+१८)

ज्वरारि रस—८

मूतं गंधं हिंगुलं दंतिवीजं भागैर्वृद्धं कारयेच्च क्रमेण ।
चूर्णं कृत्वा मर्दितं दंतितोयैर्गुंजामात्रो भक्षितश्चेज्ज्वरारिः . १९॥

ज्वरारि रस—८ (गोष्ठी)

पारद १, गंधक २, हिंगुण ३, अने नेपाणाना पी ४, भाग शोधेनां लघु साथे भेजनी
दंतीमूत्रना कडाभां अेक द्विस सुंटी अखोडी नेवरी गोष्ठी वाजरी २ थी ३ गोष्ठी उना
पाष्पी साथे आपनाथी आदीना तथा आमना नवे ताव, लुधाण लागी उतरी न्यथ, मोराक
सादो प्रवाही आपवे. (१९)

सूर्य रस ९ सूत्र

एकं भागं वत्सनाभं च कुर्याद्वै भागौ चेट्टंकरं दंतिवीजम् ।
त्रीण्येवैते हिंगुलस्यापि तुर्यः सद्यो जूर्तिं नाशयत्येव सूर्यः ॥२०॥

सूर्यरस—९ (शुद्धी)

अश्व—वज्रनाग १ भाग, टंकेषु शोधेना २ भाग, नेपाणा ३ भाग अने हिंगुण ४,
भाग अे अथा साथे भेजनी सवारभां २ थी ३ रति मात्रा मधु साथे अटाडी ७पर गरभ
पाष्पी पातुं. तद्व्युत्तर अथा ताव उतरे. (२०)

प्रतिज्ञावाचक रस—१०

शुद्धं मूतं भागमेकं तु तालाद् द्वौ भागौ चेट्टेदसंख्याः शिलायाः ।
ताम्रस्यैवं भागयुग्मं प्रकुर्याद्भ्रष्टातं वा वेदभागं तथैव ॥
अर्कःपीरैर्भाचयेच्च त्रिवारं कृत्वा चूर्णं कारयेद्गोलकं तत्र ।
स्थालीमध्ये स्थापितं तत्र गोलं दत्त्वा मुद्रां भस्मना संघवेन ॥
धूम्रस्यैवं रोधनं च प्रकुर्याच्छणैर्दद्यात्स्वेदनं मन्दबह्नौ ।
पश्चात्तोयैनेव भाव्यं च चूर्णं गोलं कृत्वा मंदबह्नौ विपाच्य ॥

पश्चादेनं भक्षयेद्वै रसेन्द्रं वल्लं चैकं शर्कराचूर्णमिश्रम् ।

तद्वत्कृष्णामाक्षिकेणैव जूर्तिं हन्यादेतत्सर्वदेपोत्थितां वै ॥२१-२५॥

प्रतिज्ञावाचक रस-१० (लुडी)

शुद्ध पारद १ तोला, शुद्ध हरताल तोला २ शुद्ध मनशीण तोला ४, तात्रंभरम तोला २ अने शुद्ध बीजाभां तोला ४, ये साथे भेजनी अेक दिवस भरल करी पछी आड्डाना कुधनी त्रलु लावना हेवी पछी गोलो वाणी अेक भाटलीभां गोलो मुडी उपर डाडीयुं लांकी राभ भाटी सीधालुज्युथी सधीवेप करी सुजे यडावी अडाया छाज्याने धीमे अग्नि आपवे। धुमाडे अहार निकणवा हेवे। नडी अेम नर डलाक पडावी स्वांगशीत थये पीन्ने दिवस डाढी लघ करीवार पाष्ठीभां धुंटी गेलो करी उपर प्रभाशे भाटलीभां भंड अग्निथी सुजे यडावी पडावतुं पछी पीन्ने दिवस डाढी लघ भरल करी शीशी करी राभवी २ थी ३ रतीभारनी मात्राभां पावलीभार साकरनी लुडी भेजनी भोभां, नाभी उपर पाष्ठी पीतुं अथवा मध लांटीपीपर साथे आटी उपर पाष्ठी पीतुं जेथी वायु पित्त कडना ताव सन्निपान त्वर त्रिदोष अने न्युभोनिया विगेरे ताव अवस्थ उतरे. (२१+२५)

अतिसार संग्रहणी हग योगाः

अयातीसारशमनान् रसान् संकथयामि वै ।

भक्षिताश्चैव ये नित्यं सद्यः प्रत्यंकारकाः ॥ २६ ॥

आडा भरग सम्बद्धणीनां औषधे।

हेवे आडा भरग विगेरेनुं शमन करनारा रसे कडीश के ने उपयोगथी प्रत्यक्ष तत्काण शुधु अनावे छे. (२६)

शंखोदर रस-११

शुद्धं सूतं गंधकं वै समांशं चित्रोन्मत्तैर्मर्दयेद्भासरैकम् ।

चूर्णैरेतैः शंखमापूरितं वै भाण्डे स्थाप्यं मुद्रितव्यं मयत्नात् ॥

तस्यापःस्तादृश्यामं प्रकुर्याद्वह्निं शीते कर्पमात्रं चिपं हि ।

दत्त्वा धर्मं त्रीणि चायो पुटानि दद्यात्तद्वत् कन्यकाया रसेन ॥

वल्लं योज्यं जीरकेणाय भृंग्या सौद्रैर्युक्तं भक्षितं संग्रहण्याम् ।

श्वासे शूले चानिले श्रेष्मजे वा कासेर्शःसु विड्ग्रहे चातिसारे

॥ २७+२९ ॥

शंखोदर रस-११ (पुटपत्र-लुडी)

शुद्ध पारद अने अंधक आड आड तोला लघ कल्लणी करी चित्रो अने धतुराना रसभां अेक दिवस धुंटी मुडावी लुडी करी अे लुडीने गोथिया आपा शंभनी अंदर करी अे शंभने टंकज तथा दुपथी छंटी लघ ते शंभने अेक न्दानी भाटलीभां मुडी अे भाटलीने लांछी लांकी छंटी लघ सुजे यडावी २४ हलाक अण्डित अग्नि आपवे। पीन्ने योतीस हलाक २.५ पछी भाटलीभांथी शंभ करी अेक दिवस भरल करी अे तोला बडनाग नाभी कुंधारना

૨૨માં ઘુટી ઘુટી તરફ સુકાવતું એમ ૩ ભાગના ઈર્ષ તરફ સુકાવી ઘુટી તૈયાર કરાય છે માત્રા ૧ વાકમાં બે આનીસાર હરનો બુકો, એક વાક શોષેલી ભંજ અને અર્ધો તેલો મધ સાથે મેળવી ચટાડી ઉપર મેળવી હાથ પ.વી તો અંતરડમીનું દરદ મટે તથા અનુપાત પરત્વે શ્વાસ, શ્વે, વાયુ, કફ, અધોકાશ, અધા દંડસ, કાઠા અને મરડા પશુ મટે. (૨૭૨૨૬)

આનંદભૈરવો ગુટી-૧૨

સૌભાગ્યં વૈ દિગુલં વ્રત્સનામં મારીચં વૈ હેમવીજેન યુક્તમ્ ।

કૃત્વા ચૂર્ણં સર્વમેતત્સમાન્નં જંવીરૈસ્તન્મર્દિતં યામયુગ્મમ્ ॥

ગુંજામાત્રા નિર્મિતા મહિતા દિ ગુટ્યો દન્યુઃ સન્નિપાતાવિસારાન્

॥ ૩૦ ॥

આનંદભૈરવી ગુટી ૧૨

ટંકણુખાર પુલાવેલો, શુદ્ધ દિરંગો, શુદ્ધ વજનાગ. મરી, ધનુરાનાં શોષેલાં બી, બધાં સમભાગે લઈ લીંબુના ૨૨માં ૬ ક્લાક ઘુટી ચટોડી નેવડી મેળવી કરવી. સત્તાર સાંજે બન્ને મેળવી પાણી સાથે આપવાથી બધી જાનના કાઠા મરડા મટે છે. (૩૦)

અતિસાર ભૈરવો ગુટી-૧૩

જાતીપત્રી દૈવપુષ્પં ચ શુષ્ટી કંકોલલં ચેચ્ચંદનં કુંકુમં ચ ।

કૃષ્ણાચુક્તં શુદ્ધમાવલ્લકં સ્યાન્ સર્વાન્યેવં ચૂર્ણયેદૈ સમાન્નિ ॥

મૂતસ્પૈવં મસ્સ મિશ્રં પ્રકુર્યાદ્ ભાગં ચૈકં મિશ્રયેન્નાગપેન્નમ્ ।

સ્વલ્વે સર્વં મર્દિતં ચૈકયામં કાર્યા ગોળી વલ્લમાત્રા જલેન ।

મધેદ્રાત્રૌ પાયયેત્તંદુલોદં દન્યાન્ સર્વાન્ સર્વદોષાતિસારાન્ ૨૧-૩૩

અતિસારભૈરવી ગુટી ૧૩

જાવંત્રી, લવંગ, સુંક, અણુદ્યાબ, સુખાઃ ધમેલી, કેસર, લીંડીપીપર, આશકરો, પારદભસ્મ કાલ, અણીશુ બધાં સમભાગે લઈ ૩ ક્લાક પાણી સાથે ઘુટી ચટોડી નેવડી મેળવી વાળવી. રાત્રે ૩ મેળવી બાકિશા મેળખાના એસામણુ સાથે આપવાથી બધી જાનના કાઠા મરડા મટાડે છે. (૩૧-૩૩)

કનકસુંદર રસ-૧૪

મારીચં ચેટ્ટંકણં દિગુલં ચ ગંધાદમા વૈ પિપ્પળી વત્સનાભમ્ ।

ધૂતસ્પૈવં ત્રીજકાનીદ શુદ્ધાન્યેવં કૃત્વા તચ્ચ ચૂર્ણં વિરેયમ્ ॥

માતઃ સાયં મહિતં વલ્લમાત્રં જૂર્તિ રક્તં નાગયેન્વાતિસારમ્ ।

દન્યન્નં વા મોગયેત્તક્રયુક્તં દન્યાદેવં ચાપ્રિમાન્ન્યં સૃતીત્રિમ્ ॥૩૪-૩૫॥

કનકસુંદર રસ ૧૪

કાળાં મરી, ટંકણુ, દિરંગો, નંધક, લીંડીપીપર, વજનાગ. ધનુરાના બી સમભાગે લઈ ઘુટી રાખવું. ૨ થી ૩ રતી સવારે તથા સાંજે પ.વી સાથે લેવાથી તાવ, પશુ લેડી, કાઠા, મરડા, અંદ.મિ મટે. જાનતામાં કાગ મેળખા કે હાસ મેળખા પતરવતલ (૩૪-૩૫)

कर्पूरसुंदरी गुटिका-१५

कर्पूरजातीफलजातिपत्रिका धतूरबीजं जलराशिशोषणम् ।
 आकल्लकं व्योपमिदं समांशं द्वीपान्तरोत्था च कुवेरकाष्ठम् ॥
 सर्वौषधार्था विजया प्रदिष्टा जीर्णाहिकेनं च तथा समानम् ।
 तदर्धभागं खलु वत्सनाभं स्यादेकतश्चात्र विधाय चूर्णम् ॥
 तद्भाषितं भृंगरसेन सम्यक् कोलास्थिमात्रा गुटिका विधेया ।
 सा शीतवाते ग्रहणीगदे च ह्यशोर्विकारे प्रबलात्तिसारे ।
 मंदे च बह्नौ स्मरपुष्टिकर्त्री साऽऽफेनसेवाऽऽकुलमुक्तिदात्री ॥३६-३८॥

कपूर सुंदरी गुटिका १५

कपूर, लवङ्ग, लवत्री, धतूरानां बी, समदशोपना बी, अक्षयकरो, सुंड, पीपर, भरी, व्योपथीनी अने कांड्यीयाना भोज, अत्येक ४ बार तोला, शोधेकी भांग तोला २२, शोधेकुंड ३ वर्षनुं लुनुं अशील तोला २२, शुद्ध वलनाग तोला ११, अने अधाने अेक डरी भांगराना रसमां धुटी अयोडी नेत्रदी गोणी वाणी. सवारे तथा सांने भधमां अटाडवी, नेथी शीतवात, संग्रहणी, हरस, लवकर जाअ अने मंदाभि वगेरेने भटाडे छे. काम लगृत करे छे, अशीलुना बंधालुमां व्याकुल यथेशा माखुसने तेमांथी छोडावे (३१+३८)

अतिसारनाशन प्रयोग-१६

रालमोचरसनागफेनके वत्सकातिचिपमेव नागरम् ।
 चूर्णितश्च मधुनावलेहितो वल्लमात्रमत्तिसारनाशनः ॥ ३९ ॥

अतिसार नाशन प्रयोग १६

राण, मोचरस, शोधेकुंड अशील, काजाल, अतिरिध अने सुंड अने समभागे भांडवुं. १ थी २ वाज मात्रा आप्पा दिवसमां भध साथे आडी उपर व्हां आतने प्याराक देवे. नेथी यधी नतना जाअ भरे. ३८)

अतिसारांकुश चूर्ण-१७

अंकोलमूलमभवा त्वचा च छायाविशुष्काथ विचूर्णिता वै ।
 चूर्णं लिहन् शाणमितं समाक्षिकं जयेदतीसाररजं नितांतम् ॥ ४० ॥

अतिसारांकुश चूर्ण १७

आंकोलनां मूली जाअने जाये सुकली भांडी चूर्ण करुं हवेशा अेकआनीथी ०१ तो.ल.भा.२ सुधी भध साथे अटाडराथी यधी नतना जाअ भरे. (४०)

मलपावनी वटी-१८

मिश्रदेशजमतीव शृद्धकं नागफेनमपि नागराष्टतम् ।
 र्षपितं तु वरचंदनैर्युतं कारयेच्च वटिकां मुशोभनाम् ॥
 रक्तिकात्रयमितां च भक्षयेत् पाययेत्तदनु तंदुल्लोदकम् ।
 हन्ति चैवमत्तिमारजान् गदानामदोषमलपाचनी वटी ॥

भक्षपाथनी वटी १८

शुद्ध अशीषु, मुंठे अने सुषुप्त समभागे आरीक इरी ओक दिवस पाणीमां धुंटी १ रतीआरती गोणी वाणवी, सवारे तथा सांजे ओके गोणी भेमां नापी आपी ओषाना पोष्टीथी हतारी व्ती, आ गोणी आम्ने पडावी आडाना हरने मटाडे छे. (४१+४२)

प्रदगीकपाट रस-१९

तारं स्वर्णं मांसिकं शुद्धलोहं भागैकैकं गंधकं भागयुग्मम् ।
 शुद्धं मूतं मारितं तत् त्रिभागं खल्वे सर्वं मर्दितं वासैरैकम् ॥
 सर्वं योज्यं हारिणे शृंगकेश लेप्यं मृत्स्तावाससा वेष्टितं च ।
 वाराहाख्ये तत्पुटे गर्तमध्ये आरण्यैर्वै गोमयैः पाचयेद्दि ॥
 उत्तरीयं रवौ रसैश्चापि सम्यग् भृंगाह्वाया भावयेत्सप्तवारान् ।
 चूर्णं दत्त्वा लोऽमुस्तामद्राह्वाच्छिन्नापाठागक्रवीजोद्धवं च ।
 कापित्थैर्वा स्वै रसैः मुञ्जैश्च भाव्यं सर्वं त्रीणि वाराणि सम्यक् ।
 सम्यक् शुष्कं मालितं वस्त्रखण्डे मापं चैकं लेहितं मांसिकेण ।
 कृष्णाचूर्णैर्मपि युग्मैश्च युक्तं हन्याच्चेदं संप्रहण्याः प्रकोषान् ॥४३-४७॥

आदणी इपाट रस १८

सांठीनी लरभ, सोनांती लरभ, मांसिक लरभ, अने लोह लरभ, अे प्रथेक तोडा ५, शुद्ध गंधक तोडा ८ अने दससिद्धर तोडा १२ अे अधाने ओक दिवस आरत्र इरी हरयुना शिगडामां लरी शीगडाने इपाः मदी डरी शुडानी वाराःपुटना अरिथी पडाडुं सवारे डडी लक्ष आरत्र इरी लंगडाना रसनी सात भावना देवी, पडी नेमां सरणे आने जोधर, भोथ, धाचडीनां इल. गजो, शाणीपाट, अने छिन्न. अे अधानुं समभागे इडेयुं वूर्ण भेगनी डोडाना गर्भना रसनी तलु भावना छष्ट सुडानी धुंटी इपडे आणुं. मात्रा ६ थी १२ रती आर टडे भध तथा पीपर स.थे आटुं, ले अंथदष्टीनुं हरद भटे. (४३+४७)

वत्रकपाट रस-२०

गंधं यवक्षारमथाभ्रकं च मूतं विपं टंक्षणमेव शुद्धम् ।
 वचाशिमन्थं सममत्र कुर्याज्जयन्तिजंवीरकभृंगजद्रवैः ॥
 विमर्दयेत्तत् त्र्यहमेव यत्नाद्दोलं विधायथ विशेष्य सम्यक् ।
 लोहस्य पात्रे च नरावकं वै दत्त्वा दृढं चोपरि मुद्रयेत्तम् ॥
 अप्यर्धयामं जनकैः प्रकुर्यादृद्धिं मुञ्जीतं हि ततोवतारयेत् ।
 रसेन तुल्यां प्रविषां प्रदद्यात् कपित्थभृंगीरसमोचकैश्च ॥
 देया शुषैर्भावनिकाश्च सप्त मृषांतपे वै हि विदर्दयेत् नवतु ।
 तपेन्द्रवीजानि च धातुनी च विन्वस्य पत्रं च पृथक् ममं स्यात् ।
 आसां रसैर्भावय चैक्येन पश्चाच्च संमर्थं विवेदि चूर्णम् ।

रसाग्रणीर्वज्रकपाटसंज्ञः शाणैकमात्रो मधुनावलीढः ॥
 सवह्निशुंठीविडसैधवं च उष्णाम्बुना वा मथितेन साकम् ।
 पीतं तदुग्रं प्रहणीविकारं हिनस्ति वातप्रभवां रुजं च ।
 तथा कफोत्थां च सपैत्तिकां हि हन्यादतीसारहरं परं स्यात् ॥४८-५४॥

५७ कपाट रस २०

पारद, अंधक, ज्वभार, अश्रकशरभ, पञ्जनाग, टक्षु, दल अने अरुणीना कुषुं सुकं मूत्र अने अधाने समभागे लघु परापर भेणवी, अरुणी लोभु अने लांग अने प्रत्येकना रसमां अंडे द्विस क्षुंटी गे.गे. वाणी सुकापी ते गे.गे.ने लोहानी डाडाभां उपर भाटीनुं शरावक्षुं दांडी भाटीथी छांटी लघु ते डाडाधने सुवे अःपी नीचे धीमे ताप दोढ कडाक आपवे, पछी स्वांगशीत यथे तेभांथी द्वा डाढी लघु तेभां सरणे दग्ने अतिविष भेणवी, डाडानो अर्ल, लांग अने मोथरस त्रलेने साथे डाढो डरी देनी उ लावना सुधने तडके आपवी, पछी ईद्रल्य, धावडीनां कुस अने भीलीना पान अने प्यां समभागे आंटी उडाणे डरी अेक वभत लावना देनी. पछी क्षुंटी कपडे आणी राभुनुं मात्रा-जेआनीलार सवारे तथा सांने गंध साथे आडी उपर चित्रो, सुं, पीःलुषु अने सींघालुषुनुं सभ भागे डरेक्षुं सूखूं तोलेो न उना पाष्णी साथे अग्नर दहीना घेणवा साथे पीवाथी वायु, कृ तेमज्जरभीनी संग्रहणी तथा आडानां इरद अवरथ भरे (४८-५४)

पाण्डुकुटार रस-२१

गंधकाभ्ररसद्योहभस्मकं शालमलीमुसलिकागुहृत्त्रिभिः ।
 भावयेत् त्रिफलकाद्रैकन्यकावद्विशक्रजरसैश्च सप्तधा ॥
 जायते हि भुवि वामृतप्रभः प्थीहपाण्डुविनिवृत्तिदायकः ।
 यद्दुग्मपरिमाणतस्त्वयं लेहितश्च घृतमाक्षिकान्वितः ।
 शोफपाण्डुविनिवारणक्षमः सेवितश्च यवचिचिकारसैः ॥ ५५-५६ ॥

पांडुकुटार रस २१

पारद, अंधक, अश्रकशरभ अने सोदशरभ समभागे लघु परापर भेणवी शैमथानां मूत्र पी.पी सुकणी. भे.गे. त्रिंशा, आडु, कुंवाग, चित्रो अने ईद्रल्य अने अधानो साथे डाढो डरी उ लावना देनी. मात्रा ४ रती सवारे तथा सांने गंध धी साथे अरावाथी अरल साथेने पांडुरैज भरे तथा भेभां न.पी जेभांमलीने रस पीवाथी शोण साथेने पांडुरैज अवरथ भरे. आ रस अमन सरणे सुकरी उ. (५५-५६)

पाण्डुनाशन रस-२२

स्वर्णरूप्यमथ शोणमाद्रकं शृङ्गाघ्नमथ सत्समं कुम् ।
 सर्वतः सममिदं रमेन्द्रं पिष्टिवां कुरु विमर्ष गोळकम् ॥
 गंधकेन परिदेष्ट्य गोळकं पाणयेद्य मतिमान् मिषग्वरः ।
 भूमिमध्यनिहितं सुपन्निभं यामपत्रकमथवाष्टकं ततः ॥

गंधमन्यमपि निक्षिपेत्पुटे एवमत्र परिजारचेद् बुधः ।
 निम्बुकेन परिपेप्य पद्गुणं गंधचूर्णमथ लोहचूर्णकम् ॥
 योजयेच्च पलमन्यतस्ततो लोहपात्रकुहरे पुटत्रयैः ।
 पाचयेच्च चिरविल्ववह्निना पाण्डुनाशनरसस्ततो भवेत् ।
 बलमस्य मधुपिप्पलीयुतं छेदितं सकलपाण्डुनाशनम् ॥ ५८-६१ ॥

पांडुनाशन रस-२२

सुवर्णभरत तोषो १, शैषभरत तोषो १, ताम्रभरत तोषो २ अने शुद्ध पारद तोषो ४ साथे भेणरी प्रथम पारो साथे अधी भरगो नाभी धुंटी पारो मणी जय पिटी यष्ट जय अष्टवे लीखुना रसयो गोलो वाणी मुडावी ते गोलानी आसपास गंधक मुडी कपडाभां पोदवी आधी जमीनभां वेत अष्टो आडो गाणी तेभां अे गोलो मुडी उपर माटी वाणी तेनापर १८ थी २४ कडाक छायां सणगाववां. हंडुं यथे काडी लष्ट भरत डरी डरी लीखुमां गोलो डरी मुडावी-उपर प्रभाणे गंधक साथे पोदवी आधी उपर प्रभाणे बीछ वपत गंधकभरतु डरतुं कुव ६ वपत गंधक भरतु थाप अष्टवे तेभां ४ यार तोषो लोहभरत भेणरी लीखुना रसभां धुंटी डरंजना लाड्डाना अग्निथी त्रयु वपत पडावतुं, पछी अेक दिवस भरत-डरी राभी मुडतुं, सवारे तथा सान्ने भध पीपर साथे वास वास यादवाथी पांडुरोग भटे. (५७-६१)

पाण्डुनाशन रस-२३

सूक्ष्मं ताम्रदलं विलेप्य वलिना मूतेन सार्धं तथा
 स्थालीमध्यगतं सुपाचितमिदं यामद्वयं वह्निना ।
 नागं गंधकसंयुतं च पुटितं चित्रार्द्रसम्मिश्रितं
 चूर्णीकृत्य समं मुशोभेनरसं संयोजयेच्छास्त्रवित् ॥
 शोफपाण्डुकफवातनाशने रक्तिकैकपरिमाणतस्त्वयम् ।
 सेवयेच्च लघु चान्नभोजनं तैलमभ्रलवणामिपं विना ॥ ६२-६३ ॥

पांडुनाशन रस-२३

शोषिता त्रंगाने पारद गंधक इल्लणीनी लडी आपीने वानिहर निद्रय अनावतुं, अने सीसाने गंधकनी लडी आपी भरत डरती, पछी अन्ने भरत साथे भेणवनी, पछी तेने चित्रक-भ्रण अने आहु रसनी लावना देवी, सवारे तथा सान्ने रती रतीनी मात्रा भोगां नाभी उपर पाणी पीतुं. सोज्ज साथेना पांडुरोग, कड, अने वायु वगेरे भटे. पथ्याभां तेव, अटाछ, मीकुं अने भांस वगेरे तन्तुं, भेराक हणवे लेवे. (६२-६३)

पाण्डुमुदन रस-२४

सूतं तीक्ष्णकमेव गंधसहितं भागेन संवर्धितं ।
 पथात् खल्वतले विमर्द्य विधिना चूर्णीकृतं गान्धितम् ।
 कृप्यां संविनिवेद्य चिकणमृदा संलेपितायां पचेत् ।

यामद्वादशमात्रकं द्वि सिकतायन्त्रेण वैद्याग्रणिः ॥
 प्रक्षिपेच्च वरशाल्मलीरस त्रैफलं च गुडवह्निकाद्रवम् ।
 पाचयेच्च मृदुवह्निना दिनं स्वांगशीतलममुं मृदुह्य च ॥
 श्रुपणार्द्रकरसेन भावयेत् पाण्डुमूदनरसोयमीरितः
 शुष्कपाण्डुचिनिवृत्तिदायको रोगराजहरणः प्रकीर्तितः ॥ ६४-६६ ॥

पाण्डुसूदन रस-२४

पा२६ तोत्रा ८, लोहलसभ तोत्रा १६ अने गंधक तोत्रा २४ परापर भेषजी अग्न-
 शीशीमां नाभी वालुकापत्रथी ३६ कलाक पत्रावतुं १२ कलाक वीसा पत्री शीशीमां शैमणानो
 रस, निडुगानो रस अने गणोानो रस अत्रेक पत्री अत्रे नाभयो अत्रेले अत्रे रस लणी अथ
 अत्रेले भीन्ने अने पत्री नीन्ने, नाभयो ते पाण्डु लणी मय लार पत्री २४ कलाक अस्मि
 आपवे। स्वांगशीत यथे शीशीने गले जमेवो तथा तले रहैलो अथो रस डाढी लथ
 त्रिष्टुतो उशयो अने आहुनो रस अत्रे लधानी अत्रेक लायदा आपरी अत्रेले पाण्डुसूदन रस
 थयो. सुडो, पाण्डुरोग तथा भीन्ने के.४ पशु प्रकारनो पाण्डुरोग कभो भटे. (६५-६६)

मृगांक पोटली रस-२५

मृदमाणि पत्राणि द्वि हाटकस्य भूर्जेपमान्यप्यथ कारयेच्च ॥
 तुल्यानि मृतेन समेन खल्वे क्षिप्त्वा त्वहोरात्रिषु तानि मर्दयेत् ।
 ज्वालामुखीहररसकेन च काञ्चनारकायेन लांगलिरसेन तथा विमर्श ।
 पिष्टी यथा दृढतरा मवतीह पश्चाद् गोलं विधाय रुचिरं सहटंकणेन ।
 सर्वैः समानमथ गंधवरं विशृङ्खं गोलं विधाय रुचिरं रविधर्मशुष्कम् ।
 यस्मै च वेष्टितमिदं मृदया च लिप्तं तन्मूत्रावसंपुटवरेषु विमुद्गतव्यम् ।
 धार्यततो लवणपूग्निभाण्डमध्ये दद्यात्ततो लग्णकैर्बहुभिः पुष्टं तु ।
 शीतं प्रयातमुपयस्य ततः प्रयत्नाद् घृष्ट्वा च पूर्वविधिवत् खलुधंत्रमध्ये ॥
 दन्वा पुष्टं गजदूतेन च शीतमत्र भक्षेद्विमं रगवरं सुखदं नृणां द्वि ।
 क्षौट्रेण युक्तं च मगधात्रयसंपुतोसायष्टाभिरुपणवरैः सह सेवनीयः ॥
 एकोनत्रिंशदथ रोगगणाघ्निरन्वि यद्गणमेव चिनिहृत्यविशोपमुग्रम् ।
 नात्रामृगांक उदितः सकृद्यामयन्नः सेव्यो मुदा धनवता पुत्रेण नित्यम्
 ॥ ६७-७२ ॥

मृगांक पाटली रस-२५

नेन.तो १२५ देसो १ देसो नेमां १ देसो ५२२ नाभी २४ कलाक पुष्टं पत्री
 लवागदुषो, इन्ने.र अने एगरी प्रयोना रसनी लायदा लु तेमां १ तेसो टांजु
 अने ४ दे.५ दे.५ ने.१ नी.१ पत्तो लो सुडो १५५मां पाटो १५५५२ भाती
 २५१ी ने एगामपुष्पां सुो १५५भाती इरी भी.१ी करेण भारतमां पनेपथ नि

शराव मुडी भाटवानी आसपास छायां गोडनी नीचे अग्नि आपवो पीने दिवसे छरी
 लछ धुटी इरीवार छपर प्रभासे लवना छर शरावसंपुटमां पेड छरी गन्धुपुटमां अग्नि
 देवो, पछी धुटी राभवे। र रनि रसमां उ छीपीपरने लुडो तथा आड मरीना लुडो
 भेगरी र पडीकां इत्रां सारो तथा सांने मधमां आटव्वां लेयी रद अनना मोटा देण
 लवडेर संप्रवेचने, शरीःनी इथवाने तथा अनुपान बेड्यी अत्रा शेगोने मटाडे छे. पञ्चावागा
 मन्थुथो सेवन छरे तो शरीर अगवान तथा दीर्घायुथी याथ छे. (१७-७२)

हेम मीगटली रस-२६

शुद्धं स्वर्णं कर्पमात्रं प्रकुर्यात्तद्वत्सृतं शोधितं मुष्टिमात्रम् ।
 घृष्ट्वा पिष्टौ कारयेत्स्वल्पमध्ये गंत्रो देयः श्रावणकाः पञ्चविंशत् ॥
 मर्द्य सर्वे काञ्चनारद्वेण कृत्वा गोलं तल्लिपेन्मृपिकान्तः ।
 मुद्रां दत्त्वा शोपयेद् भूधराख्ये यन्त्रे चैनं पाचयेदासरान् त्रीन् ॥
 शीतं तं वै सर्वमुद्धृत्य यत्नाच्छुद्धं गन्धं तत्समं मर्दयेच्च ।
 आद्रोचित्रोत्पे रसे तद्वराटेष्वापूर्यन्ते युक्तितो मुद्रयेच्च ॥
 कुर्यादेवं टंकरणं चाष्टमांशं नागं दद्यात्कणादर्थभागम् ।
 सेहुन्ढोत्पैर्दुग्धकैरेव पिष्ट्वा लिम्पेदेवं तान्वराटांश्च सर्वान् ॥
 पश्चात्सन्धक् चूर्णलिप्तेऽथ भाण्डे दत्त्वा मुद्रां गर्तमध्ये निवेश्य ।
 अग्निं पश्चाज्ज्वालयेन्नागसंज्ञे शीतं कृत्वा चाद्भरंत्तं रसे द्वि ॥
 पथ्यं ज्ञेयं यादृशं वै मृगांके क्षारं चास्यं वर्जयेच्च प्रयत्नान् ।
 मात्रा बलमिता घृता रसवरस्येयं यदा लघीते ॥
 छिन्नायाः स्वासस्तदा मधुयुतः पेयो जलं वा मधु ।
 प्रायः श्लेष्मजस्मणेपु सगुडं दद्यात्सदा चार्द्रकं ।
 मृगोचूर्णमुयोजितो मधुयुतो लीढो विरेकापहः ॥
 कासं श्वासयुतं घये द्रवणिकामग्रश्च मन्थुक्षणः ।
 पुष्टिं वै कुरुते दलं विवमुते कार्श्यं परं नागयेन् ।
 हेम्नो गर्भरसो हयं निगदितो व्याघ्रेस्तु विश्वंसको ।
 नाम्ना पोडलिकाभिधो रसवरः प्रोक्तो द्वितीयः खलु ॥ ७३-८० ॥

हेमगर्भ पीःटली रस-२६ (द्विपदगर्भ लुडी)

अः तेडो सेनानां आरीड पयां इरी तेमां अर तेडो शोधितो परद नापी अः
 दिवस सुधी धुटी पिष्टी इनी, पछी तेमां द्वा तोडा अथ भेगरी अयनारना रसमां धुडीने गे.दा
 वाणी सुडनी मुसमां मुडी इपभाडी इरी भूधरावत्रमां मुडी नखु दिवस छपर छायां आगवां,
 स्वांरशीन इरी छरी लछ तेमां अरने वरने गंधः भेगरी आदु अरे यिखला रसमां धुटी
 सुधारी प.णी डोडीयो लवनी, पछी टंछलु तोडा.८ मां पञ्चात्र तोडा ४ भेगरी अंवीया

घोरना दुधमां घुंटी तेनाथी डोडीना भेां छंदवां-सुधाववां, पछी जेक भाटलीमां ढणीसुने।
 जोपडी सुधावी तेमां जे डोडीआ गोडवरी, पछी जे भाटलीने कपडमाटी डरी अणुपुटने अमि
 देवे, पीने दिवसे काढी भरल डरी राअवुं. मात्रा २ थी ३ रति मंध पीपर साथे. क्षपरां, ३,
 आस अने आंसीमां यटाडी उपर गरम दुध पावुं. उलटी थाप तो गजोना स्वरसमां मंध
 भेणवी पावुं. कङ्गा रोगमां भेमां मात्रा नांपी उपर गेण साथे आहु अंधरावुं. मंड
 संत्रहणीमां जेआनीआर शोधेवी लांगने लुके अने मंध साथे यटाडवुं. तेथी न्दराभि पां
 प्रदीप्त थाप. साग मालुसे अण पुष्टि तथा पीरद्विडि मांटे २ रति मात्रा दिवसमां जे वअत
 मंध घी साथे भाई उपर डेहेलुं दुध पीवुं. आ रस उपर पथ्यमां क्षार, अटाअ अने मीडुं
 जे अंध करवुं. मीडाने अडेले सीधलुयु भावुं. दरेक रोग उपर अनुपानभेथी वापरी
 शक्य छे. (७३-८०)

हेमगर्भेवाटली-२७

भागारसस्य खलु वेदमिताथ हेमनः पीष्टीं विधाय चरगंधदस्रद्विभागे ।
 खल्वे निधाय किल कज्जलिकां तथैषां मुक्ताफलान्यपि च पौडशभागकानि ॥
 तुर्यां शकानपि च शुद्धवराटकांथं शंखं तथा कलितटंकरणभागमेकम् ।
 सर्वं विमर्द्य खलु निम्बुकजै रसैर्वा गोलं विधाय खलु संपुटके विदध्यात् ॥
 तन्मुद्रयेल्लवणभस्मवरेण सन्यक् हस्तप्रमाणकृतगतर्तवरे सुपूर्य ।
 सद्गोमयैर्गजपुटं प्रमितं प्रदद्यात् तत्स्वांगशीतलगतं च समुद्धरेद्धि ॥
 पिष्ट्वा र्धमापमिह क्षौद्रघृतेन लिब्बादेकोनत्रिंशत्परिचैः सह राजते वा ।
 सद्धेमजेथ किलकाचमये सुधार्य सन्धासकासक्षयवातकृतेतिसारे ।
 मन्दानलेन्यगदवत्सु च पोटलीयं स्यात्सर्वरोगशमनाय बुधैः प्रदिष्टा
 ॥ ८१-८४ ॥

हेमगर्भं पाटली रस-२७

पारद तोले १ सुवर्चुनां पानणां पत्रां तोले १ अन्नेनी पिष्टी डरी तेमां गंधक
 तोला ३ भेणवी कण्ठशी डरी तेमां साव्या गोती तोला ४, पीणी डोडी तोला २, शंभ तोले
 १ तथा टंक्षु तोले १ साथे भेणवी लींशुना रसमां घुंटी गेजा वाणी शरावसपुटमां पेक
 डरी कपडमाटी डरी जेक दाय ओरसयेरस डडा आडांमां लक्ष्मी देवी. स्वांगशीन थये काढी लक्ष
 भरल करवुं जेआनीआर गरीना लुडामां त्रय रति आ रसनी मात्रा भेणवी २ पडीकां करवां.
 सवारे तथा सान्ने आंटीना, सोनाना अथवा नीनाछ भाटीना वासलुमां मंध घी साथे कावरी
 यटाडवुं, आस, आंसी, क्षपरां, वायुना जडा, मंडाभि तथा पीण पछा रोग उपर आ हवा
 आपी शक्य छे. पथ्यमां अटाअ, तेर, रती, लींशु रिजेर अंध करवां. (८१-८४)

राजमृगांक रस-२८

पल्लैकमानं रसभस्मकं स्याद्विरण्मयोत्थं भसितं पल्लैकम् ।
 शुद्धस्य वंगस्य पल्लप्रमाणं तथैव मुक्ता द्विपलान्मिताः स्युः ॥
 पादांशतट्टङ्गणमेव ग्वन्वेम्लयेतसा सर्वमिदं विभाव्य ।

शुद्धेन पश्चाद्यवकाञ्जिकेन समर्थं सर्वं दिनसंज्ञकेन ॥
 गोलं विधायथ विशेषयित्वा मृपागतं तं खलु पाज्येष्टि ।
 शीतं समुद्धृत्य ततो रसेन्द्रं विचूर्ण्य धार्यः स तु हेमपात्रे ॥
 हेम्नस्त्वभावे रजतस्य पात्रे नान्यस्य पात्रेषु निवेशनीयः ।

अयं राजगृगांकार्यो रोगराजस्य यातकः ।

पथ्यं पूर्वेक्तविधिना कारयेन्मतिमान् भिषक् ॥ ८५-८८ ॥

राजभृगांकं रस २८

पारदभस्म तोला ४, सुवर्णभस्म तोला ४, अंगभस्म तोला ४, सायां भोती तोला ८
 अने टंकु तोला ५ अशपर मेणरी अमलवेतना रसमां धुटी सुकारी लवना सुरडामां
 सात दिवस धुंठवुं, पछी गोणो वाणी सुकारी भूसमां मुधो इपडमाटी डरी वाराडपुटनी लडी
 आपवी, भीन्ने दिवसे डांटी लघु अरुड डरी सोनानी अथवा चांदीनी शीशीमां लरी राभवो,
 ते सिवाय पीन्नामां राभवो नही. मात्रा-१ रतीमां मधु साथे दिवसमां मे वधत यटाडुं,
 पथ्य छपर प्रभाणे. आ औषधी लपंकर क्षपरोज भे छे. (८५-८८)

लोकनाथ पोटली रस-२९

बुभुक्षितः शुद्धरसो द्विभागस्तथा हि गन्धस्य च भागकौ द्वौ ।
 द्वयोः शुभां कज्जलिकां विधाय सूताद्वराटेपुं चतुर्गुणेषु ॥
 शनैः शनैः सर्वमिदं प्रपूर्य भांगैकटंकं रविदुग्धघृष्टम् ।
 तेषां तदास्येषु विलेपयित्वा मुद्रां विदध्यात्किल शोषयेच्च ॥
 यन्त्रे दृढे तं विनिवेश्य यत्नाद्धृष्टिं चतुर्याममधः प्रकुर्यात् ।
 शरवसन्धिं खलु मुद्रयित्वा हस्तोन्मिते गर्तवरेऽपि धृत्वा ।
 पुष्टं प्रदद्यादथ नागसंज्ञं शीतं समुद्धृत्य ततः प्रयत्नात् ॥
 पिष्ट्वाथ खल्वे खलु सर्वमेव ब्रह्मद्रयं भक्षितमस्य सम्यक् ।
 क्षौद्रेण युक्तं विनिहन्त्यशोषादेकोनत्रिंशद्गणरोगजाताम् ।
 पीडां प्रकाण्डां न च संशयोऽस्ति संसेव्यमानः किल लोकनाथः

॥ ८९-९३ ॥

लोकनाथ पोटली रस-२९

बुभुक्षितं पारद तोला ८ अने अषड तोला ८ लवनेनी कल्लणी डरी उर तोला पीणा
 डांटी लघु तेमां अे इलाणा लरी ४ तोला टंकुने आंङ्गना दुधमां धुटी डांटीना मेा छांटी
 अेक माटलीमां मुद्रा तेनु मेा छांटी लघु सुने यजरी १२ ह्याड अग्नि हेवा, पछी उर तोला अंभना
 -२२३ अे दांलीमां नापी मेा छांटी लघु अेक हायना भाजामां गजपुटोना अग्नि हेवा, स्वांग-

शीत थये काडी लघु भरस डरी राभुं. मात्रा ३ ःति सवारि अने ३ रति सन्नि मध साथे
 यथासुं. आ औषध क्षयरेग, छदयनां दृष्ट, धीराना रेग वगेरे धया रेगाने मंटाडे छे
 अन्धुपानमेदधी अ.पुं. (८६-६३)

॥ सुविकामग्न रस-३० ॥

शुद्धं विषं पलमितं रसमेकशाणं चूर्णीकृतं तदनु काचशरावलिप्तम् ।
 मुद्रां विधाय मुद्वहामपि यामयु मं तत्संपुटे कुरु भिषग्वर बह्निमेव ॥
 उदघाट्य संपुटमिदं शनकैः सुलग्न-धूमं शनैरपि शनैः परिशुद्ध यत्नात्
 संश्लेषयेत्तदनु काचमये सुपात्रे मूच्या मुखे लगति तच्च प्रमाणमस्य ।
 संमूर्च्छिते सकलदोषजंसन्निपाते शस्त्राहतं दशमरन्ध्रगतं प्रघर्षेत् ॥

रक्तभेषजसंसर्गान् मूर्च्छितोपि हि जीवति ॥

तथैव कृष्णसर्पेण दृष्टोपि न मरिष्यति ॥ ९४-९६ ॥

सुन्धिकाक्षरस्य रस-३०

शुद्धवज्राग तेला ४, अने पारद तेला ०।. ओक द्विवस धुंटी ओक शरावलाभां काय
 सोपडी तेमां मिश्रयु करी तेना पर पीळुं शरावलां काडी मज्जुत छांदी लघु युसे यथापी
 अने तेने छ छ कलाक अग्नि आपवे, आर कलाक इरवा दध ग्जणवीने शरावलां उधाडवां,
 उधवाभां मोटेला रस अलु संभणाने लघु कायनी शीशीभां ज्वलदी करी देवा सोपने बीनी
 करेदी अष्टी उपर यडे तेदोला रस ताणवाभां जरा छेका दध लां मूडाने धसवा, वेडी
 अने धवाना संयोग यवाधी जेभान थयेलो अयंकरं सन्निपातधी पड्ढायेलो तथा सर्पदंश थयेलो
 माजुस छरतो थाप. (६४-६६)

॥ पंचवक्त्र रस ३१ ॥

मृतं गंधं कर्पयुग्मप्रमाणं तत्पादांशां कारयेद्द्वै शिलांख्याम् ।
 ज्योषं तांयं पिप्पली तत्समानां प्रत्येकं वै भेषजं चूर्णयेच्च ॥
 भाव्यं पित्तैर्मत्स्यमागूरजैर्वै घर्मे कृत्वा सप्तवारं हि सम्यक् ।
 गुडायुग्मं भक्षितः पञ्चवक्त्रो मूर्च्छीं हन्यात्सन्निपातेनजाताम् ॥९७-९८॥

पंचवक्त्र रस ३१

पारद तेला २, गंधक तेला २, मनशीग, सुंके, पीपर, गरी, माक्षिकभरस, अने
 गजपीपर प्रत्येक तेला १ ओ यधाने अरापर भेगवी मत्स्य तथा मयूरना पित्तनी सात लावना
 देवी. मात्रा १ थी २ रतिभार अयंकरं सन्निपातभां तथा तेनी जेभानीभां आदुरस अने
 मध साथे आपुं. (६७-६८)

॥ पंचवक्त्र रस ३२ ॥

मृतं गंधं टंरुणं वत्सनाभं कृष्णं कृष्णां कारयेद्द्वै समांशाम् ।
 भूर्तद्रावैर्मदितं चासुरैकं पूर्णं कृत्वा गात्रितं मूक्षमस्ये ॥

वह्ने भक्षेत्सन्निपाते सुतीत्रे सार्कं कःथं नागरं सान्द्रुणाये !
 पथ्यं दध्योदन कार्यं जलयोगं तु कारयेत् ॥
 कफमकोपे ससौत्रे सार्द्रं दद्यात्प्रयत्नतः ।
 अग्निं मदीपयत्साधु ज्वरं रन्धात् त्रिदोषजम् ॥ ११-१०१ ॥

पथ्यनक्षत्र २२ उ२

पारद, गंधक, टंडुल्यु, वज्रनाग हाणो अने वींशीपीपर अने अर्धां समभागे लघु धतुराना २२सभां अेक दिवस धुंटी तडके मुधनी कपडे बाणो नाप्युं. ३ यी ४ रत्नभार भेभां नापी उपर आडडानां भूणतो हाडो मुं: नापी पावो. अेथी लयंकर सन्निपात भटे, भरती थाय तो अथि भीनीं पोतीं भूडवां, वहीं आत अवरानुं, कडेनो हाप यध् आवि तो भध साथे आडु अवरानुं, अथा तावभां आ ओपध अथाप छे. (६६-१०१)

॥ उन्मत्त रम-नस्य ३३ ॥

मृतं गंधं मदीयेद्वासैरैकं धूर्तद्रावैस्त्र्यूपणं तुल्यमस्मात् ।
 उन्नत्तारुयः कथ्यतेऽयं रसाग्न्धो नस्ये दद्यात् सन्निपातान्निहन्ति ॥ १०२ ॥

उन्मत्त २२ उ३ (नस्य)

पारद अने गंधक प्रत्येक ४ आर तोवा लघु ३०००णी डरी धतुराना २२सनी आवनी देनी. तेभां त्रिकटु अथुं तोवा ८ भेणनी अेक दिवस अरस डरी कपडे बाणुं. तेने नाक वटि सुधाऽवाथी अथा सन्निपात भटे छे. (१०२)

॥ सन्निपाताञ्जन १० ३४ ॥

दन्तावीजं निस्तुपं चाष्टनिष्कं कृष्णं कृष्णामूलमृतं त्रिनिष्कम् ।
 भाव्यं द्रावैः पक्कजम्बीरजैः म हं तन्. दीनेत्सप्रयत्नम् ॥
 दत्तो रसश्चाञ्जनेन सन्निपातान्निहन्ति वै ।
 सन्निपाताञ्जनरसः कथितः शास्त्रवर्त्मना ॥ १०३-१०४ ॥

सन्निपाताञ्जन २२ उ४

नेपाणानां भीम तोवा २, वज्रनाग, पीपरीभूश अने पारद प्रत्येक तोवा ०। साथे २०० वी सान दिवस पाडिया वींशुना २२सभां धुंटी गेणोआ वाणनी. तेने यंथाना वासथु उपर पाएणी साथे धसतीने आंनवाथी अथा सन्निपात भटे. जेभान २थेने। वटरी अथन थाय. (१०३-१०४)

॥ कनें सुं:र २५ ३५ ॥

स्वर्णं कुर्याच्चाष्टमापममाणं शुद्धं मृतं मर्द्यन्निष्कप्रमाणम् ।
 गंधं चाभ्रं चेदशाणममाणं शुद्धं शुल्बं युग्मशाणोन्मितं स्यात् ॥
 तार्प्यं कृत्वा शाणपुग्ममाणं तदद् वंगं त्रिममाणं सुवीरम् ।
 कुर्याद्धोदादष्टनिष्कान् विशुद्धान् नागं शुद्धं तोल्यैकं प्रसिद्धम् ॥

लांगल्याहामूलमेकं पलं स्यान्निम्बूतौयैः पेपयेत्तं दिनैकम् ।
 दद्यादेवं कुक्कुटारुख्यं पुटं वै शीतं कृत्वा चूर्णयेत्तच्च सर्वम् ॥
 वल्लं देयं सन्निपाते मुतीत्रे सर्पे हृष्टे-स्थावरे जंगमे वा ।
 कुट्टव्याधिं चाग्निमाद्यं त्वजीर्णं हन्याच्चेदं शृंगवेरानुपानात्

॥ १०५-१०८ ॥

इतकसुंदर रस ३५

सोमानी भरभ तोषो १, शुद्ध पारद तोषा ३, अषक तोषो १, अश्रक १ तोषो,
 ताम्रभरभ, सुवर्लमाक्षिक दरेक तोषो ०॥, जंभभरभ तथा सौरीशंभन तोषो ०॥॥
 लोहभरभ तोषा २, नागभरभ तोषो १ अने इणगारीभूष तोषा ४ अे अथनि परभरभ
 भेणवी लीधुना रसमां अेक दिवस धुंटी गोलो वाणी सुकावी ८ अत्रायां छाशुनि अग्नि आपवे,
 अर्थात् कुक्कुटपुट देवो. इंडुं इरी-धुंटवुं, आदुरस अने भध साधे. तेषु रतिभारनी मात्रा आपवी
 न्येथी लभंकर सन्निपात, सर्पदंश, कुट्टरोग अने भंदाग्नि विगेरे ह्येनि नाश थाय. (१०५-१०८)

॥ सन्निपातभैरव रस ३६ ॥

मूतं चैकं गंधकं स्यात्त्रिभागं खल्वे घृष्टा कज्जली कारयेच्च ।
 तारं ताम्रं वंगभस्माभ्रमस्य लोहं कुर्यात्सर्वमेकैकभागम् ॥
 चलिञ्चालावज्रवल्लयद्रनादाः शुष्ठी वैल्वं काथयेत्तद्रसैर्वा ।
 मर्चं यामं यत्नतोपि प्रकपात् कृत्वा गोलं वेष्टितं वस्त्रखण्डे ॥
 भाण्डे चार्धं पूरयित्वाथ गोलं स्याप्यं स्वघं याममेकं हि पश्चात् ।
 कृत्वा चूर्णं काचहृष्यां निधाय वद्धि दद्याद्वालुकाख्ये द्वियामम् ॥
 शुद्धं रक्तं चित्रुमं चूर्णयित्वा कर्पे कर्पे शाणमाद्यं विदध्यात् ।
 व्यालक्ष्वेदं कालहृदं द्विवल्लं मत्स्यकं वै भावितं मूर्धतापे ॥
 पथान्मुस्तावेतसं पिपप्लीं च लोमां मांसीं हेमवह्नीं च नीलीम् ।
 पथं त्रिशात्कृष्णकौठेरकं च रास्नां यष्टिं देवदालीं मधुकम् ॥
 गुण्डि कृष्णां तालमूलीं ममसं संकुट्याथो तुल्यभागं वृहीत्वा ।
 भाव्यं गम्यकं श्यामपन्नूरजातैर्द्रावैरेभिर्भावितं सप्तवारम् ॥
 चूर्णं कृत्वा वल्लमाद्यं मद्द्याद् दौर्पैर्दृष्टे सन्निपाते ज्वरे च ।
 गवैःन्मादे भरवो भूतदोषे देयशोभ्रे सन्निपातादिरेपः ॥१०९-११५॥

सन्निपातभैरव रस ३६

५२६ तोषा ४ अने अषक तोषा १२ने धुंटीने इल्लली इरी, पथी शंतीनी भरभ,
 ताम्रभरभ, वंजभरभ अत्राभरभ अने लोहभरभ अनेक १ तोषो भेणवी अेक दिवस परभ
 इयुं पथी चि. वल्ल, तालमूलनी, छाशुनि, गो.प, मुं. अने जीर्णितो. कर्प अे अथनी

साथे डाढो करी उ क्वाङ्क लावना द्य गोणो वाणी मुकावी कपडामां वीडी वातुडायत्रे उपर गोणाने भूडी त्रलु क्वाङ्क नीचे आग्नि देवा, पछी डाढी लक्ष भरल करी अग्रनशीरीमां नाथी वातुडायत्रेथी ६ क्वाङ्क पडावी दंडुं थये शीशीमांथी रस डाढी लक्ष तेमां ते रसतुं नो वग्न होय : तेथी अतुर्थास प्रताणपिष्टो तथा अेक तोवा रसमां भजे वास (७ रति) ने द्विसाथे सर्पविद्य अने काण्डूटविद्य नाथी, मोय, नेतर, लीडीपीपर, नटासांसी, थोडी परजोडी, जणो, यित्रानां पान, कुड, तुडसी, रास्ता, नेडीभधनां भूण, कुडवेस, महुडां, गोरभमुंडी लीडीपीपर अने मुसणी अे अधां सरणे लागे भांडी उकाणे करी सात लावना आपनी. पछी कणा धतुराना रसनी सात लावना देवी, सुकाया पछी अेक दिवस धुंटी शीशी करवी. मात्रा १ थी उ रति सन्निपात नवरमां, छ-मादमां, भूतआधामां, वाध तथा भूजोनी जेभांणीमां आहुना रस साथे देवाथी पुरत आराध भरो. आ औषध आनामां, मुंघाडनामां तथा आंगुनामां वपराय छे. (१०८-११५)

॥ पञ्चामृत रस ३७ ॥

मृतं मृतं तथा वाञ्छे वृंगं ताञ्छे च कान्तकम् ।

मैलितं च सप्तासेन मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः

घृष्ट्वा पानीययोगेन घटीमेकां च चूर्णयेत् ।

भक्षितो बद्धमात्रं हि कृष्णसौत्रेण संयुतः ॥

कामश्वासान्निहन्त्याथु तमः मूर्योदये यथा ॥ ११६-११७ ॥

पञ्चामृत रस ३७

रससिंहुर, अन्नकभरम, अणभरम, तात्रभरम अने कंतवेद करम अे अधां समयाने लक्ष अराअर भेगरी कुंवारना रसनी लावना द्य तडके सुकनी पाखीमां रनिभरनी गोणी वाणनी. मात्रा १ थी उ गोणी भध तथा लीडीपीपरना लुका साथे देवाथी भांसी, उधरस तथा आस विजेरे छातीनां दरद अवरथ भटे (११६-११७)

॥ वातनाशन रस ३८ ॥

सूतं स्वर्णं ताम्रवैकान्तके च लेहं ताप्यं तालकं गंधकं वै ।

अग्नेःफेनं शुद्धसौवीरकं च कृत्वा सम्यक् सर्वमेवं समांगम् ॥

भागं चैकं कारयेद्यै रसेनां वज्रीक्षीरैर्मदितं वासरैकम् ।

हृत्वा सम्यग् भूधरे तं विपाच्य मापं चैकं भक्षयेदाद्रिकेण ॥

लिङ्गादेनं पिप्पलीमान्निकेण कृष्णामूलस्यानुपेयः कपायः ।

सर्वान्वातान्वातजातान्विकागन् हन्यात्सर्वं भापितं भैरवेण

॥ ११८-१२० ॥

वातनाशन रस ३८

पारद, अंधक, सुवर्णभरम, तात्रभरम, वैकान्तभरम, वेदभरम, मासिकभरम, दरताग-
भरम, समुद्रोय, सारीरजन अने वसथु अे अधां समयाने लक्ष गंडकीवा थारना

द्वेषमां अेक दिवस धुंटी गोणो वाणी शगवसंपुटमां पेक डरी न्मीनमां पाडो डरी १०
छाखाना अग्निथी पडावतुं. १ थी ४ र्गितलारनी मात्रा मध पीपर साथे यटाडी उपर पीपरी-
भूणनो डाढो मुंड नाप्पी पावो ८० प्रकाग्ना वानारोणो तथा तेना भीम उपद्रवमां आ अौप्य
आपवाथी आराम थाय आ रस बैरव नामना योगीनो कहेलो छे. (११८-१२०)

॥ विरेकी रस ३९ ॥

तुल्यं मूतकटंकणं पलमितं गन्धात्पलं पिप्पली
शुण्ठीग्रन्थिकव्योपकान् द्विपलकान् प्रत्येकभागान् कुरु ।
सर्वैरेव समांशःनिस्तुपट्टतं दन्तीफलं चूर्णयेत्
गुठजैकः सितया समं रसवरः संभक्षितो रेचकृत् ॥ १२१ ॥

विरेकी रस ३९

पारद तोला ४, गंधक तोला ४, टंक्षु तोला ४, पीपरीभूण तोला ८, पीपर तोला
८, मुंड तोला ८, त्रिकटुचूर्ण तोला ८ अने शोधेवां नेपाणानां भीज तोला ४४ अे अंधनि
विधि प्रमाणे भेणरी राखतुं. मात्रा १ र्गित ०१ तोला साकर साथे भेमां नाप्पी उपर ढंङु
के गरम पाष्ठी पीतुं, तेथी उत्तम बुवाय्य लागशे अने पेटमानो मण नीकणी नरो. (१२१)

॥ इच्छामेनी रस ४० ॥

कृष्णानागरटंकणं सदरदं प्रत्येकमेवाक्षकं
हेमाद्वा पलमात्रकात्र कथिता दन्तीफलं तत्समम् ।
चूर्णीकृत्य समस्तकानि सततं गोदुग्धकैर्भावयेत्
वल्लैकः सितया समं रसवरः संभक्षितो रेचकृत् ॥ १२२ ॥

इच्छामेनी रस ४०

सीडीपीपर, मुंड, टंक्षु अने द्विगणो अे प्रत्येक तोलो १, दाडीभूण तोला ४ अने
नेपाणानां भीज तोला ८ मायना दुधमां धुंटी अखोडी न्परी गोणी वाणवी. १ थी ३ गोणा
०१ तोलाभार साकर साथे भेमां नाप्पी उपर ढंङु अथवा गरम पाष्ठी पीवाथी बुवाय्य
लागी पेटनां दरे अरे. (१२२)

॥ अग्निास वृहत् स्वयमग्नि रसः ४१ ॥

सूतं द्विधा गंधकभागयुःमं कुर्याच्च खल्वेन तु कज्जलीं हि ।
तस्याः समं तीक्ष्णकचूर्णमेव रसेन संमर्द्य च कन्यकायाः ॥
आच्छाद्य पत्रेण खृद्भवेन यामार्धमात्रं रवितापतप्तम् ।
धान्यस्य राशौ विनिवेश्य सप्त दिनानि संमर्द्य ततो दृढं हि ॥
यद्येण संगान्य ततो हि यत्नात्तच्चूर्णकं चास्तिरं परं स्यात् ।
च्योपं चतुर्जातवराय्यंगं जातीफलैश्च च समांशकानि ॥

संचूर्णं सर्वं समभागतीक्ष्णं क्षौद्रेण लीढं खलु निष्कमात्रम् ।

रसोद्भिनामा क्षयकासञ्जित्तिं विनाशयत्येव न संशयोस्ति ॥१२३-१२६॥

अभिद्रस भृदुन- (१२५भूमि) ४१

पारद तोषा ४ अने अंध- तोषा ८ अे जन्नेनी कल्लणी इरी तेमां १६ तोषा
शेषेलेो अण्वेवमेो भूडेो भेण्णी कुंवारना रसमां धुंटी जेणेो वाणो अेरानां पान वींटी दोड
इसाड सभत तडडे राभी धान्यना दगधामां ७ दिवस राभी मुंडुं आइमे दिवसे इदी लघ
धुंटी इपडे आणवुं अेटसे वादितर यरी. (आमां इव्णी अण्वेव इरतां अण्वेवनी लरभ
नाभवाानी परपरा छे) पछी तेजुं जे पचन थाप तेनी जराअर मुंडे, पीपर, भरी, तगर,
तमाध, अेवथी, नागडेसर, न्यपङ्ण, लदीग, दरडे, जेधं, मोटी अेवथी, अे अधाने
समवाजे भांडी इरेकुं-अुल्लुं भेण्णी अेड दिवस धुंटी इपडे आणवुं. भावा जेआनीकार सवार
तथा जेआनीकार सांजे भध साथे यादवाथी क्षय, ताव, उधरस तेअण छातीनां इरदी अवरय
अे छे. (१२३-१२६)

॥ अभिदीपन रस ४२ ॥

पारदामृतलवंगगंधकं भागयुग्ममरिचेन मिश्रितम् ।

अत्र जातिफलमर्धभागिकं तित्तिहीफलरसेन मर्दितम् ॥

मापमात्रमनुपानमार्द्रकं सद्य एव जठराग्निदीपनः ॥ १२७ ॥

अभिदीपन रस ४२

पारद, अंध, वज्रनाम अने लदीग प्रत्येड तोषो १, अणं भरी तोषा २, न्यपङ्ण तोषो
०॥ जराअर भेण्णी आंनखीना पाडेव अनराना रसमां धुंटी वाध वाधनी जेणेो वाणवी,
२ थी ४ जेणेो भाधं साथे आडु आतुं तो लुप सभत वाजे (१२७)

॥ वह्निपूत रस ४३ ॥

भागो द्वौ वरशंखकस्य गदितौ दग्धा चराटागतया

गंधस्यैव तु चार्धभागसहितः सूतस्तया योजितः ।

कृष्णाभागयुतं विचूर्ण्य सकलं सङ्गत्सनाभान्त्रयो

भागा निम्बुरसैर्विमर्शं सकलं संसेवितं चाग्निद्व ॥ १२८ ॥

वह्निपूत रस ४३

शंभलरभ तोषा ८, पीणो इडीनी लरभ तोषा ८, अंध तोषा ८, पारद तोषा ६,
खीडीपीपर तोषा ४. शींगरीयो धेजेो वज्रनाम तोषा १२ अराअर भेण्णी खीखुना रसमां धुंटी
अेखेडी नेवडी जेणेो वाणवी. २ थी ४ जेणेो भाधुी सांजे अवरानवाथी लुप धधुी वाजे
जेराड पथी न्यथ. (१२८)

॥ सूर्योक्त रसः ४४ ॥

(ताम्रमस कञ्जोद्वृतं)

सूतं चैकं गंधकं चार्धभागं कन्याद्राचैर्मर्दयेद्यामयेकम् ।

फलकैः नानैः नैव शुल्बस्य पत्रं त्रिष्वं पथात्पाचितं भान्द्रमप्ये ॥

યામદ્વંદ્વં સ્વેદિતં શીતલ વૈ ગુઝામાત્ર મશિતં દ્વન્તિ શોષમ્ ।
કાસં શ્વાસં જૂર્તિયુક્તં નિહન્યાત્ સૂર્યાવર્તઃ સમ્યગેવ પ્રસિદ્ધઃ ॥

સૂર્યાવર્ત રસ ૪૪

(કન્નડીથી તામ્રભરમની રીત)

પારદ તોલા ૪, ગંધક તોલા ૨ કન્નડી દરી કુંવારના રસમાં ઘુટી એ લુખરી શોષિયા ત્રાંબાના કંટકવેધી પત્રાં પર ચોપડી વાલુકાયત્રમાં ૬ કલાક પકવવું. દંડુ થયે કાઢી લઇ ૧ રતિની માત્રા દેવી શ્વાસ, કાસ, તાવ વિગેરે મટે છે.

સૂચના—એકજ ભટ્ટીથી ત્રાંબાની ભરમ કરવાની આં રીત છે, પણ ઉપર પ્રમાણેની બનાવટથી નહીં વાપરવા લાભમણુ છે. પારદ ગંધકની કન્નડીથી ત્રાંબાને નિરૂત્ય ચતાં સુધી ઢઢીમાં નાખવાથી કાટ ન વળે ત્યાં સુધી ભટ્ટીએ આપી વાંતિદર કર્યા પછીજ વાપરવી. (૧૨૯-૧૩૦)

॥ સ્વચ્છંદમૈવ રસઃ ૪૫ ॥

મૂતં ગંધં તાપ્યકં તાલકં વૈ નિર્મુઢીવહ્ન્યૂપણં ચાગ્નિમંન્યમ્ ।
પથ્યોપેતં શાળમાત્રં પૃથક્સ્યાત્ સલ્લવે પિપ્પા વીજપૂસ્રવેણ ॥
ચૂર્ણં કૃત્વા મક્ષયેન્માપમાત્રં કૃષ્ણા સર્પિઃ ક્ષોદ્રયુક્તં મલીઢમ્ ।
સર્વાંદ્વન્યાચ્ચાતિસારાન્મુશોરાનામં વહ્નેર્મન્દતાં ચાપિ સઘઃ ॥૧૩૧-૧૩૨

સ્વચ્છંદમૈવ રસ ૪૫

પારદ, ગંધક, માલ્લિકભરમ, હરતાળ ભરમ, નગોડનાં ખી, ચિત્રકમૂળની ડાલ, મરી, અરણીના ઝૂળની ડાલ, હરડે એ બધાને સમભાગે લઇ બરાબર મેગરી ખીન્નેરાના રસમાં ઘુટી ૬ થી ૧૨ રતિની માત્રા મધ થી અને લોડીથીપરના બુકા સાથે ચાટવાથી લખંડર ઝાડા, મરઝા, સત્રહણી, મંદામિ વિગેરે દરદોમાં આરામ થાય. (૧૩૧-૧૩૨)

॥ ત્રિવિક્રમ રસઃ ૪૬ ॥

(તામ્રમસ વિધિ)

છાગીદુગ્ધે તામ્રપત્રં વિપાચ્યં તત્તામ્રં વૈ મૂતગન્ધેન તુલ્યમ્ ।
કૃષ્ણં ચૂર્ણં સિન્દુવારેણ ઘૃષ્ટં મોલં કૃત્વા યામમાત્રં પચેત્તમ્ ॥
યન્ને પાચ્યં ચાલુકાગ્ધ્યે ચ સમ્યક્ શીતં કૃત્વા મશિતં ગુઝયુગ્મમ્ ।
કાયથાસ્મિન્વીજપૂસ્રસ્ય પેયો માસેનેકેનાશ્મરી નાશમેતિ ।
નામ્નાયં ત્રૈવિક્રમેણ પ્રસિદ્ધો વૃદ્ધૌ કૃચ્છે વિદ્રધૌ ચાશ્મરીપુ ॥૧૩૩-૧૩૪ ॥

ત્રિવિક્રમ રસ ૪૬

(તામ્રમસ વિધિ)

શોષિયાં ત્રાંબાનાં કંટકવેધી પત્રાને બરીનાં દુધમાં એક દિવસ બાધવાં, એ પત્રાં તોલા ૮ સેવાં અને પારદ તથા ગંધક ચાર ચાર તોલા લઈ કન્નડી દરી નગોડના રસમાં ઘુટી

धृत्वा उपरु मीपरीने वास्तुशयत्रमां ३ कलाक पञ्चवतुं ४३३० धवे २ रतिनी मात्रा भोमां नाम्नी
 उपरु भीमोराभा भूतनी उद्योता पावो. ओक भक्तिने सेववाथी पथरी पीमणी नीकणी न्यथ
 आ रस वधरावण, धनशुभ, विदधि तथा सुदी सुदी न्यतनी पथरीमां वापरने।

सुखनी—आ ओक श्रौतानी करम छे आने निरुत्य यनां सुधी कल्लेणी आने नमोडनी
 रस साबे वास्तुशयत्रमां अथवा गणपुटेमां पञ्चवी पछीथी उपवेश करेयो. (१३४-१३५)

॥ तालकैशर रसः ४७ ॥

वासमासिकमनःशिलाः समाः शुद्धसूतमथ टंकणं समम् ।

वर्णयेच्च रसतो द्विगंधकं गंधतुल्यमथ ताम्रभस्मकम् ॥

सोहभस्मपेल्लतुर्यकं तथा मर्दयेच्च पलपञ्चकै रसैः ।

सुकजैश्च विनिषेस्य संघुटे दापयेच्च घुटमंत्र कुडुटम् ॥

मर्दयेच्च पुनरेव तद्रसैर्निक्षिपेच्च मृतलोहशुल्बकम् ।

वेदपुग्मंपलमात्रकं क्रमात् त्रिंशद्दशविपमत्र योजयेत् ॥

माहिषाशयमधुमिश्रितं सदा सेवयेच्च किल बह्वपञ्चकम् ।

सोमराजिकं लक्ष्मणकं सपिपां मधुयुतं लिहैदं ॥

तालकैशररसः सदा सुधैः कथ्यते सकलकुष्ठरोगहा ॥१३५-१३६॥

तालकैशर रस ४७

हरताणीकरम, भासिककरम, मुनशीण, पारद आने टंकु अये प्रत्येक तोला ४ आने गंधक
 तोला ८, ताम्रकरम तोला ८, आने सोदकरम तोला १६ मेणवी २० तोला अथवा बापनी
 देवम्य तेडवा सुशाना रसमां धुंठी धुंठी कुडुशुटनी अे कडी आपनी. पछी तेमां ३२
 तोला सोहभस्म आने ३२ तोला ताम्रकरम नाम्नी ओक स्त्रिस धुंठी ते नधानुं नेटलुं वरुन
 माय तेना निशमा भाअने शुद्ध वल्लभा नाम्नी धुंठी ३५३ माणी तयार करुं. मात्रा
 १ थी २ रति सवारै मंध तथा भेखना धीमां याटवुं. उपरु वास्तुशयत्रमां सुधुं तोला
 ५५ थी १ धी मधमां याटवुं तो नधी नाननां कुशनां ३२ अरे. (१३५-१३६)

॥ कुडुटार रसः ४८ ॥

सूतभस्मसमं गंधे मृतायस्ताम्रगुग्गुलुः ।

त्रिकण्डानिम्बशुद्धिपोथ चित्रकश्च शिलाजतु ॥

इत्येवं चूर्णितं कुर्यात्प्रत्येकं निष्कपोदना ।

चतुःपष्टिमितान्नीजान्करञ्जस्य मदापयेत् ॥

चतुःपष्टिमितं चाभ्रं मध्वाश्याभ्यो विलोहयेत् ।

स्निग्धभाण्डगतं स्वादेद् द्विनिष्कं सर्वकुष्ठजित् ॥ १४०-१४२ ॥

कुडुटार रस ४८

पारदकरम, आने गंधक, सोदकरम, ताम्रकरम, शुद्ध गुग्गु, त्रिशुला, शीजानी
 भीमिणी, अंध, चित्रक, शिलाजतु प्रत्येक तोला ४ तथा करुण्णां नी नय १४ आबे

परापर मेणववां पञ्ची तेषां अन्नकर्म तोषा १६ मेणवी परापर धुंटी तैयार इरुवुं. माना ३ थी ६ रती मध तथा धी साथे आटवाथी पधी नतना डोढ मटे. (१४०-१४२)

कुष्ठन्न रसः ४९

शुद्धं सूतं गन्धकं वै द्विभागं कन्यानीरैर्मर्दयेद्वांसरैकम् ।
 शुद्धं लोहं मारितं भागमेकं गोलं कृत्वा लोहपात्रे निधाय ॥
 किञ्चित् किञ्चिद्गोलं तत्र सिञ्चेत् चूल्यापि यामयुग्मं शनैश्च ।
 तीव्रापि वै कारयेद्याममर्धं कुष्ठघ्नेयं स्वांगशीतं विचूर्ण्य ॥
 वह्निः काष्ठोदुम्बरी सोमराजी श्रेष्ठा तद्वद्वाजप्लो विदंगम् ।
 लेहं कृत्वा लेपयेद्दुष्टकुष्ठं गुज्जायुग्मं भक्षयेद् रसं च ।
 दद्रुकुष्ठं श्वेतकुष्ठं विचूर्णं सत्यं सर्वान्नाशयेत्त्वग्मादांश्च ॥१४३-१४६॥

कुष्ठन्न रस ४९

पारद तोषा ८, गंधक तोषा १६, लोहकर्म, तोषा ८ साथे मेणवी कुंवारना रसमां धुंटी गोलो वाणी सोदाना इत्यानां मुदी युसे आषवी नीचे धीमे ताप इरवे अने उपर यंत्रयो यंत्रयो गौमूत्र नाअतुं नतुं, जेम ६ इलाक अमि इरवे अने गौमूत्र सिंचतुं ७ इलाक पञ्ची डोढ इलाक तीन अमि इरवे. स्वांगशीत यथे धुंटी राअवे. मात्रा २ थी ४ रति टडे मध धी साथे आटवी लेप चित्रभूजाल काणी उपरीनां भूष आअनी तुडसी गरभाणानो गर वावडीअ समेलाये आडी पाणीमा अथवा गौमूत्रमां वाटी मोपडतुं दार सईड डोढ इरेणीया दिनेरे कुष्ठ आमडीनां इरे लोही पीगाड मटे (१४३-१४६)

सूर्यमल चूर्णम् ५०

कर्तव्यं वै सोमराज्याः मुचूर्णं कायेनेद भावितं खादिरेण ।
 प्रातःकाले भक्षयित्वा त्रिशाणं पेयं क्षीरं गोघृतं चानुपाने ॥
 कुष्ठस्थाने स्फोटकाः संभवन्ति सप्ताहाद्दे निधितं श्वेतकुष्ठे ।
 नीलीं गुज्जां हंसपादीं कसीसं घञ्जूरं वै मूर्धभक्ताभिधानाम् ॥
 त्वयान्येवं लेपयेत्स्फोटकानां शान्त्यर्थं वै मानवः समरात्रात् ।
 भिन्नं कुष्ठं नानमायाति सम्पक् चूर्णं चेदं मूर्धभक्ताभिधानम्
 ॥ १४७-१४९ ॥

सूर्यमल चूर्णम् ५०

आमनीना मूलेने जेरना हादानी आरना आपरी सरारमां जेक तोषो चूर्णं मायना पीमां आडी उपर दुध पीतुं अने राअतुं धी आवाभां वापरतुं, सईड डोढमां ७ दिवस पञ्ची रेइया घोगे. लारे मण्ण मदेडी, काणो दंसराअ, दीराअसी, पजुरो, सुरण्णय जे अर्ध पञ्चीमां वाटी रेइया उपर मोपडतुं. सान दिवस मुधी सान दिन आ प्रयोग इरवापी वेतोड नाश चने ७. (१४७-१४९)

श्वेतकुण्डल लेपः ५१

सुझामूलं बह्निमूलं बलाया मूलं चाम्पैर्धर्मितान्येव सम्यक् ।
 श्वित्रं शीघ्रं नाशयन्तीह लेपास्तेष्वथायं विव्रकुण्डलनामा ॥१५०॥

श्वेतकुण्डल लेपः ५२

प्रलेहीनुं मृग, यिनानुं मृग, अणानुं मृग, क्षीशु रसमां वादी ये पञ्चाथी श्वेत ३६ भटे. १५०

सर्वेश्वर रस ५२

मृताञ्चैको वेदभागा बलेः स्युः खल्वे यामं मर्दयेन्निसुनीरैः ।
 अम्रं ताम्रं छेदकं द्विगुलं च मत्पेकं वै कारयेत्सूततुल्यम् ॥ :
 स्वर्णं ताप्यं रूप्यकं त्रिल्वमेकं मापैकं वै मारिते वज्रचूर्णम् ।
 तालं शुद्धं कारयेन्मुष्टियुगमं मर्द्य वासावारिणा वासरैकम् ॥
 धूर्तणैवं वृत्सनाभेन भाव्यमर्कसीरेणाथ जंवीरजेन ।
 बज्रीक्षीरैर्मर्द्य वाजीत्रिपेण कृत्वा गोलं वाससा वेष्टयित्वा ॥
 बाल्पेत्रे स्वेषमेतद्दिनेकं पश्चादेनं चूर्णयेच्छूलस्याकं हि ।
 नागं शुद्धं योजयेन्मुष्टिमात्रं कृष्णाचूर्णं मुष्टियुगमं मद्द्यात् ॥
 सुझायुगमं भक्षयेन्माक्षिकेण दुष्टं कुष्टं मण्डलं नाशयेच्च ।
 वाकृवीं देवकाष्ठं च कर्पमात्रं विचूर्णयेत् ।
 लिहेदेरुण्डतैलेन धनुपानं सुखावहम् ॥ १५१ + १५५ ॥

सर्वेश्वर रस ५२

पारद. तोला ४, गंधक तोला १५ ने कलशणी इरी क्षीयुता रसमां त्रयु इयाक धुटनुं
 पष्ठी आभ्रभरम; ताम्रभरम, दोहभरम, अने द्विगुणे प्रत्येक तोला ४, सुवज्जुलरम, मासिक
 भरम, शीष्यभरम प्रत्येक तोला १, वीरानी भरम ८ रती (वीरानी भरमने अत्वे धीरान भरम
 नंभ्याय छे) शुद्ध इरताव तोला ८, अथने वराधर भेगरी अरुडुसी, धतुरा, पञ्जाय,
 आड्यानुं इष क्षीयुता रस, शंखीधानुं इष, इरेयुता मृग, प्रयेक्ष्ना रसमां अके दिवस मुडी
 गेजो वाणी सुभारी उपर ३५५ पीठी शंराव अंपुटमां पेंक इरी. वाजुभयंत्रमां १२ इयाक
 पक्षरी आरीक वादी पष्ठी तेमां शुद्ध पञ्जाय तोला ४, तथा क्षीरीपीपरनेा सुजा तोला ८,
 भेगरी आरीक इरी ३५३ आणनुं. मात्रा २ रनि भय साथे यथाहीने नीये प्रमाज्जुं अनुपान
 स्युर्षु यथाधुं-आणनी तथा देवदारनुं सभभागे इरेधुं स्युर्षु तोला ०१ थी १ अरुडीया तेधमां
 भेगरी आ रसनी मात्रा उपर अनुपान तरीके यथाधुं. तोलाथी सुभकुष (रपथानी अथर
 पडे नदी ते) मंश ५४ विगरे अथी आणना-वेक भटे. (१५१+१५५)

स्वर्णशीरी रस ५३

हेमाह्वापलपञ्चकं तु घटके तक्रं पचेच्छनिना ।
 जीर्णे तक्रघटे पुनः खलु घटे क्षीरे तथैवं पचेत् ॥

गरापर मेणववां पथी तेमां अम्लकारम तोळा १६
मात्रा ३ थी ६ रती मध तथा धी साथे यादवाथी अ.

कुष्ठं रसः ४९

शुद्धं सूतं गन्धकं वै द्विभागं
शुद्धं लोहं मारितं भागमेकं गोलं कृ
किञ्चित् किञ्चिद्गोलं तत्र सिञ्चेत्
तीव्राग्निं वै कारयेद्याममर्थं कुष्ठोप्येयं
वह्निः काष्ठोदुम्बरी सोमराजी श्रेष्ठा
लेहं कृत्वा लेपयेद्दुष्टकुष्ठं गुञ्जायुग्मं
दद्रुकुष्ठं श्वेतकुष्ठं विचर्ची सत्यं सर्वांश्चाद

कुष्ठं रसः ४९

पारद तोळा ८, मधक तोळा १६, लोहकारम, तोळा
धुंटी गोला वाणी लोढाना कड्यामां मुडी शुद्धे यादवी नीले
यंभयो अम्लयो गौमूत्र नापतुं गतुं. येम ६ कडाक अग्नि करे
पथी डाढ कडाक तीव्र अग्नि करेवा. स्वर्गशीत यथे धुंटी रा
मध धी साथे यादवी लेप चित्रभूषणाय क्राणी उभरीनां भूष
वावडीय संभलागे भांडी पाणीमां अथवा गौमूत्रमां वाडी ये
निमेरे कुष्ठ यामडीनां दरे लोढी भीगास भरे (१४३-१४४)

सूर्यमत्त चूर्णम् ५०

कर्तव्यं वै सोमराज्याः मुचूर्णं कायेनेह
मातःकाले भक्षयित्वा त्रिशाणं पेयं क्षि
कुष्ठस्थाने स्फोटकाः संभवन्ति सप्ताहा
नीलीं गुञ्जां हंसपादीं कसीसं घत्तूरं
तुल्यान्पेवं लेपयेत्स्फोटकानां शान्त्यर्थं
श्वित्रं कुष्ठं नागमायाति सम्यक्

सूर्यमत्त चूर्णम् ५०

प्राग्गीना शुद्धिने जेरना कडानी भावना आपती
धीमां यादी उपर दुध पीतुं अने मायर्नु धी भावामां वाः
हेडवा धारो. सारे गणी मजेगी, कालो हंसराज, डीरा
पाणीमां वाडी हेडवा उपर मोपडवा. सान दिवस सुधा
वेनडाड नाश पावे छे. (१४५-१४६)

एष स्याद्वि महाप्रिनामरसराट् पथ्ये जलं शीतलं ।

वर्ज्यं सारमषाम्लकं समयते संमुद्रवातं खलु ॥ १६२+१६३ ॥

महावह्नि रस (महाभिरस) ५५

पारद तोला ४, भक्ष तोला ८, तुणसी, कमण्डकं, दरदो मल्लिक तोला नव्यु लक्ष
साधे भेणवी डांडीया घोरनुं इध, यिवानो उडालो अने वाभंरानो रस नवो साधे भेणवी ७
बावना दध पथी अरडीया तेवना करमो दध भूडा करवा. मात्राः-मध साधे ज्येष्ठाानीवार
शुडी याडी उपर दुध पीतुं तेनाथी डोदर, आडरो, पेठना दरद, वानां दरद विजेर भरे छे
आर, भटाध, डंडु पाणी अे वर्जु. (१६२+१६३)

विद्याधररसः ५६

तलं ताप्यं च गंधं घृण्णिरथ शिलां सूतराजः समांशं ।

सर्वं संमर्दितं चेतदनु वरकणाकायतो भावनीयम् ॥

वज्रीक्षीरेण पश्चात्किल सकलमिदं चूणितं वस्त्रपूतं

निष्कार्षी भस्मवेदौ जठरकृतगदान्दन्ति विद्याधराख्यः ॥ १६४ ॥

विद्याधररस ५६

हरताण, भाक्षिक भरम, गंधक, ताम्रभरम, मनशीण, तथा पारद, अे यथां सरणे वजने
साधे भेणवी लांडीपीपरना डाटांन्नी तथा डांडीया घोरना दुधनी बावना दध सुधावी भूडा करवा.
मात्राः-३ थी १२ रती मोमां नाथी, उपर अरम पाणी पीतुं. तेनाथी पेठना यथां दरद भरे. (१६४)

त्रिनेत्ररसः ५७

स्वर्णं दह्णमेव हारिणभवं गुंगं तथां शुल्बकं ।

मृतं वै समभागकं दिनमयो मर्द्यं रसैश्चार्द्रकैः ॥

खल्वे मर्द्यं च वैष्टितं दृढपटे गोमं पुटेदह्निना ।

योगोऽयं शुद्धकीलहा मधुघृतैः सेव्यस्त्रिनेत्राभिधः ॥ १६५ ॥

त्रिनेत्र रस ५७

सुवर्णं भरम, पुषावेरोटंक्षु, दरदनां शिगधिनो भूडा, ताम्रभरम, पारदभरम, अे
यधाने समभाजे लध आहुना रसमां अेक दिवसं घुंटी जोगी वाणी सुधावी पाणुडोराना
कपडमां पीटी सराव संपुटमां पेक करी कुम्भुटपुटमां पधती घुंटी तैवार करवा. मात्राः-२ थी ४
रति, मध घी साधे याडी उपर भेणवी चास पीवी. तेनाथी यधी लनना मडा तथा हुमना
दरस भरे छे. (१६५)

शलगजकेसरी रसः (विशिष्टस्ताम्रमरमप्रकारः) ५८

भागः सूतो गंधकं भागमेकं मर्द्यं पश्चात्स्वस्त्रमध्यैयं यामम् ।

शुद्धं ताम्रं चोभयोस्तुल्यभागं कन्यानीरमर्द्यं गोमं विवेयम् ॥

जीर्णे क्षीरघटे विशोष्य विधिचत् संचारयेद्यत्नत- ।
 श्वर्णं पञ्चपलं हि वस्त्रगलितं कृत्वाथ संयोजयेत् ॥
 कृप्यां हि द्विपलां सुमुञ्चितरसे त्वेकीकृतां भक्षये ।
 न्निकैकं मधुमिश्रितं घृतयुतं प्रातः सदा सेव्यताम् ॥
 कुष्ठव्याधिविनाशनः सुखकरः कान्तिप्रदः कामिनां ।
 स्वर्णक्षीर्यभिधो रसोऽयमभितः ख्यातो भिषक्मण्डले ॥१५६+१५७॥

स्वर्णक्षीरी रस ५३

दाइरीनां भूय तोला २०ने एकै धेडा छासभां पकावतां छास अणी नय अटले एकै धध
 दुधभां पकावतां दुध अणी नय अटले ते सुणीयाने छाये सुकावी आडी कपडछान न्युथुं करतुं.
 उपर प्रभाषे रोधेलां दाइरीनां भूधने सुडा तोला २०, दाडीपीपर तोला ८, साथे
 मेणवी मेआनीथी पावडीभारनी मात्रा मध वी साथे सवारभां याडी उपर गायतुं दूध पीतुं.
 आ औषध साथे पारद भरभ अरधीथी एकै रती आनी अथा कुठने भेडाडी शरीरनी कति
 पधारे ७. (१५६+१५७)

मेहवद रस (प्रमेहगज्जकेसरी) ५४

भस्मसूतमृतकान्तलोहकं माक्षिकं च कुनटीं शिलाजतु ।
 अूपणं च त्रिकला कपित्थकं रात्रियुग्ममथ कुष्ठबीजकम् ॥
 धृंगराजरसकेन भावयेदेकविंशति दिनानि पण्डितः ।
 निष्कमात्रमथ माक्षिकेण चेल्लेहितः सकलरोगनाशनः ॥
 मेहवदरस एष सज्जनाः सर्वमेहगजराजकेसरी ।

महानिम्बम्य बीजानि पिष्ट्वा पदसम्मिताति च ॥

पलतण्डुलतोयेन घृतनिष्कद्वयेन च ।

एकीकृत्य पिवेद्यानु हन्ति मेहं चिरन्तनम् ॥१५८+१६१॥

मेहवद रस ५४

पारदभरभ, कतिलोहभरभ, माक्षिकभरभ, मनशीग, शिलाजत, सुंड, पीपर, मरी, हरडे,
 मेडां, आभणां, कडाको गभ, लणदर, दाइदणदर, कुठ अने भीयानी छाल अे अथां सभभाजे
 लध आंभराना रसनी २१ भावना हेवी. ०१ तोलो मध साथे सवारभां याडी, उपर योआने
 याडी तेना पाष्ठीभां चारेकां अडालनी क्षोभेणाना ७ भांज्भां वी तोलो ०१ मेणवी पीतुं. न्धी
 गभे तेवा लुना प्रमेह, वीरराग, अन्दीय विगेरे पथु भटे ७. (१५८+१६१)

महाबह्निरसः (महाग्नि रसः) ५५

चत्वारः सूतभागास्तदनु वलिवसा चाष्टभागा विधेया ।

गौरीश्रेष्ठानिवाणां कथितमिदमहो त्रिभिभागं क्रमेण ॥

एकीकृत्य विचूर्णयेच्च सकलं स्नुग्बद्धिभृंगद्रवै ।

भांय्यं सप्तदिनावधि क्रमगतं वातारितेभ्येन च ॥

एष स्याद्भि महाप्रिनामरसराट् पथ्ये जलं क्रीतलं ।

वर्ज्यं सारमथाम्लकं श्रमयते संमदवातं खलु ॥ १६२+१६३ ॥

महाप्रिनाम रस (महाभिरस) ५५

पारद तोला ४, मधक तोला ८, पुगसी, कमण्डकं, हरि मलेक तोला त्रयु वध साधे मेणरी ग्रंथीया घोरनुं दूध, चित्रानो उडणो अने भांगरानो रस त्रये साधे मेणरी ७ भावना दध पंथी अरंडीया तेलनो करुओ दध भूओ करुओ. मात्रा:-मध साधे जेमानीवार लुडी यादी उपर दुध पीतुं तेनाथी कडोदर, आइरो, पेयना हरद, वानां हरद विनेरे भटे छे भार, मटार्थ, हंडु पाणी अे वर्जुं. (१६२+१६३)

विषाघरसः ५६

तलं ताप्यं च गंधं घृमणिरय शिलां मूतराजः समांशं ।

सर्वं संमर्दितं चेतदनु वरकणाकाथतो भावनीमम् ॥

वज्रीसिरेण पश्चात्किल सकलमिदं चूर्णितं वस्त्रपूतं

निष्कार्थं भक्षयेद्दे जठरकृतगदान्दन्ति विद्याधरालयः ॥ १६४ ॥

विद्याधररस ५६

हरताण, मासिक भरम, मधक, तात्रभरम, मनशीण, तथा पारद, जे अधां सरये वजने साधे मेणरी वीडीपीपरना कालन्धि तथा ग्रंथीया घोरना दुधनी भावना दध सुकवी भूओ करुओ. मात्रा:-३ थी १२ रती भोभां नाप्पी, उपर अरम पाणी पीतुं. तेनाथी पेयना अधां हरद भटे. (१६४)

त्रिनेत्ररसः ५७

स्वर्णं टङ्कणमेव हारिणमवं शृंगं तथां भुल्वकं ।

मृतं वै समभागकं दिनप्रभौ मर्द्यं रसैश्चार्द्रकैः ॥

खल्वे मर्द्यं च वेष्टितं दृढपटे गोलं पुटेद्वहिना ।

योगोऽयं सुदकीलहा मधुसूतैः सेव्यस्त्रिनेत्राभिधः ॥ १६५ ॥

त्रिनेत्र रस ५७

सुवर्ण भरम, पुवारिनीटंक्षु, हरजुनां शिगडनो भूओ, तात्रभरम, पारदभरम, जे अधाने समभाजे वध आहुन रसमां अेक दिवसे लुडी मेणो वाणो सुकवी पाणुकेराना कपर्दीमां वीडी सराव भेषुटमां पेक हरी कुक्कुटप्रुटमां पकवी कुडी तैपार करुओ. मात्रा:-२ थी ४ रति, मध वी साधे यादी उपर मेणो जास पीवी. तेनाथी अधी मनना सुका तथा दुजना हरस भटे छे. (१६५)

श्लगाजकेसरी रसः (विशिष्टस्तात्रमरमप्रकारः) ५८

भागः मृतो गंधकं भागमेकं मर्द्यं पश्चात्खल्वमधयेथ यामम् ।

शुद्धं तात्रं चोभयोस्तुल्यभागं कन्यानीरमर्द्यं गोमं विधेयम् ॥

तद्गोलं वै धारितं संपुटान्तः सामुद्राख्ये स्थापयित्वापि यंत्रे ।
 दत्त्वा मुद्रां भाण्डवक्त्रं निरुध्य गर्ते कृत्वा छाणकैः पूरितं तत् ॥
 पौनःपुन्यं नागसंज्ञं पुटं हि दत्त्वा शीतं चोद्धरेत्तं मयत्नात् ।
 नैरुत्थं तत्पर्णखण्डे द्विगुञ्जं शूलान्यष्टौ नाशयेद्भक्षितं चैत् ।
 द्विङ्गुं शुण्ठीं जीरकं चोपणं वै चूर्णं कृत्वा पाययेदुष्णतोपैः ।
 ॥ १६६+१६९ ॥

शुद्धगण्डेसरी रस (ताम्रलसभप्रकार) ५८

पारद तथा गंधकनी समभागे कल्लोली इरी कुंवारना रसभां धुंटी कल्लोलीना वणन जेटली
 शुद्ध तांथानी भुंटी अथवा कंकट वेधी पुत्रां लघु साथे गेणरी गेला वाणा शराव संपुटभां
 पेक इरी ते शरावने भीक्षणी लरेली भाटलीगां भुंटी, भाटलीनुं गो अंध इरी कपडभाटी इरी,
 जेक गजपुटना भाडभां मुठी उपर छायां अडंडी अग्नि आपणे, जे प्रभाजे निरुध्य लसभ यतां
 सुधी कल्लोणी मिश्र इरी लडी देवी. भावा २ रतिभाट नागरवेजना पानभां भवराववाथी जाती
 भरतकुं पीडनुं छद्रिय वगेरेनुं खत्र भटे. आनी भावा भाठ उपर. द्विग, सुं, लुं, अने
 भरीनुं समभागे करेनुं अथुं तोलो ०॥, अथवा द्विभाष्टक अथुं तोलो ०॥ थी ०॥ उना
 पाथीथी भवरावनुं. (१६६+१६९)

अभितुण्डी वटी ५९

सूतं समं गन्धकवत्सनाभं शिवायवान्यामलकाक्षकानि ।
 सारद्वयं चित्रकसिन्धुजीरं सामुद्रकं त्र्युपणकं च रुच्यम् ॥
 समं प्रकुर्याद्विपमुष्टिमेभिर्ज्वीरनीरेण विमर्दनीयम् ।
 विमृचिकाजीर्णमदेप्रिमान्त्रे सेव्योदरे वा वटिकाभितुण्डी
 ॥ १६९+१७० ॥

अभितुण्डी वटी ५९

पारद, गंधक, वलनाग, दरद, जे.ं. आमणां, अजमेद, लवणार साणुआर, शिचकभूण,
 सिंधालुथु, लुं, समुद्रलुथु, सुं, पीपर, भरी अने संयण जे अधाने समभागे लेवां, तथा अधानी
 भरापर शोधनां मेरुकायभांनुं अथुं गेणरी लीशुना रसभां धुंटी अलोली जेवरी गेला वागनी
 आभा दिवसभां ३ थी ६ गेला ठालेना, अलुथुं, मंदाभि, दाइने भट पेटनां दरद विगेरेभां
 आपनी. (१६९+१७०)

अर्जुणकण्टक रसः ६०

शुद्धं सूतं विटं गंधं समं सर्वं विचूर्णयेत् ।
 मरिचं सर्वतुल्यं च फंकारीफलद्रवैः ॥
 मर्दयेद्भ्रावयेदेवमेकविंशतिवारकम् ।
 बलदात्रां वटीं खादेत्सर्वाजीर्णमंशान्तये ।
 अजीर्णकण्टकाल्योयं रसो हन्ति विमृचिकाम् ॥१७१+१७२॥

अथलुङ्गक रसः ६०

पारद, मधुक, पिंडुलुषु. प्रत्येक तोला १, मरी तोला ४, जे अधोने भेडी मोरीगण्डुना
- इजना-रसनी-२१ भावना दध पात्र पात्रनी गीणी करी. संवत्सर्मा २ गीणी भावथी अधा
अथलुङ्ग भे. डालेगामां सारो क्षुप्टो. करे. { १७१+१७२ }

मन्यानमैव-रसः ६१

मृतं ताभ्रं दिङ्गुनाट्याह्वयं च गन्धं तालं संधवं तिक्तकाश्यम् ।

हृल्यं स्रवं देवदालीरसेन निर्गुल्या वा. मेघनादाद्रसैर्वा ॥

कोशातकषा मर्दयेद्वासरैकं चूर्णं कृत्वा भक्षयेन्मापमात्रम् ।

सौद्रयुक्तं नाशयेच्छूलेऽप्यरोगान्निम्बं कायं चानुपाने पिवेद्दि

॥ १७३+१७४ ॥

अथान वैश्व २४ ६१

पारद, ताभ्रभरम, हौग, अण्डाशु, मधुक, दरताण शुद्ध, सीधाशुलु, तथा दध, जे अधोने
समसाजे लड कुंडवेध, नगीड, गेय, कडी धाश्रीडी. प्रत्येकना रसनी अथेक भावना दध सुभाषी
इधे गीणी तैवार करुं. २ थी ६ रति मात्रा मध साधे खाडी उपर. हौगशानी उधनेना
अथवा पाननेा क्षोडो पीवे. अधां इनां दद भे. (१७३+१७४)

महाकाष्ठ रसः ६२

मृतं गंधं मासिकाभ्रं त्रिपं च लोहं वंगं भुज्जगतीफलैर्लांम् ।

दंतवीजं स्वर्णवीजं लवहर्गं त्वङ्नागाख्यं भागमेकं प्रकल्प्यम् ॥

मारीचं स्याच्छंभुनेत्रं त्रिमिथयं लौहे खल्वे सिद्धिसारेण भाव्यम् ।

शृण्वा घर्षे चैकत्रिंशद्दिनानि दिव्यः मृतः स्यान्महाकालनामाम् ।

कासं श्वासं राजयक्ष्माणमुग्रं हृद्रोगादीन्हन्त्यपं सन्निपातम्

॥ १७५+१७६ ॥

महाकाष्ठा २४ ६२

पारद, मधुक, मासिकाभरम, अश्रुभरम, वज्रनाभ, लोहभरम, अंभभरम, ताभ्रभरम,
अथलुङ्ग, अश्रुनी, नेपलाणां, प्ली क्षतुराणां प्ली, लरीण, तभ, तागडेकर, प्रत्येक तोला अथेक,
मरी, तोला ४, जे अधोने लोहानो अरवमां आरीके करी अयंनया रसनी २१ भावना दधने
तदके सुभाषुं मात्रा ४ थी ६ रती अधमां अटासंवाथी श्वास, कास, क्षय, हृदयशय, तथा
सन्निपातान्तर विचरे दरेहेना नाश वाप छ. (१७५+१७६)

हंमपपैठी रस (सतांशुतपपैठी) ६३

भागमेकमिह मृतमस्त्रेण भागशुग्ममपि गन्धकस्य च ।

कान्तलोहमचमकैसमत्रं तारमस्त्रं गगनं सुमारितम् ॥

हेमभस्म सकृच्छं रसांशकं लोहपात्रजठरेऽथ पाचयेत् ।
 द्राव्यता भवति तत्र वै यदा निक्षिपेच्च कदलीदले तदा ॥
 आढरूपसुरसाजयन्तिकामुण्डिकात्रिफलकाद्रिभृङ्गिणा ।
 मेघनादकटुकन्यकारसैः प्रत्यहं तु परिमर्दयेद्दृढम् ॥
 वत्सनाभजरसैर्दिनत्रयं लोहपात्रनिहितं पचेत्क्षणम् ।
 हेमपपट्टकसंज्ञितो रसः शृंगवेरकरसेन योजयेत् ॥
 बह्व्युग्ममितमानतस्त्वयं श्वासकांसविनिवृत्तिदायकः ।
 पिप्पलीभिरनुपाययेत्तथा काथमत्र सुरसाढरूपजम् ॥१७७+१८१॥

रसपेपटी रस (समाभृत पपटी) ६३

पारदभस्म तोला ४ भां गंधकं तोला ८, मेघनी अराथर धुंटी तेमां शैष्यलरम, अथक
 लरम, कर्तवीहलरम, तांभलरम, सुवर्णलरम, प्रत्येक तोला ४ मेघनी लोढानां कडायां भां पीगण्ड
 विधि प्रमाणे हेमना पानपर पपटी दाणवी, पष्ठी अरल डरी अरुडसो, तुलसी, अरक्षी,
 आरंभभुंटी, त्रिङ्गा, आहु, लांग, मेघ, कडु, कुंवार प्रत्येकना रसमां अडेक द्विस धुंटी, घेणा
 वज्जनागना पयागना रसमां त्रयु द्विस धुंटीतु. पंछी लोढानां कडायां भां नाभी १० मिनिट
 धीमी आंवे पडावी धुंटी राधतुं. आनी मात्रा ३ थी. ६ रतिलार आभा द्विसमां भध तथा
 आहुना रस साथे यथाडी. उपर तुलसी अने अरुडसाना कडायां लोडीपीपरने शूडा जंटी
 पाठ देवे. अधी गतना श्वास अने अधी गतनी उधरस भटे. (१७७×१८१)

अग्नि कुमार कृशीपक रसः (महाशिकुमार) ६४

मृतं चैकं गंधकं च त्रिभागं नागं बह्व्यं भुल्वतारं च हेम ।
 अंघ्रं लोहं तारमांशीकवज्जमेकैकं वै शोधयित्वा मदेयम् ॥
 मुण्टीश्वेताकाकमाच्यश्वगन्धानिर्गुण्ड्यो वै भृङ्गराजेन युक्ताः ।
 द्रावैरेपां वासरान् घ्रीन् प्रमर्षात्तत्त्वे सम्यग्गोलकं कारयेद्दि ॥
 पथाद् घर्मे शोपयेत्तं च गोलं लेपाः सम्यक् पञ्च मृद्भिः मदेयाः ।
 भाण्डं चार्धं पूरयेद्वालुकामिर्मध्ये गोलं निक्षिपेन्मुद्रयेच्च ॥
 अग्निं कुर्यात्पामपष्टयष्टमात्रं शीते सिद्धो शृङ्गतेयं रसेभः ।
 कृष्णाहाथैर्भावनाः पञ्च देया आर्द्रैर्नैव भावयेत्पञ्चवारम् ॥
 ष्वालामुख्या सै रसैः सप्तवारं चित्रहाथैः सूर्यवारं विभाव्य ।
 निर्गुल्या वै भावना भानुमात्राः पश्चात्कार्या बल्लमात्रा बटी हि ॥
 देया सद्भिः पञ्चमांशा हि कृष्णा तद्वच्छुण्टी चूर्णिता तत्प्रमाणा ।
 कासे श्वासे मूषकृच्छ्रे प्ररण्यामर्षः शोफे चांश्ररीमेदूरोगे ॥

મન્દેવહનો વાતરોમેડય ગૂલેડપ્સારે વા સન્નિપાતે વલાસે ।
સેવ્યધાર્દ્રિકૌમારનામા ક્ષારં ચાગ્લં વર્જયેત્તદ્દિ પથ્યમ્

॥ ૧૮૨+૧૮૮ ॥

મહાઅગ્નિદ્વાર રસ ૬૪

પારદ તોલા ૪, ગંધક તોલા ૧૨ સાથે, કન્નળી દરી તેમાં નાગભદ્રમ, બંગભદ્રમ, તામ્રભદ્રમ, ચાંદીની ભદ્રમ, મુવલ્લુભદ્રમ, અપ્પ્રહભદ્રમ, હોરભદ્રમ, ટૌપમાણિકભદ્રમ, અને હીરાને બદલે વેદાન ભદ્રમ, એ પ્રયેક તોલા ૪ મેગથી ખારીક દરી ગોરખમુંડી, ધેળાગરણી, પીપુટી, આસોંધ, નગોઃ અને લાંગરો એ બધાં સાથે કચરી કાકો દરી, ત્રણ દિવસ ભાવના આપી, ગોળા વાળી તડકે સુકાવી તે ગોળા ઉપર પાંચ કપમાટીના લેપ દરી એક માટલામાં ઉપર નીચે રેતી અને વચમાં ગોળા મુઠી માટલાતું મેં છંદી લઈ ૬૮ પહોર (એક પહોર= ત્રણ કલાક) અગ્નિ આપી-કંડુ દરી, ગોળા ઉપરથી માટી ખમ્પેડી રસને ખારીક દરી લોડીપીપરના કાકાની પાંચ ભાવના રેતી. પછી આદુના રસની પાંચ ભાવના રેતી પછી ત્વણા-મુખીના રસની સાત, ચિત્રાના ક્ષાયની ચાર, તથા નગોડના રસની ચાર ભાવના દસ મુકાવી ત્રણ વાવની ગેળી વાળની, કેટલાકના મત પ્રમાણે નગોડની ભાવના આપ્યા પછી રસનું બે વચન થાય તેમાં પાંચમા ભાગની લોડીપીપર તથા તેટલીજ મુંઃ મેગચ્યા પછી ચરોડી જેવડી વાળની અથવા મૂકો રાખવો ૩ ગેળી અથવા ૩ રતી મૂકો મંધ તથા આદુના રસ સાથે ખાંસી, શાસ, મુરકુન્ડ, અંબ્રલણી, દરસ, સોળ, પચ્ચી, હરિયોના ડોળ, મંદાગ્નિ, વાના દરદ, શુગ, વાઈ, સન્નિપાન, અને કંક વિગેરેમાં આપવાથી આરામ થાય છે. ક્ષારવાળી ચીન્ને તથા ખટાઈ મંધ કરવી (૧૮૧+૧૮૮)

અગ્નિવજ રસઃ કૃપંપકઃ ૬૫

કર્પો દ્વૌ રસગંધયોસ્તુ સમયોઃ સંમર્ચ સર્પસ્ય વૈ ।

કર્પકેન ગિષેણ કઙ્ગલજિમં કાચસ્ય કૃપ્પાં ભિષેન્ ॥

લિપ્ત્વા કર્પટમૃત્સ્નવા મુષિધિના સંપાચ્ય ચામાટકં ।

જાત્વા શીતલમત્ર ચાપિ વિધિના મર્ચ દ્વિકર્પોષ્ણૈઃ ॥

મહોદ્રક્તિકમિસુચર્કરયુતં નાપ્નારસોશિશ્વજો ।

મન્દાગ્નિસયસન્નિપાતમસ્તાં નાશાય ચાર્ય વરઃ ॥ ૧૮૯ ॥

અગ્નિવજ રસ કૃપીપકવ ૬૫

પારદ તોલા ૨, ગંધક તોલા ૨, અને સર્પરિષ નોલો ૧ એ બધાને એક દિવસ ધુડી કન્નળી દરી કપમાટી કરેલી અગ્નશીથીમાં ભરી-૨૪ કલાક વાયુધાવનદ્વારા પકાવવું. કંડુ ચયે શીશીમાંથી રસ કાઢી લઈ તેમાં બે તોલા કાળાં મરી મેગથી એક દિવસ ધુટાવવું ૧ રતિભારની માત્રામાં આવવું થી તોલો ૧૧૧ મેગથી ચાટી ઉપર ચેરડી ખાવી અથવા ચેરડીને રસ પીવો. અથવા સાકરનું પ.ણી પીવું મંદાગ્નિ, ક્ષય, સન્નિપાન, ત્રણ વિગેરે દરદોને મટાવવામાં આ ઔષધ ધણું ઉત્તમ છે. (૧૮૯)

ઉદરગ્ન રસઃ ૬૬

શુદ્ધસ્ય તામ્રસ્ય દલાનિ કુર્યાત્પલાનિ ત્રીણ્યેવ ચ ગન્ધકસ્ય ।
 પલદ્વયં વૈ રુચકસ્ય ચૈકં પલં રસસ્યાપિ વિમર્શં સ્વલ્વે ॥
 ચૂર્ણં વિધાયાપ્યથ સિન્દુવારરસેન પત્રાણિ વિલેપયેચ ।
 તત્સંપુટસ્યાન્તરતો નિધાય વિમુઞ્ચ તત્સંપુટમેવ વહ્નૌ ॥
 યામં તથૈકં છગ્નૈઃ પુટેચ જાતં સુશીતં હિ વિચૂર્ણયેત્ત ।
 તન્નાગવહ્નીદલમધ્યતોઽપિ વલ્લૈકમાત્રઃ સકલોદરઘ્નઃ ॥૧૯૦-૧૯૨

ઉદરગ્ન રસ ૬૬

શેષેલાં ત્રાંબાનાં પત્રાં કંટકવેધી તોલા ૪ લેવાં, ગંધક તોલા ૧૨ પારદ તોલા ૪ અને સાણખાર તોલા ૪ એ ત્રણે સાથે કલજલી કરી નગોડના રસમાં ઘુંટી ત્રાંબાનાં પત્રાં ઉપર ચોપડી શરાવસંપુટમાં પેક કરી ગળપુટનો અગ્નિ આપવો તેવી રીતે નિશ્ચય-વાંતરહિત ઉલટી મોળ ભ્રમ ન કરે તેવું થતાં સુધી લાટી આપવી પછી ખરલ કરી રાખી મૂકવું. માત્રા ૧ રતિભાર નાગરવેલના પાન સાથે આપવાથી પેટનાં બધાં દરદ મટે છે. (૧૯૦+૧૯૨)

સ્થૌલ્યાપકર્ષણ રસઃ ૬૭

સૂતધૌલમૃતતાલ્તામ્રકં ચાર્કદુગ્ધરસકેન મર્દિતમ્ ।
 ક્ષૌદ્રયુક્તમપિ વલ્લમાત્રકં ભક્ષિતં તદતિઞ્ઞહિતં જયેત્ ।
 તૌયમેકપલમત્ર માત્રયા પાનતોપ્યસ્થિલમેહહારકમ્ ॥ ૧૯૩ ॥

સ્થૌલ્યાપકર્ષણ રસ ૬૭

પારદભ્રમ. હીરાખેલ, હરતાળભ્રમ અને તામ્રભ્રમ એ બધાં સમભાગે લાઇ આકાશનાં દૂધમાં ઘુંટી સૂકાવી બૂટી કરવી. માત્રા ૧ થી ૩ રતિ મધ સાથે ચટાડી ઉપર પાણી પીવું. એથી વધેલી ચરખી ચોઠી થઇ જાય છે. (૧૯૩)

વાતમેહન્તક રસઃ ૬૮

મૂતમસ્સ વરવંગમસ્મકં મર્દિતં હિ દિવસં જયારસે ।
 લેહિતં ચ મધુનાં દિનત્રયં વાતમેહવિકૃતિં મળાશયેત્ ॥ ૧૯૪ ॥

વાતમેહાન્તક રસ ૬૮

રસસિદ્ધ, અને ખંજભ્રમ, સમભાગે લાઇ ભાંગના રસમાં ઘુંટી સૂકાવવું; માત્રા ૨ રતિભાર મધ સાથે ચટાડવાથી ૩ દિવસમાં વાયુનો પ્રમેહ-પરમીયો મટે છે. (૧૯૪)

પ્રમેહાંકુશ રસઃ ૬૯

હેમચીજવિપવેંગમૃતકં ગન્ધકં ગગનમસ્મકં સમમ્ ।
 નાગવહ્નિજરસેન મર્દિતં પામદં સકલમેહજિદ્ધવેત્ ॥ ૧૯૫ ॥

प्रमेहाक्षरी रस ६६

धतुशर्मां पी, वज्रनाग, शंखभस्म, पारद, गंधक, अम्रकभस्म, अथे अधां समभागे लघु नागरवेक्षना पान्ना रसनी लावना दध सुधात्री इपडे आणुं भात्रा-१ वास मध साधे आट-वाथी अधा प्रमेद भटे. (१६५)

मेहारि रसः ७०

टंकणं च रसराजगन्धकं सीसकं च रसकेन संयुतम् ।

नागवल्लिजरसेन मर्दितं सर्वमेहकृतरोगनाशनम् ॥ १९६ ॥

मेहारि रस ७०

टंकणु कृशावेतो, पारद, गंधक, नागभस्म, तथा भापरीयुं, अथवा तेने अडेये यशद भस्म अथे सर्वते नागरवेक्षना रसभां धुंटी सुधावतुं. १ वास मध साधे आटवाथी प्रमेद भटे. (१६६)

स्थूलराजागजकैसरी रसः ७१

रसेन्द्रं रजतं ताप्यं गगनं ताम्रमायसम् ।

स्वर्णं च क्रमवृद्धानि मर्दयेत्पूरवारिणा ॥

अन्येन चाम्लवर्गेण मर्दयेत्सप्तवासरान् ।

काचकूप्यां निधायाथ पचेद्यामाष्टकद्वयम् ॥

स्वांगशीतलमुत्तार्य गृह्णीयात्तं च मर्दयेत् ।

आर्द्रकस्वरसेनैव द्रोणपुष्पीरसेन च ॥

मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः काकमाचीरसेन च ॥

वृद्धत्याः पत्रतोयेन वीजतोयेन वा पुनः ।

प्रत्येकं दिनमेकं हि भावनां दापयेत् क्रमात् ॥

पिप्पलीमधुना सार्धं चैतद्गुग्गुलुद्वयं भजेत् ।

स्थूलदुर्दिनविनाशने मरुत् स्थूलपर्यतविनाशने हरिः ।

स्थूलदोषरसशोषणक्षमः स्थूलराजागजकैसरी रसः ॥१९७+२०२॥

स्थूलराज गजकैसरी रस ७१

रससिद्ध १, शीथभस्म २, भास्मिभस्म ३, अम्रकभस्म ४, ताम्रभस्म ५, वेदभस्म ६, अने सुवर्णभस्म, ७ लावे लघु बीजशर्मां रसभां धुंटी, अम्रकवेन लीयु आंभली वजेरे अम्रक वर्जना रसभां ७ दिवस धुंटी अग्नवशीधीभां नापी वायुशोषणभां २४ इशाक पडावतुं. इंडु धये रस अदी लघु आडु, इंधो, इंधार, पीतुडी, डनी मेहरीशणी अने भाशो प्रमेक्षना रसभां अडेक दिवस धुंटी सुधावतुं भात्रा २ रनिभस्मभां मध अने अे रती लींटी-पीपरनेो पूषा मेगती अथावतुं, तेनाथी अथे तेती वधेती अरथी आंभी माय. (१६७+१०२)

सिद्धपञ्चानन रसः ७२

सूतं गंधं टंकणं वै समांशं व्यापं मुस्तं वत्सनाभं वरां च ।
 सर्वेभ्यो वै निष्कमात्रं गुडेन खादेद् गुज्जायुगममात्रां वटी हि ।
 कुष्ठान्मेहान् शोफशूलादिदोषान् हन्तीत्येवं सिद्धपञ्चाननोऽयम् ॥
 ॥ २०३ ॥

सिद्धपञ्चानन रस ७२

पारद, गंधक, टंकण, कुंड, पीपर, भरी, मोथ, वज्रनाग, दरुडे, जेडां अने आंभणां जे
 गंधां समसजे लघु आरीक इरी इपडे आणवुं. पछी जे रतिबान्नी गेणी वाणवी, अजर
 सूडी राभनी. प्रमेड, बोडी पीगाड, मोज, शूण विगेरेने भटाडे. जेक गेणी सवारमां गेण
 साथे साथे आपनी. (२०३)

शीतारि रसः ७३

एकं रसं गंधकमेव शूद्रं द्विभागयुक्तं च विमर्द्य खल्वे ।
 पकार्कपत्रोत्थरसेन यत्नात् पुनर्नवावह्निरसैश्च पच्यात् ॥
 तस्यार्धभागोऽपि विषं विमिश्र्य चूर्णीकृतं बलमितं च लिह्यात् ।
 शीतारिनामा च रसोऽतमोऽयं शीतस्य वातस्य निवारणाय ॥
 ॥ २०४+२०५ ॥

शीतारि रस ७३

पारद तोला ४ तथा गंधक तोला ८ नी क-जणी इरी पछी पडेयां आकडानां पानने
 रस, साठेडीने रस चित्रक भूजोे डारे, प्रत्येकमां पडाणी कडायामां नाभी धीमे तापे प्रवाडी
 लाग जणी जतां सुधी पडावुं. जेभ त्रयेमां पडाती बीधा पछी तेनुं जे वजन थाप तेदी
 अर्थे वजने गौभूत्रमां शेधेले. धेजे वजनाग गेणी जेक दिवस धुंटी इपडे आणी राभवुं
 मात्रः १ थी २ रतिब २ भधमां आरी उपर पाष्ठी पीवुं. तेनाथी इणतर, त्राड कभरने
 दुभ.वे, वायुनां ररु विगेरे भटे. (२०४+२०५)

कुमुदेश्वर रसः ७४

मृतभस्म समहेमभस्मकं मौक्तिकं च रसपाददृक्कणम् ।
 गन्धमंत्र कुरु सर्वतुल्यकं चूर्णितं तुपजलेन गोलकम् ॥
 छेपयेन्मृदु मृदा विशोषितं पाचितं सिकतयन्त्रमध्यतः ।
 यासरैकमथ शीतलीकृतश्चूर्णितो मरिचमाक्षिकैः प्लुतः ।
 भक्षितो हि कुमुदेश्वरो रसो राजयक्ष्मगदमूलनाशनः ॥
 ॥ २०६+२०८ ॥

कुमुदेश्वर रस ७४

पारदभस्म तोला ४, सुवर्णभस्म तोला ४, मोतीनीभस्म तोला १, टंकण तोला १ तथा

अधेऽ तोवा १०, अधाने अरापर भेगनी धान्याम्बुमां अेऽ द्विस धुंटी गेजो वाणी सुशवी
 उपर अये आंगण भाटी चोपडी सुशवी वासुधापत्रमां १२ इलाक पक्षनी इंडु थये अरव इरी
 गणी भूइतुं. भावा २ रतिभारमां अध तोवो वा तथा शणां भरीना जूडा जेआनीभार
 भेगनी यथाडी उपर इध पातुं. तेनाथी गमे तेवो क्षपरोग भे. (२०६+२०८)

यद्महर- रमः ७५

शुद्धमूत्रविपंगंधदाटकं सर्वमेव समभागमाहरेत् ।
 मर्त्यं चार्द्रकरसेन चित्रकैः प्रक्षिपेच्च मुहृढे शुभाजने ॥
 त्रात्रभाजनमयोपरिस्थितं रोधयेत्पट्टमृदा भिपग्वरः ।
 याममात्रपुट्टितं वानैःशूनैर्निक्षिपेच्च जलमूर्ध्वभाजने ।
 त्रात्रपात्रकुडरे रसो भवेत् रोगराजकुलकण्डनसमः ॥२०९+२१०॥

यद्महर २स ७५

पारद, गंधक, वज्रनाभ, अने मुवर्णुलरम समभाजे लध भेगनी आदु, अने चित्राना
 रसनी लावना दध सुशवी अेऽ दोटला इयायामां नाणी तेनापर त्रांगानो वाटका उधो दांठी
 सधा छंटी लध सुशवी इयायाने सुवे यशनी, नीवे धीमेा ताप इरवा. अने त्रांगाना वाटकाने
 तगाथे बीनां पोता मूथा इरवा. तखु इलाक अग्नि यास्था पथी इंडु इरी त्रांगाना वाटकामां
 छंटीने चेटेयो रस इादी लेवो. भावा २ रतिभार मध तेवो वा तथा दांठीपीपरने जूडा
 अेऽ आनीभार भेगनी आरी उपर इध पीतुं. तेनाथी अंधी मनना क्षपरोग भे. (२०९+२१०)

पूर्णन्दु रसः (पूर्णचंद्रः) ७६

स्वर्णं मूत्र शुद्धमेतद् द्विद्राणं युक्तं नागं गंधकार्यं समानम् ।
 वह्नेस्तोयैस्त्वच्च पेप्यं प्रयत्नाद्गोलं कृत्वा वेष्टयेत्तं मृदा च ॥
 भाण्डं चार्धं पूर्वं सामुद्रकेण गोलं श्रुत्वा छादितं त्र्यंगुलेन ।
 लिम्पेद्भाण्डं गोमयेनाथ सन्यक् वह्निं कृत्वा याममेकं तृणैश्च ॥
 पूर्णेन्दुश्चेद्भक्षितो यक्ष्मरोगं हन्वात्तस्योपद्रवानेव सयः ।
 सर्वान्वातात् श्रेष्मरोगान्बधायं पूर्णचन्द्रो नाशयत्वन्बधकारम् ॥

॥ २११+२१३ ॥

पूर्णन्दु रस—पूर्णचंद्र रस ७६

सोनानी लरम. पारद, वज्रनाभ अने गंधक अे समभाजे लध चित्राना इादामां धुंटी
 गेजो वाणी सुशवी तेना पर अेरान्यां पान दांठी तेना पर अने आंगण भाटीना यर
 दध सुशवी अेऽ माटवामां अर्धं मीडुं उपर अने अर्धं नीवे लरी, वयमां गावो मधी
 माटवापर दाखुं दांठी छंटी लध सुवे यशनी नीवे सांश अने अागेना अग्नि तखु इलाक
 आगवो. इंडु थये भाटी असेडी नाणी रस इादी लध धुंटी राभवो. भावा २ रति, १०
 भरीना दाण्वा अने मध साथे यराऽवां तेथी क्षपरोग, तेना उपर, वानां अने इत्यां
 दद विवेरे भे. (२११+२१३)

स्वर्णपत्र रसः ७७

नागं सूतं गंधकं चत्सनाभं मर्द्यं तैयैः कन्यकाया दिनैकम् ।
गोलं कृत्वा निक्षिपेद्भाग्ण्डमध्ये संछाद्यं वै श्रावकेणापि सम्यक् ॥
मुद्रां दत्त्वा भूतिसामुद्रकेण यामं चोक्तं मन्दवहनौ विपाच्य ।
ब्रह्मं चैकं भक्षितं क्षौद्रयुक्तं यक्ष्मातकं नाशयेद्धि प्रसह्य ॥
॥ २१४+२१५ ॥

स्वर्णपत्र रस ७७

नागसरस, पारद, गंधक अने वज्रनाग अने सभभागे एक भेगनी कुंवारना रसमां धुंटी गोला वाणी सुधावी तेनापर भाटी चोपडी वालुकायंत्रमां मुष्ठी उपर डोडीयुं दांडी राखे अने गोधाथी सांधा छांदी सुधावी धीमे तापे त्रयु क्लाक पकावतुं. ढंडुं थये धुंटी राखतुं. मात्रा ३ रतिमां भध भेगनी यटाडवाथी क्षयरोग अवस्थ भटे. (२१४+२१५)

सर्वसुन्दर रसः ७८

सूतगंधविपमेव कारयेद्भाग्ण्डमथ मर्दयेत्ततः ।
आर्द्रवह्निजरसेन यत्नतः पाचितो हि लवणाख्ययंत्रके ॥
भक्षितो हि यदि बल्लमात्रया क्षौद्रकेण सह पिप्पलीयुतः ।
पूर्णचन्द्रवदर्यं हि सेवितो यक्ष्महा भवति वातरोगहा ॥
॥ २१६+२१७ ॥

सर्वसुन्दर रस ७८

पारद तोला ४, गंधक तोला ८, अने वज्रनाग तोला १२ एक अरापर भेगनी आदु, अने चित्राना रसमां धुंटी लवणयंत्रमां त्रयु क्लाक पकावी. ढंडुं थये धुंटीने राखवे. मात्रा ३ रतिमां रमां भध अने लोडीपीपरने भूका भेगनी यातुं. तेथी क्षयरोग अने वानां दरद भटे छे. (२१६+२१७)

त्रिदोषशमन रसः ७९

स्वर्णं सूतं तथा गंधं मर्दयेत्कन्यकाद्रवैः ।
पश्चाद्गोलं विधायाथ श्रावसंपुटे पचेत् ॥
स्वांगक्षीतं समुद्धृत्य चूर्णं कृत्वा प्रयत्नतः ।
भक्षयेद्बल्लमात्रेण त्रिदोषजरुजं जयेत् ॥ २१८+२१९ ॥

त्रिदोषशमन रस ७९

स्वर्णसरस, पारद अने गंधक अने सभभागे एक कुंवारना रसमां धुंटी गोला वाणी सुधावी श्रावसंपुटमां भूष्ठी कपाभाटी धरी मुले यटावी ३ क्लाक पकावतुं. ढंडुं थये दांडी एक धुंटी राखतुं. मात्रा ३ रति मांमां नाभी उपर द्वय पीतुं. वायु, गरमी, पित्त, कफ अने शरीरनां प्रत्येक दरद तथा सन्निपातनवर भटे. (२१८+२१९)

पित्तकृन्तन रसः ८०

पारदं च मृततारमस्त्रकं गन्धकेन सहितं समांशकम् ।
मर्दितं हि खलु श्लेगवारिणा चार्धयाममपि कुक्कुटे पुटे ॥
पाचितं हि सकलं विचूर्णितं छेदितं हि मधुशर्करायुतम् ।
पित्तदोषशमनो मयोदितः पित्तकृन्तनरसः प्रशस्यते ॥२२० + २२१॥

पित्तकृन्तन रस ८०

पारद, गंधक, अने राधभरम, समभागे लक्ष भांगराना रसमां धुंटी गोजा वाणी
सुशानी शरावसंपुटमां पेक डरी कुंकुटनी अग्नि आपी कुंकु डरी धुंटी राधपतुं, ३ रतिभार
मध साकर साथे आटी उपर इध पीतुं पित्तदोषपनुं शमन थाय. (२२०x२२१)

श्लेष्मकृशार रसः ८१

पारदं च मृतशुल्वगन्धकं नागवल्लिजरसेन पेपितम् ।
पाचितं च मृदुवह्निना घटीयुग्ममेतदखिलं विचूर्णितम् ॥
भक्षितं च गुडमिश्रमाद्रकैः श्लेष्मदोषविनिवृत्तिदायकम् ॥ २२२ ॥

श्लेष्मकृशार रस ८१

पारद, गंधक, अने ताम्रभरम, समभागे लक्ष नागरवेचना रसमां धुंटी शरावसंपुटमां
पेक डरी थूले आधी १ इलाक धीमे तापे पडानी बूडा दरवे. मात्रा १ रतिभारमां आहुने
रस अने गोजा भेगनी पत्रराववाथी इधनां अने शरदीनां दरद भटे (२२२)

मेहनाशन रसः ८२

लोहभस्म रसभस्म ताप्यकं गन्धकेन सहितं समांशकम् ।
वत्सवीजकरसेन भावितं छेदितं सकलमेहनाशनम् ॥ २२३ ॥

मेहनाशन रस ८२

लोहभस्म, पारदभस्म, माक्षिकभस्म, गंधक अथा समभागे लक्ष ईदन्तना काठामां धुंटी
सुशानुं. मात्रा ३ रतिभार मध साथे आटवाथी अथा प्रभेद भटे. (२२३)

मेहांकुश रस ८३

बंगमस्र रसभस्म गन्धकं घातकीभवरसेन मर्दितम् ।
छेदितं मधुयुतं हि मेहजिद् वल्लयुग्ममत्तिसारनाशनम् ॥ २२४ ॥

मेहांकुश रस ८३

बंगभरम, पारदभरम, गंधक अथे अथा समभागे लक्ष घावटीना रसमां धुंटी सुशानुं
मध साथे ६ रतिभारनी मात्रा आवाथी प्रभेद भटे तथा आठाना दरदमां मधु इपटो
थाय छे. (२२४)

મૃત્યુજ્જવ રસ: ૮૪

વજ્રમસ્ય રસમસ્ય મૌક્તિકં મર્દિતં લઘુચત્વારિણા દૃઢમ્ ।

તત્ત્વં કુલ્કટપુટેન પાચિતં ચૂર્ણયેન્મધુસુતં દ્વિગુણકમ્ ॥

વર્ષમાત્રમપિ સેવિતં જયેન્મૃત્યુમેવ સકલામરાપદમ્ ॥૨૨૫+૨૨૬॥

મૃત્યુજ્જવ રસ ૮૪

હીરાની ભસ્મ, પારદભસ્મ, તથા મોતીની પિટ્ટી સમભાગે લઘ લીંબુના રસમાં ઘુટી ગે.ગો વાળી સૂકાવી સરાવસપુટમાં પેક કરી કુકુટ પુટથી પકાવી ખરબ કરી રાખવું. ૧ રતિભાર મધ સાથે ચાટી. ઉપર દૂધ પીવું. ૧ વર્ષ સેવવાથી વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી તથા હરકાઇ પ્રકારનો શેગ મટે છે. (આ રસમાં હીરાની ભસ્મને બદલે વૈકાંતભસ્મ પણ નખાય) છે. (૨૨૫x૨૨૬)

કૃમિચિરેચની વટી ૮૫

પારદં ગંધકં ચિશ્વા ટંકણં વિપમુષ્ટિકમ્ ।

સ્વર્જિકા મરિચં કૃષ્ણા સમભાગાનિ કારયેત્ ॥

વિટંગં ચામયાદન્તી ત્રિવૃન્નેપાલકં તથા ।

પૂર્વચૂર્ણસમાન્યેવ મુંગદ્રાવેણ ભાવયેત્ ॥

શુક્લાપ્રમાણવટિકા ભક્ષિતા શીતચારિણા ।

ચિરેચયત્યવશ્યં હિ કૃમિરોગાન્ જ્વરાનપિ ।

ચિનાશયતિ વે સમ્યક્ સત્યં મુલ્લવચો યથા ॥ ૨૨૭+૨૨૮ ॥

કૃમિચિરેચની વટી ૮૫

પારદ, ગંધક, મુંડ, ટંકણ, હેરકાચકાં, સાજીખાર, મરી, અને પીપર એ પ્રત્યેક એકેક તોસો, વાચડાંગ, હરડે, દંતીમૂળ, નમોતર, તથા તેપાળાના મીઠા પાંચે મળી ૮ તોલા લઈ અર્ધાં ઝોસડીયાં સાથે મેળવી ભાંગરાનાં રસમાં ઘુટી ચણાડી જેવડી ગોળી વાગવી ૨ થી ૩ ગોળી ઠંડાં પાણી સાથે આપવી. બુઝાગ લગાડી પેટના જીવડાને કઠો નાખે છે તથા અર્ધા તાવને અવશ્ય મટાડે છે. (૨૨૭x૨૨૮)

અમરકલાનિધિ રસ: ૮૬

મુક્તાફલં વિદ્રુમકં રસેન્દ્રં ગંધં સમાંશાનિ તતો વિદધ્યાત્ ।

તદ્વીજપૂરસ્ય રસેન મર્દિતં ગોલં હિ કૃત્વા વસનેન વેષ્ટયેત્ ॥

મૃદા મુલ્લિપં પરિશોપયિત્વા તચ્છ્રાવકે સંપુટયેચ વહ્નૌ ।

ચૂર્ણીકૃત વલ્લમિતં ચ ભક્ષિતં સ્યાદ્રોગરાજસ્ય નિકૃન્તનં ત્વિહ ॥

॥ ૨૩૦+૨૩૧ ॥

અમરકલાનિધિ રસ ૮૬

સાચા મોતીની ભસ્મ, પ્રવાળ ભસ્મ, પારદ, અને ગંધક એ સમભાગે લઈ બરાબર

भोगनी धीमेरानां रसमां धुंटी गोजी वाणी सूक्ष्मी तेनापर ३५५' वीटी तेना पर माटी
 मोषटी सूक्ष्मी शरानसपुटमां पेड डरी, इहूट पुट्नी अग्नि आपवे. इंडु' थये धुंटी राषकुं
 माना ३ रनिभार भध साथे यथाप्रनाथी क्षयरोग' भरे. (२३०×२३१)

भास्करोदय रसः ८७

तालं ताप्यं गन्धकं मृतकं च शैलाह्वं वै खेचरं स्यात्सर्माशम् ।

चूर्णं कृत्वा चादरुपेण भर्गुमाद्रद्रावैः सौरसाया रसेन ॥

मर्दितं तदनु ताम्रनिर्मिते धारयेच्च सकलं मुसंपुटे ।

मृत्स्नयो च परिवेष्य संपुटे पाचयेद्भिः सततं द्वाग्निना ॥

यामयुग्ममितमेव मात्रया यन्त्रके हि कुरु शीतलं स्वयम् ।

जायतेऽतिकृचिरो महारसो पूर्ववद्भवति भास्करोदयः ।

चित्रकार्द्वरसेन योजितो राजयक्ष्मकफवातनाशनः ॥२३२-२३४॥

भास्करोदय ८७

इरताय, भास्किभरभ, गंधक, पारद, शिवाश्न, अने पश्युषु गंधक अरित पारदभरभ
 समभागे लक्ष अरकुसे, आहु, वृधसी, प्रत्येकना रसनी अडेक लावना इधं वांगानां अंपुटमां
 धुंटी ते अंपुटने ३५५माटी डरी वायुक्षारत्रमां ७ डराक सप्यन अग्निथी भक्षवतुं. इंडु' थये
 संपुट सहित धुंटी राषकुं. (आ औषधना सेवनथी ह्यती याय अने भटाक्षमां नांभवथी
 डाट वणे तो पारद गंधकनी कल्लणी साथे वीथुना रसमां धुंटी धुंटी लट्टी देवी) माना २
 रनिभार, भध आहुदस साथे याटी-हूपर-यित्रानो डाटा पावे तेनाथी क्षयरोग, इड, वायु
 विगरे इड भरे. (२३२+२३४)

कौमदेव रसः-८८

तारं वज्रं स्वर्णताम्रं रसेन्द्रं छोहं गंधं भागयुग्मं विदध्यात् ।

कन्याद्रावैर्मर्दयेदेकयामं चूर्णं कृत्वा काचकृष्णो निवेश्य ॥

कृष्णो चापि पूरपेत्सिन्धुचूर्णमुद्रां दत्त्वा शोषपेक्षप्रयत्नान् ।

वहनिं कुर्याद्भासरैकं प्रयत्नाच्छीतं जातं खल्वमध्ये विचूर्ण्य ॥

अर्कशीरेणाथ भाव्यं हि सर्वं कासस्यैव पथकन्दस्य नीरैः ।

मौसल्या वा गोकुलस्य द्रवेण त्रिखिर्वेला भायनां च भदध्यात् ॥

काकोल्याथो वाजिगन्धामवाहवाद्दुःस्पर्शाणां सै रसैर्मन्वयेच ।

चूर्णं कृत्वा मिश्रयेद्दधोपचूर्णं कर्पूरं वै कुहकृमैलान्वंगम् ॥

कस्तुरीं वै पूर्वचूर्णात्पटंशा कार्या शुद्धा नर्करा सर्वतुल्या ।

भक्षणेन निष्कमात्रं रसेन्द्रं गोक्षीरं वै चानुपानेय पेयम् ॥

पिष्टाहारं सेवयेच्चैव नाम्बमोजस्नेजो वर्धतेर्वेणं च ।

सौंदर्यं वै जायते सुन्दरीणां वृद्धिः कामे नैव हानिश्च वीर्ये ।
तस्मात्सेव्यः कामदेवो रसेन्द्रो वृष्येपृक्तो योग एषो वरिष्ठः ॥
॥ २३५+२४१ ॥

कामदेव रस ८८

यांतीनी लारम, हीरानीलारम, सुवर्णलारम, ताम्रलारम, पारद लोहलारम अने गंधक प्रत्येक तोळा ४, साधे भेणवी कुंवारना रसमां त्रयु कडाक धुंटी सूडावी बूडा इरी अग्नशीशीमां भरी, शीशीनुं भो सिंधालुयु अने इणोयुनथी अंध इरी वालुकायंत्रमां २४ कडाक पडावतुं; इंडु थये डाढी लछ शीशीने गणे तथा तणे नभेलेो-रस लारम अथुं डाढी लछ अरव इरतुं पछी आंकांनुं इंध, कांसडो, कभणकंड, मुशणा, गोअइ, प्रत्येकीनी त्रयु त्रयु भावना देवी तथा डाडावी आसोधि, शतावरी, धमासो प्रत्येकीनी अडेरी भावना छठ बूडा करवे। पछी ते रसतुं न्हेतुं वज्जन थाय तेतुं सुं, पीपर, भरी, लीमसेनी कपूर, केसर, अथव्नी लवींग, अे सर्वेनुं समजागे इरेतुं यूथुं भेणवतुं अने ते अंधी हवाना वज्जनथी छटा भागनी इरतुरी भेणवरी पछी ये दिवस धुंटी कपडे याणा राप्पी मूतुं. मात्रा ये आनीलारमां पाववीलार साइर भेणवी मोमां नाप्पी उपर इरेतुं गायतुं इंध पीतुं, मिष्टान्न पोरक लेवे। अथी कागी पुरपने काम न्मअत थाय वीर्यं अभ्यजित रहे वृष्य-पौष्टिक औषधीमां आ रस परम उत्तम छे. (२३५+२४१)

कन्दर्पसुन्दर रसः ८९

सूतं वज्रं नागमुक्ताफले च तारं स्वर्णं चाभ्रकं तीक्ष्णवङ्गौ ।
प्रत्येकं वै कर्पयुग्मप्रमाणं मर्च्चं सर्वं वाजिगन्धारसेन ॥
क्षिप्त्वा शृङ्गे हारिणेऽखण्डिते तत्पक्त्वा शृंगं कामलेनाग्निनेदम् ।
भाव्यं पश्चात्ताम्रपुष्पीरसेन द्राक्षावश्यायष्टिकानां शृतैश्च ॥
भद्रोदन्या वर्षपुष्प्या कसेरोगाङ्गेरुक्या भावयेच्चापि नीरैः ।
सर्वासां वै भावयित्वा रसैश्च चूर्णं कृत्वा शोपयित्वा च सम्यक् ॥
एलापत्रे त्वग्लवंगागुरुणि वंश्या मुस्ता केसरं चोपकुल्या ।
कस्तूरी पड्वलमात्रं घनाच्च पूर्वे चूर्णे मिश्रयेदष्टमांशम् ॥
एतच्चूर्णं शाण्णमात्रं मृगह्य रात्रौ स्वादेदक्षयं वीर्यमिच्छन् ।
धान्याश्चूर्णं कारयेद्वै विदार्याश्चूर्णं कृत्वा कर्ममात्रं च सर्पिः ।
तुल्यं भक्षेशानुपानप्रयोगे क्षीरं पेयं साधितं माह्विपं च ॥

॥ २४२+२४६ ॥

कंदर्पसुंदर रस ८९

रसशिइर, हीरानीलारम, नागलारम, मोतीनीलारम, शैथिलारम, सुवर्णलारम, अम्रलारम, लोहलारम, गंधलारम प्रत्येक अणे तोळा लछ आसोधिराना रसमां धुंटी दरलुनां शिंगाभां भरी रेक इरी धीमे तापे पडावतुं. ३ कडाक पडाव्या पछी इंडु इरी धुंटी, वालुकुवती पाजण द्राक्ष

ગોરોચન જેઠીમધ, મહાખલા, નાગખળા કસેલા અને ગજુગેરી, પ્રત્યેકના રસની અઢેટી ભાવના છા સૂકાવી બૂટ્ટી કરી તે ઔષધનું જેટલું વગન થાય તેની અચાપર એકબી, તમાલ, તગ, લવંગ, અગર, વગલોચન, મેષ, કેસર અને હોડીખીપર એ બધાંનું સમભાગે દરેકું ચૂર્ણ મેળવવું અને કસ્તૂરી રતી ૪૮ અને બધાં ઔષધથી અષ્ટમાંશ બીમસેની કપૂર મેળવી ઘુંટાની કપડે ચળાવી રાખી મૂકવું. માત્રા બેઆનીઆર સાકર સાથે મેળવી ખાવું. ઉપર આમળાનું અથવા વિદારીકંઠનું ચૂર્ણ તોલો એક ધી સાથે અનુપાત માટે ચાટવું, દરેકું રૂઢ પીવું. આના સેવનથી ચીર્ષ ભરપુર રહે, કામ જગત થાય, અને શરીર પુષ્ટ થાય. (૨૪૨×૨૪૬)

રાજમૃગાંક રસ: ૯૦

માગત્રયં પારદમેવ કુયાદ્રાગોથ હેમ્નથ તથાન્નકસ્ય ।
 મનઃશિલાગન્વકતાલકાનાં માગદ્વયં સર્વમથો વિચૂર્ણ્ય ॥
 સંપૂર્ણ્ય તેનૈવ વરાટકાનિ મુદ્રાં ચ કુર્પાદિય ટંકળેન ।
 દુગ્ધેનં ચાજેન વિમુદ્રિતાનિ મુદ્રાગ્દમધ્યેય ત્રિધારયેચ ॥
 વારાહનામ્ના પુટકેન પચ્ઠ્વા તત્સ્વાંગ્મીતં દિ વિચૂર્ણયેચ ।
 મહેત્ત્રિગુઞ્જં સ્વલુ પિપ્પલીપિઃ ક્ષૌદ્રેણ સાર્યં સકલામયમ્ ॥
 ॥ ૨૪૭+૨૪૯ ॥

રાજમૃગાંક રસ ૯૦

પારદ તોલા ૬, સુવર્ણભરમ તોલા ૨, અન્નકસરમ તોલા ૨, મનશીળ, ગંધક, દરતાળ પ્રત્યેક તોલા ૪ એ બધાને વિધિ પ્રમાણે સાથે મેળવી પીળી કોડીયામાં એ ચિત્રણ ભરી, અકરીના રૂઢમાં ઘુટેલ ટંકણથી કોડીયાનાં મો હાંદી લઈ એક માલકીમાં કે લોટકામાં કોડીયું ભરી તેનું મોં બંધ કરી વારાહપુટના અગ્રિમાં પકતી કંડુ થયે ઘુટી શીકી ભરતી. ૩ રતિ એ ઔષધમાં બેઆનીઆર હોડીખીપરનો બૂકા અને મધ મેળવી ચાટવાથી ક્ષયરોગ તથા બધાં દરદેનો નાશ થાય છે. (૨૪૭+૨૪૯)

અમૃતમુંદર રસ: ૯૧

મનઃશિલામાસિકતાલગન્ધં મૃતં તથા સર્પરમેવ તુલ્યમ્ ।
 સંપદિતં ચાર્દ્રસેન સમ્યગ્વાસારસૈર્વા મુરસારસેન ॥
 આપૂરિતં તામ્રજપાત્રમધ્યે તત્સંપુટં વૈ ત્રિદિનં પચેદ્દિ ।
 તં સ્વાંગ્મીતં દિ સમુદ્રેદ્દિ ચલ્થોન્મિતં તં પરિર્દાલયેચ્ચ ।
 વાતોદ્ભવાન્દન્તિ વિકારજાતાંસ્તથા ચન્દાસોદ્ભવરોગસંયાન્ ॥
 ॥ ૨૫૦+૨૫૨ ॥

અમૃતમુંદર રસ ૯૧

શુદ્ધ મનશીળ, માસિકાસરમ, દરતાળ, અસરમ, ગંધક, પારદ શુદ્ધ તથા રાતું ખાપડિયું શુદ્ધ એ બધાં સમભાગે લઈ વિધિ પ્રમાણે મેળવી આદુ, અરૂણી અને તુગરીના રસની

अक्षरी लावना दृष्ट सूक्ष्मी शुद्ध तात्रना संपुटभां अये दग्गणी लरी कपडभाटी हरी वालुकायन्त्री
 वयोवय अये संपुट मूडी त्रयु द्वियस अने त्रयु रात पडावतुं. हंडुं यथे काही लध धुंटी राभनुं.
 (उधटी उरे के काट वणे तो वधु लक्ष्मीया आप्या पछी वापरतुं) मात्रा २ थी ३ रतिभां
 मध पीपर मेणवी यटावती वानां अधां दरद तथा कक्ष शरदीनां दरद भटे. (२५०+२५२)

खेचरी गुटिका ९२

रसकं दरदं ताप्यं गगनं कुन्टी तथा ।

सूतं समांशकं सर्वमम्लवेतस्रजै रसैः ॥

मर्दयेद्दिनमेकं तु सूर्यघर्मे शिलातले ।

पचेत्तं वालुकायन्त्रे दिनमेकं खराग्रिना ॥

स्वांगशीतं समुद्धृत्य चूर्णीकृत्य प्रयत्नतः ।

निम्बूरसेन गुटिका कर्तव्या रक्तिकोपमा ॥

सर्वज्वरहरा प्रोक्ता गुल्मोदरविनाशिनी ।

गुटिका खेचरी नाम्नी देहलोहविधायिनी ॥२५३+२५६॥

खेचरी गुटिका ९२

भापरीयुं, ह्रींगो, माक्षिकलस, अजकलस, मनशीण, अने पारद अये अधाने समभागे
 लध अममवेतना रसभां अये द्वियस सूर्ये तंडके धुंटी सूक्ष्मी शराव संपुटभां पेक हरी
 वालुकायन्त्रभां १२ कडाक पडावतुं. हंडुं यथे भरत हरी लीजुना रसथी अष्टोडी जेवडी जे.णीया
 करवी. अधा ताव, शुभ, पेटनां दरद विजेरेने मटाउं छे. देहने लोह समान भग्णत अना-
 वदानी सिद्धि करे छे. (२५३+२५६)

अमरसुंदर रसः ९३

मूतभस्म दरदं विशोधितं तालसत्वमिति चैकभागिकम् ।

गंधकं च सममत्र मर्दितं भृंगराजजनितेन संपुतम् ॥

काकमाचिजरसैश्च मर्दितं कुक्कुटाल्यपुटपञ्चकैः पचेत् ।

सारधेन सितया समं सदा सेवितं सकलरोगघातकम् ॥२५७-२५८॥

अमरसुंदर रसः ९३

पारदलस, ह्रींगो, दरताणुं सत्व प्रत्येक तोला ४, अने गंधक अये अधां परापर
 मेणवी लांगराना रसनी तथा पीलुडीना रसनी लावना दृष्ट सूक्ष्मी गोलो वाणी, कुक्कुटपुटने
 अग्नि आपी भरत हरी राभनुं. मध साहर साधे अये गनि सेवती अधा रोग भटे. तेनाथी
 शरीर दीर्घायुं य.य तथा दरसनुं दरद नष्ट थाय. (२५७+२५८)

तालफराज रसः ९४

यंगं चाभ्रं मारितं शुद्धताले शुद्धं मूतं वत्सनाभं तथैव ।

सौवीराख्यं टंफणं चैव शुद्धं यंगं कुर्याद्भागपुमं विशुद्धम् ॥

अध्रं कुर्यात् त्रीणि भागानि सम्यक् मृतं चैकं तालकं वै त्रिभागम् ।
 नागं चैकं टंकणं वेदभागं सौवीराद्द्वौ कल्पनीयौ द्वि भागौ ॥
 खल्वे मर्द्य सर्वमेकत्र वज्रीक्षीरे चाके वासरैकं प्रयत्नात् ।
 पथात्क्षेप्यं काचकृप्यां समस्तं कृपीवक्त्रं ताम्रपत्रेण संध्यात् ॥
 मुद्रां कृत्वा पाच्य यामाष्टयुगं शीतं कृत्वा पूर्ववन्मर्दनीयम् ।
 एवं कुर्यात् त्रीणि वाराणि शुद्धः कल्को जातः पोढ्याग्नेन ताम्रम् ॥
 शुभ्रं कुर्यात्सर्वरोगमणाशं सत्यं चेतद्भाषितं भैरवेण ।
 सेव्यं बल्लं वर्षमेतत्प्रयत्नाद् वृद्धत्वं नो जायते सर्वकालम् ॥
 ॥ २५९ + २६३ ॥

तालकं २४ ६४

(वेधी भरम) अत्र भरम तोला २, अत्र भरम तोला ३, पारद तोला १, दरनाग तोला ३, नाग भरम तोला १, टंकण तोला ४, सौवीराग्नेन तोला २, अत्रे अधाने विधि प्रमाद्ये मेजेनी ग्रंथीयाना इवनी तथा अंडग्रना इवनी अडेरी भावना ६४ मुद्रात्री अग्रनशीरीमां लरी शीशीनुं मेां त्रांयानां पत्राथी अध डरी छांटी ६४ वालुशयंत्रमां ४८ इवाक पडावतुं ६३. यथे शीशीमांथी औपध डडी ६४ इरीरार ग्रंथीयाना इवमां अने अंडग्रना इवमां धुंटी ६४ प्रमाद्ये पडावतुं अत्रे डुध तलु वपन वालुशयंत्रमां पडावतुं अत्रे ६४ उतम ६३ वेधी इवक तैवार थाप त्रांयाने ओप्राणी अंडं तोले १ आनीभार इवक नाभंवाथी यांटी इरे १ थी ३ २ती मध साथे आपवाथी अधा रेजोना नाश इरे. अडे वर्ष सेववाथी वृद्धावरथा आवे नदी. पूई आयुष्य भोगवे. (२५९+२६३)

अमरीमिद्र रसः ९५

रससिन्दूरनामानं गन्धतैलेन मर्दितम् ।
 भक्षितं बल्लमात्रं चेदमरीभेदनं परम् ॥
 लोहाकमूलस्वरसं ससितं चानुपाययेत् ॥ २६४ ॥

अमरीमिद्र रसः ६४

रससिन्दुरने अंधग्रना तोला १ भावना ६४ तैवार इरेवा १ थी ३ २ती मात्रा भोगमां नापी ६४ पीनेराना भूषणे डाढे साऽर नापी भावे। तेथी पधरी पिण्णे ६४ निक्षणी ६५. (२६४)

अमरीमिद्रकः रसः ९६

श्वेताम्बरी तथा श्वेता चाभगन्या पुनर्नवा ।
 तासां रसेन संमर्द्य पारदं दोषवर्जितम् ॥
 गन्धकेन द्विभागेन कारयेद्रोन्मुचमम् ।
 स्वेदयेद्यामर्गं तु भक्षितं चाग्नीमणुम् ॥ २६५ + २६६ ॥

अशभरी लेहक रस ८६

पारद तोला ८, गंधक तोला १६, नी कण्ठणी करी ३लो, श्वेतदूर्वा आसोंध अने साठोडी प्रत्येकना रसनी, भावना छ गोलो पाणी शरावसंपुटभां पिक करी ८ छाष्टुना अग्निथी पकावुं. ६ रतिभार मात्रा भोभां नापी उपर पीन्नेराना भूणनो उकावो पावो. (२६५+२६६)

त्रिपुरभैरव रसः ९७

पारदं मरिचं शुण्ठी टंकणं चामृतं तथा ।

गंधकं चैकचत्वारिवेदवह्निधराधराः ॥

चूर्णितो मधुना लीढो वाते त्रिपुरभैरवः ॥ २६७ ॥

त्रिपुरभैरव रस ८७

पारद तोला १, भरी तोला ४, सुंठ तोला ४, टंक्य तोला ३, अने वज्जनाग तोला १ अने अधाने आरीक यज्ञोडी नेवडी गोणी आदुरसभां पाणरी २ थी ३ गोणी मात्रा मध साथे आटवाथी क्कनां दरदने पेटनां दरद ताव भेटे. (२६७)

त्रिपुरभैरव रसः ९८

वेदवेदरसाः पृथ्वी शुण्ठीमरिचटंकणाः ।

चतुर्यो वत्सनामश्च वाते त्रिपुरभैरवः ॥ २६८ ॥

त्रिपुरभैरव रस ८८

सुंठ तोला ४, भरी तोला ४, टंक्य तोला ६, अने वज्जनाग तोला १, अने अधाने साथे गेणवी आदु तुणसीना रसभां यज्ञोडी नेवडी गोणी पाणवी. १ थी ३ गोणी मध साथे आटवाथी क्कनां दरद भेटे. (२६८)

अपरमाहरांज-नस्य-प्रयोगः ९९

यष्टिहृद्युवचाशिष्टुशिरीषमधुनामयैः ।

साजमूत्रैपस्मारे मोन्मादे नायनाजनम् ॥

अपरमारहरांजन-नस्य-प्रयोग ९९

नेडीमध, दीग, वज्ज, सरसवानां पी, सरसनां पी, लसक्य अने कुष्ठ अने समभागे लक्ष अकगनां भवनी भावना आपी तैवार करुं. आ अण्ठवाथी पाछ अने गांडपशु भेटे छे.

अपरमाहरांजनं १००

मनेह्वा तार्थ्यं च यं शक्यत्पारावतस्य च ।

अन्नं हन्यपस्मारमुन्मादं च विशेषतः ॥ २६९—२७० ॥

मनशील, गोरशुशु, अने पारवानी मरु अने समभागे गेणवी अण्ठवाथी अपरमारवाध गांडपशु भेटे. (२६९+२७०)

ज्वरहराञ्जनम् १०१

तालकं निम्बतैलेन मर्दितं वटकीकृतम् ।

क्रियमाणेञ्जने सद्यो ज्वरः शान्तिमुपैति हि ॥ २७१ ॥

ज्वरहराञ्जनम् रसः १०१

दस्ताणे वीर्याग्नी वीर्याग्नीना तत्रमां धुटी वटो इती. तेने पाष्णी साधे धस्तीने
आंशवाथी तदाण ताव उतरी न्य (२७१)

कृम्यंकुश रसः १०२

निम्बतैलेन संमिश्रय पारदं गंधकं तथा ।

क्रिमिजित्क्रायसंगुक्तं कृमिकोटिविनाशनम् ॥ २७२ ॥

कृम्यंकुश रसः १०२

पारद, अने गंधक, अने समभागे लघु इत्यादी इती वीर्याग्नीना तत्रमां धुटी तैयार
इरुं. २ वात्र मात्रा र्शेमां नाभी उपर वाचरीजने उशले पावे. अथवा आप्तरानां
पीने उशले पावे. तेनाथी असंभ्य उश्या-इरुमीवां मरी न्य (उपर सादे सुवाण
हेवा) (२७२)

हयचोली गुटी १०३

(अश्वचोली-अश्वकंचुकी)

रसं विपं गंधकतालके च कटुत्रिकं वै त्रिफलासमेतम् ।

सट्कणं वै जयपालवीजं संमर्दितं भृंगरसेन सम्यक् ॥

सुद्गममाणा गुटिका विधेयानुपानयोगैः परिशीलनीया ।

सर्वा रज्जो वै विनिहन्ति शीघ्रं गुटी प्रकर्षाद्भयचोलीसंघ्रा

॥ २७३ + २७४ ॥

दुधशोणी १०३

(धाराशोणी अथशोणी अथकंचुकीनीशोणी)

पारद, वज्राण, गंधक, दस्ताण, मुंड, पीपर, मरी, दरु, बेरां, आनगां, टंक्षु, अने
नेपाणानां पी अने अथाने समभागे लघु आंशराना रश्नी लावना दध मत्र ज्वरी गोणी इती.
मुष्मत्वे इती पेटनां दरु, मोल अने तावमां अपाय छे. तथा अनुपान बेरुथी अथा रोजमां
वपराय मात्रा २ थी ६ वेणी आभा द्विसमां उना पाष्णीथी हेरी (२७३+२७४)

अध्यायोपसंहारः—

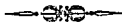
मकाशामृतके ग्रन्थे प्रोक्ताश्चेते महारमाः ।

शतसंख्यामिताः श्रेष्ठाः सर्वे रोगगणापहाः ॥

इति कथितरसानां संग्रहं संत्ययुक्तं ।
 कतिचिदखिलशास्त्रे दृष्टमेवानुभूतम् ।
 पठति परमबुद्ध्या वैद्यविद्याविधिज्ञः ।
 स भवति रसवेत्ता भूपगेहेऽतिमान्यः ॥ २७५ + २७६ ॥

છુદા છુદા રોગો ઉપર આપવાના ઉપર જીણાવેલા શાસ્ત્રોક્ત ૧૦૦ રસો પ્રકાશામૃત
 નામના ગ્રંથમાં કહેલા અહીં વર્ણવ્યા છે. તે તત્કાળ ગુણ કરનારા છે, એ સલ માનવું.
 નેમાંના કેટલાએક પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા છે. વિશ્વાસશુદ્ધિ રાખી જે એ રસોને રમરણમાં રાખે છે
 અને ઉપયોગ કરે છે તે વૈદ્ય શાસ્ત્રમાં અને લોકોમાં માને પામે છે. (૨૭૫+૨૭૬)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्री यशोधरेण जूनागढवास्तव्येन
 विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ अध्याय ९ मो ॥

६४ दिव्यौषध्यः (रसवन्धकर्यः)

दिव्यौषधीनां नामानि कथ्यन्तेत्र मयाधुना ।
 चतुःषष्टिमिताः सम्यग्रसवन्धकराः शुभाः ।
 सोमवल्ली तथा सोमवृक्षं सोमकला लता ॥ १ ॥
 भूपञ्चिनी गोनसा चेदुच्यते चेश्वरी लता ॥
 भूतकेशी कृष्णलता लथुनी च रुदन्तिका ।
 वाराही सप्तपत्रा च नागिनी सर्पिणी तथा ॥
 छत्रिणी चैव गोशृंगी ज्योतिर्नाम्नी च रक्तिका ।
 प्रत्रवल्ली काकिनी च चाण्डाली ताम्रवल्कि ॥
 पीतवल्ली च विजया महौषध्यमरी लता ।
 नवनीता रुद्रवल्ली लखिनी भूमितुङ्घिका ॥
 गान्धर्वी व्याघ्रवादी च गोमारी च त्रिशूलिनी
 त्रिदण्डी करसी भृंगवल्ली चमरिका तथा ॥
 करवल्ली लता चैव वज्रांगी चिरवल्क्यपि ।
 रोहिणी विल्विनी भृतशोचनी चैव कथ्यते ॥
 मार्कण्डी च करीरी च हक्षरा कुटजा तथा ।
 मूलकन्दाभ्युवल्ली च गुनिवल्ली च कीर्तिता ॥
 घृतगन्धा निम्बुवल्ली तिलकन्दातमीतला ।
 बोधवल्ली सत्वगन्धा कूर्मवल्ली च माधवी ॥
 विशाला च महानागी मण्डूकी क्षीरगन्धिका ।
 चतुःषष्टिरिति मोक्ता दिव्यौषधो महावलाः ॥
 एकैकाया रसेनापि सूतो बन्धत्वमाप्नुयात् ।
 अनया साधितः सूतो जरादारिद्र्यनाशनः ॥
 तास्तु लक्षणसंयुक्ताः सोमदेवेन भाषिताः ।
 ग्रन्थविस्तरभोत्यात्र नाममात्रेण कीर्तिताः ॥ १ ११ ॥

आ अध्यायमां वर्धुनेषी औषधीजानां धर्षां नामो विधिय अज्ञात अने समग्रमां न उतरे
 जेवां छे अने इटलीक औषधीजो जेइयो वधु अर्थमां वपराय छे तेमां छठ औषधी इथां वेरी
 ते अशुभ्य अने अनुभव ह्ये लादे नझी थय तेम छे. आ ग्रन्थतपि लषेदी औषधीजानी
 जोगभात्यु छे पर्याय अण्ठे आख्या नथी सोमदेवना पुस्तकमां जेठ वेदानुं कडे छे ते सोमदेवनुं
 वनस्पती शास्त्रनुं पुस्तक अज्ञान छे जेइसे अमारी समग्र प्रभाजे देक औषधीना अर्थ आष्या छे.

૫૪ નિમ્બુવદલી—	૬૦ માધવી—ચમેલી
૫૫ તિલકંઠા—	૬૧ વિશાલા—મોટાં ઈદ્રામણું
૫૬ અતસીલતા—અળસી	૬૨ મહાનાગી—
૫૭ બોધવદલી—	૬૩ મંડૂરી—ઈંદરકની
૫૮ સરવગંધા—	૬૪ ક્ષીરગંધિકા—ક્ષીર કાઠોલી
૫૯ દૂર્ભવદલી—	

એ એસક મહા બળવાન પ્રભાવશાળી દિવ્ય ઔષધીઓ છે કાઠપણુ એક એક ઔષધીના રસથી પારદ બધાય છે કાઠપણુ એક ઔષધીથી બાંધી સિદ્ધ કરેલો પારદ વૃદ્ધાવરથાને અટકાવી લુવાની ટકાવી રાખે છે અને મુવણું સિદ્ધિ આપી દરિદ્રતાનો નાશ કરે છે. સોમદેવ નામના પંડિતે પોતે કરેલા પુસ્તકમાં પ્રત્યેક ઔષધીઓનાં ચિન્હ એળખાણુ વગેરે કહેલ છે અન્યનો વિસ્તાર ધણ વચના બધથી અહીં દરેક ઔષધીનાં નામજ માત્ર કહેલાં છે.

૯૮ રસૌષધ્યઃ (મૂતમારણજારણનિયામનકરઃ)

અતઃ પરં રસૌષધ્યઃ મોચ્યંતે શાસ્ત્રવર્તમના ।
 જલોત્પલા ચિંચિકા ચ જલાપામાર્ગમાંસિકે ॥
 જલકુમ્ભી મેઘનાદા ઈશ્વરી ચાપરાજિતા ।
 માલાર્જુની વેણુકા ચ શિશિપાદા ચ તિક્તિકા ॥
 કાઠમર્યતિવિપા પ્રોક્તા સમંગા જાલિની તથા ।
 તુપમ્બુકા ચ દુર્ગન્ધા પાપાણી શુકનાસિકા ॥
 વનમાલી ચ વારાહી ગોજિહ્વા મુસલી તથા ।
 પટોલી શટિકા મૂર્ચા પાટલા જલમૂલકા ॥ -
 રસાજમારી કથિતા શિશિકા સિતગન્ધિકા ।
 પોતકી ચ વિપન્ની ચ વૃદ્ધતી ગન્ડી તથા ॥
 તુલસી ચ વિદારી ચ મઙ્ગિષ્ઠા ચિત્રપાલિકા ।
 જલપિપ્પલિકા ભાંગી મળ્ટકી ચોત્તમા તથા ॥
 ચન્દ્રોદકા સારિવા ચ દરિણી કુલકુટાપિ ચ ।
 સર્પાર્શા હંસપાર્દા ચ વનકુમ્પાઞ્ઢવલ્લિકા ॥
 મર્કસ્ફોટી ઘન્વયાસઃ પાગવઃ સ્થલસારિણી ।
 અર્થચન્દ્રા હેમપુષ્પી મોહિની વજ્રકન્દિકા ॥
 અલમ્બુપા ચ હલિની રસચિત્રા ચ નન્દિની ।
 વૃથિકાલ્પી ગૃધ્રી ચ વામા શૃંગી ચ કશ્યપે ॥
 અષ્ટપદ્ધિરિતિ પ્રોક્તા રસૌષધ્યો મદાવલાઃ ।
 મૂતસ્ય મારણે પ્રોક્તા જારણે ચ નિયામને ॥ ૧૨+૨૧ ॥

૬૪ દિવ્યોપદ્યા: ૬૪ દિવ્ય ઔપધીયા

હવે પછી સારી રીતે રસ પારદને બાંધનારી ૬૪ ઔપધીઓનાં નામો કહું છું.

- ૧ સોમવદલી—સોમવદલી, બાહી, વેવડી, સુદર્શના બાબચી,
- ૨ સોમવૃક્ષ—કાયકળ અથવા સફેદ ખેર.
- ૩ સોમકળા—બાબચી
- ૪ ભૂપત્રિની—રથળ કમલિની
- ૫ ગોનસા—સુશ્રુત—દ્વિપાણિની મૂલભવા મરુળાં કૃષ્ણમંડલાં ॥ હચરત્રિમાર્ગ જાનીયાદ્ ગોનસાં ગોનસાકૃતિ ॥ સા તુ અમ્મુદા સમેદેશે ચહુલં જાયતે
- ૬ ઉચ્ચટા—સફેદ ચણેડી
- ૭ કુંધરીલતા—શિવલિંગી
- ૮ ભૂતકેશી—પુત્રજવક, જટામાંસી, સફેદ તુલસી.
- ૯ કૃષ્ણલતા—કાળા ઉપલસરી, કાળા તુલસી
- ૧૦ લશુની—લસણના જેવા ગંધની વેલ
- ૧૧ સુદર્શિકા—ખાટા લુણે—
- ૧૨ વારાહી—વારાહીકંદ
- ૧૩ સક્ષપત્રા—સાતરીણ
- ૧૪ નાગિની—નાગદમણ
- ૧૫ સર્પિણી—સર્પવેલ
- ૧૬ છત્રિણી—મીઠીની બળા ચોમાસામાં ઉતરડામાં ઉગે છે સફેદ છત્રી જેવી ઉગે છે
- ૧૭ ગોશુંગી—આવળ
- ૧૮ બયોતિમતી—માલકાંડણી
- ૧૯ રક્તિકા—કાલ ચણેડી
- ૨૦ પત્રવદલી—ભારંગી, રીંસામણી, ફાંગ,
- ૨૧ કાકિની—કીર કાકાલી, કાળાફૂલની પીણી
- ૨૨ ચાંદ્રલી—શિવલિંગી
- ૨૩ તામ્રવલિકા—મણક, ચિત્રપૂંટમાં તામ્ર વદલી નામે એક વેલ થાય છે તે
- ૨૪ પીનવદલી—આકાશવેવ-અમરવેલ
- ૨૫ વિવરયા—ભાંગ, સફેદ વચ, હરડે
- ૨૬ મહોત્પી—રીંસામણી, સફેદ બોરીગણી,
- બાહી, ગરણી, મુરજમુખી, ઘોળા સેદરી
- ૨૭ અમરીલતા—ગોરવેલ, અમરવેલ, કુંવાર વીંછીડા, કાળા ક્રો
- ૨૮ નવનીતા—
- ૨૯ રૂદ્રવદલી—જટામાંસી,
- ૩૦ લાંબની—કડવી તુંબડી
- ૩૧ ભૂમિતુભિકા—ખાતાળતુંબડી (ઉપર શાહી જેવી કાળા હોય તોડતાં અંદર કુધ જેવી સફેદ નીકળે ખોર કે સોપારી જેવી નાની મોટી હોય છે)
- ૩૨ વ્યાધપારી—ગાંજે, ધમસો, વિકળા
- ૩૩ ગાંધર્વી—વિકળા (વિકંત)
- ૩૪ ગોમારી—
- ૩૫ ત્રિશૂલિની—ગોખર
- ૩૬ ત્રિદંડી—
- ૩૭ કરસી—
- ૩૮ ભૂંગવદલી—અમરવેલ
- ૩૯ ચમારિકા—કાંચનાર ચમાર દુધલી
- ૪૦ કરવદલીલતા—કારેલાંની વેલ
- ૪૧ વજ્રંગી—
- ૪૨ ચિરવદલી—
- ૪૩ રોહિણી—કાંટાળો સરસોડા, મણક, કક, કાયકળ, હરડે, ગંભારી.
- ૪૪ બિલ્વિની—ખીલી
- ૪૫ ભૂતશોચની—વાંઝકંટોલી
- ૪૬ માર્કેડી—મીઠીઆવળ
- ૪૭ કરીરી—કેરડાંનું ઝાડ થાય
- ૪૮ અક્ષરા—અધેડા, કાંટાવીનાની અધેડી
- ૪૯ કુટળ—ઉદ્ભવનું ઝાડ
- ૫૦ શૂલકન્દા—
- ૫૧ અમ્બુવદલી—રતવેલીયા, કારેલી.
- ૫૨ મુનિવદલી—
- ૫૩ ધૃતગંધા—

૫૪ નિમ્બુવદલી—	૬૦ માધવી—અગ્રેલી
૫૫ તિલકંઠા—	૬૧ વિશાલા—મોટાં ઈદ્રામણાં
૫૬ અતસીલતા—અજસી	૬૨ મહાનાગી—
૫૭ બોધવદલી—	૬૩ મંદૂરી—ઈરકની
૫૮ સત્તવગંધા—	૬૪ ક્ષીરગંધિકા—ક્ષીર કંકાલી
૫૯ દૂર્ભવદલી—	

એ એસઠ મહા બળવાન પ્રસાવશાળી દિવ્ય ઔષધીઓ છે કાષ્ઠપણુ એક એક ઔષધીના રસથી પારદ બધાય છે કાષ્ઠપણુ એક ઔષધીથી બાંધી સિદ્ધ કરવો પારદ વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી લુવાની ટકાવી રાખે છે અને મુવલુ સિદ્ધિ આપી દરિદ્રતાનો નાશ કરે છે. સોમદેવ નામના પદિતે પોતે કરેલા પુસ્તકમાં પ્રલેક ઔષધીઓનાં વિન્દ ઓળખાણુ વગેરે કહેલ છે અન્યનો વિસ્તાર ઘટ જવાના બધથી અહીં દરેક ઔષધીનાં નામજ માત્ર કહેવાં છે.

૬૮ રસૌષ્ઠ્યઃ (મૂતમારણજારણનિયામનકરાઃ)

અતઃ પરં રસૌષ્ઠ્યઃ મોચ્યંતે શાસ્ત્રવર્ત્મના ।
 જલોત્પલા ચિંચિકા ચ જલાપામાર્ગમાંસિકે ॥
 જલકુમ્ભી મેયનાદા ઈશ્વરી ચાપરાજિતા ।
 માલાર્જુની વેણુકા ચ શિશ્વિપાદા ચ તિક્તિકા ॥
 કાઠ્ઠમર્યતિવિપા પ્રોક્તા સમંગા જાલિની તથા ।
 તુપમ્બુકા ચ દુર્ગન્ધા પાપાળી થુકનાસિકા ॥
 વનમાલી ચ વારાહી ગોજિહ્વા મુસલી તથા ।
 પટાલી શકિત્તા મૂર્ચા પાટલા જલમૂલકા ॥ -
 રસાજમારી કથિતા શિશિકા સિતગન્ધિકા ।
 પોતકી ચ વિપઘ્ની ચ વૃદ્ધતી ગરુડી તથા ॥
 તુલસી ચ વિદારી ચ મઙ્ગિષ્ઠા ચિત્રપાલિકા ।
 જલપિપ્પલિકા ભાંગી મળ્લૂકી ચોત્તમા તથા ॥
 ચન્દ્રોદકા સારિચા ચ દરિણી કુલકુટાપિ ચ ।
 સર્પાર્શ્વ હંસપાર્દા ચ વનકુમ્પાળ્ડવલિકા ॥
 મર્કસ્ફોટી ઘન્વયાસઃ પાગવઃ સ્થલસારિણી ।
 અર્ધચન્દ્રા હેમપુષ્પી મોહિની વન્નકન્દિકા -॥
 અલમ્બુપા ચ હલિની રસચિત્તા ચ નન્દિની ।
 વૃથિકાલી ગુદ્ધી ચ વામા ઝૂંગી ચ કધ્યતે ॥
 અષ્ટપષ્ટિરિતિ પ્રોક્તા રસૌષ્ઠ્યો મરાચન્દ્રાઃ ।
 મૂતસ્ય મારણે પ્રોક્તા જારણે ચ નિયામને ॥ ૧૨+૨૧ ॥

રસૌપધ્ય: રસ ઔપધીયું

ગુરુએ બતાવ્યા પ્રમાણે હવે પછી રસ-ઔપધીઓ કહ્યું છે. જે પારદત્તું મારણ્ય વગરણ્ય અને નિયામન કરે છે આ ઔપધીઓ ૬૮ છે અને મહાપ્રભાવશાળી છે.

૧ જલોત્પલા—	૩૪ પેતકી—પેથીની ભાજી (ઉપેદિકા)
૨ ચિચિકા—અણોડી	૩૫ વિપન્ની—હિલમોચિકા, રાસ્ના, ઈદ્રામણાં
૩ જલાપામાર્ગ—	બોં આબલી લાલસાટોડી, વીંછીડા, કુકડવેલ
૪ માંસિકા—જટમાંસી	૩૬ બૃહતી—ઉભી ભોરીંગણી
૫ જલકુંભી—જળજાંબવે	૩૭ ગરુડી—વેવડી
૬ મેઘનાદા—નાગરમોચ	૩૮ તુલસી—તુલસી
૭ ઇંધરી—વાંકડ ટેલી, શિવલિંગી, નાગદમણ	૩૯ વિદારી—વિદારીકંદ
૮ અપરાજિતા—ગરણી	૪૦ મન્નિષા—મજક
૯ માલાણ્ની—	૪૧ ચિત્રપાલિકા—મોટાં ઈદ્રામણાં (ચિત્રપલિકા)
૧૦ વેણુકા—વંશપત્રી	૪૨ જલપિરપલી—રતવેલીયો
૧૧ શિખિપાદા—મોરશિખા, હંસરાજ	૪૩ ભાંગી—ભારંગી
૧૨ તિક્તિકા—કડવી તુંબડી, પીલુડી, કડવું પરવળ	૪૪ મંડકી—ઉદરકની
૧૩ કારમરી—ગંભારી, પુકરમળ	૪૫ ઉત્તમા—કુધેલી, બોંઆબલી, મોચ
૧૪ અતિવિષા—અતિવિષ	૪૬ ચંદ્રોદયા—
૧૫ સમગા—રીસામણી	૪૭ સારિવા—કેપલસરી
૧૬ જલિની—કુકડવેલ, કડવંધિલાં	૪૮ હરિણી—મજક, પીળાં ભુષ, ભાંગ
૧૭ તુષામ્બુકા—ખાટો લુણો, રૂંદતી	૪૯ કુકુટા—પોતલિટો બેડી ભોરીંગણી
૧૮ દુર્ગંધા—બાબચી	૫૦ સર્પાક્ષી—મંડાલી, ઘોળીગરણી નોળવેલ
૧૯ પાપાણી—પાપાણુબેદ	અથવા હાંઈ શંખાવલી
૨૦ શુક્રનાસિકા—ર્યોણાકવૃક્ષ, અરુસો	૫૧ હંસપાદી—કાજો હંસરાજ
૨૧ વનમાલી—વારાહીકંદ, ગરણી	૫૨ વનકુમાંડવદલી—મોંકણું
૨૨ વારાહી—વારાહીકંદ	૫૩ મકરંદેરા—
૨૩ ગોન્જિહવા—મોંપાયરી ગળજીલી	૫૪ ધન્યયાસ—ધમાસો
૨૪ મુસલી—મુશળી	૫૫ પાગવ—
૨૫ પટોલી—પરવળ	૫૬ રથલસારિણી—રથળ કમળ
૨૬ શકિકા—કચુરો	૫૭ અર્ધચંદ્રા—નસોતર કાળી, કણ્ઠેરંદેટિકતા
૨૭ મૂર્વા—મોરવેલ	૫૮ હેમપુષ્પી—પીળાંભુષ, મજક, કોકાલી
૨૮ પારલા—પાડળ	ધમાસો, પીળાં ખરમોડી, ઈદ્રામણી,
૨૯ જલમૂલકા—	૫૯ મોહિની—ત્રિપુરમહિકા, શતમહિકા
૩૦ રસા—રાસ્ના	કાપડળ વડના લેના પાનના પાપાણુ બેદ
૩૧ અન્નમારી—	પોથી
૩૨ શિશિકા—રીસમ (સેદે કૂલનો)	૬૦ વજ્રકદિકા—રતાણું વનમરણ્ય
૩૩ શિતગર્ધિકા—	૬૧ અલમ્બુયા—રીસામણી

६२ लक्ष्मिनी—शंखिणी धोत्रा वचनाय	६५ वृश्चिदादी—वीथीदा
६३ रसवित्रा—	६६ शुद्धी—गजा
६४ नदिनी—जटाभस्मी, रेखुडा, प्रियञ्ज	६७ पासा—अरुञ्जनी
नदीतस अशणीये	६८ शृंगी—अडासासींगी

६८ महौषध्यः—(सूतबंधमारणादिकराः)

अष्टपष्टिर्महौषध्यः प्रोच्यन्ते रसशास्त्रतः ।
 ऋद्धिः शोभिष्यवोमुसा श्रावणी सारिवा तथा ॥
 ज्योतिष्मती तेजवती रास्ना वाकुची विम्बिका ।
 विषाणिका चाश्वगन्धा वर्षाभृः शरपुष्पिका ॥
 बला चातिबला नागबला दन्ती महाबला ।
 द्रवन्ती नीलिनी चैव शतपुष्पा प्रसारणी ॥
 वरा शतावरी चैव ह्युषा सातला त्रिष्टम् ।
 स्वर्गक्षीरी तुगा पृथ्वी विशाला नलिकामली ॥
 इन्द्रवारुणिकाकाह्वे सिन्दुवारोऽजमोदिका ।
 त्रायमाणाऽऽसुरी शंखपुष्पी च गिरिकर्णिका ॥
 घातकी कदली दूर्वा अम्बिका कासमर्दिका ।
 जन्तुपादी च निगुण्डी द्राक्षा नीलोत्पलं शमी ॥
 नालिकेरी च खर्जूरी फल्गुः शिञ्जी च मल्लिका ।
 वार्षिकी शाल्मली जाती प्रीष्मवर्षा तु यूथिका ॥
 केकिचूडाश्वगन्धा च लक्ष्मणा तरुणीति च ।
 अष्टपष्टिरिति प्रोक्ता महौषधयो महाबलाः ॥ २२+२९ ॥

महौषध्यः

१ ऋद्धिः—अष्टपष्टिर्मा ओः	१० विम्बिका—इन्दी दीशरी
२ शोभिष्यी—अडासासी	११ विषाणिका—भरुसासींगी
३ अश्वगन्धा—उषाधुली	१२ अश्वगन्धा—आसोधि
४ श्रावणी—शेरभुञ्जी, ऋद्धि	१३ वर्षाभृ—सुरादी
५ सारिवा—उषधसरी अर्नभञ्ज	१४ शरपुष्पिका—शरपुष्पी
६ ज्योतिष्मती—भावाडाःषुी	१५ बला—अजशायी
७ तेजवती—तेजमग	१६ अतिबला—अजुशेदी
८ रास्ना—रास्ना	१७ नागबला—अषाट
९ वाकुची—आषयी	१८ दन्ती—दन्तीभृज

१९ महाभसा—मण्डलाणानी अेक म्गत	४३ गिरिदिल्लिका—गरुडी
२० द्रवती—इंद्रती	४४ घातकी—धावडी
२१ नीलिनी—गणा	४५ कडली—कणकंड
२२ शतपुष्पा—वरीवाणी, सुवा	४६ हूर्वा—घो
२३ प्रसारणी—प्रसारिणी	४७ अग्लिका—पाडीकुणी
२४ वरा—काणीपाड, घोणी गरुडी, अमरवेड, आमनी, त्रिणा, रेखुडा	४८ हरमदिका—हरमदी
२५ शतावरी—शतावरी	४९ नंतुपाटी—अणतो जन्तुका लता
२६ ओला—ओलनी	५० निरुंटी—नगोड
२७ हृपुष्पा—पणोसवी	५१ द्राक्ष—धराप
२८ सातला—अमंडिका, पीतदुग्धसेहूड साथेर	५२ नीलात्पलं—काणुं कमण
२९ त्रिवृत—नसोतर	५३ शमी—पीनडी
३० स्वर्णक्षीरी—दांडी	५४ नासिकेरी—नाणाथेर
३१ तुगा—वशलोवन	५५ अर्जुनी—अलुनी
३२ पृथ्वी—इलोथ	५६ इथु—मेडीडंथरी—काकोदुंवरिका
३३ विशाला—छंद्रामणी	५७ शिशु—सीसम
३४ नसिका—नणा	५८ मदिका—वक्षमण्डकंड, लुध
३५ आमनी—आमणां	५९ वापिंडी—मदिका मेगरी
३६ छंद्राचुणी—छंद्रामणी	६० शाहमली—शेभो
३७ काकाण्डा—काकाण्डाणा काकाण्ड	६१ नती—लुध घोणा
३८ सिंदुवार—नगोड	६२ ओंभयर्षा—इंदती
३९ अजमोदिक—अजमोद	६३ पृथिका—लुध पीणी
४० त्रायभाजा—त्रायभाजु	६४ केडिमुल—गेरशिभा
४१ आमुनी—अरसव, राव	६५ अजगधा—अजगा भरडारंगी
४२ शंभुपुष्पी—शंभावणी	६६ लक्ष्मणी—हनमानवेले, घोणा कुवनी मोरीगणु
	६७ तरुणी—गोडुं काणुं लई तरुणी पुष्प

सिद्धौषधः—(देहलोहसिद्धिप्रयः)

अवेदानो मयक्षयामि सिद्धौषधो रसाधिकाः ।
 देवीलता काळवर्णी विजयामुरी तिहिका ॥
 पात्राजितिका क्षेत्री संगीत ताम्रवहिका ।
 नाही कन्या तथा मोमराजिका च दुहुम्भटी ॥
 कुवेराक्षी गृध्रनखी पर्पटी छिद्रलज्विका ।
 धुन्कारी दुग्धिका भुंगी गंगेटी गरपुदिका ॥
 अष्टावटी राजगमी पनमी च जयन्तिका ।
 विपत्पर्षिकावन्ती काकाण्डेयाम्युम्लिका ॥

सिद्धेश्वरी हंसपादा खोष्टका शृंगरीटिका ।
 अक्षःपुष्पी मधुराख्या शृङ्खला वृद्धनीति च ॥
 जारावली महाराष्ट्री सहदेवेश्वरी तथा ।
 काष्ठमोधामती देवगान्धारी रजनीङ्गुर्दा ॥
 पलाशिनी नाकुली च काम्बोजिकाश्विनी तथा ।
 चक्रवल्ली सर्पदंष्टा शल्लकी रोहिता तथा ॥
 तौधरी वंगजा राजपद्मा जम्बीरचट्टिका ।
 गजपिप्पलिका भृंगवल्ली चैवार्कवट्टिका ॥
 जन्तुकारी शिग्रुवल्ली करवीरा गिवाटिका ।
 नाराची काश्वनी चाजगन्धा सूतेन्द्रसिद्धिदाः ॥
 अष्टपट्टिरिति प्रोक्ता सिद्धौषधयो रसाधिकाः ।
 सर्वकार्यकरा देहहोहसिद्धिमदायकाः ॥ ३० + ३९ ॥

६८ सिद्धौषधीषो

पारद पर अधिकार यक्षाननारी पारदने अधन निषम अहीमारक्षु नरक्षु अने इरवाम्
 विषयोगी अेषी सिद्धौषधीषो नीचे प्रमाणे छे.

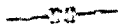
१ इवीलता—घोणा सेरडी, शिवसिंगी,
वांरु इंठोको, मोरवेस्य	१७ पपटी—पापटी
२ डालकूर्छी—	१८ छिद्रलम्बिका—
३ विजया—भांग	१९ सुन्दारी—नाक जीडणी
४ आसुरी—सरसन, सुरके।	२० दुम्बिका—दुधेदी
५ सिद्धिका—	२१ लुंगी—लांग
६ पासाशा—भाभरी	२२ गंभीरी—गङ्गुभीरी
७ तिलक—	२३ शरपुष्पिका—शरपुष्पे
८ ह्येयी—	२४ अमृतावली—
९ सन्दीरा—	२५ राजशमी—मोटा पीरडी
१० ताअवलिङ्का—मल्लकं, चिचकट्टमां यती अके
इवेस	२६ पनसी—इलुस
११ नाह्नी—कश्यपी नक्ष इषदी	२७ लथन्तिका—अरुणी
१२ कन्था—कुंवार	२८ विषभर्षरिका—विषभापरी
१३ सोभराष्ट—आपन्वी	२९ अयन्ती—अके प्रकारने इरके
१४ टुटुलरी—	३० हाकांठोला—हागडोणीया
१५ कुभिराष्टी—कांठय	३१ अशुभूसिका—
१६ श्रमनपी—वीड्या	३२ सिद्धेश्वरी—सपेसडी
	३३ मधुराख्या—जेरीअध, मडुमं, वरीपाणी
	३४ शोभसः—शोभापन्नी

- ३१ इन्दुवती—२२८ २.७२
 ३२ भारवती—२२९
 ३३ महाराष्ट्री—२३०
 ३४ महारवा—तेरवी २.७३
 ३५ अरुणी—सिद्धिनी
 ३६ शोभापामती—
 ३७ देवगांधारी—
 ३८ वसुंधरी—दण्ड
 ३९ धेयुती—सुवर्णिनी
 ४० पद्मशिखी—पद्मश्री मेरी
 ४१ नागेशी—श्री देव
 ४२ अशोक—श्री देव
 ४३ आशुनी—श्री देव
 ४४ अशुनी—श्री देव
 ४५ अशुनी—श्री देव
 ४६ अशुनी—श्री देव
 ४७ अशुनी—श्री देव
 ४८ अशुनी—श्री देव
 ४९ अशुनी—श्री देव
 ५० अशुनी—श्री देव

- ५१ शैलित्ता—रत्नश्री
 ५२ तौवरी—तुवेरदण्डो ७३
 ५३ वंगला—
 ५४ राजपद्मा—
 ५५ ज्योतिर्वल्ली—
 ५६ गजपिपती—ज्योतिर्वल्ली
 ५७ अशुनी—अशुनी
 ५८ अशुनी—अशुनी
 ५९ अशुनी—अशुनी
 ६० अशुनी—अशुनी
 ६१ अशुनी—अशुनी
 ६२ अशुनी—अशुनी
 ६३ अशुनी—अशुनी
 ६४ अशुनी—अशुनी
 ६५ अशुनी—अशुनी

इति रत्नप्रकाशसुधाकरे रत्नप्रकाशसुधाकरे रत्नप्रकाशसुधाकरे

इति रत्नप्रकाशसुधाकरे रत्नप्रकाशसुधाकरे रत्नप्रकाशसुधाकरे ॥ १ ॥

॥ अध्यायः १० दशमो ॥

यंत्र

अथ यन्त्राणि वक्ष्यन्ते पारदो येन यन्त्यते ।

तस्माद्यन्त्रस्य रूपाणि दर्शनीयानि शास्त्रतः ॥ १ ॥

इवे यत्रो हडेवाभां आदशे ३ केभां पारद उडे नदि तेने लुडी लुडी अनावरवाले
इशवाभां आवे छे. माटे तेना आडार शास्त्रधारे अनाववा लेह्ये. (१)

दोला पलमलीयन्त्रमूर्ध्वपातनकं च यन् ।

अधःपातनकं चापि तिर्यक्पातनकं तथा ॥

घटीयन्त्रं गर्भयन्त्रमिष्टिका-जलयन्त्रकम् ।

खल्वं डमदकारुयं च त्रिपिदारुयं तुष्टामिधम् ॥

लवणं कौष्ठिकासंज्ञमन्तरालिकसंज्ञितम् ।

घृपयन्त्रं नाभियन्त्रं श्रस्तयन्त्रं तथैव च ॥

विद्याधरं कुण्डकं च देवीसंज्ञमुदाहृतम् ।

सोमानलं च निगडं किन्नरं भैरवाभिधम् ॥

वालुकानामकं चापि पातालं भूधराभिधम् ।

सारणायन्त्रकं गुणं गन्धपिष्टकयन्त्रकम् ॥

कूपीयन्त्रं पालिकाख्यं दीपिकायन्त्रकं तथा ।

स्थालीयन्त्रं भस्मयंत्रं देगयन्त्रमुदीरितम् ॥

घाणिकायन्त्रमुष्टिष्टं हंसपाकामिधं तथा ।

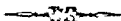
जनचत्वारिंशदत्र यन्त्राण्युक्तानि नामतः ॥ २+८ ॥

१	दोला	यंत्र	२१	२१	यंत्र
२	पलमली	"	२२	सोमानल	"
३	मूर्ध्वपातन	"	२३	निगड	"
४	अधःपातन	"	२४	किन्नर	"
५	तिर्यक्पातन	"	२५	भूधर	"
६	घटी-यंत्र	"	२६	वालुका	"
७	गर्भ	"	२७	पाताल	"
८	इष्टिका	"	२८	भूधर	"
	जलयन्त्र	"	२९	सारणा	"
		"	३०	गुण	"
		"	३१	गन्धपिष्टक	"

३५ शृंगरी—गात्र, गान्धे	५१ शैलित्ता—रगतरोहणे
३६ नरावली—गणप	५२ तौवरी—तुवेरःगणेता उः
३७ भद्राश्री—भरेडी	५३ वंगल—
३८ सुददेवा—सेरडी घेगा	५४ राजपदा—
३९ शंखरी—शिवलींगी	५५ जंभीरवल्ली—
४० हाष्टगोधाभती—	५६ गजपिपली—गजपीपर
४१ देवगांधारी—	५७ लंगवल्ली—लामरवेस
४२ रजनी—दण्ड	५८ अर्कवल्ली—सुरजमुष्ठी कीडामारी वाचडीग
४३ धंगुटी—दण्डिधे	५९ जंतुकारा—जंतुका लता, नाडीदिय
४४ पलाशिनी—भापशे घेला	६० शिग्रवल्ली—
४५ नाटुली—नेणवेस	६१ शंखरी—शंखे
४६ हांभोश—घेगा अष्टेडी, भापची, भापपुष्ठी	६२ शटिका—साटाडी—पुनर्नवा, (दुपत्री मेरी उंखरी
४७ अर्धनी—अधगंधा, आशोध	
४८ अश्ववल्ली—भापची	६३ नाराथी—शरपंभे
४९ सर्पदंष्ट्रा—दीलीग	६४ कांथनी—कांथनार
५० शालकी—सासेडु	६५ अजगंधा—अजगा, अजगोद

इतिथो पत्रनाममूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढ वास्त-

व्येन विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ अध्यायः १० दशमो ॥

यंत्र

अथ यन्त्राणि वक्ष्यन्ते पारदो येन यन्त्रपते ।

तस्माद्यन्त्रस्य रूपाणि दर्शनीयानि शास्त्रतः ॥ १ ॥

इति यत्रो इहेवामां आचरे ३ ग्रेभां पारद उडे नदि तेवो लुडी लुडी यनाचरवावो
इरवामां आवे छे. भाटे तेना आशर शास्त्रधारे यनाचरा ल्हेछे. (१)

दोला पलमलीयन्त्रमूर्ध्वपातनकं च यत् ।

अधःपातनकं चापि तिर्यक्पातनकं तथा ॥

घटीयन्त्रं गर्भयन्त्रमिष्टिका-जलयन्त्रकम् ।

खल्वं दमरुकाख्यं च चिपिटारख्यं तुलामिधम् ॥

लवणं कौष्ठिकासंज्ञमन्तरालिकसंज्ञितम् ।

घूपयन्त्रं नामियन्त्रं ग्रस्तयन्त्रं तथैव च ॥

विद्याधरं कुण्डकं च देवीसंज्ञमुद्राहृतम् ।

सोमानलं च निगडं किन्नरं भैरवाभिधम् ॥

वालुकानामकं चापि पातालं भूधरामिधम् ।

सारणायन्त्रकं गुह्यं गन्धपिष्टकयन्त्रकम् ॥

कूपीयन्त्रं पालिकाख्यं दीपिकायन्त्रकं तथा ।

स्थालीयन्त्रं भस्मयंत्रं देगयन्त्रमुदीरितम् ॥

घाणिकायन्त्रमुद्दिष्टं हंसपाकामिधं तथा ।

ऊनचत्वारिंशदत्र यन्त्राण्युक्तानि नामतः ॥ २+८ ॥

१	दोला	यंत्र	२१	देवी	यंत्र
२	पद्मभस्मी	"	२२	सोमानल	"
३	मूर्ध्वपातन	"	२३	निगड	"
४	अधःपातन	"	२४	किन्नर	"
५	तिर्यक्पातन	"	२५	भैरव	"
६	घटी-यंत्र	"	२६	वालुका	"
७	गर्भ	"	२७	पाताल	"
८	हृष्टिका	"	२८	भूधर	"
९	खल्व	"	२९	सारण	"
१०	कूप	"	३०	गुह्य	"
११	चिपिट	"	३१	गन्धपिष्ट	"

વાટી તેના લેપ કરવો પછી એક ખાડામાં કમોદના ફેતરમાં ભરી વચમાં એ મુસ મુકી ફેતરમાં સળગાવવાં ૧ થી ૩ દિવસ સુધી અગ્નિ અપાય છે. પારદની લસમ કરવામાં આનો ઉપયોગ થાય છે.

૮ **દ્વિકાચંચ**—ગંધકજારણયંચ—અખીનમાં ગોળ ખાડા કરવે તેમાં એક સકોટ મુકવું વચમાં ખાડાવાળા એક છટ તેના પર મુકી ઈટના ખાડા ઉપર આંગળ આંગળની ચીકણી માટીની પાળ કરવી પછી ઈટના ખાડામાં પારદ મુકવો પછી એ ઉપર કપડું મલમલનું ઢાંકવું તે કપડાં પર આમળસારો શુદ્ધ ગંધક નાખવો પછી કપડાના છેડા દ્વારા તે રીતે ઉપર સકોટ ઉઠું ઢાંકવું પાળ અને સકોરાના ઢાંકને માટીથી ઊંઠી સાંધા બંધ કરવા પછી તે સકોરા ઉપર કપોત પુટ જેટલાં આડાયાં ઊંચાં મુકી સળગાવવાં વધુ અગ્નિ આપવો નહીં એ રીતે ગંધકનું બરણ થાય છે.

૯ **જલયંચ**—કચ્છવયંચ—આ ત્રયમાં અધ્યાય ૧ માં પાને ૧૫ મેં આ યંચ બનાવવાની વિધી આપી છે તે પ્રમાણે કરાય છે.

૧૦ **સ્વલયંચ**—ખરલ—આ ત્રયમાં ૧ લા અધ્યાયમાં ૫ મેં પાને લખ્યું છે તે પ્રમાણે કરવું.

૧૧ **હમરુચંચ**...એક ઢાંડલા પર ખીચું ઢાંડલું ઉઠુ વાળી પારદને પકાવવામાં આવે તે ડમરુચંચ કહેવાય.

૧૨ **ચિપિટયંચ**—કોષપથુ અગ્નિપર પાકતી વસ્તુને લેવા મુકવા સગી કરવા માટે ત્રીપીચો કે સીધા મોઢાની કે વાંકા મોઢાની સાણુરી તે ચિપિટયંચ કહેવાય છે (સ્ત્રોત્કરતત્ર)

૧૩ **તુલાયંચ**—રીંગણીના આકારની બે મુસ કરવી તેમાં એકના ગળાની નીચે પ્રાદેશમાત્ર (આશરે ૬ ઇંચ) ભુગળી રાખવી અને માટીથી સધી બંધ કરવી તેમાં એક મુસમાં પારદ નાખવો બીજામાં ગંધકનો ભુકો નાખવો બન્નેનાં મુખને કપડાં માટી કરી વાલુકા યંચમાં તે મુસને મુકાને નીચે અગ્નિ આપવો મનશિળ ગંધક હરતાળ અને ખીન્ત ખનિજ પદાર્થનું પારદમાં બરણ કરવા માટે આ યંચ ઉપયોગી છે.

૧૪ **લવણયંચ**—ઉપર પ્રમાણે વાલુકા યંચમાં રેતી ભરાય છે અને રેતીને ઠંડાવે ત્રીકું ભરી પકાવવામાં આવે તે લવણુયંચ કહેવાય છે.

૧૫ **કૌટિકાચંચ**—આ ત્રયના ૧૦ માં અધ્યાયના શ્લોક ૩૦ થી ૪૦ સુધીમાં વર્ણન છે તે પ્રમાણે ભુદાં ભુદાં આ બતનાં યંચ બનાવાય છે.

૧૬ **અંતરાલિક**—મોઢાની કાંતલોહની કે સાદા લોખંડની રીંગણાના આકારની એક વેંત લાંબી મુસ કરાવવી તે મુસને ગળેથી બે ઈંચ નીચે અંદરના ભાગમાં ઢાંબી જેવી કુંડલી કરાવવી ઈંચના આડામાં કે છડા ભાગ જેટલું પે.જું અને ગોળાકાર કરાવવું કે જેથી કુંડલીને આધારે ઢાંડલું રહી શકે ઢાંડલું મુચની અંદર ગરે એમ કરવું સાંધા ફીટ થઈ નખ વાનખ પથુ ન રહે તેમ ફીટ કરવું પછી તેમાં બરણ કરવાની વસ્તુ નાખી ઢાંકવું ઢાંકી કાપઃમાટી કરવી પછી એક ઢાંડલાને તળે કાણું પાટી તે ઢાડલાનું મો ઉધું—નીચે રાખી તેના મોઢાપર તાવડી જેવી વસ્તુ મુકી ગંધી બંધ કરી તેનાપર મુસ મુકી ઢાંડલાના કાંડાની નીચે અગ્નિ આપવો આ યંચથી ગંધક દુતિ કે મર્હદુતિનું બરણ થાય છે.

૧૨	તુલા	”	૩૨	કૃપી	”
૧૩	લવણ્ય	”	૩૩	પાલિકા	”
૧૪	ક્રોષ્ટિકા	”	૩૪	દીપિકા	”
૧૫	અંતરાલિકા	”	૩૫	સ્થાલી	”
૧૬	ધૂપ	”	૩૬	ભસ્મ	”
૧૭	નાસિ	”	૩૭	દેગ	”
૧૮	અરત	”	૩૮	ધાણી	”
૧૯	વિજાધર	”	૩૯	હંસપાક	”
૨૦	કુંડલ	”			

આ રસપ્રકાશ સુધાકરના કર્તા યશોધર પંડિતે યત્રોનાં નામજ માત્ર આપ્યાં છે પણ તે યત્રોની બનાવટ કે વિધિ લખેલ નથી પણ અમે લાષાંતર કાર દરેક યંત્રની બનાવટ ખીજા રસાયન શાસ્ત્રના ગ્રન્થમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે આહીં ગુજરાતીમાં આપીયે છીયે.

૧ દોહાયંત્ર—સ્વેદનયંત્ર—ઔષધની સાથે પારદને ભોજપત્ર તથા ત્રેવડાં કપડામાં બાંધીને પોટલી કરી તેને એક લાકડાની ડાંડલી સાથે બાંધી એક ડાંડલીમાં પ્રવાહી ભરી તેમાં વચમાં તે પોટલી ટીંગાળ પાણીમાં ઝુડે નહી તે રીતે ડાંડલાના કાંકા ઉપર આડી બાંધેલી સુકા લાકડાની અગુકા જેવી બાડી સોડી સાથે વાળતી પછી તે ડાંડલાના મોઢાપર ઢાંકણી ઉંધી વાળી સાંધા આડના લોટથી છાંદી દેવા પછી તે ડાંડલાને સુલે અડાવી નીચે અગ્નિ કરવો એટલે ડાંડલામાં ભરેલું પ્રવાહી ઉકળશે અને પોટલીને તેની વરાળ લાગી બાક મળશે આ દોહા-યંત્ર કે સ્વેદનયંત્ર કહેવાય છે.

૨ પલમલીયંત્ર—ઉત્થાપનયંત્ર—લોહાના પાવમાં પડખામાં બે કાંબી જેવી રીંગ કરવી તેમાં એક નાનું લોહાનું પાત ટીંગાડવું તેમાં પારદ નાખવો નીચેના મોટા પાવમાં સુરકા વગેરે પદાર્થ ભરવો નીચે અગ્નિ કરવો ૬ કલાક સુધી પકાવવું એટલે પારદને બાક મળે. બાક આપર્ચા પેસાં ઉપર એક વાટકા ઢાંધી સાંધા છાંદી દેવા એટલે બધી બાક પારદને મળે બાક-વરાળ બહાર જાય નહી પારદનો ઉત્થાપન સંસ્કાર કરવા માટે આ યંત્ર છે.

૩ ઉર્ધ્વપાતન યંત્ર ૪ અધઃ પાતન ૫ તિર્વકપાતન

આ ત્રણે જાતના યંત્રોની બનાવટ આ પુસ્તકના અધ્યાય ૧ માં પાને ૭ માં છાપેલાં છે તે પ્રમાણે બનાવી શકાય છે.

૬ ઘટ્ટીયંત્ર ઘટ્ટયંત્ર—આપ્યાયન યંત્ર—૭ થી ૮ શેર પાણી સમાય તેવડો ઘડો લેવો જેનું મોઢું ૪ ચાર ઈંચ પહોળું હોય તે ઘડો એજ ઘટ્ટી કે ઘટ્ટીયંત્ર કે ઘટ્ટયંત્ર કહેવાય છે તેને આપ્યાયન યંત્ર પણ કહે છે તેમાં પારદના સંસ્કાર થઈ શકે છે.

૭ ગર્ભયંત્ર—આ યંત્ર પારદ અને કાષ્ઠપણુ ધાતુના ચોખવાળાં પિટ્ટીને અગ્નિ સ્થાપી કરવાના કામમાં ઉપયોગી છે. ૪ ઈંચ લાંબી ૩ ઈંચ પેશાવાની મુસ કરાવવી તેનું મોઢું ગોળા કાર કરવું તેમાં સંસ્કાર કરવાનો પારદ મોઢાનો ભુકા ૨૦ લાજ અને ગુગળ એક ભાગ અને ને-બાગીક પાણીથી વાડી ધુટી મુસને ભેપ કરવો પછી મીઠું મારી અને પાણીને સાથે બારીક

વાટી તેનો લેખ કરવો પછી એક ખાડામાં કમોદના ફેતરાં ભરી વચમાં એ મુસ મુકી ફેતરાં સળગાવતાં ૧ થી ૩ દિવસ મુધી અગ્નિ અપાય છે. પારદની ભરમ કરવામાં આનો ઉપયોગ થાય છે.

૮ **દ્વિકાર્યંત્ર**—ગંધકજારણયંત્ર—ગ્રીનમાં ગોળ ખાડો કરવો તેમાં એક સફાઈ મુકવું વચમાં ખાડાવાળી એક ઇંટ તેના પર મુકી ઈંટના ખાડા ઉપર આંગળ આંગળની ચીકણી માટીની પાળ કરવી પછી ઈંટના ખાડામાં પારદ મુકવો પછી એ ઉપર કપડું મલમલનું ઢાંકવું તે કપડાં પર આમળસારો શુદ્ધ ગંધક નાખવો પછી કપડાના છેડા દબાવ તે રીતે ઉપર ચકાઈ ઉધું ઢાંકવું પાળ અને ચકારાના કાંસને માટીથી છાંટી સાંધા બંધ કરવા પછી તે ચકારા ઉપર કપોત પુટ નેટલાં અડાયાં છાંચ્યાં મુકી સળગાવતાં વધુ અગ્નિ આપવો નહીં એ રીતે ગંધકનું ભરણુ થાય છે.

૯ **જલયંત્ર**—કચ્છપયંત્ર—આ ગ્રન્થમાં અધ્યાય ૧ મા પાને ૧૫ મે આ યંત્ર બનાવવાની વિધી આપી છે તે પ્રમાણે કરાય છે.

૧૦ **સ્વસ્ત્રયંત્ર**—ખરસ—આ ગ્રન્થમાં ૧ લા અધ્યાયમાં ૫ મે પાને લખ્યું છે તે પ્રમાણે કરવું.

૧૧ **હમરુચંત્ર**...એક ઢાંડલા પર ખીન્નું ઢાંડણું ઉધુ વાળી પારદને પકાવવામાં આવે તે ગમરુચંત્ર કહેવાય

૧૨ **ચિપિટયંત્ર**—કોષપથુ અગ્નિપર પાકતી વસ્તુને લેવા મુકવા સમી કરવા માટે સીપીયો કે સીધા મોઢાની કે વાંકા મોઢાની સાથુસી તે ચિપિટયંત્ર કહેવાય છે (સોઠ્ઠારતંત્ર)

૧૩ **તુલાયંત્ર**—રીંગણીના આકારની બે મુસ કરવી તેમાં એકના ગળાની નીચે પ્રદિશમાત્ર (આશરે ૬ ઇંચ) ભુગળી રાખવી અને માટીથી સધી બંધ કરવી તેમાં એક મુસમાં પારદ નાખવો બીજામાં ગંધકનો ભુકો નાખવો બન્નેનાં મુખને કપડ માટી કરી વાલુકા યંત્રમાં તે મુસને મુકીને નીચે અગ્નિ આપવો મનશિળ ગંધક દરતાળ અને ખીન્ન ખનિજ પદાર્થનું પારદમાં ભરણુ કરવા માટે આ યંત્ર ઉપયોગી છે.

૧૪ **લવણયંત્ર**—ઉપર પ્રમાણે વાલુકા યંત્રમાં રેતી ભરાય છે અને રેતીને ઠેકાણે મીઠું ભરી પકાવવામાં આવે તે લવણયંત્ર કહેવાય છે.

૧૫ **કોષ્ટિકાયંત્ર**—આ ગ્રન્થના ૧૦ મા અધ્યાયના શ્લોક ૩૦ થી ૪૦ મુધીમાં વર્ણન છે તે પ્રમાણે ભુદાં ભુદાં આ ગતનાં યંત્ર બનાવાય છે.

૧૬ **ઘંતરાલિકા**—મોઢાની કાંતલોહની કે સાદા લોખંડની રીંગણાના આકારની એક વેંત લાંબી મુસ કરાવવી તે મુસને ગળેથી બે ઇંચ નીચે અંદરના લાગમાં ઢાંબી જેવી કુંડલી કરાવવી ઈંચના આડમાં કે છઠ્ઠા ભાગ નેટલું પે.ળું અને ગોળાકાર કરાવવું કે જેથી કુંડલીને આધારે ઢાંકણું રહી શકે ઢાંકણું મુસની અંદર ગરે એમ કરવું સાંધા ફીટ થઇ જાય વાંતક પથુ ન રહે તેમ ફીટ કરવું પછી તેમાં ભરણુ કરવાની વસ્તુ નાખી ઢાંકણું ઢાંકી કાપડમાટી કરવી પછી એક ઢાંડલાને તલે કાણું પાડી તે હાડવાનું મો ઉધું નીચે રાખી તેના મોઢાપર તાવડી જેવી વસ્તુ મુકી સંધી બંધ કરી તેનાપર મુસ મુકી ઢાંડલાના ઢાંડાની નીચે અગ્નિ આપવો આ યંત્રથી ગંધક દ્રુતિ કે ગર્ભદ્રુતિનું ભરણુ થાય છે.

૧૭ ધૂપચંદ્ર—સ્વર્ણજારણચંદ્ર—લોહાનું એક ઠામ આઠ ઇંચ પોણું અને આઠ ઇંચ ઉંચું કરાવવું તેના કાંઠાથી ૨ ઇંચ નીચે જળ રહી શકે તેવી ગોડવણુ કરવી પછી તેના ઉપર લોહાની પાતળી સળીયો આડી મુકવી તે સળીયો ઉપર સોનાનાં પાતળાં પત્રાં મુકવાં તે ઠામ નીચે નીચેની ચીજોનેા ધુવાડા કરવો તે પહેલાં તે ઠામને ખીજા ઠામથી ઢાંકવું અને સંધી લેપ કરવો પછી નીચે અગ્નિ દેવો એટલે તે સોનાનાં પત્રાં કાળા થઇ ભસ્મ રૂપ થઇ જશે તે પત્રામાં પારદ એકદમ પેસી જશે અને પારદમાં તે પત્રાં એકદમ ગળી જઈ દ્રવિત થઇ જશે.

ગંધક હરતાળ મનશીળ એમાંની કાંઈ કનજલી વડે અથવા નાગભસ્મ વડે સોનાનાં પત્રાને ધુવાડી આપવી. ચંદ્રિની ક્રિયા માટે ચંદ્રીનાં પત્રાને બંગભસ્મથી ધુવાડી દેવી તેમ જુદી જુદી ક્રિયા માટે રસો અને ઉપરસોની ધુવાડી અપાય છે જ્વરણુ કરવાનાં પદાર્થોનું જ્વરણુ કર્મ કરવા માટે આ ધૂપચંદ્રનો ઉપયોગ થાય છે.

૧૮ નાભિચંદ્ર—એક કુડામાં વચમાં ખાડો કરાવવો તે ખાડામાં પારદ ગંધક નાખવા તે ખાડાને ફરતી બંધે ઇંચ ઉંચી પાળ કરવી તેનાપર ગાયના અંચળના આકારની મુસ ઢાંકવી પછી તેને જળમુદ્રાથી સંધિ લેપ કરી મુકવી પછી પડખે જળ ભરવું અને નીચે અગ્નિ સળગાવવો આ નાભિચંદ્રથી પારદમાં ગંધકનું જ્વરણુ થાય છે અને પારદ નિર્ધૂમ થાય છે.

જળમુદ્રા—જળમુદ્રા—જળમૂત્તરના—આજળના ઉકાળાને ઘાટો રાખ ચાટણુ જેવો કરવો પછી તેમાં જુનો લોહાનો કાટોડાનો ભૂકા અને થોડો ગેળ નાખી એક દિવસ સુધી ધુટયા કરવું એ જળમુદ્રા છે તે ગમે તેટલો વખત પાણીમાં જુડી રહે અને ઔષધ પકાવવામાં આવે પણ પીગળતી નથી ખસતી નથી વજ્ર જેવી ચોટી જાય છે.

અગ્નિમુદ્રા—વહ્નિમૂત્તરના—પોણી ખડી સિંધુલુણુ અને જુના લોહાનો કાટોડાને ભેંસના દુધમાં બે દિવસ સુધી ધુટયાથી અગ્નિમુદ્રા કે વન્દિમૂત્તરના થાય તેનાથી સંધી લેપ કરીને પારદને પકાવ્યો હોય તો કયાંય ઉડી જઇ શકતો નથી

આ જળમુદ્રા અને અગ્નિમુદ્રાને નંદી નાગાજીન ધ્રુવ જ્યોતિ મુનીધર અને સોમદેવ એટલાજ આ પૃથ્વીમાં જાણે છે ખીજો કાંઈ જાણતો નથી.

૧૯ પ્રસ્તચંદ્ર—એક મોટી મુસમાં નાની મુસ મુકવામાં આવે તજેથી ઉપર સુધી સરખી ગોળાકારમાં હોય તજે આપટ ઘેરી જાય તેવી હોય પછી બે મુસ વચ્ચેના પોલાણુ બાગમાં રેતી મીડું કે ખીજ વસ્તુ મુકી નીચે અગ્નિ આપી પકાવવામાં આવે તે પ્રસ્તચંદ્ર.

૨૦ વિદ્યાધરચંદ્ર—એક માટલી સુધાપર મુકવી તેના મોઢામાં ખીજ માટલીનું મોટું ગરી જાય તે રીને ઉધી ઢાંકવી પછી નીચેની માટલીને તજે અગ્નિ દેવો અને ઉપલી માટલીને તજે પાણીનાં પોતાં મુકવાં કે પાણી રહી શકે તેવી પાળ કરી તેમાં પાણી ભરવું અને પારદ પકાવવા તે વિદ્યાધર ચંદ્ર પારામાંથી દિગ્ગણો કાઢવા વગેરે કામમાં આવે છે.

૨૧ કુંડલચંદ્ર—સ્વેદનચંદ્ર—એક મોટા કુડામાં પાણી કે ખીજ તેવી વસ્તુ ભરવી તેને મોટું કપડું બંધવું તે કપડાપર બાફ જેને આપવી છે તેવી વસ્તુ મુકવી અને તેનાપર ખીજનું કુંડું ઉંચું ઢાંકવું. નીચે અગ્નિ સળગાવવો અથવા એક ઠામમાં પાણી ભરી તેમાં ખડ ભરવું

તેના પર આરવાની વસ્તુ મુકી માથે ઢાંકણું ઢાંકી નીચે અગ્નિ કરવામાં આવે તે કુંડપત્ર કે સ્વેદન યંત્ર કહેવાય (જેની રીતે ઢોઢગાની માળો નાખી આર આપી પકાવાય છે)

૨૨ દેવકિંચયંત્ર—એક ધ્યાના ગંગાના ભાગમાં એક ખાલુ કાણું કરી તેમાં વાંસનું નાળતું નાખવું પછી એક કાંસાના સંપુટને ખાલુમાં કાણું પાડી તેમાં નાખવાનો હેડા પસાવી પેક કરી સધી બધ કરી તે કાંસાનો સંપુટ પાણીમાં છુટ્યો રહે તેમ કરવું પછી ધ્યામાં જે પ્રવાહી પદાર્થ ભર્યો હોય તે અગ્નિથી તપીને નાળવા વાટે કાંસાના સંપુટમાં મૂકે છે ત્યારે આખું પાત્ર તપી જાય ત્યારે પારસ્નો કે ઘીન પકાવવાના પદાર્થનો પરિપાક થઈ ગયો સમજવો

૨૩ સૌમાનલયંત્ર—ગગનયંત્ર—ઉપરના ભાગમાં અગ્નિ અપાય અને નીચે પાણી હોય વચમાં પકાવવાની વસ્તુ હોય કે પારદ રાખ્યો હોય તે સૌમાનલય કે ગગનયંત્ર કહેવાય છે જેમકે ધૂપેલ તેલ કાઢે છે

૨૪ કિન્નરયંત્ર—એક ધ્યામાં વચમાં તલે વનરપતિ ચોપડી તેના પર નવસાર સ્ત્રીયે ધુટેલો પારદ મુકવો તેના પર એક સકાર ઢાંકવું સધી લેપ કરવો પછી સકાર ઢાંકાં જાય ત્યારે તેટલું મીઠું ભરવું પછી ધ્યાને મોટે ઢોડીયું મુકી મો ઝંઢી લેવું પછી મુલે ચાવી દીવાનો અગ્નિ એક પહોર આપવો પછી સ્વાંશશીન થયે મુલ્તિ પારદ કાઢી લેવો.

૨૫ વાલુકાયંત્ર—એક વેંત ઉંડા કુંડા જેના ઠામમાં રેતી કે ડહી વેણુ ભરવી વચમાં પારદ કે ઘીજી પકાવવાની ઘીનવાળી શીશી મુકી શીશીના મળા મુકી વેણુ આવરી નેકાએ પછી નીચે અગ્નિ આપી શીશીમાં રહેલું ઔષધ પકાવવામાં આવે તે વાલુકાયંત્ર.

૨૬ પાતાલયંત્ર—એક ઠામ ઉડા અને પોહોળા ખાડા કરવો તેમાં એક તપેલા જેવું ઠામ મુકવું પછી ઘીનું સાંકડામોલું ઘમ જેવું ઠામ લઈ તેમાં પકાવવાની એસડીયાં તેલ વગેરે ઘીને નાખી તેને મોટે ઘરાવણું મુકી તે ઘરાવવામાં ૧૦-૨૦ ડહા કાણાં પાડી ખાડામાં રહેલા ઠામમાં ઉધો તે ઘડો મુકવો સધી લેપ કરી તે ખાડા ઉપર ધુસવાળી દઈ પછી તેના પર અગ્નિ દેવો પછી તે ગોળામાં ઉધો વાગેલો ઘડો જગવડીને કાઢી લેવો તેમાં રહેલું તેલ ઠોપમાં પડ્યું હોય છે તે લઈ લેવું આ યંત્ર પાંચ ધૂપેલ તેલ કાઢવાના યંત્ર જેવું છે

૨૭ મૂઘરયંત્ર—એક કુંડું રેતીથી ભરવું તેમાં પારદવાળી મુકા છુડાડી દેવી પછી જાણ્યા ઉપર સગળાવવાં તે બૂધરયંત્ર

૨૮ સારણાયંત્ર—આ પુસ્તકમાં ૧ લા અધ્યાયમાં પાને ૧૭ મે આપેલ છે તે પ્રમાણે કરવું

૨૯ દીપ્તિકાયંત્ર—૨૨૭૫ યંત્રમાં મુકેલા માટીના પીક પર મુકેલી દીતીમાં રહેલો પારદ જેમાં વડે છે તે દીપ્તિકા યંત્ર

૩૦ સ્વાલીયંત્ર—એક યાગીમાં તામ્ર વગેરે વસ્તુ મુકી તેના પર સકાર ઢાંકી સધી લેપ કરી યાગીમાં રહેલી ઘીન પકાવવામાં આવે તે સ્વાલીયંત્ર યાગીને કેકણે માટીનું કુંડું પાંચ લેવાય છે.

૩૧ મસ્મયંત્ર—માટીનો એક ઘડો એક વેંત ઉડા લેવો અરધો રાખથી ભરીને રાખ ઠાળીને ભરવી પછી વચમાં હરતાળ વગેરે પકાવવાની ઘીનનો ગોળો કે ઠીકી મુકી

आश्रितो धडा राप् धाप्पी लरी देवो. पक्षी धडा पर डाडीयुं दांकी में छांदी संधि देप डरी नीचे अग्नि देवो.

३२ हंसपाक—अेक कुंडं लध वेणुथी लरुं ते वेणु उपर पीळुं कुंडं नातु मुक्षी पक्षी मंदाग्निथी पडावुं

मृपा—भुस

अथ मृपाश्च कथ्यन्ते मृत्तिकाभेदतः क्रमात् ।

मृपा कुमुदिका प्रोक्ता कैविका करहाटिका ।

पातिनी कथ्यते सैव वह्निमित्रा प्रकीर्तिता ॥ ९ ॥

लुधा लुधा प्रकारनी माटीनी जनावटने कीधे मृपा (भूष) नां लुधं लुधं नाम पडेवां होय छे. मृपानां पीज्जं पर्यायनामो कुमुदिका, कैविका, करहाटिका, पातिनी, वह्निमित्रा-विगेरे छे. (९)

योगमृपा—तुपभस्मयुता मृत्स्ना वाल्मिकी विडसंयुता ।

तया या रचिता मृपा योगमृपेति कथ्यते ॥

गारमृपा—गारभूनागसत्वाभ्यां शणैर्दग्धतुपैस्तथा ।

मर्दिता महिषीक्षीरे मृत्तिका पक्षमात्रकम् ।

तन्मृदा रचिता मृपा गारमृपेति कथ्यते ॥

वरमृपा—वस्त्रांगारतुपास्तुल्यास्तच्चतुर्गुणमृत्तिका ।

भूनागमृत्तिका तुल्या सर्वैरेभिर्विमर्दिता ।

कथिता वरमृपा सा यामं वह्निं सहेत वै ॥

वर्णमृपा—पूर्वाक्ता मृत्तिका या तु रक्तवर्गीषुभाविता ।

रक्तवर्गयुता मृत्स्नाकारिता मृषिका शुभा ॥

तुरीषुष्पकसीसाभ्यां लेपिता सा च मृषिका ।

वर्णोत्कर्षे प्रयोक्तव्या वर्णमृपेति कथ्यते ॥

रूप्यमृपा—श्वेतवर्गेण वै लिप्ता रूप्यमृपा प्रकीर्तिता ॥

विडमृपा—विडेन रचिता या तु विडेनैव प्रलेपिता ।

देहलोहार्यसिद्धयर्थं विडमृपेत्युदाहृता ॥

वज्रमृपा—गारभूनागसत्वाभ्यां तुपमिश्रा शणेन च ।

मृत्समा महिषीक्षीरेर्दिवसत्रयमर्दिता ॥

संस्थिता पक्षमात्रं हि पश्चान्मृपा कृत्वा तया ।

लेपिता मत्कृणम्याथ शोणितेन बलारसैः ॥

चतुर्थां ध्यापिता हि द्रवते नैव बह्विना ।
वज्रमूपेति कथिता वज्रद्रावणहेतवे ॥

दन्ताकमूपा—दन्ताकारमूपायां नालं कृत्वा दशांगुलम् ।
धतूरपुष्पवद्दीर्घं सुदृढं चैव कारयेत् ॥
अष्टांगुलं च सच्छिद्रं भवेद् दन्ताकमूपिका ।
अनया खर्परादीनां मृद्नां सत्वमाहरेत् ॥

गोस्तनीमूपा—गोस्तनाकारमूपा या मुखोपरि विमुद्रिता ।
सत्वानां द्रावणे शुद्धौ मूपा सा गोस्तनी भवेत् ॥

मल्लमूपा—निर्दिष्टा मल्लमूपा या मल्लद्वितयसंपुटात् ।
रसपपटिकादीनां स्वेदनाय प्रकीर्तिता ॥

पकमूपा—कुलालमाण्डरूपा या दृढा च परिपाचिता ।
पकमूपेति सा प्रोक्ता सत्वरद्रव्यशोधिनी ॥

महामूपा—अतिस्पृष्टातिदीर्घा च मुखे किञ्चिच्च विस्तृता ।
महामूपेति सा प्रोक्ता सत्वरद्रव्यशोधिनी ॥

मञ्जूषमूपा—पटंगुलोन्नता दीर्घा चतुरस्रा च निम्नका ।
मञ्जूषाकारमूपा सा कथिता रसमारणे ॥

गर्भमूपा—भूमौ निखन्यमानां हि मूपायाञ्चाद्य वाञ्छुकैः ।
गर्भमूपा तु सा ज्ञेया पारदस्य निबन्धिनी ॥

मूसलमूपा—मूपा या चिपिडामूले वर्तुलाष्टांगुलोच्छ्रया ।
मूपा सा मुसलाख्या स्याच्चक्रीवद्धरसे हिता

॥ १० + २८ ॥

१ योग-मूपा-भूस

२ गार- " - "

३ वर- " - "

४ वर्ण- " - "

५ रूप- " - "

६ पिड- " - "

७ वज्र- " - "

८ दन्ताक- " - "

९ गोस्तनी-मूपा-भूस

१० मल्ल- " - "

११ पक- " - "

१२ महा- " - "

१३ मञ्जूष- " - "

१४ गर्भ- " - "

१५ मूसल- " - "

ये शिवाय पञ्च पीठान्तनी—भूसनां वर्णान् रसायनशास्त्रमां छे. अन्धकारे द्द्वैतनी
यनावट्ट दुकाभां लपनी छे. पञ्च ज्योती रति ज्योतिनां सन्धार्यं इरी न्वाधी भूस यनाववानी
समञ्जस्य पडे ज्येभ नथी, हावभां अन्धरभां ज्ये ज्ये ज्योतनी भूसो भवे छे. तथी यनावट्ट

આંખણી શાસ્ત્રની બનાવટો સાથે મળે છે. તારે તેની બનાવટ બધી શાસ્ત્રની સાથે મેળવી વિસ્તૃત વર્ણન સાથે લખવામાં આવે અથવા કંસારા સોની લુવાર વગેરે કારીગરો પોતાના કામ માટે હાથે મુસ બનાવતા તેઓની જુની નોંધો અને વૃદ્ધ કારીગરોના અનુભવની વાત જાણ્યા પછી આ મુસ અને કોડીયુતું વર્ણન અપાય તો વધુ ઉપયોગી થઈ શકે આટી તે તેના સમાન્ય અર્થ આપ્યા છે.

ચોગમૂષા—કોમોદનાં ફેતરાંની રાખ રાફાંની માટી બિડલવણુ એનાથી બનાવેલી મુસ ચોગમૂષા કહેવાય.

ગારમૂષા—રાફાંની માટી અથવા નદીનો ગારો કાંપ અણુસીયાનું સત્ત કાચળાની તથા ફેતરાંની રાખ એ બધાને બેંસના દૂધમાં કાલવી ખુબ ૧૫ દિવસ સુધી મસળી તૈયાર કરવી એ માટીથી બનાવેલી મુસ ગારમૂષા કહેવાય છે.

વરમૂષા—કપડું અને ફેતરાંની રાખ સરખે ભાગે લેવા એનાથી ચારગણી રાફાંની માટી અને માટી જોડેલું અણુસીયાનું સત્ત એ બધાની મુસ કરવી તે વરમૂષા કહેવાય છે આ મુસ ૩ કલાક સુધી અગ્નિ ખમી શકે છે.

વર્ણમૂષા—વરમૂષા પ્રમાણે મુસની માટી તૈયાર કરી તેમાં રક્તવર્ગના ઓસડીયાં નાખવાં અને રક્તવર્ગનાં ઓસડીયાંના ઉકાળાથી મસળવી પછી મુસ બનાવી સુકાણા પછી તેને ફટકડી અને ઘોળી હીરાંકરી સરખે ભાગે મેળવી રક્તવર્ગના ઉકાળામાં કાલવી મુસમાં ચોપડતું આ મુસમાં સોનને ઓગાળવાથી તેનો વાન-વર્ણુ વધે છે હલકું ઓછા વહું સોનું ઉંચા વહું સોનું થાય છે.

રૂપ્યમૂષા—વર્ણુ મૂષા પ્રમાણેજ આ મુસ બનાવાય છે આ મુસ બનાવવા માટે શ્વેત વર્ગનાં ઓસડીયાં નાખવાં અને શ્વેત વર્ગના ઉકાળાથી મસળવી અને મુસ બનાવવી તે આંદીના કામમાં વપરાય છે.

વિઙ્ગમૂષા—મિડથી બનાવેલી મુસને બિડનો અંદર લેપ કરી તૈયાર કરવામાં આવે છે તે મુસ દેહ લોહ સિદ્ધિ માટે ઉપયોગી છે રસાયન ઔષધો પ્રકાવવામાં કામમાં આવે છે રસ-રત્નસમુચ્ચ અયુર્વેદ પ્રકાશ વગેરે ગ્રંથોમાં બિડ બનાવવાની ક્રિયાઓ લખી છે.

વજ્રમૂષા—કાંપનો ગારો અણુસીયાનું સત્ત ફેતરાંની અને શણુની રાખ બધાં સરખે ભાગે, બધાંની અરાખંર રાફાંની માટી બધાંને બેંસના દૂધમાં ૩ દિવસ ધુટી પીડા વાળી ૧૫ દિવસ રાખી મુષા પછી મુસ બનાવવી તેને પ્રથમ અદર બહાર માંકડના લોહીનો લેપ કરવો તે સુકાય જાય એટલે જળદાંણાના પંચાગના રસનો લેપ કરવો સુકાઈ જાય એટલે કામમાં લેવી આ મુસ ૧૨ કલાક અગ્નિ ખમી શકે છે બાર કલાકની સખત અગ્નિથી પણ આ મુસ પીગળતી નથી કે તુટતી નથી હીરાંનું દ્રાવણુ કરવામાં આ મુસ કામ આવે છે.

વૃન્તાકમૂષા—ચીંગણાના ઘાટની મુસ કરવી તેનું નાળતું દસ ઇંચનું અથવા આઠ ઇંચનું ધતુરાના કુસ જેવું લાંબું અને મજબુત કરવું કાણાવાળું નાળતું કરવું તે વૃન્તાક મુસ કહેવાય.

શોસ્તનીમૂષા—ગાયના આંચળાના ઘાટની અને મોઢા ઉપર લાંબાવાળી આ મુસ હોય છે સત્તનો રસ કરવા અને શોષવામાં ઉપયોગી છે.

મહમૂષા—બે શકાયા ઘાટનાં માટીનાં પાંત્રને સંપુટ આકારે ઉપયોગમાં લેવાય તે મહમૂષા કહેવાય છે કાષ્ઠપણુ પર્વટીને પાવવા માટે આ મુસ ઉપયોગી છે.

પક્કમૂળા—સાધારણ લોઢ્યકા ઘટકારાં દાંડી વગેરે ચીજો ભરમ વગેરે પદારથા માટે સાધારણ માટીથી પકાતી તૈયાર કરાય છે તે પકવ મૂસ કહેવાય છે.

મહામૂળા—વણી મોટી ઘણી ઢાંખી એક મોઢાના ભાગમાં ઢાંકક પહોળી એવી આ મૂસ થાય છે. ધાતુઓને શોધવાના કામમાં આવે છે.

મજ્જૂપમૂળા—૭ આંગળા ઢંચી ૭ આંગળાં ઢાંખી ચોરસ પેટીના ઘાટની મૂસ પારદની ભરમ કરવામાં ઉપયોગી છે આ મૂસને જમીનમાં ઢાટીને પકાવાય છે.

ગર્ભમૂળા—જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં મૂસ મુકી તેના પર વેળુ ઢાંખી પારદને આંધવા માટે પદારથમાં આવે તે ગર્ભ મૂસ કહેવાય છે.

મુસલમૂળા—આ મુસ મૂળનાં ભાગમાં નીચે સાંકડી ચપટી અને ઉપરના ભાગમાં ગોળાકારે પહોળી નીચે કરનાં ઉપરનો ભાગ બે આંગળા પહોળો હોય આઠ આંગળા ઢાંખી હોય તે મુસલમૂસ કહેવાય આ મૂસ ચક્રીયદરસ કરવામાં ઉપયોગી છે.

કોઠી—કોઠી

સત્વપાતનકાર્યે તુ કોઠિકા યુજ્યતે સુધઃ ।

તાસાં તુ વિવિધાકારાન્ કલ્યામિ યયાતથમ્ ॥ ૨૧ ॥

કોઠી ધણે ભાગે ભુદાં ભુદાં ખનિત પદાર્થોનાં સત્વ પાટવા માટે ઉપયોગી છે. તથા ધાતુઓ ગાળવામાં પણ કામ લાગે છે તે ઘણા આકારની થાય છે તેની અનાવટ નીચે પ્રમાણે છે.

અંગારકોઠી—અંગારકોઠિકા નામ રાજહસ્તમ્પાણકા ।

દ્વાદશાંગુલવિસ્તારા ચતુરસ્રા પ્રકીર્તિતા ॥

વેદિતા મૃષ્મયેનાડય એકમિતૌ ચ ગર્તકમ્ ।

વિતસ્તિમાત્રં, દ્વારં ચ સાર્ધવૈત્તસ્તિકં દ્વદમ્ ॥

અથોભાગે વિધાતવ્યા દેહલી ધમનાય વૈ ।

પ્રાદેશમાત્રા મિત્તિઃ સ્યાદુત્તરંગસ્ય ચોર્ધ્વતઃ ॥

પ્રાદેશમાત્રં કર્તવ્યં દ્વારં તસ્યોપરિ ધ્રુવમ્ ।

દ્વારં ચેષ્ટિકયા રુદ્ધ્વા સંધિરોધં ચ કારયેત્ ॥

પૂરયેત્કોકિલૈસ્તાં તુ મલ્લિકાં પ્રથમેત્તલ્લ ।

કોકિલાયમનદ્રવ્યમુર્ધ્વદ્વારે વિનિક્ષિપેત્ ॥

પપા ચાંગારકોઠી ચ સ્વરાણાં સત્ત્વપાતની ॥

પાતાલકોઠી—ગતૈ ચ્ચનેદ્ દ્વદં મૂમૌ દ્વાદશાંગુલમાત્રકમ્ ।

તન્મધ્યે વર્તુલં ગતૈ ચતુરંગુલકં દ્વદમ્ ॥

સ્વર્પરં સ્થાપયેત્તત્ર મધ્યમર્તોપરિ દ્વદમ્ ।

આપૂર્વ કોકિલૈર્ગતં પ્રથમેદેકમસ્રયા ।
પાતાલકોષ્ટિકા સા તુ મૃદુસત્ત્વસ્ય પાતની ॥

ગારગોષ્ઠી—વિતસ્તિપ્રમિતા નિમ્ના પ્રાદેશપ્રમિતા તથા ।
ઉપરિષ્ટાત્ પિધાનં તુ ભૂરિચ્છિદ્રસમન્વિતમ્ ॥
ગર્તમાપૂર્વ ચાંગારૈઃ પ્રથમેદ્વંકનાલતઃ ।
ગારગોષ્ઠો સમુદ્દિષ્ટા સત્ત્વપાતનહેતવે ॥

તિર્યક્પ્રથમન્કોષ્ઠી—વિતસ્તિપ્રમિતોત્સેધા સા બુદ્ધે ચતુરંગુલઃ ।

તિર્યક્પ્રથમનાર્યા ચ મૃદુસત્ત્વસ્ય પાતની ॥૩૦+૪૦॥

અંગારકોડી, પાનાળકોડી, આરકોડી, તિર્યક્પ્રથમના કોડી વિગેરે કોડીયો અરઃ પોચ્યાં વિગેરે અનિજ પદાર્થોર્માથી સત્ત્વ કાદવાના, ઉપયોગમાં આવે છે. રસ પ્રયોગોમાં ધાતુવાદ માટે તથા રસાયન શાસ્ત્રમાં બહુ ઉડા ઉતરનાર્યો માટે ઉપયોગી છે.

અંગારકોષ્ઠો—અંગારકોષ્ઠો ૨૪ ઈંચ લાંબી ઉચી આર આંગળ પહોળી ચોખડી ચોરસ માટીથી ચોપડેલી એક ભીનમાં એકથી દોઢ વેંતનું આરણું રાખવું ધમણુથી ધમવા માટે નીચેના ભાગમાં (કાણું) રાખવું પ્રાદેશ જેવડી ભીંત ઉતરગતી ઉપરના ભાગમાં રાખવી તેની ઉપર પ્રાદેશ માપનું દાર કરવું તે દારને ઇટ્ટથી શેષી સાંધા છાંદી લઈ પછી કાપલા અને જે વસ્તુમાંથી સત્ત્વ કાદવું હોય તે પદાર્થ ઉપરના દારમાં નાખવાં પછી ધમણુથી ધમવું અરઃ પદાર્થોર્માથી સત્ત્વ કાદવા માટે આ કોડી ઉપયોગી છે.

પાતાલકોષ્ઠી—આર ઈંચનો ખાડો જમીનમાં ખોદવો, તે ખાડાની વચમાં ચાર ઇંચનો ગોળ ખાડો કરવો એક કોડીયું અંદરના બીજા નાના ખાડા ઉપર મૂકવું તેમાં કાણું પાડવું પછી તેમાં કાપલા તથા સત્ત્વ કાદવાના પદાર્થ ભરી ધમણુથી ધમવું. આ કોડી પોચ્યાં અનિજ પદાર્થોર્માથી સત્ત્વ કાદવામાં ઉપયોગી છે.

ગારકોષ્ઠો—એક વેંત ઉડા અને પ્રાદેશ માત્ર ચોરસ ચોરસ ખાડો કરવો તેની ઉપર કાણુંવાણું ઢાંકણું ખાડામાં કેળવ્યા અને પદાર્થ ભરી વાંકા નાળવાથી ધમવું. સત્ત્વ પાડવા માટે આ કોડી ઉપયોગી છે.

તિર્યક્પ્રથમન્કોષ્ઠી—એક વેંત ઉચી અને તણે-નીચેના ભાગમાં ચાર આંગળ સમચોરસ જેવી કોડી ઈટ્ટથી ચણી તેમાં કાપલા અને પદાર્થ ભરી ત્રાંસા નાળવાથી ધમવું. પટે.ગાં અનિજ પદાર્થોર્માથી સત્ત્વ કાદવામાં ઉપયોગી છે. (૩૦x૪૦)

પુટા:—બહુ।

મહાપુટમ્— ભૂમ્યાં ચે સ્વનપેદ્ગતં દિદ્દસં ચતુરસ્રકમ્ ।
છગણાનાં સદમેણ પૂરયેન્નમનન્તરમ્ ॥
ઔષધં પારયેન્મધ્યે તમાચ્છાપ્ય ચનોન્પત્તૈઃ ।

- सहस्राधैव वै सम्यग्बह्वर्नि प्रज्वालयेत्ततः ।
 महापुटमिदं प्रोक्तं ग्रन्थकारेण निर्मितम् ॥
- गजपुटम्— राजहस्तप्रमाणं हि चतुरस्रं हि गर्तकम् ।
 वनोत्पलसहस्रेण गर्तमध्ये च पूरितम् ॥
 मृषिकां चौपधेनाथ पूरितां तां तु मुद्रयेत् ।
 गर्तमध्ये निधाय गिरिण्डानि च निक्षिपेत् ।
 अवोर्षि ज्वालयेत्सम्यक् एवं गजपुटो भवेत् ॥
- वाराहपुटम्— अरत्निमात्रे कुण्डे च वाराहपुटमुच्यते ।
- कुक्कुटपुटम्— वितस्तिद्वयमानेन गर्तं चेच्चतुरस्रकम् ।
 कुक्कुटाख्यं पुटं विद्यादौपधानां च साधनम् ॥
- कपोतपुटम्— छगणैरष्टभिः सम्यक् कपोतपुटमुच्यते ॥
- गोवरपुटम्— तुषैर्वा गोमयैर्वापि रसभस्मप्रसाधनम् ।
 माणिकाद्वयमानेन गोवरं पुटमुच्यते ॥
- मृदाण्डपुटम्— मृदा भाण्डं प्रपूर्थैव मध्ये द्रव्यं तु विन्यसेत् ।
 अधस्ताज्ज्वालयेदग्निं मृदाण्डपुटमुच्यते ॥
- वालुकापुटम्— गर्ते तु वालुकापूर्णे मध्ये द्रव्यं तु विन्यसेत् ।
 उपरिष्ठादधस्ताच्च बह्वर्नि कुर्यात्प्रपल्लतः ।
 तद्वालुकापुटं सम्यगुच्यते शास्त्रकोविदैः ॥
- भूधरपुटम्— मृषिकां भूमिमध्ये तु स्थापितां द्वयंगुलादधः ।
 उपरिष्ठात्पुटं दद्यात्तत्पुटं भूधराह्वयम् ॥
- लावकपुटम्— गोवरैर्वा तुषैर्वापि कर्ममात्रमितैः पुटम् ।
 यत्र तल्लावकाख्यं स्यान्भृदुद्रव्यस्य साधने ॥
- छगणगर्वायः— उत्पलं पिष्टकं छाणमुपलं च गरिण्डकम् ।
 छगणोपलसारी च नवारि छगणाभिधाः ॥४१ + ५४॥

महापुटं— अर्धे दोषे उरिः उरिः पदोणि अने शोभते पाउः ०मीनमां जोहवे। तेमां
 अेक हजर छायां नीचे नापी वयमां जोसपती संपुट मधी उपर पीना ५०० छायां करी
 अग्नि देवामां आवे ते महापुट समजवे। **भूधरपुट**— वैतनी रसशाणामां यन्त्रोडी पुट-लेडी
 विजेरे मटे लुहा लुहा दिशाये शोभते जोहवे, तेमां पुट-अग्निने पिनाये उरिः उपरावये।
 जोहवे अग्निने मटे अेक-रथिः अेठिः कराववे जोहवे अेठवे पदेमां ०मीनने तलेथी पाउ

ખોદી ભટ્ટીઓ પાકી ઇંટોથી ચણી તેની આલુ બાલુ પૂરણી ભરી ઝોટા બાંધી દેવા. તેમાં મહાપુટ—કરવો હોય તો તે જમીન કાંચુ નીચે પોદાણુ વિનાની તપાસવી. તે જમીનમાં એક કુટ ઉડા પાયો ખોદવો તેનું ગોળાકાર ચક્કર ત્રણ કુટ અને ચાર આંગળના વચલા માળાનું રહેવું નોંધએ પછી પાકી ઇંટોથી પાયા ચણાવવું જવું ઇંટોના થર ૩અથવા આઠ લેવા પણ વચલું ગોળાકાર ચક્કર ત્રણ કુટ અને ચાર આંગળ રહે છે તે કડીયાના ઝોળભાથી તપાસવું જવું, એ પ્રમાણે જમીનથી ત્રણ કુટ ચાર આંગળની ઉંચાઈ થાય એટલે ઉપરનો ભાગ સાંકડો કરતાં કરતાં ડોઢ પુટનો રહે સાંકડી સાંકડો ચણવો. હવે આપણે ત્રણ પુટ અને ચાર આંગળ પહોળાઈનો કોડો ચણ્યો છે. તેમાં મોટા આંગળના ભાગમાં એક કુટ સમ-ચોરસ બારણું જમીનથીજ કરવા માંડવું ચણતરની સાથેજ બારણું પડવું જવું નોંધએ કે જેમાંથી ભટ્ટી ઠંડી થતાં રાખ કાઢી શકાય, તે બારણુ આડું લોઠાના પતરાંનું બારણું કરાવવું કે ભટ્ટી સળગાવીને પવન નહી આવવા માટે આડું ઇંચ શકાય. તેમ ભટ્ટી ચણતાં ડોઢ કુટ અને બે આંગળ ઉંચી થાય એટલે અકેક ઇંટના ત્રણ બાલુથી અંદરના ભાગમાં ઠોઠાં નીકળતા રહે તેમ કરવાં એટલે ભટ્ટી આપતી વખતે અર્ધી ભટ્ટી છાણાંથી ભરાણી તે ખબર પડે એટલે અર્ધી ભટ્ટી છાણાંથી ભરાય સારે વચમાં દવાનું શરાવ સંપુટ કે હાંડલી મુખી ઉપર ખીજા આડાં ભરી ભટ્ટી આપી શકાય. એ પ્રમાણે ભટ્ટી ચણાઈ નય એટલે એ તરફથી ગારા વડે લીંપાવી નાખવી અને બધે કુટ ઉંચાઈ સુધી ધુડની ભરતી કરવી ચણતર ગારાથી કરવું ચુનાથી નહી. તેની બાલુમાં મજપુટ વારાહપુટ એમ એક પછી એક કરી સરખો ઝોટો બંધાય તેમ ભરતી કરવી. ભટ્ટી બનાવવાની આ સમજણનો દરેક ભટ્ટીમાં ઉપયોગ કરવો માત્ર ભટ્ટીના પ્રમાણનાં મોટાઈ ઉંચાઈ બતાવ્યા પ્રમાણે કરવી. દરેક ભટ્ટીનો ખાડો ચોખડો કરવાનું લખ્યું છે તથા જમીનમાં ખોદીને કરવાનું જણાવેલ છે પણ ચોખડો ખાડો કરવાથી ઇંટો પડી નય છે અને ઝોટો મજબુત બને છે છતાં ચોખડો કે ગોળ ગમે તેવો કરવો પણ માય લખ્યા પ્રમાણે રાખવું તેમ જમીનમાં ખાડોજ માત્ર ખોદવાથી આલુબાલુથી ધુડ પડી નય અગ્નિ ઝોટો લાગે છે અને રાખ કાઢવાની મુશ્કેલી પડે છે. ભટ્ટીને સળગાવ્યા પછી ઉપર કઈ રાંધણું લાંકવું.

ગજપુટ—આ ભટ્ટી બે પુટ ઉંડીને બે પુટ પહોળી (વંચલો ગાળો બે કુટનો) રહે તે પ્રમાણેની કરવી અંધકાર ચોખડો ખાડો કરવાનું લખે છે છતાં ખાડો ગોળ પણ કરી શકાય ખોડો ઇંટ વડે ચણવો. અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૯ આંગળનું રાખવું ઇંટોનું ગારાથી ચણતર કરવું.

વારાહપુટ—કુટના ૧૮ આંગળ સમચોરસ અને ઠંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે વારાહપુટ, અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૭ આંગળનું રાખવું.

કુકુટપુટ—કુટના ૧૬ આંગળ સમચોરસ અને ઉંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે કુકુટપુટ કહેવાય છે રાખ કાઢવાનું બારણું ૭ આંગળનું રાખવું.

કપાતપુટ—કુટના ૯ આંગળ સમચોરસ અને ઠંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે કપાતપુટ કહેવાય છે અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૪ આંગળનું રાખવું.

ગોવરપુટ—મજપુટની ભટ્ટીમાં બે મજુ ફાતર્ય અથવા આડાં છાણાંની બૂકો-ગોર નાખીને અથવા ખડરાની લીંદીયું ભરીને ભટ્ટી દેવામાં આવે તે ગોવરપુટ કહેવાય છે.

મૃદ્ભાંડપુટ—એક નાંદ વાલુકાપત્ર ઉપર ચડાવી નાંદમાં કાળી માટી ચાળણીમે ચાળેલી અર્ધી ભરી વચમાં શરાવસપુટ મુકી ઉપર ખીજી માટી ભરી ચુલે ચડાવી નીચે અગ્નિ સળગાવવામાં આવે તે મૃદ્ભાંડપુટ કહેવાય છે.

વાલુકાપુટ—ગળપુટની ભટ્ટી અર્ધાંધી થોડી ઊંચાંધી ભરવી. તેનાપર રેતીથી ભરેલા ધડામાં દવાનો સપુટ વચમાં મુકી ધડાનું મોં ઊંદી એ ઘડો ભટ્ટીમાં મુકી તેના ઉપર ખીનં અડાયાં ઊંચાં ખડકી સળગાવતાં તે વાલુકાપુટ છે આ ભટ્ટી ખીજી રીતે પણ થાય છે. તેની રીત એકવિંશ આંગળના અંદરના ગાળાની ભટ્ટી ચણવા માંડવી તેને ૧૧ આંગળનું બારણું રાખવું. (તેમાં લાકડાં નાખી નીચેથી અગ્નિ અપાય) દોઢ કુટની ઉંચાઇ થાય એટલે નાંદ રહી રોકે તેનાં ત્રણ પગાં ઈંટનાં અથવા લોહાનાં અંદરના ભાગમાં કરાવતાં પછી ચણવા માંડવી કુલ ૩૩૩ કુટ ઉંચાઇની ભટ્ટી ચણાઇ ન્ય એટલે ચોતરફ લીધી લેવી. પછી એક કુટની નાંદ અંદરનાં પગાં ઉપર ખેસતી થાય તેવી-ભટ્ટીની અંદરની ગોળાઇમાં શીટ ચઇ ન્ય તેવી કરાવવી. તે નાંદમાં અર્ધ નીચે અર્ધ ઉપર રેતી ભરી વચમાં દવાનો સપુટ મુકી એ નાંદ ઉપર ૧૩૩ કુટના ભટ્ટીના પોલાણમાં ઊંચાં ખડકી સળગાવતાં અને ઉપરના ઊંચાં સળગી કરી ન્ય સ્વામુધી ભટ્ટીના બારણામાં પણ લાકડાં ઊંચાં નાખી તાપ કરાવે તે વાલુકાપુટ કહેવાય છે.

ભૂધરપુટ—જમીનની અંદર ખોડો ખોદવો. અંદરના ભાગમાં જે આંગળ નીચે મુસ કે સપુટ રહે તેમ ગોઠવી ઉપર અગ્નિ દેવો. તે ભૂધરપુટ કહેવાય છે સમગ્રજુ—આ પુટ ઘણી રીતે થાય છે જુદી જુદી દવા પકાવવા માટે જુદી જુદી જાતના ભૂધરપુટ કરવામાં આવે છે આ અંધમાં કહેલો ભૂધરપુટ નીચે પ્રમાણે કરવો. જમીનમાં સવા કુટ ચોરસ ઉડો ખોડો ખોદવો પછી આડ આંગળ ઉડો તથા ૭ આંગળ સમચોરસનો વચ્ચેથી ગાળો રાખી તલે તથા આજુ બાજુ ઈંટો ચણાવવી-ચણતરમાં ગારો વાપરવો આ ભટ્ટીમાં ૭ આંગળ ઘેરાવાની મુસ કે સપુટમાં દવા પેક કરી મુકી શકાય છે. અને ઉપરના ભાગમાં અડાયાં ઊંચાં ૨ થી ૪ ચોર ખડકી ભટ્ટી અપાય.

લાવકપુટ—એક તોલો ફોનરાં કે ઊંચાણો ગોર સમાય તેવડા ખાડામાં પકાવવામાં આવે તે લાવકપુટ. આમાં જોઆ પદાર્થ પકાવવામાં આવે છે. સમગ્રજુ—આ પુટ માટે જુદી જુદી રીત છે. મુખ્યત્વે કરી એક રસોઇ કરવાની ૭ આંગળની ગોળાઇની સગડીમાં ૭ આંગળ ઉંડાઇએ સાઠાં કાણાવાળી જાળી નાખવી પછી સગડીમાં કેપકાને બદલે ફોનરાં કે ઊંચાણો ગોર ભરી વચમાં દવા મુકી સળગાવવું આ લાવકપુટ કહેવાય છે.

અડાયાં ઊંચાણાં નામે—સરેકૃતમાં ઉપજ, પિટક, ઊણ, ઉત્પવ, ચરિક, હગજુ, ઉપવસારિ નવારિ વગેરે નામ છે. એ ચિરાય યાપેલાં ઊંચાણને પણ ઘણે ઠેકણે એ નામથીજ ઓળખાય છે.

- સૂચના:-**
- ૧—દરેક ભટ્ટીમાં અડાયા ઊંચાં ન મળે તો યાપેલાં ઊંચાં પણ વાપરી શકાય.
 - ૨—દરેક ભટ્ટી કાંડા મુકી ભરી પૂમાડો નિહળનો બંધ થાય ત્યારે ઉપર માટીનું ઢાંકણું ઢાંકવું નદીનર પૂમાડો દવામાં ભરાઈ જઈ દવાને કાળો કરી નાખશે.
 - ૩—ભટ્ટી સળગાયા પહેલાં રાખ કાટવાના બારણું આડી ઈંટો અથવા લોહાનું શીટ થાય તેવું પત્રું ઢાંચી દેવું.

- ૪—જેમાં વેળુ રેતી પડતી હોય તે રેતી નદીની લેવી અને સમુદ્રની રેતી લેવી પડે તો મીઠા પાણીથી ઘોઘ નાખતી તેમજ રેતીને ચાળીને વાપરવી.
- ૫—દરેક ભટ્ટી અર્ધો છાણાથી ભર્યા પછી પકાવવાનું સંપુટ વચમાં મુકી છાણાથી પૂરી ભરવી.
- ૬—ભટ્ટીને વખતો વખત (આઠ વખત ભટ્ટી અપાછ જાય) એટલે અંદર બહાર ગાંરથી ઠીંપાવવી.
- ૭—પંત્ર, મૂખા, પુટ, ભડી વિગેરેનું કામ મુશ્કેલ છે તે નજરે જોયા વિના શીખી શકાતું નથી. બરાબર શિખ્યા વિના કરવાથી યશ મળતો નથી. માટે સારાં કાર્યાલયોમાં તેવી ભડી કેવે ઘોરણે કેવી હુશીઆરીથી કરવામાં આવે છે તે જાણ્યા પછી આ કામમાં ઉતરવું. (૪૧+૫૪)

इतिश्री. पञ्चनाभसूनुना श्री यशोधरेण, जूनागढवास्तव्येन
विरचिते रसप्रकाशसुघाकरे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ અધ્યાય: ૧૧ મો ॥

નીચેના પ્રયોગો સોનું અને રૂપું બનાવવાના છે આ પ્રયોગોનો અનુભવ અમે લીધેલ નથી ધણા પ્રયોગોમાં આવતી વનસ્પતિઓ વગેરે દ્રવ્યો ઘણાં અજ્ઞાત અને અપરિચિત છે તેનાં જે નામ આપ્યા છે તે કેટલાંક વનસ્પતિ શાસ્ત્રમાં નથી આવ્યાં એવાં છે એટલે આમાંના પ્રયોગ કરનારો પ્રત્યેક પ્રયોગમાં આવતી વસ્તુઓ માટે ચોકસ નિર્ણય કરીને પછી પ્રયોગ કરે અમને જે વસ્તુ માટે ખાત્રી છે તેને માટે તેજ વસ્તુ લખી છે પણ જે માટે શંકા છે ત્યાં તે બાબત સ્પષ્ટ જણવી છે સોનું ચાંદી બનાવવાનાં પ્રયોગો રસાયન શાસ્ત્રના અનેક ગ્રન્થોમાં વર્ણવ્યા છે અને તે સાચાજ હોય છે પણ એાછી સમજણ, ક્રિયાની અપૂર્ણતા ઘટક દ્રવ્યનું અજ્ઞાન, ગુરૂ પરપરાનો અભાવ અને નસેકેકો વર્ષથી ચાલ્યા આવતા પાકમાં થયેલો લેખનદોષ વગેરે કારણે પ્રયોગોમાં સફળતા ન મળતી હોય એ બનવા નેજ છે પણ તેની પાછળ શ્રમ લેનારા અને તે બાબતની શોધખોળ કરનારા અવશ્ય સફળતા મેળવે છેજ. ધાતુવાદના શોકીન ઉત્સાહી શોધકોના હિતને માટે આ પ્રયોગનું શુભરાતી લાપાંતર આપું છે તેને આધારે જેઓ શોધક પ્રયોગો કરે અને જે પ્રયોગમાં સફળતા મેળવે તેની દરકારન રસશાળા અધીષ્ઠાશ્રમ ગોંડલ કાઠીઆવાડ એ ચિરનામે લખી મોકલશે તો આમાં કરેલો પ્રયાસ સફળ થયેલો હું માનીશ.

અયાત: સંપવદ્વ્યાભિ ધાતૂનાં કૌતુકં પરં ।

સ્વાનુભૂતં મયા કિંચિત્ શુંતં વા શાસ્ત્રતઃ સ્વલ્લ ।

તદદ્દં સંપવદ્વ્યામિ યત્કૃત્વા ના સુલ્લી ભવેત્ ॥ ૧ ॥

અંધકાર લગ્ને છે કે હવે પછી ધાતુ કૌતક કહેતા હનહું હું તેમાં કેટલુંક મેં અનુભવેલ છે. કેટલુંક સિદ્ધો પાસેથી સાંભળેલું છે અને શાસ્ત્રમાંથી તારવેલું છે. જે જાણવાથી માણસ સુખી થાય છે. (૧)

હેમકરણમવિધિ:—૧

રસકં દરદં તાપ્યં ગનનં કુનટી સમમ્ ।

રક્તસ્નૂહીપયોમિથ્ મર્દયેદ્દિનસપ્તકમ્ ॥

જલયંત્રેણ વૈ પાચ્યં ચતુર્વિંશતિયામકમ્ ।

તૈન વૈધ્યં દ્રુતં તાત્રં તારં વા નાગમેવ વા ।

સહસ્રવૈધી તત્કલ્કો જાયતે નાત્ર સંગયઃ ॥ ૨+૪ ॥

સોનાનો પ્ર—૧—રસક (ખાપરીયું અથવા જલત) દ્વિગો શૈખમાયિક અન્નક પીંગા, એકદમ લાલ મનશીગ બધાં અમલાને લઈ લાલ દૂધના દૂધમાં સાન દિવસ ધુટનું પછી જળયંત્રથી ૨૪ પદોર (૭૨ કલાક) પકાવનું આ કલક સહસ્રવૈધી થાય છે આનાથી ત્રાંસુ ચાંદી અને સોનું રંગાય છે સોનું બને છે એ ધ.નુ.એને પીંગળી આ કલક નાખવેલ. (૨+૪)

हेमकरेणम् विधिः—२

एकभागस्तथा मृतो वज्रवल्गुयाथ मर्दितः ।
 खल्वे त्रिनेम्याः स्वरसे पञ्चभागसमन्विते ॥
 वेत्रयष्टया च रागिण्या पीतकल्कं प्रजायते ।
 षोडशंशेन दातव्यं द्रुते ताम्रं सुशोधिते ।
 जायते मकरं हेम शुद्धं वर्णचतुर्दशम् ॥ ५+७ ॥

सोऽनानो प्र—२—पारो तोला ४ ने भरलमां नाप्पी त्रलुधारी हाडसांडणीना २० तोला
 रसमां धुंटेवो ते रस सुकाष्ठ ग्य अटले तेमां पत्रपल्लीना हाडसांडण त्रलुधारी ३ पांयधारीना
 रस नाप्पी धुंटेवो पष्ठी वेत्रयष्टी शंभावली अथवा वशधनीना अने रागिष्ठी अशोड अथवा
 मच्छना रसमां धुंटेवो ते पीत कल्क (पीणा कर्क) याथ त्रान्याने पीणाणी तेमां सोऽणमां
 कागनो कर्क नाप्पवाथी सौदखलुं उत्तम सोऽनुं अने छे. (५+७)

हेमकरणम् विधिः—३

सुवर्णभाक्षिकं स्वेषं कांजिके दिवसत्रयम् ।
 चर्मरङ्ग्या रसेनैव मर्दयेद्द्विनसप्तकम् ॥
 जलेन धौतं तावच्च यावद्धेमनिभं भवेत् ॥ ८ ॥

सोऽनानो प्र—३—सुवर्णभाक्षिकेने सुरकाभां ३ दिवस आडतुं पष्ठी अर्भरंगी
 (व्यावगच अथवा अमार दुधेली) ना रसमां ७ दिवस धुंटेतुं पष्ठी पाणीथी धोष्ठ नाप्पतुं
 तो सोऽना नेनी भृष्टा छुटी पडे. (८)

हेमकरणम् विधिः—४

दरदं रोमदेशीयं गोमूत्रेणैव स्वेदयेत् ।
 दोलायंत्रे चतुर्यामं पश्चाच्छुद्धतमो भवेत् ॥
 मनःशिला पद्मनिभा रक्ता चैव सुशोभना ।
 स्वेदिता मुनिपुष्पस्य रसेनैव तु दोलया ॥
 याममर्धमितं शुद्धा सर्वकार्येषु योजयेत् ।
 नवसारस्तथा मृतः शोधितोप्रिसहः खलु ॥
 समभागानि सर्वाणि मर्दयेन्निम्बुकै रसैः ।
 मातलुंगरसेनैव कुमारीस्वरसेन च ॥
 मूर्धातपे विमर्धासौ पाचितो जलयन्त्रके ।
 दिनानि श्रीणि त्रिंशद्वाग्नौ ततस्तद्वतारयेत् ॥
 गतांशं वेधयेत्तारं शुद्धं हेम प्रजायते ।
 जलभेदो यदा न स्यान्नात्र फार्या विचारणा ॥ ९+१४ ॥

सोनातो प्र—४—३मी दुर्गिणाने दोसपत्रमां भौमूतथी १२ कडाक आइतथी शुद्ध थाय. पछी मायेके जेरी अइदम बास भनरीगिणे अग्रथीयाना कुटना रसमां दोसा-यंत्रथी १॥ उाड कडाक आइ अपवाथी शुद्ध थाय. पछी अथां डाममां वापरथी नवसार अने पारद पखु शोधेका अने अमिसडन करे तेवां वेवां जारे चानां सरपे लागे लघु यीथुना रसमां श्रीनेराना रसमां अने कुंवारना रसमां धुंटा सुंरने तडके धुंटी पछी नगयंत्रमां उ दिवस सभत अग्रिथी पञ्चमी स्वांगशीत यथे डाटनुं पाछुथीना अंश अंश न नय तेम पेठ करुं. आ कडाक यथे ते अंशाने सोमे लागे वेवे अने सोनुं थाय अइथे १०० तोला यंदिमां १ तोला आ कडाक नाभवाथी सोनुं थाय अेमां मंशप नथी. (६+१४)

हेमकरगम् विधिः—५

शिलया मारितं नागं कुमारायाः स्वरसेन च ।
 पुट्टद्वादशयोगेन नागमस्य प्रजायते ॥
 शतसंख्यानि वै कुर्यात्पुट्टान्येवं शरात्रके ।
 कुमारायाः स्वरसेनैव भावयेद्दिनसप्तकम् ॥
 पूर्ववत्पुट्टनं कार्यं शतसंख्यामितं तथा ।
 मृतमस्य शिल्पा तालसमं चेन्नागमस्यकम् ॥
 त्रिंशद्वनोपलैर्दद्यात्पुट्टं वाराहसंज्ञितम् ।
 अनेन विधिना सम्यक् शतसंख्यानि दापयेत् ॥
 पुट्टान्येवं कृते त्रीणि शतानि द्वादशाधिकम् ।
 पश्चाद् दृढे काचमये रूपे द्वात्रिंशयाप्रकम् ॥
 बालुकार्पिं प्रदद्याच्च स्वांगगीतं समुद्धरेत् ।
 तलमस्य गृहीतव्यं वेधयेच्छुल्वतारके ॥
 शुद्धहेम भवेत्तेन नात्र कार्या विचारणा ।
 दृष्टमल्पयोगोयं कथितो नात्र संशयः ॥ १५+२१ ॥

सोनातो प्र—५—मनरीगथी मरिचा सीसा ने कुंवारना रसनी १२ नगपुट्टनी लडीओ आपी तैपर करुं. पछी कुंवारना रसमां धुंटी धुंटी १०० पुट्ट (लडी) आपरी. पछी कुंवारना रसमां ७ सात दिवस धुंटा करुं पछी इरी ७पर प्रमाये कुंवारनी १०० सेा लडी आपरी. पछी पारद भरम मनरीग करनाग अने ७पर प्रमायेनी नाभरम अथने साथे भेजती कुंवारना रसमां धुंटी २० अग्रमां लखुने वाराहपुट्ट आपरो. अे रीते इरी १०० लडी आपरी कुल ७१२ लखुने वार पुट्ट (लडी) यध पछी मन्सुन अरन रीथीमां नापी २२ पदेर वासुधापत्रमां पञ्चरतुं स्वांगशीत यथे डाटी सेतुं तथभरम यथे अइ भरम यंत्राने अने अंशाने रजि छे आ प्रयेज आनीना नन्दे अयेवेला छे. (१५+२१)

हेमकरणम् विधिः—६

गोमूत्रे काञ्जिके चाथ कुलत्ये वासरत्रयम् ।
 ताप्यकं स्वेदयेत्पश्चाद्गोहपात्रे प्रमर्दयेत् ॥
 तप्तखल्वेन संमर्द्य सेचयेन्निबुजद्रवैः ।
 संधवं दापयेत्पश्चाच्चतुर्थांशं विशेषतः ॥
 भागैकं ताप्यकं सूताद्भागान्हीनेव कारयेत् ।
 मर्दयेन्निबुनीरेण शुद्धवस्त्रेण गालयेत् ॥
 वस्त्रे लग्ना तु या पिष्टी ग्राहयेत्तां भिषग्वरः ।
 एवं कृते द्वित्रिवारं ताप्यसत्त्वं ग्रसेद्रसः ॥
 पिष्ट्या गोलस्तु कर्तव्यो मूपायां ध्यापयेत्सुधीः ।
 इन्द्रगोपनिभं ग्राह्यं ताप्यसत्त्वं सुशोभनम् ॥
 हीनवर्णासुवर्णेपि गद्याणे वल्लमात्रकम् ।
 तुत्यकं वल्लमात्रं च दत्त्वा हेम प्रगालयेत् ॥
 तत्सुवर्णस्य पत्राणि कार्याण्येवं प्रलेपयेत् ।
 तुत्यकं बीजपूरस्य रसेनापि प्रमर्दयेत् ॥
 गैरिकेण समं कृत्वा हेमपत्राणि लेपयेत् ।
 मन्दवह्नौ च प्रपुटेत् द्वित्रिवारं प्रयत्नतः ॥
 कुङ्कुमाभं सुवर्णं हि जायते नात्र संशयः ।
 वार्तिकेन्द्राः कुरुष्वं हि सत्यं गुह्यवचो यथा ।
 द्वौ वर्णा यर्धते सम्यक् नात्र कार्या विचारणा ॥ २२+३१ ॥

सोनानां प्र—६—प्रथम गोमूत्रभां पछी सुरक्षभां पछी कण्ठीना उडाभाभां ज्येष्ठ
 इमवार अथैः त्रिपन्न सुवर्णं मसिङ्गने जाही पछी सोदानी तप्त भरक्षभां नाप्पी पुंटेतुं अने
 तेभां लीङ्गने रस नाभनुं ननुं अने पुंटेया इरुं पछी ज्येष्ठा कागनुं सीधासुजु नाप्पी पुंटेतुं
 पछी १ काज ज्येष्ठ सुवर्णं मसिङ्गभां ४ काज पाही नाप्पी लीङ्गना रसभां पुंटी ज्येष्ठा पीणा
 उपधाही भागनुं कषणभां ज्येष्ठ पिटी रदी ननु ते सप्त लेरी ज्येष्ठ २-३ पञ्चत इरवापी सुवर्णं
 मसिङ्गना सत्त्वे पाहइ मणा ननु ज्येष्ठ पछी ज्येष्ठ पिटीना ज्येष्ठा इरी मुसभां धमनुं ते एद्रोप
 ज्येष्ठा ज्येष्ठा ताव रजनुं सत्त्वं नीङ्गरी पछी दसक सोनुं १ तेसी २ वास ज्येष्ठ सुवर्णं
 मसिङ्गनुं सत्त्वं २ वास ज्येष्ठयुधु पाहने मुसभां नाप्पी भागवां दान्गीयो पाही पछी ज्येष्ठ सोनानां
 पयां इरवां पछी ज्येष्ठयुधु अने ज्येष्ठे पीङ्गेगना रसभां पुंटी ज्येष्ठ सोनानां पयां पर ज्येष्ठयुधुं
 पछी मंदिमिपी पाहनुं २-३ पञ्चत पाहवापी ज्येष्ठे ज्येष्ठे रंजनुं सोतयनुं थाव ज्येष्ठ
 दे विजिङ्गने आ प्रयेज इरी रंजनुं पञ्चत ज्येष्ठ आ प्रयेजपी ज्येष्ठे रंजनुं सोनानां पयां ज्येष्ठ
 मंदिमनुं देव दो रंजनुं सत्त्वं ननु ज्येष्ठ (२२+३१)

हेमकरणम् विधिः-७

शुद्धं ताम्रं ताप्यचूर्णेन तुल्यं द्राव्यं पश्चाद् ढालयेत्काकुचे हि ।
गन्धाच्चूर्णं ताप्यताम्रावशेषं कृत्वा दद्याद्बल्लकं हीनवये ॥३२॥
वर्णोत्कर्षो जायते तेन सम्यक् सत्यं प्रोक्तं नन्दिना कौतुकाय ॥

सोनाना प्र-७-ताम्रामां सरुषे भावे सुवर्णमाक्षिप्तो भूत्वा
नाप्पी गणतुं पथी गोदडीयां लीधुना रसमां दणतुं ये ताप्यताम्र दहेवाय छे पथी गंधक
अने छपर प्रभाषे पश्चात्तुं ताप्य ताम्र गेध ओक ओक वाक हलका सोनाने गाणी नापतुं तो
वान वधे छे नदी नामना सिद्ध पुश्चे डीतुक गाटे आ सागो प्रयोग बनान्यो छे. (३२)

हेमकरणम् विधिः ८

ताप्यं नागं गन्धकं मूत्रराजो द्विगूलं वै हेम शुद्धं शिलां च ।
चूर्णं कृत्वा निक्षिपेत्काचकूप्यामापूर्यान्ते स्वै रसैः शाकजैवा ॥
अग्निं दद्याल्लाघवाख्ये पुटे च शुद्धः कल्को जायते पष्टिसंख्यैः ।
शुद्धं तारं वेधितं बल्लकेन गद्याणं वै जायते शुद्धहेम ॥३३-३४॥

सोनाना प्र-८-सुवर्णमाक्षिप्तं सीसुं गंधक पाशे द्विगुणे योषुं योष्यनुं सोनुं
मनसिण अधिना भूत्वा हरी अग्न शीशीमां नापतुं पथी ते अथुं सुटे अटवो सागो रस
शीशीमां रेखो अने लावक नामना नाना पुटनी ली आपरी ये रीते ६० साड ली
आपवाथी इहक (कंधक) याय योषी यादी १ गदीपाशुमां १ आ इवक १ वाक नापवाथी
योषुं सोनुं याय छे. (३३×३४)

हेमकरणम् विधिः ९

अद्विरिपूमदितुल्यं सारितं मूत्रराजे
बल्लिवसगिरिचूर्णः कान्तपात्रे मुदग्धम् ॥
मुविहितफणिभागैर्हेमगर्भेण चढो
भुजगजितरसेन्द्रो वेधयेत्प्रक्षवेधी ॥ ३५ ॥

सोनाना प्र-९-अद्विरिपु गंधिसे अेर-द्विरिसे अधवा मनसिण अधवा लमुंर
अने सीसुं पादरमां मेणतुं पथी तेमां गंधको भूत्वा अने सोनागेर मेणती कान्तपात्रना
पात्रमां नाप्पी पश्चात्तुं अेम सीसानी अने सोनाना योषी अधिसे अने भीसाथी शुंतागेणे
पादर लक्ष वेधी याय छे (आ प्रयोग अरपट छे अद्विरिपु सन्देना पीने दोष लक्ष आदी
छे ३ इम ते विचरना नेतुं छे तेम पीछ क्षिपे सोनागतानी छे.) (३५)

हेमकरणम् विधिः १०

द्वौ भागौ शुद्धताम्रस्य द्वौ भागौ शुद्धहेमर्त्तौ ।
चतुर एव भागांश्च शुद्धतारस्य कारयन् ॥

अष्टौ भागाः प्रकर्तव्या रसकस्य प्रयत्नतः ।

अन्धमूपागतं ध्मातं द्रावितं हेम जायते ॥ ३६+३७ ॥

सोऽनातो प्र—१०—योऽपुं त्रांशुं २ भाग, योऽपुं सोऽनुं २ भाग, योऽपुं यांटी ४ भाग, रसक (आपरीधुं के वसत) ८ भाग अधाने अध मुसमां धमारी गाणुं तो अ अधुं सोऽनुं यध नय छे.

हेमकरणम् विधिः—११

विदितागमवृद्धैर्हि पुटे पकं कनीयसि ।

त्रिगुणं चूर्णनिर्वद्धं तारमायाति काञ्चनम् ॥ ३८ ॥

सोऽनातो प्र—११—शास्त्रोक्ते नाना पुटमां पक्षेक्षुं अने त्रयुं श्ले वजने सुनाथी भांधेक्षुं ३पुं सोऽनुं वनी नय छे. (आतो इांछ अर्थ भणतो नथी आवतो) (३८)

हेमकरणम् विधिः—१२

पारदं पलमेकं तु प्रस्थार्धं शुद्धगन्धकम् ।

किंशुपत्ररसेनैव रसैर्वा पुष्पसंभवैः ॥

सूर्यातपे मर्दयेद्धि पण्मासावधिमात्रकम् ।

पोडशांशेन रजतं विध्यते नात्र संशयः ।

सप्तवर्णं भवेद्रेम दृष्टविक्रययोग्यकम् ॥ ३९+४१ ॥

सोऽनातो प्र—१२—पारद तोडा ४, शुद्ध गंधक तोडा ३२ आ जेछ ने साथे धुंटी आपराना पानना रसमां अथवा केसुडानां रसमां सुरजने तडके छ मदिना सुंधी धुंटा इरुं अटके आ इखंड तैवार थाप छे आ इखंड सोणगष्पी यांटीने रगे छे. ४ तोडा यांटीने गाणी तैमां न तोलो आ इखंड नाअराथी सातवधुं सोऽनुं थाप छे. (३९+४१)

हेमकरणम् विधिः—१३

पारदं गंधकं शूलवं माक्षिकं तुत्थकं तथा ।

रसकं दरदं स्वर्गैरिकं नवसादरम् ॥

सूरक्षारं शिलां चैव समभागानि मर्दयेत् ।

तदर्थं रसकं मुचूवा वज्रमूपे निरुंधयेत् ॥

यथाधूमो न निर्गच्छेत्तथा मुद्रां प्रदापयेत् ।

तोत्थमेकं सुवर्णं हि जायते नात्र संशयः ।

पटिकातुर्धमात्रं हि ध्मापयेत्सततं भिपक् ॥ ४२+४५ ॥

सोऽनातो प्र—१३—पारद गंधक त्रांशुं सुरज्जुं माक्षिक मोरेशुयु रसक आपरीधुं अथवा वज्र दिग्गो सोऽनातो नरसार सुरोआर भनशीग अधां सरजे जाने लध धुंटी वज्र सुरामा अधां न.पुी अधांभी अरधु रसक मुसने मोरे लंजी पडी धुंवाये अदार न नय तेम मुसने

इयं भाटी इरी पेड इरती पडी ते मुक्तेन ४ वडी धमलुथी धमिने अग्नि आपने तो अेड सोलो सोलुं तैपार थाप. (४२x४५)

हेमकरणम् विधिः—१४ वर्ण विवर्धन

स्वल्पवर्णमुवर्णस्य गद्यौणैकस्य मुद्रिका ।
 मासिकं रसकं हुत्वं गैरिकं नवसादरम् ॥
 मूरक्षारं सदरदं टङ्कणेन समन्वितम् ।
 प्रविवल्लद्वयं कुर्यात् कासमर्दप्रमृत्नकैः ॥
 स्त्रीदुग्धेन च संपर्य लेपयेत्तेन मुद्रिकाम् ।
 सोरक्षारं सदरदं टङ्कणेन समन्वितम् ॥
 संघवस्य च भागैकमिष्टिकाभागमुग्मकम् ।
 स्यालिकायन्त्रमध्यस्थं मध्ये संस्याप्य मुद्रिकाम् ॥
 यामत्रितयपर्यन्तं वह्निं कुर्यात्प्रयत्नतः ।
 स्वांगशीतं ततः कृत्वा मुद्रिकां तां समुदरेत् ।
 वेदवर्णास्तु संघपाठार्थं नात्र संग्रहः ॥ ४६+५० ॥

सोनातो ३—१४—६वडा इस के आरवडा सोनानी अेड अदियालुनी बीडी इरती पडी मुवर्णमासिक रसक मेरयुथु नवसाद सोनाजेर मुरोपार दिग्गो टङ्कथु इरेके अजे वाड कासमर्द—इसोद्रीना पुवना रसमां अने कोनर धावलयुमां धुडी बीडी पर मोपःतुं पडी मुरोपार दिग्गो टङ्कथु सिंधालुथु प्रलेः अेड अेड भाग अने ईटना नूडा २ भाग अथवा सिंधालुथु अेडसोना १ लाग अने ईटना नूधाना २ लाग साथे मेगरी रथासिद्धा यनमां पाथरी तेना पर उपती बीडी मुडी ६ इडाअने अग्नि आपे तो वान वधे अेडने इस पवानी बीडी होय तो आर वधानी यध गय. (४६x५०)

हेमकरणम् विधिः—१५

घोपाकृष्टं तु यत्ताम्रं रजतेन समन्वितम् ।
 तीक्ष्णचूर्णं सदरदं घृष्टं कन्यारसेन वै ॥
 पश्चाद्विधेया गुटिकाः मूढमाथैवाढकीसमाः ।
 वापिता द्राघिते द्रव्ये सर्वं ताम्रं तु संसिपेत् ॥
 रूप्यमानं समुत्तार्य समहेम्ना च गोशयेत् ।
 जायते दशवर्णं तु सत्यमेतदुद्दीरितम् ॥ ५१+५३ ॥

सोनातो ३—१५—पीनगभापी हारेतुं बांथु अंटी अन्वेअना नूडा दिग्गो अथने इपारना रसमां धुडी अेडी अेडी नीवडी इरती पडी धारेडी धातु.....मां ते अेड अेड पडी अेड नाअतुं अतुं अथुं बांथु अनी गय अने अंटी भापी रहे साथे उनरतुं

પછી એ ચાંદી અને ચોખું સોનું સમભાગે લઈ માળતું તેા દસવડું સોનું ચાપ એ નકી વાન છે (આ પ્રયોગમાં રાંધા છે ૩૬ ધાતુ આગી અને તેમાં ઉપલી ગોળાગો નાખવી એ કાંઈ ૨૫૯ નથી એટલે આ પ્રયોગમાં કાંઈ જાજત રૂઢી ગઈ હોય એમ લાગે છે) (૫૧x૫૩)

દેમકરણમ્ વિધિ:—૧૬

તામ્રે સપ્તગુણં નાગં વાહિતં પુનરેવ દિ ।

તેન તામ્રેણ રસકં સપ્તવારં ચ વાહયેત્ ।

સ્વર્ણવર્ણં દિ તન્નામ્રં જાયતે નાત્ર સંઘયઃ ॥ ૫૫ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૬—ત્રાંખાને ગાળી.૭ ગણું સીમું પીવશવું પછી ૭ ગણું જસન પીવશવું તેા એ ત્રાંખું સોનાના જેવા રમું ચાપ છે. (૫૫)

દેમકરણમ્ વિધિ:—૧૭

ભૂનાગસત્વમૂપાપાં દ્રાવયેત્સ્વર્ણમુત્તમમ્ ।

તાપ્યસત્વેન સંપુક્તં ગતવારં પુનઃ પુનઃ ॥

જપાપુષ્પનિમં સ્વર્ણં જાયતે નાપ્ર સંઘયઃ ॥ ૫૬ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૭—અણ્ણીયાંના સત્વની મુશમાં ચે:ખા સોનાને સુવર્ણમાણિકના સત્વ સ.યે જાળતું સેા વખત કરતું તેા જલકના ડુધ જેવું ઉત્તમ સોટ્યનું સોનું ચાપ છે (આ પ્રયોગની વિધા વિચારવા જેતી છે) (૫૬)

દેમકરણમ્ વિધિ:—૧૮

દગ્ધવર્ણસ્ય ગયાણે રક્તં તદ્દેમવલ્લકમ્ ।

દ્વી વર્ણા વર્ષતઃ સમ્યક્ દદૃષિક્રયયોગ્યકમ્ ॥ ૫૭ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૮—સત્વના સોનાને જલો તેમાં એક વાપ રક્ત નાખવું એ વધે ૩૫ વધે એટલે પા.૨૫૫ સ.પ. આ રક્તની જલ્યાથે શું નાખવું તે ૨૫૯ ધાતુ નથી એ દગ્ધને અર્થ કરવડો. પણ સોવય સમ એકા સમ કરડી સોનાને સુવર્ણ માણિકનું સત્વ વધેરે ચાપ છે. (૫૭)

દેમાણ્યમ્ વિધિ:—૧૯

પુષ્પશામીમકં રમ્યં મદ્દેવેદર્શવપતે

રમ્યં પશ્ચિર્વા પૂર્વાદગદસ્ય રતોગિ:

વેદ્યતા પૂર્વકલ્પેન રક્તિભેન ગોશપેતુ:

વિદગ્ધનેાર્ણે: મ્ દિ દિ

વાદગ્ધનેાર્ણે: મ્

મદ્દેવેદર્શવપતે દિ

સોનાનો પ્ર—૧૯—૧૧૦

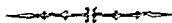
૧૧૦ સોનાની ૧૧૦ ૧૧૦ ૧૧૦

तेने ३० अक्षयां छायांनी भाडीमां पक्षावती जे रीति २० पुट भाडी आपती पक्षी ४
तोवा आदीने गणी तेमां आ लक्ष्म ०। तोवो नाभवाथी तेने वेधी सावचुं मोनुं
जमावे छे. (५८×१०)

हेनकरणम् विधि.—२०

सूतको द्विपलः कार्यः मुम्बिलश्च चतुष्पलः ।
चतुष्कमिता कार्या स्फटिकी निर्मला शुभा ॥
दृशिकाशीरसे घृष्टा दिनमेकं तु वार्तिकैः ।
पश्चाच्च शोपयेत्सर्वं यन्त्रे डयरुक्ते न्यसेत् ॥
गैरिकं स्थापयेत्पूर्वं खट्टिकां च तयोपरि ।
तन्मध्ये गर्तकं कृत्वा गर्तके नवसादरम् ॥
टङ्कमानं प्रकर्तव्यं तस्योपरि च सूतकम्
सूतकोपरि सारं द्वि पूर्वोक्तं टंकमानकम् ॥
मुद्रां कृत्वा शोपयित्वा पश्चाच्चुल्यां निवेशयेत् ।
अग्निं कुर्यात्प्रयत्नेन यामपौडशमात्रकं ॥
स्वांगशीतं समुत्तार्य ऊर्ध्वस्थं तु ग्राहयेत् ।
पश्चात्खल्वे निधायाथ दृशिकाल्या प्रमर्दयेत् ॥
काचकूप्यां क्षिपेत्सर्वं कूपीं बालुकायन्त्रके ।
वह्निं द्वादशभियांमैः कुर्याच्छीतं समाहरेत् ॥
वल्लमात्रं ततो दद्यात्सार्धद्विके मुतात्रके ।
दृष्टमत्यययोगेयं नापमुंद्रभाषितः ॥ ६१+६८ ॥

मोमानो ३-२०-पाद तोडा ८, योमव तोवा १६, इट्टडी तोवो १ जे भक्षिने
वीथीदाना रसमां जेः द्विस्र धुंटी गोलो वाणी सुधावो जेः उमरु पत्रनी दांडीमां तेने
सोनागेरु पाथरवो तेना पर घोगी भाडी भाडी पाथरनी पक्षी तेमां आडे । डरी ते भाडामां
०। तोवो नवसाद नाभवे तेना पर उपरतो पारावालो गोलो मुकने जोगी उपर डरी ०।
तोवो नवसाद नाभवे पक्षी मुद्रा ६४ तेना पर भील दांडी उधी वाणी उमरुपत्र डरी ६५।
भाडीथी सांधा छंडी लक्ष मुवे यानी ४८ इवाक अभः अभि आपवे। स्वांगशीत यथे
उनारी उपली माटलीमां हरीने मेरेवी लक्ष लक्ष लेरी पक्षी तेने भरवमां नाभी डरी
वीथीदाना रसमां धुंटी कल्पती शीथीमां नाभी वायुध पत्रमां ३६ इवाक पक्षावतुं स्वांगशीत
यथे उनारनुं. ७ आनी लार शोपेडा प्रांगाने भागी जेमां १ वाय आ इवाक नाभवे तो
सुचुं थाप. आ प्रयोग नन्दे जेध आनीथी इजे छे रससिद्ध सुंद्रनाथने इदेये छे.
(६१×६८)

शैष्यकरणम् विधिः—१

लोहचूर्णं पलमितं सुमलक्षारमध्रकम् ।

टंकणं शाणमानं हि तैलेनैरण्डजेन वै ॥

घर्षयेद्वटिकायुग्मं गोलं कृत्वा धमेत्ततः ।

भस्त्रया ध्मापयेत्सम्यक् लोहं रसनिभं भवेत् ॥

तल्लोहं त्रिगुणं चैत्र रसकं कारयेत्सुधीः ।

लोहं च रसकं पश्चाद्दालितं वज्रमूयया ॥

लोहशेषं समुत्तार्य ताम्रे दद्याच्च वल्लकम् ।

गद्याणके भवेत्तारं तत्तारं शुद्धतारके ।

अर्धभागे भवेच्छुद्धं तारं दोषविवर्जितम् ॥ ६९+७३ ॥

इषानो प्र—१—गन्धेद्यतो-बूडा तोला ४, सोमल घोणा अत्रक घोणा अने टंकणु-
आर दरेक ०१ तोलो लक्ष अरेडीया तेसमां २ धडी धुंटी गोलो वाणी धमखुथी धमकुं गन्-
वेद्यतो रस थाय अटले ढाणीयो पावो पंधी अे लोढाथी तथु गणुं रसक (नसत) लक्ष
अनेने गाणकुं नसत अणी नस्य अने गन्धेद्य आडी रहे अटले ढाणीयो पाडी नापवो पडी
योपुं त्रांशु तोलो १ अने उपडी गन्धेद्य २ वाद्य लक्ष अनेने साथे गाणकुं तो इपुं थाय
तेमां अरेयो तोलो योपी आंटी भेगरी गाणवांथी अथी योपी आंटी थाय छे. (आ प्रयो-
गमां सुमलक्षारमाध्रकं आवो पथु पाड छे ते स्त्रीशरीरे तो सोमल तथा अत्रकने अदले
आभक्षसाशे गंधक अवेो अर्थ थाय इषाना प्रयोगमां धनुे जागे घोणा अत्रक वपराय छे
तेथी अने सुमलक्षारमध्रकं आवो पाड स्त्रीशरीरो छे) (६६x७३)

शैष्यकरणम् विधिः—२

खण्डं कर्पममाणं हि सुमलक्षारकस्य हि ।

वेष्टितं नरकेशेन द्रुते नागे निमज्जितम् ॥

निर्वापितं निम्बुजले चैकविंशतिवारकम् ।

द्रुते शुल्बस्य गद्याणे रक्तिकापञ्चमात्रकम् ॥

कल्कं दद्यात्प्रयत्नेन तारवर्णं प्रजायते ।

गद्याणे चतुरो वल्ल्यान् रूप्यं दत्त्वा प्रगाल्येत् ।

जायते म्विरं तारं मत्वमेतद्दुदीरितम् ॥ ७४+७६ ॥

इषानो प्र—२—अेके नेला वज्रलो घोणा अणिया सोमलतो अेके इटके लक्ष
तेनी अरे डार पुष्यना वाग थोडी गालेला शीसमां सुप्रभुं पडी तुस्तक अदार धाडी
लीशुना रसमां सुप्रभुं, श्रीवार भोवागा पीडी गीसामां सुप्रडी लीशु रसमां सुप्रभुं अेम
२३ वपन इरेनुं इरेक वपने भेवगा नवा नवा देरा अने शीशुं पथु ननुं ननुं सेतुं पडी
१ नदीवज्रा त्रिपानो अणी नेमां ५ रती अे इरेके नापकुं तो इषाना नेवां रंभनुं थाय
पडी तेमां ४ वाद्य इपुं नापी ग.ग.वाथी उत्तम इपुं थाय. (७४x७६)

सैन्यकाण्डम् विधि-३

शुक्लं सुवर्णनामानं पलं न्यष्टौ प्रमन्ययेत् ।
 गोजिह्वारससंमिश्रं दिनमेकं प्रमर्दयेत् ॥
 निम्बूरमेन पुतेन साङ्गमाचीरमेन वै ।
 शृङ्गनस्य रमेनैव दिनमेकं प्रमर्दयेत् ॥
 पर्शुदुग्मेन वै भाज्यं नैलेनैरुडजेन च ।
 यत्रमात्रां गुटीं कृत्वा विगोप्य चातपे न्वने ॥
 साचकृप्यां विनिक्षिप्य मुट्टयेत्पिनाशुक्लं ।
 संस्थाप्य बालुनायन्त्रे पचेत्पोडशयामसम् ॥
 न्वांगरीते समुत्तार्य ग्राह्यं सत्व तद्दर्शगम् ।
 सत्व गत्राणमेकं तु तन्मात्रं तारसंपुटम् ॥
 मृत गत्राणकं स्वच्छं टक्कणं बल्लपञ्चकम् ।
 मृतमात्रं क्षारसत्त्वं सर्वं चैस्त्रं मर्दितम् ॥
 स्वरमेन तु केतकया गोलं कृत्वा विगोपितम् ।
 तारसंपुटमध्ये तु धारितं तं च गोत्रकम् ॥
 पश्चात्ताम्रकृता मृषामष्टबल्यमितां शृभाम् ।
 श्रावसपुटम्यान्वर्गारयेत्तदनन्तरम् ॥
 धान्याभ्रं तुल्यं पकेन कृत्वा श्राव तु पूरयेत् ।
 वाराहारयपुटकेन जायते क्वक्क उत्तमः ॥
 ताम्रं द्वादशवट्टं हि न्युष्यं बल्लद्वयं तथा ।
 वगं बल्लमितं शृद्धं सर्वमेस्त्रं गाल्येत् ॥
 चतुर्गुणजाप्रमाणं हि दापयेन्मतिमान् भिषक् ।
 जायते मकरं तारं सत्यमेतद्गुनीरितम् ॥ ७७+८७ ॥

इषानो ३-३-शुभियो सोमस तोडा २० सेतो भोपयतीना २२भा, लीशु- ।
 २२भा, धनुशाना २२भा पीपुडीना २२भा ओं ओं विस्र पुत्रा पती ओं दिवम आ
 २२भा दुधमा अने ओं विस्र देवी ओरीस तेतमा पुगी लव न्नेगी ने गौषो ६गी
 आभरे तदके सुमी अजन शीथीमा न्दपी शीथीनु मे अषे २२नु पती वातुमभवत् १६
 पतेर पभवतु स्वाश्रीन धये तेमथी सव लध सेतु

श्रीगीनी गजली १ गरीशान नी श्री ते २ बलीमा ३पु सत १ श्रीगते, ३ ६
 पारो १ गरीगतेो हार सव १ गरीशानो (आ दा-सव नामनी ३६ वन्तु अ. ३-२० ३
 ३६ गरीने अनाववानु आ पु-३३मा लपु नथी ओंते अ. हारसव ओंते सुभा ३

કાલમ કરેલો લેલો એક સમન્વય છે) અને ટંકણુ ૫ વાલ અધાને કેતકીના રસમાં છુટી ગોળી વાળી ચાંદીની ડાબલીમાં નાખી પછી ૮ વાલ ત્રાંચાની મુસ કરી તેમાં એ રાખલી નાખી પછી ગારો અને ધાન્યાબ્ર સરખે ભાગે લઇ તેનો ગોળો કરી તેમાં એ ત્રાંચાની મુસ વાળો ગોળો વચમાં મુકી તે ગોળાને શરાવસપુટમાં મુકી કપડામાંથી કરી વારાદ પુટની ભડી આપવી તો ઉત્તમ કલક (કલક) થાય છે. પછી ૧૨ વાલ ત્રાંચુ, ૨ વાલ રૂપું, ૧ વાલ કલક ત્રણેને સાથે ગાળી તેમાં ૪ અણાડી ખાર ઉપલો કલકે નાખવાથી ઉત્તમ ચાંદી થાય છે આ પ્રયોગ સાચો છે (૭૭x૮૭)

રોચ્યકરણમ્ વિધિ:—૪

અસ્થિમક્ષમલવંગમારિતં તાલકામ્ન:વપમૂતટંકણમ્ ।

વજ્રિમાનુપવસા સુભાવિતં સ્યાન્નરેન્દ્ર શુભતારપર્વતમ્ ॥

રૂપાનો ૩—૪—ગરખનાં લીંડાથી ગારેલી કલક, હરતાળ, અબ્રક, વિષ (વજનાગ કે સોમક) પારો ટંકણુ અધાને ડાંડલીવા થોરનાં દુધની અને આકડાનાં દુધની ભાવના લઇ ઉપયોગ કરવાથી રૂપાન હુંગર કરી શકાય છે (આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે પણ સંભ્રમવાળો છે એ ભાવના દીધેલી વરતુ કલકમાં નાખવી કે ત્રાંચામાં કે બીજા ધાતુમાં કેટલા પ્રમાણમાં નાખવી વગેરે વાતનો ખુલાસો નથી પણ અનુભવ લેવાથી કાંઈ રસ્તો નીકળે ખરો). (૮૮)

રોચ્યકરણમ્ વિધિ:—૫

વંગં તાલકમ્બ્રકં શશિરસં તીક્ષ્ણં વિષં ટંકણં ।

ત્રૈવારેણ ચ મૂકમૂપધમિતં વિન્દન્તિ ચન્દ્રમમમ્ ॥

આરં દ્વાદશભાગમષ્ટરવિણો વીજં ચતુર્થાશકમ્ ।

ભૂગણ્ડાદિસમસ્તદોપરહિતં શ્રીપૂજ્યપાદોદિતમ્ ॥ ૮૯+૯૦ ॥

રૂપાનો ૩—૫—કલક, હરતાળ, અબ્રક, રૂપું, પારો, ગળવેદ્ય, વિષ-સોમક કે વજનાગ, ટંકણુ એ અધાને અંધમુંસમાં ૩ વખત પકાવવાથી ચંદ્રની કાંતિ જેવી ધાતુ થાય પછી પીનગ ૧૨ ભાગ, ત્રાંચુ ૮ ભાગ અને બીજા-કેપર કરેલી ધાતુ બનેની ચતુર્થાશ લઇ સાથે ગાળવાથી અધા દોષ વિનાનું ચોખું રૂપું થાય એમ પૂજ્યપાદ ગુરૂએ કહેલું છે. (૮૯+૯૦)

રોચ્યકરણમ્ વિધિ:—૬

પારદસ્ય ત્રયો ભાગા ભાગૈકં રજતસ્ય હિ ।

નિમ્બૂરસેન સંમર્થ પિટ્ટીં કૃત્વા પ્રયત્નતઃ ॥

કાંજિકેન તુ તાં પિટ્ટીં સ્તમ્ભયેદાસરત્રયમ્ ।

સારયેદ્વંગમધ્યે તુ મૂતકં તદનંતરમ્ ॥

સારિતં મૂતકં તેન તાલસત્ત્વેન સાધયેત્ ।

તેન વેદ્યં દ્રુતં તામ્નં પોદશાંશેન યત્નતઃ ।

જાયતે પ્રવરં તારં ચંદ્રનક્ષત્રસન્નિમમ્ ॥ ૯૧+૯૨

इषानो प्र—६—पारा ३ लाग, चांदी १ लाग लींशुना रसमां धुंठी पिठी ८१
 ओ पिठीने सुरक्षां ३ दिवस पक्षाची थंभावची पथी दक्षभां पाराने पावे पथी ओ पाराने
 दरतागना सन्धी सिद्ध इरवे तेनाथी शोभागळुं त्रांशु वेधुं अंर अने नखत्र नेतुं यथइतुं
 इषुं थाय. आ प्रयोगनी दिवामां गेराणे छे. (६१+६४)

रौप्यकरणम् विधिः—७

मृतकस्य त्रयो भागा चंगं भागद्वयं तथा ।
 मर्दयेद्दिनमेकं तु कांजिकेन समन्वितम् ॥
 सर्वेभ्यस्त्रिगुणेनाथ गुम्बलेन प्रमर्दयेत् ।
 स्नुर्बर्कदुग्धेन समं भावयेद्वासरत्रयम् ॥
 यत्रममाणां गुटिकां रवितापेन शोपिताम् ।
 काचकूप्यां निधायाथ बहूनि कुर्यात्प्रयत्नतः ॥
 यामपोदशपर्यंतं बालुकायंत्रके पचेत् ।
 स्वांगशीतं समुद्धृत्य चोर्ध्वगं सत्वमादरेत् ॥
 पोदशांगेन शुल्वं हि कुन्तवेधेन वेधयेत् ।
 जायते प्रवरं तारं दृष्ट्विप्रययोग्यकम् ॥ ९५+९९ ॥

इषानो प्र—७—पारा ३ लाग, दक्ष २ लाग, सुरक्षां १ दिवस धुंठी पथी नेमां
 १५ लाग शोभाणे शोभत्र नाभी जंरुलीये थारना अने आडगना दुधमां ३ दिवस धुंठी धुंठुं
 पथी ८१ नेवरी गेणाये इरी सुरजने तडके सुशवरी अगन शीथीमां ते गेणाये नाभी
 वाडुआयंत्रमां सुधी १६ पडोर अशि देवे. र्वांगशीन थये डाडी उपर मोटेधुं सत्व लक्ष लेतुं
 १६ तोडा त्रांभाने गणा तेमां १ तोडे आ सत्व धुंत वेधथी वेधुं अगननां वेअथा नेतुं
 उत्तम इषुं थाय (६५+६६)

रौप्यकरणम् विधिः—८

पलाष्टमात्रं तालं तु द्विकर्षप्रमितं रसम् ।
 निन्नूरसेन संमर्द्य वासरैकं प्रयत्नतः ॥
 पश्चात्तं मर्दयेद्दीमान् तैलेनैरण्डजेन वै ।
 बालुकायन्त्रमध्यस्थं पचेद्यामांस्तु पोदश ॥
 पश्चात्सत्त्वं समुद्धृत्य मर्दयेदेरुवासरम् ।
 अतसीतिलतैल्यन काचकूप्यां निधापयेत् ॥
 पूर्ववत्पाचयेद् बहूनां स्वांगशीतं समुद्धरेत् ।
 अनेनैव प्रकारेण पुनरेवं नृ कारयेत् ॥
 कूपीतलस्थितं सत्त्वं ग्राह्यं चेत्प्रवरं सदा ।
 पोदशांगेन शुल्वस्य वेधं कुर्यान्न संशयः ॥ १००+१०४ ॥

इपानो प्र—८—दस्ताण तोला ३२, पारो तोला २, ऐक दिवस लीञ्जना रसमां धुंटी सुकापी पछी देशी अरडीयां तेलमां धुंटी अगन शीशीमां नाप्पी वालुका यंत्रमां १६ पार पकावतुं स्वांगशीत थये सत्व काली लघ अणशीना तेलमां ऐक दिवस धुंटी पछी अगन शीशीमां नाप्पी १६ पार पकावतुं इरीने अणशीना तेलमां धुंटी पकावतुं शीशीने गणे न उडतां तणे रहे लःसुधी पकावतुं ऐ उत्तम सत्व थयुं. १६ तोला त्रांयाने १ तोला आ सत्व वेधे छे इपुं करे छे (१००×१०४)

रोप्यकरणम् विधिः—९

पारदं टंकमानं तु लवणं द्विगुणं तथा ।
खल्वे विमर्दयेत्तावद्यावन्नष्टो रसो भवेत् ॥
ताम्रं गद्याणकं शुद्धं वंगं वल्लमितं कुरु ।
द्रुते ताम्रेथ लवणं सूतकेन समन्वितम् ॥
मापमात्रं प्रदातव्यं चतुर्थांशेन रूप्यकम् ।
तद्रूप्ये मर्दितं सूतं क्षेप्तव्यं जलयन्त्रके ।
तत्रयोदशकं रूप्यं जायते नात्र संशयः ॥ १०५—१०८ ॥

इपानो प्र—९—पारो तोला ०१, लवणु भीडुं तोला ०११ पारो अदस्य यतां सुधी धुंटी. पछी त्रांशु १ गदियाणुं, कलघ १ वाल सुधी गाणतुं गणी न्य अटले तेमां उपर प्रभाणु भीडुं तथा पारानुं मिश्रणु १ मासो नाप्पतुं अने अेथा भाणतुं इपुं नाप्पतुं साथे पाराम्पर गाणवाथी इपुं थाय ते इपाने पीगाणी धुंटेला पारो न्णयंत्र ६१२ नाप्पते तो तेर-वतुं इपुं थाय. (१०५×१०८) (आ प्रयोग भेण आय तेवे नथी.)

रोप्यकरणम् विधिः—१०

तालेन निहतं वंगं तद्वंगेन तु रूप्यकम् ।
पचेद्यामाष्टकं सम्यक् कल्क एवं प्रजायते ।
वल्लं गद्याणके दद्याद्वंगं स्तम्भयते ध्रुवम् ॥ १०९ ॥

इपानो प्र—१०—दस्ताणथी भारेली कलघ ते कलघ वडे इपाने ८ पहेर पकाववाथी साये कलघ थाय ते १ गदीयाणु कलघमां देवाथी कलघतुं पाणी शोषे (१०९)

रोप्यकरणम् विधिः—११

दरदं खण्डशः कृत्वा टंकत्रयमितं पृथक् ।
वज्रीक्षीरेण तत्स्वेद्यं दोलायंत्रेण वार्तिकैः ॥
तारचूर्णं समं लेप्यं लुंगतोयसमं तथा ।
गोचरैः पाचयेत्स्वल्पमेवं द्वादशयामकम् ॥
पिष्टिस्तम्भो भवेत्तेन पश्चात्ताररजः पृथक् ।
कुर्याद्दरदखण्डेन समं सीसं च दापयेत् ॥

गालयेन्मृषिकामध्ये शीतं कृत्वा तु खोटकम् ।

भस्म मूषोपरि न्यस्य ध्मापयेच्च शनैः शनैः ।

शुद्धशंखनिर्भं रूप्यं निष्कमात्रं हि निःसरेत् ॥ ११०+११४ ॥

इपानो ३—११—पोषो तोलो हीगणाना नाना इटका इरवा पछी डांडीया थोरना कुसमां दोषायत्रथी पकावतुं, पछी इपानो लुका सरणे लागे लघु भीजेराना रसमां धुंटी मोपडी १२ पडोर सुधी अडायाथी पकावतुं तो पिष्टि स्तंभ थाप, पछी इपानो लुका लुदो इरी हीगणाना इटका साथे शीमुं दध मुसमां नाभी गाणतुं हाणियो इरवा पछी लरमनी मुसमां नाभी धीमे धीमे धमावतुं तो शंभना जेवा रंगतुं उत्तम इपुं थाप. (आ प्रयोग कोष मेण विनानो छे पाठमां कोष इरकार थयो होय अेम लागे छे हीगणाने दोषायत्रमां इटलो वभत पकावतुं इपाना लुका अरोत्तर शुं लेवुं पछी इपानो लुका शैनाथी लुदो काडी लेवो पछी हीगणाना इटका अने शीमुं शैमां नांभतुं शीमुं इटतुं लेवुं वगेरे इरीइत गोटाणा वाणी छे.) (११०+११४)

रौप्यकरणम् विधिः—१२

द्विपलं शुद्धमूतं च द्विपलं रसकस्य च ।

तालकं च पलद्वंद्वं सुर्मिलं युग्ममात्रकम् ॥

कूप्यामारोपयेत्सर्वं मुखं ताम्रेण रंधयेत् ।

वालुकायन्त्रके सम्यक् पचेद् द्वादशयामकम् ॥

कूपीमुखे तु यल्लभं सत्त्वं ब्राह्मं प्रयत्नतः ।

शुल्बे षोडशवेधेन कारयेद्रजतं वरम् ॥ ११५+११७ ॥

इपानो ३—१२—पारे नसन हरताण अने शंभियो सोमव दरेक ८ आड तोडा लघु कुंवारना रसमां साथे धुंटां पछी अेरडीया तेसमां १ पडोर धुंटां पछी अगन शीशीमां नाभी त्रांयानां पत्राथी शीशीनुं मोटुं अथ इरी वालुका यंत्रमां १२ पडोर पकावतुं स्वांगशीत थये शीशीने मोटे लागेतुं सत्त काडी लेवुं १६ तोडा त्रांयाने वाणी तेमां १ तोलो आ सत्त नाभवाथी उत्तम इपुं थाप. (११५+११७)

रौप्यकरणम् विधिः—१३

सूतकं पलमेकं तु शंखाभं सुर्मिलं पलम् ।

एरण्डतैले घृष्टं तद्धारितं स्वर्परे वरे ॥

अन्वितं ताम्रपात्रेण मुद्रितं मुहदं कृतम् ।

पश्चाच्चूल्यां समारोप्य बहूनि कुर्याच्छनैः शनैः ॥

सार्धं यामं ततः पाच्यं स्वांगशीतं समुद्धरेत् ।

ताम्रपात्रे तु यल्लभं सर्वं सत्त्वं समाहरेत् ॥

धृताक्तं टंकणोपेतं गालितं मूषिका मुखे ।

देयं तद्वल्लमात्रं हि द्रुते ताक्षे तु सत्त्वकम् ॥

शंखामं जायते तारं नात्र कार्या विचारणा ॥ ११८+१२२ ॥

इषानो ३—१३—पारो तोला ४, शंखियो सोमत्र तोला ४ अररीयां तोलमां धुंरी
 ओक कुंडामां नाप्पी तेना पर त्रांयानो वाटका दांरी सांधा मगलुत छंटी लछ पछी युले
 यडापी धीमे धीमे ताप करवे छ। डलाक पडाववुं स्वांगशीत थये त्रांयाना वाटकामां ओटिहुं
 सत्व डाडी लेवुं पछी त्रांयाने गाणी तेमां ओक वास उपलुं सत्व टंकषुं अने धीमां डालपी
 नाप्पवुं तो उत्तम इपुं थाय अेमां शंका नथी (आमां भुसमां धी अने टंकषु साथे उपका
 सत्वने गाणवावुं लपे छे तो अे गाणया पछी ते सत्व वास १ गाजेला त्रांयामां देवुं अेवो
 श्लोकेनो अर्थ थाय छे पखु ते अरांगर लागवुं नथी तेम डेटला वजवना त्रांयामां १ वास
 अे सत्व आपवुं ते पखु लप्पुं नथी) (११८×१२२)

रौप्यकरणम् विधिः—१४

तालं ताम्रं रीतित्रोपं समांशं कुर्यादेवं गालितं ढालितं हि ।

अम्ले वर्गे सप्तवारं प्रढाल्य पश्चाद्योज्यं तुल्यभागे च रूप्ये ।

शुद्धं रूप्यं षोडशाख्यं हि सम्यक् जातं दृढं नानृतं सत्यमेतत् ॥ १२३ ॥

इषानो ३—१४—बांटी त्रांशु पीतल डांसु अथां सरपे लागे लछ गाणी अटाछमां
 दाणवुं ७ वअत ढाणया पछी ओप्पी बांटी सरपे लागे नाप्पी गाणवाथी उत्तम सोणवखुं
 इपुं थाय छे आ प्रयोग करवे छे लेयो छे जोटो नथी। (१२३)

रौप्यकरणम् विधिः—१५

श्वेतं सौवीरकं शुद्धं पाचितं विपसुष्टिना ।

स्वच्छे सूतवरे बल्लं निक्षिप्तं रूप्यकृद्भवेत् ॥ १२४ ॥

इषानो ३—१५—घोणा सुरमाने अरेकेअतामां पडाववुं पछी शुद्ध पारामां १ वास
 नाप्पवाथी इपुं थाय। (१२४)

रौप्यकरणम् विधिः—१६

शुद्धस्फटिकसंकाशं सुमिलं दृश्यते क्वचित् ।

मृत्वर्परे पाचितं हि निम्बूकद्रवसंयुतम् ॥

घटिकाद्वयमानेन शुद्धकलरुः प्रजायते ।

चतुःषष्ट्यंशमानेन वेधयेन्नुस्वकं शुभम् ।

जायते मवरं तारं सर्वदोषविवर्जितम् ॥ १२५+१२७ ॥

इषानो ३—१६—शंखिया सोमत्रने धुंरी ओक कुंडामां नाप्पी तेमां लीलुतो रस
 नाप्पी जे पछी पडाववाथी उत्तम क्वकं थाय आ त्रांयाने १४ मे गाजे वेधे उत्तम इपुं
 थाय। (१२५+१२७)

રીવ્યકરણમ્ વિધિ:-૧૭

સપ્તઘાતુમયી મૂપા ક્ષારમસ્મપૂરિતા ।
 કદલ્યાઃ ક્ષારકૈષ્ણૈવ તથાપામાર્ગસંખૈઃ ॥
 મધ્યે પારદકં મુક્ત્વા પુનરેવં પ્રપૂરયેત્ ।
 અનેન વિધિના પૂર્વં દ્વિતીયા મૂપિકા શુભા ॥
 મુદ્રિતવ્યા મયત્નેન ગોવરે પુટકે ન્યસેત્ ।
 મૂતકં વન્ધમાયાતિ વઙ્ગામં તુ પ્રજાયતે ।
 દુત્તદ્રાવં ઘાતસહં દૃષ્ટમેવં મયા સ્વહુ ॥ ૧૨૮+૧૩૦ ॥

રૂપાનો પ્ર-૧૯-સાત ઘાતુની મુક્ત ક્ષારવધી પછી તેમાં નીચે ખારની ગાખ નાખી તેના પર કેળતો ક્ષાર મુદ્રી તેના પર ખારની ગાખ મુદ્રી તેના પર ખીછ મુસ ઢાંટી સઘી લેખ કરી ગોવર પુટનો અગ્નિ દેવો પારો અધાઇ કસઇ જેવો થાય છે હથોડાનો ઘા ખમી શકે છે પણ જલદી પીગળે છે આ પ્રયોગ મે જેવો છે. આ પ્રયોગમાં ક્ષાર ભરમ એટલે શું નાખવું તેનો પ્રવાસો નથી (૧૨૮+૧૩૦)

કૃત્રિમમૌક્તિકકરણમ્-

નેત્રાણ્યાહૃત્ય મત્સ્યાનાં પક્ત્વા દુર્ગ્ધેન યામકમ્ ।
 પથ્થાદાકૃષ્ણકણકાનાકૃષ્ય કિલ્લ કણ્ઠયેત્ ॥
 તાનિ શાલિસમેતાનિ તાન્નન્દુશ્રાણિ કારયેત્ ।
 પથ્થાદિષ્ટિકર્ષ્ણેન હસ્તે કૃત્વા પ્રમર્દયેત્ ।
 મૌક્તિકાનિ હિ જાયન્તે કૃતાન્યેવં મયા સ્વહુ ॥ ૧૩૨+૧૩૩ ॥

બનાવટી મોતી કરવા-માછલાની આંખો મગાની દુધમાં ૧ પહોર પકાવવી પછી કાળા ધાન સાથે ખાંડવા પછી કાઠી કમોદ સાથે ખાંડવાં ચોખા નીચે લ્યસિધી ખાંડવા. પછી ઈંટના શુકા સાથે હથોડીમાં ઘસવાં તે ઉત્તમ મોતી થાય છે. આવાં મોતી મે' કરેલાં છે. (આ પ્રયોગમાં પ્રથમ આકૃષ્ણ નામના ધાન સાથે ખાંડવાં લખ્યું તે સમગ્રજીવ નથી અને એ શબ્દનો અર્થ અડદ કર્યો છે પણ તેમાં શંકા છે) (૧૩૨+૧૩૩)

સુદ્ધમૌક્તિકેભ્યઃ વૃદ્ધમૌક્તિકકરણમ્-

મૂપિકાં કારયેચ્છુદ્ધાં સ્ફાટિકીં દહનોપલામ્ ।
 મૌક્તિકાનિ તુ મૂદ્ધમાણિ નિમ્દ્રાવે નિશાપયેત્ ॥
 અદ્દેરાત્રેણ સર્વાણિ-જવનીતસમાનિ ચ ।
 તસ્ય પંકસ્ય ગુટિકાં મસૃણાં તુ પ્રકારયેત્ ॥
 પથ્થાત્તાં મૂપિકામધ્યે ચિત્રાધર્મે દ્વિયામકમ્ ।
 ચત્વારિ કોંસ્યખાણ્ડાનિ ચતુર્દિક્ષુગતાનિ ચ ॥

अर्धकाः पातयेत्सर्वाः मध्यभाजनकोपरि ।

वध्यते मौक्तिकं श्रेष्ठतरं सर्वगुणैर्युतम् ॥ १३४+१३७ ॥

शुद्धांभोतीभांधी भोटां भोती अनाचनां—स्फटिक भण्डिनी के अक्षमङ्गला पथरनी के सुर्धकांत पथरनी मुस करावनी पथी शुद्धां भोती तेमां नाप्पी लीशुने रस नापवे २४ क्वाडमां ते भाप्यु न्नेवां थछ न्नेशे पथी तेनी गोणायो न्नेधये तेवडी करवी पथी ते गोणीयुने मुसमां मुझी यिना नक्षत्रते तडके २ पडेर राप्पपी आर दिशाये ४ कंसांनां वाटका छोकरां पासे अभाववा पथी ते कंसांनां वाटका भाथे पडने सुरभने प्रकाश भोतीनी गोणी पर पडे तेम अभावनां अथां सुंर लक्ष्यु यिन्डवाणां भोती अंथाय छे. (१३४+१३७)

कृत्रिमप्रवालकरणम्—

शुद्धशंखस्य चूर्णं हि सूक्ष्मं कृत्वा प्रयत्नतः ।

अर्धभागं च दरदं चूर्णयेन्मतिमांस्ततः ॥

सद्यः सूताविकसीरं तेन दुग्धेन मर्दयेत् ।

वर्तितं विधाय मतिमान् कार्पासास्थिषु स्वेदयेत् ।

स्वांगशीतं समुत्तार्य प्रवालं रुचिरं भवेत् ॥ १३८+१४० ॥

कृत्रिम अनावटी परवाणां—बोभा शंभुनुं यूर्णं आभमां आन्या न्नेतुं शुद्धं करवुं तेमां शंभु यूर्णने अरधे वजने हीगणे नाप्पी अने साथे धुंठवुं पथी सुरतनी वीयाशुली धेरीना दुधमां सारी रीते धुंटी वाटयुं करी क्पाशीयामां पडावनी स्वांगशीत यथे उत्तम परवाणां थाय. (क्पाशीयामां क्छ रीतयी पडावुं ते लभ्युं नथी क्कला क्पाशीया लेवा तेने दांशुलीमां लरी वयमां वाटयुं मुझी पडावुं के पीछ रीते? अग्नि क्कले आपवे वगेरे शंकाओ थाय छे.) (१३८+१४०)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्री यशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुधाकरं एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ अध्यायः १२ मो ॥

वानरी वटी—(वाजीकरी)

आत्मगुप्ताफलं शुष्कं निस्तुपं चाष्टपालिकम् ।

मापस्याष्टफलं तद्वज्जलेन परिपेषितम् ॥

आर्द्रं कृत्वोभयं सम्यक् शिलापट्टेन पेपयेत् ।

कुंकुमं केसरं चैव जातीपत्रं शतावरी ॥

गोधुरेक्षुरबीजानि लवंगं मरिचं कणा ।

शृगाटकं कर्पमितं कुर्यादेवं पृथक् पृथक् ॥

सूक्ष्मचूर्णं विधायैथ पूर्वपिष्टे निधापयेत् ।

वटकान्कारयेत्पश्चात्कर्पमात्रान्विपाचयेत् ॥

घृतमस्थत्रयेणैव सुतलच्च निमज्जयेत् ।

माक्षिके घृतमाने वै सुखं हृद्याद्दिनत्रयम् ॥

मध्वाज्यमिश्रितं भुञ्ज्यादेकैकं वटकं प्रगे ।

सप्तकानि च पञ्चैवमाहारं मधुरं भजेत् ॥

दुग्धौदनं तथा रात्रौ धारमम्लं च वर्जयेत् ।

रेतःक्षयी तथा क्लीबो गच्छेच्च प्रमदाशतम् ॥

अपुत्रः पुत्रमाप्नोति पण्डोपि पुरुषायते ।

दृष्टप्रत्यययोगाय सत्यमेतद्दुदीरितम् ॥ १-८ ॥

वानरी वटी—(वाजिकरी वटी) कौर्यानां श्री शैलगां उतारेकां तोला ३२, तथा अङ्गुली छडीतण तोला ३२, लेवी पक्षी अनेने पाष्णीमां मेघ न्तेवा वाट्यां पक्षी तेमां केसर, नागकेसर, नानत्री, शतावरी, गोभर, ओभरा, लरींग, मरी, लोडीरीपर, शीगोडां, प्रत्येकनां छुका तोला १ भेगवी अकेक तोलाभारना गेणा वाणी ६४ तोला वीमां तणवां पक्षी अकेक अरस्लीमां नाभी ते गेणा सुडी न्य तेटुं मध नाभुं अने अरस्लीनुं दांडलु दाडी माटीथी छंडी लछ त्रयु दिवस रडेवा देवुं पक्षी हमेथां सवारि अकेक अकेक वटक मध वीमां कानरी भावे ३५ दिवस भावाथी अने मधुर पार्थ दूध लाततो भोगक राप्पवाथी नधुसक भाभुम सारा थाय झीषु थपेनुं रीथं यथे अने प्रमदाशतभागी थाय, पुत्र विनावाने संतान थाय पंड भनुष्य भट्ट अने आ प्रयोग नन्दे नेजेने अनुभववेवे छे. आ दवा भावती होय लारे पथ्यभां भाग क्षार पदार्थ के अटाछ वर्जवी. (१+८)

शतावरीदि वाजीकेगवलेह—१

शतावरीं क्षीरविदारिकां च प्रस्थार्धमानां पृथगेव कुर्यात् ।

रसं तथा शाल्मलिमध्यमूलात्प्रस्थं सितार्धाढकमत्र देयम् ॥

सुपाचितं वै मृदुवह्निना तथा दर्वीप्रलेपोपि हि जायते यथा ।
त्वक्पत्रकैलाः सह केसरेण पलप्रमाणा हि ततो विदध्यात् ।
लेहे सुशीते मधु चिल्वमात्रं मातः प्रभक्षेदिह कर्ममात्रम् ॥९-११॥

शतावर्थादि वा७७३२ अथलेह—१—शतावरी तथा विदारीकंद प्रत्येकाने लुका तोला ३२, लेवा. पछी साकर ३। रतलमां शेमणाना भुणते रस तोला ६४ नाप्पी अधनि साथे पक्षवत्वां, याटवा जेतुं थाय अटले तेमां मध तोला ३२, तज्ज तमास अक्षयी, केसर, प्रत्येक तोला ४, भेणवी हमेशां सवारि अेक तोलानी भावामां अेक अे तोला मध नाप्पी भातुं जोराक पथ्य शुषु उपर प्रभाषे. (६+११)

शृंगाटकदि वाजीकरोवलेहः—२

शृंगाटकस्यापि पलं विधेयं वाराहिकंदश्च पलप्रमाणः ।
चूर्णीकृतं गालितमेव वस्त्राद् भृष्टं तथाज्येन सितासमेतम् ॥
लवंगकृष्णागरुकेशराणां पलं प्रदद्यादशभागदुग्धम् ।
लेहं सुजातं खलु भक्षयेत्तत् कर्मप्रमाणं नितरां प्रभाते ।
कामस्य बोधं कुरुते हि शीघ्रं नारीं रमेद्वै चटकायतेसौ ॥१२-१३॥

शृंगाटकादि वा७७३२ अथलेह—२—शिंगाडां अने वाराहीकंद अे प्रत्येकतुं ४ आर तोला ३५३ आणेलुं थूलुं लघ तेमा धी तोला २० नाप्पी धीमे तापे सेकतुं, पछी साकर तोला ४० मां ह्म तोला ४० नाप्पी पक्षवत्तुं, पछी तेमां उपलुं धीमा सेकतुं मिश्रणु तथा लवींग, लीडीपीपर, अगर अने केसर अे प्रत्येक तोला ४ आरने लुका भेणवी याटलु जेतुं थनां सुधी पक्षवी तैवार ३२तुं हमेशां सवारि १ तोला याटलु भाध उपर इटेलुं ह्म पीतुं काम नप्रत थाय अने अहु श्रीगामी थध थके. (१२+१३)

कामदोषिकर वाजीकरोवलेहः—३

शतावरीगोक्षुरदर्भमूलं शृंगाटकं नागवलात्मगुप्ते ।
संचूर्ण्य सर्वं पृथगेव पालिकं क्षीरेण पाच्यं दशभागकेन ॥
सिता प्रदेया दशपालिकात्र पाकं विदध्यादपि चाप्रियोगात् ।
मधुप्लुतं भक्षितमर्घयामात् कामप्रदीप्तिं कुरुते सदैव ।
वीर्यस्य वृद्धिं जठराग्निवृद्धिं कामाग्निवृद्धिं सहसा करोति ॥१४-१६॥

शृंगाटकादि वा७७३२ अथलेह—३—शतावरी, गोअर, दर्भगुण, शिंगाडां, गजडी अने डीयां अे प्रत्येक तोला ४ ने लुका करी ३५३ आणवे, पछी ४० तोला साकरमां ४० तोला ह्म नाप्पी पक्षवत्तुं. घाटुं थाय अटले उपलुं थूलुं भेणवी याटलु जेतुं ३२तुं अने इंडु थये मध तोला २० भेणवत्तुं. हमेशां २ तोला याटलु श्री पासे ज्वा पदेथां १॥ इलाके याटतुं काम नप्रत थाय, जठराग्नि प्रदीप्त थाय अने वीर्यं अण कामशक्ति वधि. (१४+१६)

भाषादि वाजीकेशलेहः—४

माषाणामात्मगुप्ताया वीजानामाढकं नवम् ।
 जीवकपर्पकौ जीवां मेदां वृद्धिं शतावरीम् ॥ १७ ॥
 मधुकं चाश्वगन्धां च साधयेत्प्रसृतोन्मिताम् ।
 रसे तस्मिन्वृत्तप्रस्थं गव्यं दशगुणं पयः ॥ १८ ॥
 विदारीस्वरंसप्रस्थं प्रस्थमिधुरसस्य च ।
 दत्त्वा मृद्वग्निना साध्यं सिद्धसर्पिर्निधापयेत् ॥ १९ ॥
 शर्करायास्तुगाक्षीर्याः सौद्रस्य च पृथक् पृथक् ।
 भागांश्चतुष्पलांस्तत्र पिप्पल्याश्चावपेत्पलम् ॥ २० ॥
 पलं पूर्वमितो लिह्वा ततोन्नम्युपयोजयेत् ।
 यदीच्छेदक्षयं शुक्रं शोकसञ्चोत्तमं वलम् ॥ २१ ॥

भाषादि वा०१८२ अवलेह—४—नवा आ०६नी छडी हाण तोळा २५६, डोयांना नवां व्ही तोळा २५६, एवञ्च ऋषलाञ्च भरभोडी मेदा वृद्धि शतावरी जेडीमध आसोंध प्रत्येक तोळा ८, आ० तोळा ६४ अे अधाने साथे, आं०डी एज्जो बूडो करी व्ही तोळा ६४ मां धीमे तापे सेकतुं पडी तेमां अधा वसाख्याधी दशगुणं गायतुं ६ मेसतुं इध विदारीकंदनो रस तोळा ६४, शेरडीनो रस तोळा ६४, अे अधाने साथे पडाववां. पाडुं भावा जेतुं थाय अेटवे साकर वंशवोचन मध तथा व्हीडीपीपरनो शुक्रा प्रत्येक तोळा १६, जेणरी हमेयां ४ तोळा आ० ७पर कटेलुं इध पीतुं शुभ्र धागे व्हावे जमवुं अष्टुट पीरिं अने जलनेद्रियमां सेतोप जलञ्च यण आवे छे. (१×२०) (आ औषधनी क्रियामां वसाख्यांना वजनमां अने पाठमां काठ आमी रही धागे छे. १८ मां श्लोकमां रसे तस्मिन् छे ते रसमां अे काना रसमां ? अधां वसाख्यानुं वजन आशरे १७ रतल छे ते वीसाने दुध १७० रतल थाय ते पाकतां तेतो भावानुं मोडुं वजन थाय अे अधामां साकर भावा १६ तोळा अने मध १६ तोळा लभ्युं छे अवलेहमां गणपञ्च वधु प्रमाख्युमां नेधअे आ वजने गणपञ्च कांठ पञ्च न गल्याय. १८ मां श्लोकमां लपे छे ६ सिद्धसर्पि पडावतुं करेणुं व्ही नाभतुं. जे दुध विदारीकंदनो रस अने शेरडीनो रस अेमां प्रथम कटेलुं व्ही पडावतुं ते व्ही वेतुं अेवो अर्थ करीथे तो ४ सवाव्यार मञ्च दुध अने रसेमां ६४ तोळा व्हीनुं वजन अेटलुं आणुं छे ६ पडावी शक्य नही भाटे आमां दुध अने साकरनां वजन पोटां लभ्यां धागे छे. (१८×२१)

इतिश्री पद्मनाभसुनुना श्रीयशोधरेण जूनागढ वास्तव्येन
 विरचिते रसप्रकाशमुघाकरे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ अध्यायः १३ मो ॥

वीर्यस्तंभकरी वटी-१

श्रीवासमस्तकीनागकेसरं च लवंगकम् ।
 कंकालं तुलसीबीजं खुरासान्यहीफेनकम् ॥
 जात्रिकाविशोपं च करभागुल्लुकुमम् ।
 कंकालकतुगाक्षीरीजातीफलसमांशकान् ॥
 सर्वाण्येवं विचूर्ण्याथ नालिकेरोदरे क्षिपेत् ।
 दुग्धमध्ये विपाच्यैनं दिनान्येवं हि पञ्च च ॥
 नालिकेरफलाद्ग्राह्यं मर्दयेन्मधुना सह ।
 गुटिका कोलमात्रा हि भक्षणीया निशामुखे ।
 वीर्यस्तंभं करोत्युग्रं चतुर्यामावधिं तथा ॥ १+५ ॥

वीर्यस्तंभकरी वटी-१-सुप्य, इभीमस्तंभी, नागकेसर, लवीज, तुलसीनां भा, भर-
 साष्टीअग्नेद, शोधितुं अशीथ, लवंगी, संमदरशोपनां भी, अकलकरो, अजर, केसर, वंशलोचन
 अने नपक्षणे अने प्रयेक तोला १ अने अथुइभाय तोला २ साथे भांडवा. पछी अेक पाष्टीयुं
 नाणीअेर लघ तेना परथी इच्छां अेठवी काही नाभी अेणे गोणे काढवे. (कायवी काढनी
 नदी-भाजितुं नदी) पछी तेनी आंभ दोय लार्थी काणुं पाडतुं अने मेनां उपक्षुं अथुं अुलुं
 लरी दध ते आंभ आधुं अथ अथवा शीट थाय तेणे लाडधाने जेठे दध देवे. पछी ते
 नाणीअेरने सवारथी सांग मुधी उडाना दुधमां पडावतुं नाणीअेर अुडे तेठुं दुध नाभतुं.
 अथ दुध अणतुं नथ तेम नतुं नाभतुं अतुं. सांगे नाणीअेर काही लेतुं अने अे दुधने
 भावे काही नाभवे. अेरी रीते पांथ दिवस मुधी दुधमां नाणीअेरने पडावतुं अने पांथे दिव-
 सने भावे जेणे अेथे दोय तेमां अमष्टी साडर नाभी पेडा वाणवा. दमेथां १०-२० इपी-
 आकार पेडा भावा. पछी नाणीअेरने इाही जेठे काढवे, अंर टापरा सीजे मसाधाने
 मुझाणी भांडी आदीक लुका करवे. पछी मधमां अर्धा तोलाभारना गोणां वाणवा. दमेथां
 र्ने पासे अत पादेसां १-१॥ इलाके भावे. उपर अेठेयुं दुध पीतुं. १२ इलाके मुधी
 वीर्यस्तंभ-टकाव थाय.

शुक्ररत्नकरो वटी-२

लवंगं शृङ्गपर्यं जातीपत्रं फलं तथा ।
 कुंकमं स्वर्णबीजं च धूर्तपर्णं मग्नरुम् ॥
 मूत्रं त्वग्ः चाग्निशोपस्य सर्वाण्येकत्र मर्दयेत् ।
 गोदुग्धे गोपनीयं च भागमेकं प्रकल्पयेत् ॥
 भृंगीपत्रमव चूर्णं भागैकं स्वर्णगैरिपम् ।

भावेनां पोस्ततोयेन एकविंशतिसंख्यया ।

कारयेन्मर्तिमान्वैद्यः शुक्रस्तंभकरीं वटीम् ॥ ६+९ ॥

शुक्रस्तंभकरी वटी—२—वर्षाग, शैथिल्यं कृपूर, मंत्रवी, न्यपङ्ग, डेसर, इनड्यीग, इनडपत्र, इनडपुष्प, (अथे प्रत्येकं शैथिल्यं वेत्ति) समस्तशोषता मूत्र, अने छत्र दुधमां शैथिली भाग तथा सोनाग्रे, प्रत्येकं तोत्रा ४ वध, पोस्तना डोडाना उडोडाना २१ आनना छ भे आनी बारनी गोणी इस्ती भध साथे गत्रे भावी. (६+८)

रेतः रत्तंभकरी वटी—३

जातीफलार्ककरहाटलवंगशुंठीकंकालकेशरकणाहरिचंदनानि ।

एतैः सधानमहिफेनमनेन चाभ्रं श्वेतं निधाय मधुना वट्कार्कान्विदध्यात् ॥

मापद्वयोन्मिलनमं निशि भक्षयित्वा मृष्टं पयस्तदनु माहिपमाथ पीत्वा ।

कुर्वन्तु कामुकजनाः प्रतिरुद्धपाताश्वेतांसि तानि चकितानि कलावतीनाम् ॥ १०-११ ॥

रेतः रत्तंभकरी वटी—३—न्यपङ्ग, आडमानां रवाडमानां कुन, अडडरेशे वर्षाग, सुंड, यलुङ्गनाग, डेसर, हाडीपीपर सुष्पः प्रत्येकं तोत्रो १, दुधमां शैथिल्यं अशीलु तोत्रा ६ साथे वाटी तैर्मा ६ तोत्रा श्वेताभ्रं लक्ष्म नाभी भधमां अथे आनीबारनी गोणी वाणवी, अथे गोणी गत्रे भाध उपर इडेनु दुध पीतुं. इवावती डामिनीआना मितने रक्ति इरवा मारे डामि पुत्रोले मारे आ औषध परम डौनुड इरनाडं छे. (१०+११)

वीर्यस्तंभकरी लेप वटी—४

स्कंधदेशाच्च संज्ञातं वीर्यं ददुरसंभवम् ।

घनसारेण संयुक्तं करहाटस्य चूर्णकम् ॥

समर्थं कारयेच्चूर्णी वटीं मुद्रप्रमाणकाम् ।

सद्यर्षं मुखतोयेन लिंगलेपं प्रकाशयेत् ।

यामार्घ्यं धारयेद्विन्दुं सत्त्वं गुरुवचो यथा ॥ १२+१४ ॥

वीर्यस्तंभकरी लेपवटी—४—शैथिल्यं अशीलु शुद्ध, शुद्ध हांगलो, कृपूर अडडरेशे अथे अधाने समभागे वध पाण्डुमां वाटी भग न्येवडी गोणाओ वाणवी. शुद्धी वाटी सिंगलेप इरवो १॥ इवाड वीर्यस्तंभ टडान थाप. (१२+१४)

शुक्ररत्तंभकचूर्णम्—५

पोस्तकं पलमेकं वै शुंठीकर्पः सिता पलैका च ।

कर्पमिता त्वरूपयसा पीतं रेतो ध्रुवं धत्ते ॥ १५ ॥

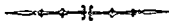
शुक्ररत्तंभक चूर्ण—५—अशीलुनां डोडनां तोत्रा ४, सुंड तोत्रो १, आडर तोत्रा ४, तज तोत्रो १, साथे आडनां ०१ थी ०॥ तोत्रो चूर्णं दुध साथे भावाधी वीर्यस्तंभन थाप छे. (१५)

ગ્રન્થકૃતૃવૈશાદિ:—

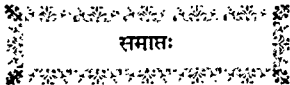
શ્રીગંગાધરભક્તિસક્તમનસો વિદ્યાવિનોદામ્બુધે:
 શ્રીગોદાન્વયપદ્મનાભમુધિયસ્તસ્યાત્મજેનાપ્યયમ્ ॥
 સદ્વૈધેન યશોધરેણ કવિના વિદ્વજ્જનનાન્દકૃદ્
 ગ્રન્થોયં ગ્રથિતઃ કરોતુ સતતં સૌખ્યં સતાં માનસે ॥
 દેશાનાં મુરરાષ્ટ્રમુત્તમતમં તત્રાપિ જીર્ણાભિધઃ ।
 પ્રાકારોંસ્તિ સ વેદશાસ્ત્રનિરૈર્વિમૈશ્ચ સંશોભિતઃ ॥
 તસ્મિન્ શંભુપદારવિન્દરતિકૃચ્છ્રીપદ્મનાભઃ સ્વયમ્ ।
 તત્પુત્રેણ યશોધરેણ કવિના ગ્રંથઃ સ્વયં નિર્મિતઃ ॥
 સંવેધાય સતાં મુગ્ધાયં સરુજાં શિષ્યાર્થસંસિદ્ધયે, ।
 વૈદ્યાનામુપજીવનાય વિદુપામુદ્ધેગનાશાય વૈ ॥
 શ્રીમદ્દુર્ગપુરાતનેતિનિપુણઃ શ્રીપદ્મનાભાત્મજઃ ।
 શ્રીમદ્ભટ્ટયશોધરઃ કવિચરો ગ્રન્થઃ સ્વયં નિર્મમે ॥ ૧૬+૨૦ ॥

મહાદેવની ભક્તિમાં પ્રીતિવાળા, વિદ્યાના વિનોદના સમુદ્ભૂતરૂપા, શ્રીગોદાતિમાં
 જન્મેલા, બુદ્ધિમાન શ્રીપદ્મનાભ નામના વિદ્વાનના પુત્ર વૈદ્ય યશોધર ભટ્ટ કવિએ આ ગ્રંથ
 સ્વચ્છેત્સાહથી સુખ માટે ઉત્સાહી પુરુષોને તત્કાળે બોધ થવા માટે, શેગપીડિતોને આરામ
 આપવા માટે, શિષ્યોને સિદ્ધ કરવા માટે વૈદ્યોની આશુવિકા ચલાવવા માટે વિદ્વાનોને લક્ષ્મીનું
 કષ્ટ મટાડવા માટે આ ગ્રંથ રચ્યે છે. આ પદ્મનાભ ભટ્ટ અને તેમના પુત્ર યશોધરભટ્ટ ભટ્ટની
 જન્મભૂમી સૌરાષ્ટ્ર કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ શહેર છે, કે ત્યાં વેદશાસ્ત્રોમાં પ્રીતિવાળાં અનેક
 ધ્વજકુળો વસે છે. ત્યાં વસના શ્રી પદ્મનાભના પુત્ર કવિચરકૃત્શ્રી યશોધર ભટ્ટે આ ગ્રન્થ
 રચ્યો છે. (૧૬x૨૦)

इति श्री पद्मनाभमूनुना श्रीयशोधर भट्टेन जुनागढवास्तव्येन
 विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे त्रयोदशोप्यायः ॥ १३ ॥

समाप्तः

રસશાલા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ કાઠીઆવાડ

નાં
પુસ્તકો

રસ પ્રકાશ સુધાકર

ત્રીજી આવૃત્તિ પાકું પુકું કિંમત પોરટેજ સાથે રૂ. ૩ વજ્ર.

મરીધર નામના ભુનાગદમાં થઈ ગયેલા રસાયન શાસ્ત્રીએ બનાવેલો આ રસ ગ્રન્થ ભરમ, રસ, રસાયન વગેરે બનાવવા માટે અને પારહના મંરકાર માટે ધણો ઉપયોગી છે. સોનું રૂપું બનાવવાના ધાતુવાદના પ્રયોગો પણ આપેલ છે મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક સાથે રાજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીનું કરેલું સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર જાખું છે આમા વર્ણવેલાં રસ રસાયનો અને ઔષધો તાત્કાલિક ગુણુ વ્યાપનારાં ચમત્કારિક છે. આ ગ્રન્થમાં ૧૩ અધ્યાય છે, પારહના ૧૮ મંરકાર, ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપરસ રત્ન ઉપરત્ન વગેરેનાં શોધન મારણુ ભરમ કરવાની રીતીઓ રોગો ઉપર વપરાતાં રસ રસાયન ગોળાઓ તથા વાજકર કામોત્તેજક ઔષધો સોનું ચાંદી બનાવવાના કિમીયાના પ્રયોગો વગેરે અનેક બાબતો આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. મોનું બનાવવાના ૨૦ પ્રયોગો અને રૂપું બનાવવાના ૧૭ પ્રયોગો આમાં આપ્યા છે. આગલી આવૃત્તિઓમાં તેનાં ભાષાંતર આપ્યા ન હોતાં પણ આ આવૃત્તિમાં તે સોના રૂપાના પ્રયોગોનાં સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર આપેલ છે આ ગ્રન્થમાં ૧૩ અધ્યાય રાખવ ૮ પેજ ૨૦૦ પાનાં છે પાકું પુકું છે.

શ્રી મગવદ્ ગીતા-કિંમત રૂ. ૧૦ દસ

છત્રેજી ઇન્દ્રોદયુક્તશન પાનાં ૨૮, છત્રેજી સિદ્ધિદાત્રી ટિપ્પણી પાનાં ૧૫૩, ૧૮ અધ્યાય સંસ્કૃત શ્લોક પાનાં ૭૭, મૂળ શ્લોક સાથે ચંદ્રચંદા સંસ્કૃત ટીકા અને તેનું છત્રેજી ભાષાંતર ૩ અધ્યાય પાનાં ૧૧૩, તથા પરચુરણુ મળી ૪૦૦ પાનાનું પાકું સોનેરી પુસ્તક છે.

શ્રી મગવદ્ ગીતાની એકલા શ્લોકવાળી પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રન રસશાળા ગ્રંથખંડારમાં સંવત ૧૨૨૬ ની સાવની મળેલી તેને હાલની ગીતા સાથે સરખાવતાં ૨૫૦ ઠેકાણે પાકબેકો અને ૨૩ શ્લોક વધારે છે. પ. રાજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ તે પાકબેકો ઉપર સંસ્કૃતમાં સિદ્ધિદાત્રી સંસ્કૃત ટિપ્પણી અને ચંદ્રચંદા નામની સંસ્કૃત ટીકા લખેલી તે સંસ્કૃત ટિપ્પણીનું આ છત્રેજી ભાષાંતર છે સાથે સંસ્કૃત ટીકા અને તેનું છત્રેજી ભાષાંતર ૧૧૩ પાનામાં જાપેલા પ્રારંભના ૩ અધ્યાય પણ સાથે જોડેલા છે. આ ગીતા પ્રસિદ્ધ થયાથી જગતના વિદ્વાનોમાં અને ગીનાશાસ્ત્રમાં રસ લેનારાઓમાં મોટો ખળભળાટ મચી ગયો છે કેહવણુ મતમતાંતરમાં તજુયા વિના લખેલી ટિપ્પણી તથા ૩ અધ્યાયની સંસ્કૃત ટીકા અને તેનું છત્રેજી ભાષાંતર વાંચીને વિદ્વાનો આશ્ચર્યચકિત થયા છે.

વ્યાધિનિગ્રહ અને પ્રશસ્તૌપથસંગ્રહ

આજ સુધી નહીં છાપાયેલા આ બંને ગ્રંથોનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો મેળવી છપાયા છે આ બંને વૈદ્યક ગ્રંથ મૂળ શ્લોકમાં છે. આ ગ્રંથ સારવાર ઉપચાર માટે ઘણા ઉત્તમ છે. કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

રસોદ્ધારસ્તંત્ર (૧૯ મી આવૃત્તિ) કિંમત રૂ. ૩ તથા (છપાય છે.)

આ ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક બદ્ધ રાજવૈદ્ય પં. જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ રચ્યો છે, તેના ૫ ભાગ છે તેમાં રોગના નિદાન અને દરદોની સારવારને લગતા આ પહેલા ભાગની ૧૯ મી ગુજરાતી આવૃત્તિ છે આ પુસ્તકમાં. ૩૦૦ દરદોનાં નિદાન ૨૦૦૦. સામાન્ય ધરગથુ ઔષધો અને ૧૫૦૦ દોઢ હજાર બનનાં શાસ્ત્રીય ઔષધો બનાવવાની કૃતિઓ આપી છે. આ એક ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાથી દરેક માણસ વિદ્યાન વૈદ્ય જેવું કામ કરી શકે છે વૈદ્ય બની જાય છે. આ ગ્રંથ હાલ છપાય છે. સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૦ માં બહાર પડશે.

શ્રી મૂક્ત. બીજી આવૃત્તિ પોસ્ટેજ સાથે ૦= છ આના.

લક્ષ્મી, ધન, આયુષ્ય. આરોગ્ય તથા આલોક તથા પરલોકનું કલ્યાણ ધનજનારાઓ માટે ઉપયોગી છે આમાં શ્રી લક્ષ્મીનું વેદોક્ત સ્તવન છે. રાજવૈદ્ય પં. જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ સંસ્કૃત કરેલી ટીકા અને ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

ઋદ્ધિઃખંડ—વાદીઃખંડ (સંસ્કૃત શ્લોકમાં) ઉપદેશ ૨૦, શ્લોક ૨૨૧૨

નિહનાય સિદ્ધે રચેલા રસરત્નાકરના પાંચ ભાગમાંનો ધાતુવાહનો કિમિયાને લગતો આ એક ભાગ છે, આ ગ્રંથમાં ધાતુવાહનો આશ્વર્પ કારક સેંકડો પ્રયોગો મૂળ શ્લોકમાં આપ્યા છે. પાંકુ સેનેરી આછીંગ છે.

સેંકડો કિમિયાગરો જે ગ્રંથ મેળવવા પૈસે ટકે પાયમાલ થઈ ગયા છે તે ગ્રંથની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતો હાથરો રૂપીયાને ખર્ચે મેળવી અમારે આપી પ્રસિદ્ધ કરી છે. કિંમત રૂ. ૧૫ પંદર.

અતિપુરાતની હસ્તલિખિત પુસ્તકોને આધારે છપાય છે.

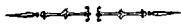
॥ શ્રી દુર્ગા સપ્તશતી ॥

(ચંડીપાઠ)

રાજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીયે કરેલ સંશોધન

સપ્તશતી (ચંડીપાઠ) ની ઉત્તમના સર્વ વ્યાપકના અને યોગ્યતા માટે કાંઈ કહેવાપૂર્ણ કોઈપણ નહીં. મંત્રસાસ્ત્રો આ અદ્ભુત ગ્રંથ છે, નાસ્તિક કે આસ્તિક દિલ્લે કે હાથર વર્ષ સર્વમાં ચંડીપાઠ માટે પૂજ્ય શુદ્ધિ અને આર્યા છે, સર્વ ધર્મના અને સર્વ વર્ણના મનુષ્યો

પોતાનાં મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્તિ માટે તથા મનઃકામના સિદ્ધિ માટે ચંડીપાઠનો આશ્રય લઈ નવ ચંડી શનચંડી કે તેના વિવિધ પ્રયોગો કરે છે કરાવે છે. અને તેમાં સફળતા મેળવી ચંડીપાઠના અમલકારિકપણા માટે આશ્રયસ્થિતિ થાય છે. આજ્ઞસુધીમાં આ ગ્રન્થની લાખો પ્રતો છપાઈ ગઈ છે. આજ્ઞસુધી વંચાતી પ્રતોમાં ઘણે દેકાણે એવા પાઠ છે કે જે સમજમાં નહીં આવના છતાં જેમના તેમ વચાય છે. અમારી પાસે ૧૫ હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા છે. તેમાંની એક પ્રતિ બે હજાર વર્ષ પહેલાની પ્રતિને આધારે લખાયેલી ષહન્યારી શ્રીલાલખાવા દાલ મુકામ નેમાવર એમની પાસેથી મળેલી તેને આધારે અને આ ગ્રન્થ છપાવીને છીએ આ ગ્રન્થ સાથે જુદી જુદી કામના ઇચ્છા ફળ પ્રાપ્તિ માટે જુગ જુગ પ્રયોગો બતાવેલા છે ચંડીપાઠના મંત્રોના સંપુટ તથા શ્રીમુક્ત વગેરે મંત્રોના સંપુટ સાથે પાઠ કરવાના પ્રયોગો નવાઈ મંત્રના પ્રયોગો નવચંડી શતચંડી સહસ્તચંડી વગેરેની વિધિ ઉપાસના ક્રમ પૂર્ણ પદ્ધતિ દીપદાન અને વિવિધ કામ્ય પ્રયોગોની સિદ્ધિના ગુરુચે દેખાડેલા રહસ્ય અને ગુરુકાલીઓ બતાવેલાં છે આ એક ગ્રન્થ પાસે રાખવાથી આખા મંત્ર શાસ્ત્રનો લાભ મેળવી શકાશે. આજ્ઞસુધીમાં જે જે ચંડીપાઠ છપાયા છે તેમાં હવાચ અર્ધા મંત્રો વગેરે મળી ૭૦૦ સાતસો મંત્રો મળવામાં આવ્યાં છે સારે અમારી પાસેના પ્રાચીન પાઠમાં પુરેપુર્ણ ૭૦૦ મંત્રો છે અને આજ્ઞસુધી ધડંગ, દશાંગ વગેરે અંગો સાથે છપાયેલ છે સારે આ પાઠમાં પોશશાંગ ૧૬ સોળ અંગ છે. આ પુસ્તકની અદ્ભૂતતા અને અપૂર્વતા વાંચ્યાથીજ જાણી શકાશે આ પુસ્તક તેના અધિકારીઓને અને દેવી લકતોનેજ ખાત્રી થયે મોકલશું. બીજાઓએ મંગાવવું નહીં. કિંમત રૂ. ૧૬ સોળ.

રસશાલા ઔષધાશ્રમ

ગોંડલ કાઠીઆવાડ

૩૨ વર્ષનું જીવનું વિશ્વ વિખ્યાત દેશી આયુર્વેદિક
દવા બનાવનારું કારખાનું.

ગોંડલ રસશાળા એક ખરચે શુદ્ધ શાસ્ત્રીય ઔષધો તૈયાર કરી તેનો લાભ હિંદુસ્થાનને અને બીજા દેશોને આપે છે. આ કારખાનું રવેદેશી છે, હિંદુસ્થાનમાં દવા બનાવનારા કારખાનાઓ તથા ફાર્મસીઓમાં ગોંડલ રસશાળાની એ વિશેષતા અને પ્રાચીનતા છે કે હિંદના પ્રાચીન ત્રિકાળજ ઋષિમુનિઓએ બનાવેલ આયુર્વેદિક અને યુનાની શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૦૦૦ હજાર બે હજાર બીજાના ઔષધો હાથથી બનાવે છે. દેશી લક્ષ્મ અને બીજા ઔષધો મરીનરીથી-સંચાથી બનાવતાં શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ સચવાતી નથી. ગુણ નાશ પામે છે. ક્રિયા સ્વાદ યુજી કરી જાય છે જેથી ગોંડલ રસશાળાએ હાથે બનાવવાની પુરાણી પ્રથા ચાલુ રાખીને શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલી મર્યાદાને જાળવી રાખી છે. તેથી અનેક મનુષ્યોનાં વધુ પોષણ થાય પણ છે. રસશાળાની આ શાસ્ત્રપદ્ધતિ જગપ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીંનાં ઔષધો વિગ્રહ

શુભકારી નિવડ્યાં છે તેનો લાભ હિંદની પ્રત્યેક જાતી અને વર્ગના લોકો દેશ પરદેશોનાં લઈ રહ્યાં છે. પ્રજા, રાજકુટુંબીઓ, જમીનદારો, જાગીરદારો, શ્રીમંત ગૃહસ્થો અને વિદ્વાનો વખતો વખત જાહેર કરતા રહ્યા છે કે “ગોંડલ રસશાળાની દવાઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે અનેલી છે મૂલ્યમાં સરતી છે શુભમાં ચડીયાતી છે અને વિલાયતી દવાઓ સામે ટકી શકે છે.”

મસ્મો તથા કૂપીપક્વ રસાયનો

અન્નક મસ્મ ૧૦૦૦ (સહસ્ર પુટી) કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીંચ. આ ભસ્મ બધી જાતની ઉધરસ, ક્ષય, સંઘ્રહણી, કન્સર શ્વાસ, મહાકુષ વગેરે મહારોગોને મટાડનારી યોગવાડી રસાયન છે, ધણી શક્તિ આપે છે વાજકર તથા પૌષ્ટિક છે. માત્રા—સવાર સાંજ એક રતી મધ માખણ કે ઘી સાકર સાથે લેવી.

અન્નક મસ્મ ૫૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. માત્રા—૧ થી ૨ રતી સવાર સાંજ મધ ઘી માખણ સાકર દુધ કે મલાઈ સાથે લેવી. છાતીની બળતરા, દાહ, મગજના ફેર, ચક્કર, નબળાઈ ધાતુસ્ત્રાવ તથા વીર્યહીન મટે.

અન્નક મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાબે. માત્રા—૧ થી ૩ રતી મધ માખણ કે ઘી સાથે બે વખત લેવી આ કક્ષ્મ શક્તિપ્રદ પૌષ્ટિક છે.

કાંતલોહ મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૪ ચાર. વીંચ, આયુષ્ય, આરોગ્ય બળ વધારે, પાંડુ આમદોષ, વધેલી ચરબી, લીવર, આમલાત, હરસ, કમળો વગેરે રોગોને મટાડે. ઉત્તમ પૌષ્ટિક છે.

તામ્ર મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૧૧ અઢી. માત્રા—૧ રતી સવારે અને ૧ રતી સાંજે મધ પીપર સાથે કે મલાઈ સાથે આપવી. આનાથી ઉધરસ કે છાતીનો દુખાવો સોજા શ્વ પેટનાં દરદ મટે છે.

પ્રવાલ મસ્મ ચંદ્રપુટી કિંમત—તોલા ૧ ના ૦૧૧૧ ચાર આના. માત્રા—૨ થી ૪ રતી મધ, ઘી, મલાઈ કે દુધ સાથે લેવાથી કક્ષ્મ પિત્તનું શમન કરે, પડતું લોહી સુકા ઉધરસ છાતીનો દુખાવો, દાહ મટાડે વિષવિકાર અને ભૂતપ્રેતની બાધા તથા મંગળમહત્તી નડતર મટે.

વંગમસ્મ ગોરક્ષનાયી પોલી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. માત્રા—સવાર સાંજ બન્ને રતી મધ માખણ કે મલાઈ સાથે બળ વધે. જોરાક પચે, ભૂખ લાગે, શુદ્ધિ સૌંદર્ય, આરોગ્ય અને ધાતુવીર્ય વધે, મધુમેહ અને વીર્યના તેમજ ક્ષત્રુના રોગ મટે.

મંદૂરમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના ૦૧૧ આઠ આના, માત્રા—૧ થી ૨ વર્ષ સુધીના બાળકને ટકે ૧ થી ૨ રતી મોટા માણસને ૨ થી ૪ રતી મધ, માખણ કે દુધ સાથે આપાય શીતવીર્ય છે. દુબળાપણું પેટનાં દરદ, લીવર બરસ વધી હોય લોહીની શીકાશ પેટનાં દરદ, કમળો કમળો કમળો, હરસ, નબળાઈ વગેરે બાળકોનાં અને મોટા માણસનાં દરદ મટે છે.

મંદૂરમસ્મ ગોરક્ષનાયી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨ બે. માત્રા—શુભ મંદૂર-ભસ્મ લાજ પ્રમાણે મધ કે દુધ સાથે વિશેષમાં પૌષ્ટિક આયુષ્ય બળ શક્તિ વર્ધક છે.

મુક્તાપિષ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૧ (આ પિષ્ટી ઉંચી જાતના મોતીની બને છે.)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સે. માત્રા-૧ રતી સવારે મધ, ઘી, માખણ મધાઇ કે ગાયના દુધ સાથે અપાય છે. ગરમ ખાટી ચીને ઝોઢી ખાવી. આ મોતીની પિષ્ટીનું હમેશાં એવન કરે તો તે માણસને વૃદ્ધાવસ્થા આવે નહી. આંખ કાન મગજ વગેરે ઉંચિયા છેવટ સુધી બળવાન રહે, શરીર નિરોગી રહે આયુષ્ય, ક્રાંતિ પ્રતિભા, બુદ્ધિ, સ્મરણશક્તિ હૃદયબળ અને પરાક્રમ વધે, શરીરમાં લોહી ભરાય, દરેક જાતની નબળાઇ મટે; ક્ષય, ઉધરસ, દમ, મંદાગ્નિ, પિત્ત, દાહ, કફ, ગાંડપણ, મગજનો દુખાવો, સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયનો રતવા આંખની ગમ્ભી દરસ, પડતું લોહી, વાઇ, છૂર્ણાન્તર ખોટી ગરમી વગેરે મટે, સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહ વધે, મન હમેશાં આનંદમાં રહે, સંતાન ઉત્પન્ન થાય.

મુક્તાપિષ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીસ, માત્રા ચુષ્ણ ઉપર પ્રમાણે.

લોહમસ્મ ૧૦૦ પુટો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાએ. માત્રા-સવાર સાંજ બંને રતી. શક્તિ, બળ, વીર્ય, ક્રાંતિ બૂબ, વધે, ખોરાક પચે, મેળ, ઉગકા, અટકાઈ, અન્નપિત્ત, બરહ, લીવર, વધેલી ચરખી, લોહીગણક, દરસ, પેટનાં જંતુ, આમવા, શળ, નબળાઇ વગેરે મટે, શક્તિ આવે.

સિદ્ધહરતાલ મસ્મ ઇંચ પુટી કિંમત—૧ તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. માત્રા ૦૧ થી ૧ રતી ઘી કે મધ સાથે ચાટવી. ૨૧ થી ૪૦ દિવસ સેવવાથી ૧૮ જાતના કોઠ, લોહીગણકનાં દરદો, ભગંદર નાસુર, પન મળતકોઠ, સફેદકોઠ, સન્નિપાન, અપરમાર, ઉપદંશ ફિરંગરોગ, હાથીપગ મચી, સોળ, સુવાવડીનાં બધાં દરદો, પક્ષ્ઘાત, ૮૦ જાતના વાના રોગ, શ્વાસ, ક્ષય, બધી જાતના દરસ સંગ્રહણી મધુમેઠ, વધેલી ચરખી, આંતરગાંતું વધતું, એપેન્ડી-સાઇટીસ, કંકેમળ અને આમવાન એ રોગો મટે છે.

સુવર્ણમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૬૦ સાડ માત્રા-સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ, માખણ કે મવાઇ સાથે. શીતવીર્ય, કામોત્તેજક, પોષિક, બળવર્ધક છે. વૃદ્ધા વચ્ચા આવવા દેતી નથી વૃદ્ધાવસ્થામાં લુવાની લાવે છે, આંખને દિવસરક મેંધા, છે. અન્ન-શક્તિ બુદ્ધિ, આયુષ્ય અને આરોગ્ય વધારે છે. ક્ષય, મધુમેઠ, ગાંડપણ, મનનો ભ્રમ, બચ્ચાના, ઉદ્દતાઇ. ઉનાવળાપણુ, ચંચળપણુ, તામ્ભી સ્વભાવ કેન્દ્ર મટાડે છે કોષપણુ દરદની નબળાઇમાં અપાય છે. આ ક્ષયરોગનું ખાસ ઔષધ ગણાય છે

સિદ્ધમકરધ્વજની પોષણગુણમંચકજારિત ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. કામોત્તેજક પોષિક તેમજ બળ-વીર્યવર્ધક છે

સિદ્ધમકરધ્વજ પદ્મગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૫ પદ્મ, બળ, શક્તિ, ક્રાંતિ વર્ધક.

સિદ્ધમકરધ્વજ દ્વિગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૭ સાત. પોષિક શક્તિવર્ધ.

સિદ્ધમકરધ્વજની દ્વિગુણનો નોઝી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૧ અઢી દરેક રોગની નબળાઈ મટાડે તથા પોષિક.

ઉપર લખેલી દરેક જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીની માત્રા-૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે આપાય છે. કોષ્ટપણુ જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીના સેવનથી મગજ, હૃદય, ફેફસાં, શ્વાસનળી, આંતરડાં લીવર, મૂત્રાશય, મૂત્રપિંડ, યાનતંતુ, વીર્યાશય વગેરે બળવાન થઇ શરીર કાંતિવાળું થાય છે. નપુંસકપણુ, મધુમેહ, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મહારોગ મટે છે.

પર્વટી

પંચામૃતપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દશ. હમેશાં સવારે (૧ થી ૮ રતી સુધી) ક્રમે ક્રમે ચડતી મધમાં ચાટતી દિવસમાં એક વખત લેવી. ઝાડા, મરડા, તાવ, ઉલટી, છાતીનાં દરદ, કોષ્ટપણુ ઠેકણેથી પડતું લોહી, ક્ષય, શળ, છાતીનો દુખાવો છાતીનો થડકો, પાંડુરોગ, પેટનાં દરદ, કફ, વાયુ, મંદામિ, લોહીજગાડ, કુષ્ઠ, કોઠ એટલાં દરદને મટાડે છે. બળહીન. કૃશ થઇ ગયેલાં માણસોની શક્તિ અને બળ વધારે છે શરીરને પુષ્ટ કરે છે, પરેજી ખાસ નશી પણુ મરચાં અથાણાં આંગલી બગ્ગરની મીઠાઈ બારે ચીકણા પદાર્થ ખાવા નહી.

પંચામૃત પર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ નો રૂ. ૧૧ ડોઠ. માત્રા-ચુણુ ઉપર પ્રમાણુ છે.

મૈરવનાથી પંચામૃત પર્વટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. દશ. માત્રા-૧ થી ૮ રતી પર્વટીમાં ૩ રતી ત્રિકટુ ચુણુ અને ઘી મધ મેળવી ચટાડવું તથા જુદા જુદા અનુપાનથી આપવી. ક્ષય, શ્વાસ, ઉધરસ, હૃદયરોગ, ઝાડા, મરડાં, આંતરડાંના રોગ, કબજાથાત, સંગ્રહણી, ઉલટી, શ્વાસ-દમ, હેડકી હરસ વગેરે રોગ મટે.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા. ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. માત્રા-સવારે ૨ થી ૮ રતી સુધી ક્રમે ક્રમે વધારી મધ સાથે આપાય. આનાથી ગમે તેવી ભયંકર સંગ્રહણીનો રોગ મટે છે, શરીર પુષ્ટ અને બળવાન થાય છે. દર્દો, કૃશ, સુસંખીનો રસ એ ખોરાક દેવો.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨ બાર. માત્રા-ચુણુ ઉપર પ્રમાણુ

રસાશાઢાનાં પેટંટ ઓપઘો.

અરોઘક (આ અરોઘકનું પ્રવાહી સત્વ છે.) કિંમત—નાની બાટલીના ગાઠ દસ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. બે. આના સેવનથી સ્ત્રીઓના ક્રતુના અટકાવને લગતાં દર કોષ્ટ પ્રકારનાં દરદ મટી જાય છે. લોહીનો સાવ, સફેદ સાવ અટકાવનું બહુ આવાવું કે એકદમ અટકી જવું વગેરે દરદો મટે છે.

કામસંજીવની યાજુતી પિસ્ત કિંમત—થીચી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળીના સેવનથી શક્તિ બળ અને વીર્ય વધે છે. વીર્યસંભવન થાય છે. કામ શક્તિ જન્યૂત થાય છે. સંતાન ઉત્પન્ન થવા લાયક શક્તિ આવે છે. પછી સ્ત્રીઓ પણુ નપુંસક જેવી રિચિતિમાં હોય છે અર્ધાન તેની કામવાસના નાશ પામેલી હોય છે તેવી સ્ત્રીઓને પોતાનું જીવન ઝેર જેવું લાગે છે તેમને પણ આ ઝોળી નવું જીવન આપે છે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી દુધ સાથે લેવી

કામોશ્વરો ચાટણ (ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ મુગધી લીજતદાર અને પૌષ્ટિક ચાટણુ કિંમત—અર્ધા રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ અડી, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ સાડાચાર. મગ-જમીરનું કામ કરનારાઓ માટે આ ચાટણુ આશીર્વાદ સમાન છે. તેમ આના સેવનથી કામશક્તિ પુરુષાતન વધે છે. શુદ્ધિ મેધા, અને સ્મરણુ ચકિત ખીલે છે સ્ત્રીઓને કામવાસનાની બંધનથી લાભ કરે છે.

ગર્મવેક ગોઠ્ઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળી સ્ત્રી બહાર ખેડા પછી નહાવા પછીથી ૪ થે દિવસેથી શરૂ કરવી. માત્રા-હમેશાં સવારે ૪ ગોળી વાસી પાણી સાથે લેવી. હમેશાં ૧ વખત લેવી એ પ્રમાણે ૪ દિવસેથી શરૂ કરી અઢવાડીયું સુધી ચાલુ રાખ, આના સેવનથી સ્ત્રીને સંતાન થતાં અટકે છે.

ગર્મલામ ગોઠ્ઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ ગર્ભાશયના બગાડથી ગર્ભનું મુખ અવગું થવાથી, કાકામાં રતવા હોવાથી, ચરખી ચડી જવાથી, બાકી જવાથી, મનુષ્ય અટકાવના દરદથી ગમે તે કારણે ગર્ભ ન રહેતો હોય તો આ ગોળીના સેવનથી સંતાન થાય છે. માત્રા-૪ ગોળી ગાયના દુધ સાથે ૪ થે દિવસે નાહવા પછી ૨ અઢવાડીયાં લેવી.

ગોનોરિયા પિલ્સ કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૨ એ. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી પાણી સાથે લેવાથી ચરખી ચરદી કે વાયુના ગમે તે જનના પરખીવાને, પ્રમેહને મધુમેહ (ડયાબીટીસ) ને તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદ, વાંધાં, રક્તસ્રાવ, સફેદ પાણી પાડવાં વગેરે દરદને મટાડે છે.

ત્રિવ્યઘ્રુપ કિંમત—૧૦ તોલાના કબાના ૦૨૭ છ આના ૧ રતલી કબાનો રૂ. ૧૦ સ્તા. આ ઘ્રુપ હમેશાં સવાર સાંજ ધરમાં તથા મકાનની આલુથાલુમાં બગીચામાં કરવાથી દવા શુદ્ધ થાય છે, ઘણી ઉત્તમ ખુશખો દેશાય છે, મન પ્રસન્ન રહે છે અવારનું મકાનમાં કે ઉજડ મકાનમાં કે નવા મકાનમાં પ્રથમ રહેવું હોય ત્યારે હમેશાં આ ઘ્રુપ કરવાનું ચાલુ રાખવાથી બાળગ્રહ જૂત-પ્રેત પિશાચ કે બહારાક્ષમ કે તેવાં સર્વેનો વાસો થયો હોય તો તે ભાગી જાય છે નાનાં બાળકોને ઘણી વાર નજરનોટ લાગે છે અને તેથી પીડાઈ ઘણીવાર મરણુ પામે છે તથા ખીમાર માણસને આ ઘ્રુપ કરવાથી આરોગ્ય જલદી મળે છે. દેવ પૂજામાં પણ આ ઘ્રુપ કરવાથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે.

વાલપુષ્ટિચાટણ કિંમત—૦૧ રતલી શીથીના ૦૧૦ આઠ આના, એક રતલી બરણીનો રૂ. દોઢ. રસશાળાની આ નવી શોધ છે ખાસ કરી તુરતનાં જન્મેલાં કે ધાવણાં બાળકો માટે આ ઉત્તમ પૌષ્ટિક સ્વાદિષ્ટ ખોરાક છે. આમાં તમામ જીવનતત્ત્વો-વીટામીન-સ ભરપુર પ્રમાણમાં રહેલાં છે આ વસ્તુ ચાટણુ જેવી નરમ છે ખાસ કરીને બાળક જન્મે કે તુરત તેજ દિવસેથી માંડી ૭ દિવસ સુધી પ્રવાહી કરી થોડું ઘી ઉમેરી નવરોકું કરી અપાય છે. તેમજ ધાવણાં બાળકો માટે પણ આ એક અમૂત સરખી અમૂલ્ય વસ્તુ છે.

મુંગરાજ તેલ (વાળમાં નોખવાનું ઉત્તમ મુગધી ઠંડું તેવ) કિંમત—નાની શીથીનાં ૦૧૦ બાર આના, એક રતલી બાટલીના રૂ. ૨૦ અડી. આ તેલમાં મુંગરાજ મોટા પ્રમાણમાં પડે છે. તેવનો તેલમાં વનસ્પતિના સચોટથી આ તેલ બનાવાય છે આ તેલમાં મગજને ઠંડા રાખવાનો, પુષ્ટિ આપવાનો, વાળનાં મૂળ મજબુત કરવાનો વાળને

લેહો સ્નો કિંમત—૧ શીશીના ૧૧૧ આઠ આના, મોટા પોટના ૩. ૬ ઇ. આ સ્નો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મેં ઉપરના ખીલ ઝાંઘ, કાળા ગ્રંથ, શેઠ્ઠીઓ, અગ્રાધ્ઓ, શીયાળાને લઇ તથા ખોટી ગરમીથી મેં કે શરીરનું લુપ્ત ખરસટ થઇ જવું તરડી જવું એ અને ખીજા કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌંદર્યને જાળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીના ૩. ૧ મોટા પોટના ૩. ૧૨. ગુણ લેડી સ્નો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેની શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, છુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેપી દરદારથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અબ્રક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૧૨૫ સવાસો. આ અબ્રક ભરમ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય દ્રેફમાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે. વાજકર છે જુદાવસ્થા ક્ષય, સંગ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાસ, સારણગાંક વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૧૧ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ઘીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે મેમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૨૫૦ અડીસો. માત્રા—સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણુ-ક્ષયરોગ, દરસ, સંગ્રહણી, અપરમાર મૂર્ચ્ઠા, અપતંત્રક, ગાંડપણ, વાઇ, ઘાનતતુની નબળાઇ, પ્રમેહ, દુબળાપણું, કૃશતા કંઠમાળ, પિત્ત, કંક, વિષનિકાર, પ્રદર, નબળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, છાતીની બળગત દાઢ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં ખીજાં ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભરમ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીતવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભરમનું સેવન કરવાથી ક્રંદ, ભૂત પ્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નડતર મટે છે. છુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે. મન આનંદમાં ગહે છે. જુદાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દૂર થઇ જીવાની ટકી રહે છે. પર્ય-તેવ મર્યા ખટાઇ બળરની મીને અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દુધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર ખરસતો બગાડો અન્નપિત્ત આમ જીવ ભગંદર કમળો પાંડુ દરસ સોજા શુદ્ધ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લોહી વીર્ય વધારે.

સુંવાળા તથા કાળા કરવાનો, ખરી જતા વાળ અટકાવવાનો અને વાળનાં ખોડા, ટાલ, ઝુંબું લીધું; વગેરેને નાશુદ્ધ કરવાનો અદ્ભુત ગુણ રહેલો છે.

મધુમેહારિ પિલ્લ કિંમત—ગાળી નં. ૧ શીશી ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો ગાળી નં. ૨ શીશી ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. અમારી ઘણાં પરિશ્રમને અતિ કરેલી આ નવી શોધ છે. સેકેડે ૮૦ ટકા મધુમેહ-મીઠા પરમાના (ડાયાબીટીસના) દરદીઓ આનાથી સારા થાય છે. મધુમેહ-ડાયાબીટીસના દરદીને અમારી દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન માત્ર ખાંડ સાકર સિવાય બધી જનનો ખોરાક ખાવાની છૂટ આપીએ છીએ કોઈપણ જાતની પરેશ કે ખાવા પીવામાં અટકાવત નથી.

મધુમેહારિ મલમ કિંમત—૧ રતલી બરછીના રૂ. ૫ પાંચ; ૨૦ તોલાની બરછીના રૂ. ૨૦૦ પોણાત્રણ. મધુમેહ ડાયાબીટીસવાળાને ચાંદાં, ધારાં, ભાંડાં પડ્યાં હોય તો તે મટે આ મલમ વાપરવો.

મસ્તક શાંતિ કિંમત—નાની શીશીના ૦૧. આઠ આના એક રતલી બાટલાનો રૂ. ૧૦૦. આ પ્રવાહી સુધવાથી શરદીથી, વાયુથી, સળખમથી માયામાં છવડાંની ઉપાધિથી, તોવથી દસ્તની કબજાતથી ખીજા ગમે તે કારણે થતી માયાની લાપકર પીડા તેજ ક્ષણે શાંત થઈ દરદીને અપૂર્વ શાંતિ મળે છે. સુધવાની રીત—આ મોટી શીશીમાંથી એક નાની ૦૧ કે ૦૧ ઓંસની શીશીમાં પ્રવાહી બુદ્ધ કાઠી પછી તે શીશીમાંથી સુંઘ્યા કરવું.

મેલેરિયા પિલ્લ કિંમત—શીશી ૧ ના ૦૧ આઠ આના, મોટા પેકીંગના રૂ. ૨૦૦ ઓંટી. ટાંટીયા એકાંતરીયા, તરીયા, મેલેરિયાના તાવ, ભાદરવા મહીનાના તાવ, ધન્ડુએ-જા, મેની-જા-પીસ બ્લેકવોટરરીવર વગેરે તાવ ઉતરે છે તથા અટકે છે.

મેલેરિયા ઓઇલ ANTI MALARIA OIL કિંમત—૪ ઓંસની શીશીના ૦૧ આઠ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. ૧૦૦ પોણાએ. આ તેલ મેલેરિયાની સીકનમાં તથા ગમે તે જાતનો તાવ કે ગમે તે ચેપીરિંગની દવા ચાલતી હોય ત્યારે કે નીરોગી માણસ સવારમાં ન્દાવા પહેલાં આ તેલનું માલીસ કરે તો તે રોગથી મુક્ત થાય છે. અને કોઈપણ જાતનો તાવ કે ખીજા ચેપી દરદીથી અલિપ્ત રહી પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરી શકે છે.

રક્તરાજ કિંમત—૧ ઓંસની શીશીનો રૂ. ૧૦૦ દોઢ, ૪ ઓંસની શીશીના રૂ. ૫ પાંચ. માત્ર ૧ થી ૫ ટીપાં પાણી કે દૂધ સાથે કે પનાસમાં નાખી ખાવા અપાય છે. મુખ્યત્વે કરી કોઈપણ જાતનો દુખાવામાં અક્ષીર છે. શરદી, સળખમ, બધા તાવ, કોલેરા, ડમ, પેટનો દુખાવો, જાડા, મરડા, મૂળ, છાતીનો દુખાવો, આફરો, ફેફસાનો મોજો અલ્સર્ સંધીવા, સંધીનો દુખાવો, ખાંસી ઉધરસ, અપચો ખોરાક પરનો અમાવો, ઉલટી, બાળકોની ઉધરસ, બનાણી, સસણી, એટલાં દરદીમાં અંદર પાવમાં વાપરવું. માયાનો દુખાવો કે આધા-શીશીના સખત દુખાવામાં કોઈપણ મેળગા વિના ઘોડાં ટીપાં ચોપડવાં, સાંધાનાં દરદમાં રસરોગનાં ઘોડાં ટીપાં ૧-૨ ચમચી તરવું કે મહાનારાય તેજ મેળવી મોળવાથી તરત આરામ થાય છે. દાઢનાં કે દાંતનાં દુખાવામાં રૂ ના પુલકામાં ૪-૬ ટીપાં નાખી દાઢ કે દાંતપર પુલકા મૂકવું લાગ પડવા દેવી એથી તરત દુખાવો મટે છે.

લેહો સ્તો કિંમત—૧ શીશીના ૦૧ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ ઇ. આ સ્તો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મો ઉપરના ખીલ જાંઘ, કાળા કાન, શેષ્ઠીઓ, અગાધઓ, શીવાળાને લઇ તથા ખોટી ગરમીથી મોં કે શરીરનું ભુખરૂં ખરસટ થઇ જવું તરતી જવું એ અને ખીલ કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સંદર્ભને બળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો કોમ—નાની શીશીનો રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણ લેડી સ્તો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેગી શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, શુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેષી દરદારથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અન્નક ભસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અન્નક ભસ્મ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય ફેરસાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે વાજકર છે વૃદ્ધવર્યા ક્ષય, સંઘ્રહણી કે-સગ, મધુમેદ, શ્વાસ કાસ, સારણુગાંઠ વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૦૧ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ધીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે મોમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અઢીમો. માત્રા—સવાર સાંજ અકેક ગતી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણુ-ક્ષયરોગ, હરસ, સંઘ્રહણી, અપરમાર મૂર્ચ્છા, અપતંત્રક, ગાડપણ, વાઇ, યાનતંતુની નમળાઇ, પ્રમેહ, દૂબળાપણ, કૃશતા કંકમાળ, પિત્ત, કફ, વિષવિકાગ, પ્રદર, નમળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, ઝાંતીની બળગત દાહ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં બીજા ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભસ્મ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીતવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભસ્મનું સેવન કરવાથી ગ્રહ, ભૂત ત્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નાશત મટે છે. શુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે મન આનંદમાં ગહે છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દુર થઇ જુવાની ટકા રહે છે પથ્ય-તેવ મગ્યાં ખટાઇ બળગતની ચીલે અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દૂધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર બરલનો બગાડો અગ્નિપિત્ત આમ રજી ભગંદર કમળો પાકુ હરસ રોગ ગુદમ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે જલને મટાડે બળ શક્તિ લેડી વીર્ય વધારે.

પૂર્ણચંદ્રોદય શત (૧૦૦) સો ગુણની અનુપાનમિધ્ઘ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સો ગુણુ-પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, આયુષ્ય વધે છે.
માત્રા—૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય.

હીરાની ભસ્મ નં. ૨ ની અનુપાનમિધ્ઘ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦૦ બસો એક તોલામાં ૨૦૦ ગોળી આવે છે હમેશાં
૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય છે.

બધા રોગમાં જુદા જુદા અનુપાનથી અપાય છે, છાતી ફેફસાં આંતરડાં લીવર મગજ
વગેરે અવયવનાં દરદો ક્ષય કેન્સર શ્વાસ જ્વર મધુમેહ નમળાઇ માટે છે. ધાતુ વીર્ય
વધે છે, શરીર નીરોગી રહે કોષપણુ રોગ ઉપર જુદા જુદા અનુપાનથી અથવા એકલા
મધથી પણ અપાય છે. આહાર વિહારમાં નિયમિત રહી આનું સેવન કરનાગ મનુષ્ય ધણું
લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે આનું સેવન કરનારા પુરુષથી ઉર્ધ્વ યનારાં સંતાનો મહાપરાક્રમી
બળવાન બુદ્ધિશાળી થાય છે. દરેક ઈન્દ્રિય છેવટ સુધી બળવાન રહે છે.

હીરાની ભસ્મ નં. ૩ ની અનુપાનમિધ્ઘ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ એકસો. ૧ તોલામાં ૧૦૦ ગોળી આવે છે. હમેશાં
૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય છે, બળ, બુદ્ધિ, ક્રાંતિ, શક્તિ, આયુષ્ય ઓગ્લસ અને તેજ
વધે, મગજ હૃદય ફેફસાં લીવર આંતરડાં બળવાન થાય, જળી ગયેલાં દરદો માટે છે

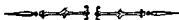
કસ્તૂરીજીવન કિંમત—ના રતલી આટલીના રૂ. ૨૦૦ પોણા ત્રણ, ૧ રતલી
બરણીના રૂ. ૫ પાંચ મગજ, હૃદય, ફેફસાં આંતરડાં અને ધીર્જ અવયવ બળવાન થાય
છે શક્તિ બળ ક્રાંતિ વધે છે ધાતુપ્રિય માટે સર્વોત્તમ છે શિયાળામાં બળનો સંગ્રહ કરવા
માટે ખાસ પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે વૃદ્ધો, યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ સ્ત્રીઓ સૌ કોઈ આનું સેવન
કરે છે પરંતુ કાંઈ નથી.

મુફર (યુનાની ચાટણ) કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૧૦ દસ, તોલા ૪૦ ના
રૂ. ૩૮ આઠત્રીસ. આ ચાટણુ પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, વીર્યસ્તંભક શિથિલતા નાશક, આયુષ્ય
વર્ધક, યન્તિપ્રદ, અને વાજકર છે રાગઓ શ્રીમતો અને સુખી માણુસો માટે ઉપયોગી છે.
સવાર સાંજ અંકેક ચમચો ખાઈ ઉપર કદેલુ દુધ પીવું તથા જીખ લાગે ત્યારે જમવું.

વ્યવનપ્રાશ અવલેહ સ્પેદયલ કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૨૦૦ પોણા ત્રણ, —
૪૦ તોલાના રૂ. ૧૦ દસ. આ ચાટણુ વ્યવનપ્રાશ પ્રમાણે જ બને છે પણ આમાં વિશેષ
દરી સુવર્ણભસ્મ અર્ધવર્ગ, સોનાનાં પાનાં. સાચાં મોતીની પિષ્ટી રૌપ્ય ચાદીની ભસ્મ પ્રવાહ
વગેરે ઉચ્ચ પૌષ્ટિક વસાણાં મેળવવામાં આવે છે. સવારમાં ૧ થી ૨ ચમચા ખાઈ ઉપર
પાણી પીવું અગર જીખ હોય તો દુધ પીવું જીખ લાગે ત્યારે જમવું આ અવલેહ એક
બનનો ઉત્તમ મગજને હૃદયને આંતરડાંને શક્તિ આપનારા પિત્તશામક ખોરાક છે. આના

રસશાળા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ—કાઠીઆવાડ

પોતાનાં મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્તિ માટે તથા મનઃકામના સિદ્ધિ માટે ચંડીપાઠનો આશ્રય લઇ નવ ચંડી શનચંડી કે તેના વિવિધ પ્રયોગો કરે છે કરાવે છે. અને તેમાં સફળતા મેળવી ચંડીપાઠના ચમત્કારિકપણા માટે આશ્ચર્યચક્રિત થાય છે. આજ્ઞસુધીમાં આ અન્યની લાખો પ્રતો છપાઈ ગઇ છે. આજ્ઞસુધી વંચાતી પ્રતોમાં ઘણે દેકણે એવા પાઠ છે કે જે સમગ્રમાં નહીં આવના છતાં જેમના તેમ વચાય છે. અમારી પાસે ૧૫ હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા છે. તેમાંની એક પ્રતિ બે હજાર વર્ષ પહેલાની પ્રતિને આધારે લખાયેલી બહુચારી શ્રીલાલખાવા હાલ મુકામ નેમાવર એમની પાસેથી મળેલી તેને આધારે અમે આ અન્ય છપાવીએ છીએ આ અન્ય સાથે જુદી જુદી કામના ઇચ્છા ફળ પ્રાપ્તિ માટે જુદા જુદા પ્રયોગો બતાવેલા છે ચંડીપાઠના મંત્રોના સંપુટ તથા શ્રીમુક્ત વગેરે મંત્રોના સંપુટ સાથે પાઠ કરવાના પ્રયોગો નવાજુ મંત્રના પ્રયોગો નવચંડી શતચંડી સહસ્રચંડી વગેરેની વિધિ ઉપાસના ક્રમ પૂજા પદ્ધતિ દીપદાન અને વિવિધ કામ્ય પ્રયોગોની સિદ્ધિના યુર્યે દેખાડેલા રહસ્ય અને ગુરુકાલીઓ બતાવેલાં છે આ એક અન્ય પાસે રાખવાથી આખા મંત્ર શાસ્ત્રનો લાભ મેળવી શકાશે. આજ્ઞસુધીમાં જે જે ચંડીપાઠ છપાયા છે તેમાં ડવાચ અર્ધા મંત્રો વગેરે મળી ૭૦૦ સાતસો મંત્રો ગણવામાં આવ્યાં છે સારે અમારી પાસેના પ્રાચીન પાઠમાં યુરેપુગ ૭૦૦ મંત્રો છે અને આજ્ઞસુધી પદંગ, દશાંગ વગેરે અંગો સાથે છપાયેલ છે સારે આ પાઠમાં પોદશાંગ ૧૬ સોળ અંગ છે. આ પુસ્તકની અદ્ભૂતતા અને અપૂર્વતા વાંચ્યાથીજ જાણી શકાશે આ પુસ્તક તેના અધિકારીઓને અને દેવી ભક્તોનેજ ખાતરી થયે મોકલશું. ખીજાઓએ મંગાવવું નહીં. કિંમત રૂ. ૧૬ સોળ.

રસશાલા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ કાઠીઆવાડ

૩૨ વર્ષનું જીવનું વિશ્વ વિખ્યાત દેશી આયુર્વેદિક
દવા બનાવનારું કારખાનું.

ગોંડલ રસશાળા એ છે ખરચે શુદ્ધ શાસ્ત્રીય ઔષધો તૈયાર કરી તેનો લાભ હિંદુસ્થાનને અને ખીજા દેશોને આપે છે. આ કારખાનું સ્વેદેશી છે, હિંદુસ્થાનમાં દવા બનાવનારા કારખાનાઓ તથા કાર્મસીઓમાં ગોંડલ રસશાળાની એ વિશેષતા અને પ્રાચીનતા છે કે હિંદના પ્રાચીન ત્રિકાળજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ બનાવેલ આયુર્વેદિક અને યુનાની શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૦૦૦ હજાર બે હજાર જાતનાં ઔષધો હાથથી બનાવે છે. દેશી લક્ષ્મ અને ખીજાં ઔષધો અશીનરીથી-સંચાથી બનાવતાં શાસ્ત્રીય પ્રદ્ધતિ સચવાતી નથી. ગુણુ નાશ પામે છે. ક્રિયા સ્વાદ ગુણુ ફરી જાય છે જેથી ગોંડલ રસશાળાએ હાથે બનાવવાની પુરાણી પ્રથા આજુ રાખીને શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલી મર્યાદાને જાળવી રાખી છે. તેથી અનેક મનુષ્યોનાં વધુ પોષણુ થાય પશુ છે. રસશાળાની આ શાસ્ત્રપદ્ધતિ જગપ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીંનાં ઔષધો વિશેષ

શુભકારી નિવડયાં છે તેનો લાભ હિંદની પ્રત્યેક જાતી અને વર્ગના લોકો દેશ પરદેશોમાં લઈ રહ્યાં છે. પ્રમ, રાજકુટુંબીઓ, જમીનદારો, જાગીરદારો, શ્રીમંત ગૃહસ્થો અને વિદ્વાનો વખતો વખત જાહેર કરતા રહ્યા છે કે “ગોંડલ રસશાળાની દવાઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે બનેલી છે મૂલ્યમાં સરતી છે શુભમાં ચડીયાતી છે અને વિલાયતી દવાઓ સામે ટકી શકે છે.”

મસ્મો તથા કૂપીપક્વ રસાયનો

અન્નક મસ્મ ૧૦૦૦ (સહસ્ર પુટી) કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીંચ. આ ભરમ બધી જાતની ઉધરસ, ક્ષય, સંબ્રહણી, કન્સર શ્વાસ, મહાકુષ વગેરે મહારોગોને મટાડનારી યોગવાડી રસાયન છે, ઘણી શક્તિ આપે છે વાજકર તથા પૌષ્ટિક છે. માત્રા—સવાર સાંજ એક રતી મધ માખણ કે ઘી સાકર સાથે લેવી.

અન્નક મસ્મ ૫૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. માત્રા—૧ થી ૨ રતી સવાર સાંજ મધ ઘી માખણ, સાકર દુધ કે મલાઈ સાથે લેવી. છાતીની બળતરા, દાહ, મગજના ફેર, ચક્રર, નબળાઈ ધાતુસ્રાવ તથા વીર્યહાપ મટે.

અન્નક મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાબે. માત્રા—૧ થી ૩ રતી મધ માખણ કે ઘી સાથે બે વખત લેવી આ કફ શક્તિપ્રદ પૌષ્ટિક છે.

કાંતલોહ મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૪ ચાર. વીર્ય, આયુષ્ય, આરોગ્ય બળ વધારે, પાંડુ આમદોષ, વધેલી ચરબી, હીવર, આમવાત, હરસ, કમળો વગેરે રોગોને મટાડે. ઉત્તમ પૌષ્ટિક છે.

તાન્ન મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૧૧ અઢી. માત્રા—૧ રતી સવારે અને ૧ રતી સાંજે મધ પીપર સાથે કે મલાઈ સાથે આપવી. આનાથી ઉધરસ કે છાતીનો દુખાવો સોજા શ્વેત પેટનાં દરદ મટે છે.

પ્રવાલ મસ્મ ચંદ્રપુટી કિંમત—તોલા ૧ ના ૦૧૧૧ ચાર આના. માત્રા—૨ થી ૪ રતી મધ, ઘી, મલાઈ કે દુધ સાથે લેવાથી કફ પિત્તનું શમન કરે, પડતું લોહી સુકા ઉધરસ છાતીનો દુખાવો, દાહ મટાડે વિષવિકાર અને ભૂતપ્રેતની બાધા તથા મંબળામહની નડતર મટે.

વંગમસ્મ ગોરક્ષનાયો પોલી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. માત્રા—સવાર સાંજ બંને રતી મધ માખણ કે મલાઈ સાથે બળ વધે. જોરાક પચે, જૂખ લાગે, ભુદ્ધિ સૌંદર્ય, આરોગ્ય અને ધાતુવીર્ય વધે, મધુમેહ અને વીર્યના તેમજ ત્રણના રોગ મટે.

મંદૂરમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના ૦૧૧ આઠ આના, માત્રા—૧ થી ૨ વર્ષ સુધીના બાળકને ટકે ૧ થી ૨ રતી મોટા માણસને ૨ થી ૪ રતી મધ, માખણ કે દુધ સાથે આપાય શીતવીર્ય છે. દુબળાપણું પેટનાં દરદ, હીવર ખરસ વધી હોય લોહીની શીકારા પેટનાં દરદ, કમળો કમળો કમળો, હરસ, નબળાઈ વગેરે બાળકોનાં અને મોટા માણસનાં દરદ મટે છે.

મંદૂરમસ્મ ગોરક્ષનાયી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨ બે. માત્રા—શુભ મંદૂર-ભરમ લાજ પ્રમાણે. મધ કે દુધ સાથે વિશેષમાં પૌષ્ટિક આયુષ્ય બળ શક્તિ વર્ધક છે.

મુક્તાપિટ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૧ (આ પિટ્ટી ઉંચી જાતના મોતીની બને છે.)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સે. માત્રા-૧ રતી સવારે મધ, ઘી, માખણ મલાઈ કે ગાયના દુધ સાથે અપાય છે. ગરમ ખાટી ચીને ઝોછી ખાવી. આ મોતીની પિટ્ટીનું હમેશાં મેવન કરે તો તે માણસને વૃદ્ધાવસ્થા આવે નહી. આંખ કાન મગજ વગેરે ઉદ્વિગ્ધો છેવટ સુધી બળવાન રહે, શરીર નિરોગી રહે આયુષ્ય, ક્રાંતિ પ્રતિભા, ભુદ્ધિ, સ્મરણશક્તિ હૃદયબળ અને પ્રસાદ્ય વધે, શરીરમાં લોહી ભરાય, દરેક જ્વનની નબળાઈ મટે; ક્ષય, ઉધરસ, દમ, મંદાગ્નિ, પિત્ત, દાહ, કફ, ગાંડપણ, મગજનો દુખાવો, સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયનો રતવા આંખની ગરમી હરસ, પડતું લોહી, વાહ, છર્ણુજ્વર ખોટી ગરમી વગેરે મટે, સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહ વધે, મન હમેશાં આનંદમાં રહે, સંતાન ઉત્પન્ન થાય.

મુક્તાપિટ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીસ, માત્રા ચણ ઉપર પ્રમાણે.

લોહમસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાએ. માત્રા-સવાર સાંજ બંને રતી. શક્તિ, બળ, વીર્ય, ક્રાંતિ બુધ્ધ, વધે, ખોરાક પચે, મોળ, ઉબકા, અટક્યું, અન્નપિત્ત, બરહ, લીવર, વધેલી ચરખી, લોહીમગાડ, દરસ, પેટનાં જંતુ, આમના, શ્વેત, નબળાઈ વગેરે મટે, શક્તિ આવે.

સિદ્ધહરતાલ મસ્મ ૪૪૪ પુટી કિંમત—૧ તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. માત્રા ૧૧ થી ૧ રતી ઘી કે મધ સાથે ચાટવી. ૨૧ થી ૪૦ દિવસ સેવવાથી ૧૮ જ્વનના કોહ, લોહીમગાડનાં દરદો, ભગ્નર નાસુર, પન ગળાકોહ, સફેદકોહ, સનિપાન, અપરમાર, ઉપદંશ ફિરંગરોગ, હાથીપગ ગ્રંથી, સોગળ, સુવાવડીનાં બધાં દરદો, પક્ષ્વાત, ૮૦ જ્વનના વાના રોગ, શ્વાસ, ક્ષય, બધી જ્વનના દરસ સંગ્રહણી મધુમેહ, વધેલી ચરખી, આંતરગડાં વધતું, એપેન્ડી-સાઇટીસ, કંકેમાળ અને આમવાત એ રોગો મટે છે.

સુવર્ણમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૬૦ સાડ માત્રા-સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ, માખણ કે મલાઈ સાથે. શીતવીર્ય, કામોત્તેજક, પોષિક, બળવર્ધક છે. વૃદ્ધા વસ્થા આવવા દેતી નથી વૃદ્ધાવસ્થામાં જીવાની લાવે છે, આંખને દિનકારક મેષા, છે. અમણ-શક્તિ ભુદ્ધિ, આયુષ્ય અને આરોગ્ય વધારે છે. ક્ષય, મધુમેહ, ગાંડપણ, મનનો ભ્રમ, બચ્ચના, ઉદ્વતાઈ. ઉનાવળાપણુ, ચંચળપણુ, તામ્બી સ્વભાવ કેન્સર મટાડે છે કોહપણુ દરદની નબળાઈમાં અપાય છે. આ ક્ષયરોગનું ખાસ ઔષધ ગણાય છે

સિદ્ધમકરધ્વજની પોહરાગુણગંધકજારિત ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. કામોત્તેજક પોષિક તેમજ બળ-વીર્યવર્ધક છે

સિદ્ધમકરધ્વજ પદ્મગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૫ ૫૬૭, બળ, શક્તિ, ક્રાંતિ વર્ધક.

સિદ્ધમકરધ્વજ દ્વિગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયનો અનુપાનમિથ્ર નોઝી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૭ સાત. પોષિક શક્તિપ્રદ.

સિદ્ધમકરધ્વજની દ્વિગુણનો નોઝી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૧ અઢી રેકે રોગની નબળાઈ મટાડે તથા પોષિક.

ઉપર લખેલી દરેક જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીની માત્રા-૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે આપાય છે. કોષ્ઠપણુ જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીના સેવનથી મગજ, હૃદય, ફેફસાં, શ્વાસનળી, આંતરડાં લીવર, મૂત્રાશય, મૂત્રપિંડ, માનતંતુ, વીર્યાશય વગેરે બળવાન થઇ શરીર કાંતિવાળું થાય છે. નપુંસકપણુ, મધુમેહ, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મહારોગ મટે છે.

પર્વટી

પંચામૃતપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દશ. હમેશાં સવારે (૧ થી ૮ રતી સુધી) ક્રમે ક્રમે ચડતી મધમાં ચાટતી દિવસમાં એક વખત લેવી. ઝાડા, મરડા, તાવ, ઉલ્ટી, છાતીનાં દરદ, કોષ્ઠપણુ ઠેકાણેથી પડતું લોહી, ક્ષય, શ્વે, છાતીનો દુખાવો છાતીનો થડકો, યાંકુરોગ, પેટનાં દરદ, કફ, વાયુ, મંદામિ, લોહીજગાડ, કુષ્ઠ, કોઠ એટલાં દરદને મટાડે છે. બળહીન કૃશ થઇ ગયેલાં માણસોની શક્તિ અને બળ વધારે છે શરીરને પુષ્ટ કરે છે, પરેજી ખાસ નથી પણ મરચાં અથાણાં આંગલી બગ્ગરની મીઠાઈ બારે ચીકણા પદાર્થ ખાવા નહી.

પંચામૃત પર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ નો રૂ. ૧૧ ડોઠ. માત્રા-ચુણુ ઉપર પ્રમાણે છે.

મૈરવનાથી પંચામૃત પર્વટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. દશ. માત્રા-૧ થી ૮ રતી પર્વટીમાં ૩ રતી ત્રિકટુ ચુણુ અને ઘી મધ મેળવી ચટાડતું તથા ચુદા જુદા અનુપાનથી આપવી. ક્ષય, શ્વાસ, ઉધરસ, હૃદયરોગ, ઝાડા, મરડાં, આંતરડાંના રોગ, કમજબાત, સંગ્રહણી, ઉલ્ટી, શ્વાસ-દમ, હેડકી દરસ વગેરે રોગ મટે.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. માત્રા-સવારે ૨ થી ૮ રતી સુધી ક્રમે ક્રમે વધારી મધ સાથે આપાય. આનાથી ગમે તેવી ભયંકર સંગ્રહણીનો રોગ મટે છે, શરીર પુષ્ટ અને બળવાન થાય છે. દર્દી, કૃશ, સુસંખીનો રસ એ ખોરાક દેવો.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨ બાર. માત્રા-ચુણુ ઉપર પ્રમાણે

રસાશાઢાનાં પેટંટ ઓપધો.

અરોક (આ અરોકનું પ્રવાહી સત્વ છે.) કિંમત—નાની બાટલીના ગાઢ દસ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. બે. આના સેવનથી સ્ત્રીઓના ઋતુના અટકાવને લગતાં દર કોષ પ્રકારનાં દરદ મટી જાય છે. લોહીનો સાવ, સફેદ સાવ અટકાવનું બહુ આવવું કે એકદમ અટકી જવું વગેરે દરદો મટે છે.

કામસંજીવની યાજુતી પિસ્ત કિંમત—થીરી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળીના સેવનથી શક્તિ બળ અને વીર્ય વધે છે. વીર્યસ્તંભન થાય છે. કામ શક્તિ જન્યૂત થાય છે. સંતાન ઉત્પન્ન થવા લાયક શક્તિ આવે છે. પછી સ્ત્રીઓ પણ નપુંસક જેવી રિયતિમાં હોય છે અર્ધાન તેની શમવાસના નાશ પામેલી દોષ છે તેવી સ્ત્રીઓને પોતાનું જીવન ગ્રેર જેવું લાગે છે તેમને પણ આ મેળી નવું જીવન આપે છે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી દુધ સાથે લેવી

કામેશ્વરો ચાટણ (ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ મુગધી લીજતદાર અને પૌષ્ટિક ચાટણુ કિંમત—અર્ધા રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ અડી, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ સાગચાર. મગ-જમ્બારીનું કામ કરનારાઓ માટે આ ચાટણુ આશીર્વાદ સમાન છે. તેમ આના સેવનથી કામશક્તિ પુરુષાતન વધે છે. ધુદિ મેધા, અને સ્મરણુ ચકિત ખીને છે સ્ત્રીઓને કામવાસનાની બંધુતિમાં લાભ કરે છે.

ગર્મરોક ગોઠ્ઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળી સ્ત્રી બહાર બેડા પછી નહાવા પછીથી ૪ થે દિવસેથી ચરૂ કરવી. માત્રા-હમેશાં સવારે ૪ ગોળી વાસી પાણી સાથે લેવી. હમેશાં ૧ વખત લેવી એ પ્રમાણે ૪ દિવસેથી ચરૂ કરી અઠવાડીયું સુધી ચાલુ રાખ, આના સેવનથી સ્ત્રીને સંતાન થતાં અટકે છે.

ગર્મલામ ગોઠ્ઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ ગર્ભાશયના બગાડથી ગર્ભનું મુખ અવળું થવાથી, કાકામાં રતવા હોવાથી, ચરખી ચડી જવાથી, બાકી જવાથી, મગુન્યા અટકાવના દરદથી ગમે તે કારણે ગર્ભ ન રહેતો હોય તો આ ગોળીના સેવનથી સંતાન થાય છે. માત્રા-૪ ગોળી ગાયના દુધ સાથે ૪ થે દિવસે નાહાવા પછી ૨ અઠવાડીયાં લેવી.

ગોનોરિયા પિલ્સ કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૨ બે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી પાણી સાથે લેવાથી ચરખી ચરદી કે વાયુના ગમે તે જનના પરમીવાને, પ્રમેહને મધુમેહ (ડયાબીટીસ) ને તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદ, વાંધાં, રક્તસ્રાવ, સફેદ પાણી પાડવાં વગેરે દરદને મટાડે છે.

ત્રિવ્યઘ્રપ કિંમત—૧૦ તોલાના કપાના બજા છે આના ૧ રતલી કપાનો રૂ. ૧૦ સત્તા. આ ઘૂપ હમેશાં સવાર સાંજ ધરમાં તથા મકાનની આલુથાલુમાં બગીચામાં કરવાથી દવા શુદ્ધ થાય છે, ઘણી ઉત્તમ ખુશબો દેશાય છે, મન પ્રસન્ન રહે છે અવારુક મકાનમાં કે ઉજડ મકાનમાં કે નવા મકાનમાં પ્રથમ રહેવું હોય ત્યારે હમેશાં આ ઘૂપ કરવાનું ચાલુ રાખવાથી બાળગ્રહ જૂત-પ્રેત પિશાચ કે બહારાક્ષમ કે તેવાં સર્વેનો વાસો થયો હોય તો તે ભાગી જાય છે નાનાં બાળકોને ઘણી વાર નજરનોટ લાગે છે અને તેથી પીડાઈ ઘણીવાર મરણુ પામે છે તથા ખીમાર માણુસને આ ઘૂપ કરવાથી આરોગ્ય જલદી મળે છે. દેવ પૂજામાં પણ આ ઘૂપ કરવાથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે.

વાલપુષ્ટિચાટણ કિંમત—૦૧ રતલી શીથીના ૦૧ આઠ આના, એક રતલી બરણીનો રૂ. દોઢ. રસથાળાની આ નવી શોષ છે ખાસ કરી તુરતનાં જન્મેલાં કે ધાવણાં બાળકો માટે આ ઉત્તમ પૌષ્ટિક સ્વાદિષ્ટ ખોરાક છે. આમાં તમામ જીવનતત્ત્વો-વીટામીનસ ભરપુર પ્રમાણમાં રહેલાં છે આ વસ્તુ ચાટણુ જેવી નરમ છે ખાસ કરીતે બાળક જન્મે કે તુરત તેજ દિવસેથી માંડી ૭ દિવસ સુધી પ્રવાહી કરી થોડું ઘી ઉમેરી નવરોકું કરી અપાય છે. તેમજ ધાવણાં બાળકો માટે પણ આ એક અમૂત સરખી અમૂલ્ય વસ્તુ છે.

મુંગરાજ તેલ (વાળમાં નોખવાનું ઉત્તમ મુગધી કંકું તેવ) કિંમત—નાની શીથીનાં ૦૧૧ બાર આના, એક રતલી બાટકીના રૂ. ૨૦ અડી. આ તેલમાં મુંગરાજ મોટા પ્રમાણમાં પડે છે. તેવનો તેલમાં વનસ્પતિના સથોગથી આ તેલ બનાવાય છે આ તેલમાં મગજને કડકે રાખવાનો, પુષ્ટિ આપવાનો, વાળનાં મૂળ મજબૂત કરવાનો વાળને

લેહો સ્નો કિંમત—૧ શીશીના ૧૧૧ આઠ આના, મોટા પોટના ૩. ૬ ઇ. આ સ્નો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મેં ઉપરના ખીલ ઝાંઘ, કાળા ગ્રંથ, શેઠ્ઠીઓ, અગ્રાધ્ઓ, શીયાળાને લઇ તથા ખોટી ગરમીથી મેં કે શરીરનું લુપ્ત ખરસટ થઇ જવું તરડી જવું એ અને ખીજા કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌંદર્યને જાળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીના ૩. ૧ મોટા પોટના ૩. ૧૨. ગુણ લેડી સ્નો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેની શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, છુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેપી દરદારથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અબ્રક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૧૨૫ સવાસો. આ અબ્રક ભરમ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય દ્રેફમાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે. વાજકર છે જુદાવસ્થા ક્ષય, સંગ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાસ, સારણગાંક વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૧૧ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ઘીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે મેંમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૨૫૦ અડીસો. માત્રા—સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણુ-ક્ષયરોગ, દરસ, સંગ્રહણી, અપરમાર મૂર્ચ્છા, અપતંત્રક, ગાંડપણ, વાઇ, ઘાનતતુની નબળાઇ, પ્રમેહ, દુબળાપણું, કૃશતા કંઠમાળ, પિત્ત, કંક, વિષનિકાર, પ્રદર, નબળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, છાતીની બળગત દાઢ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં ખીજાં ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભરમ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીતવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભરમનું સેવન કરવાથી ક્રંદ, ભૂત પ્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નડતર મટે છે. છુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે. મન આનંદમાં ગહે છે. જુદાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દૂર થઇ જીવાની ટકી રહે છે. પર્ય-તેવ મર્યા ખટાઇ બળરની મીને અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના ૩. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દુધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર ખરસતો બગાડો અન્નપિત્ત આમ જીવ ભગંદર કમળો પાંકુ દરસ સોજા શુદ્ધ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લોહી વીર્ય વધારે.

સુવાળા તથા કાળા કરવાનો, ખરી જતા વાળ અટકાવવાનો અને વાળનાં ખોડા, ટાલ, જીંધું લીધું, વગેરેને નાશુદ્ધ કરવાનો અદ્ભુત ગુણ રહેલો છે.

મધુમેહારિ પિલ્લ કિંમત—ગાળી નં. ૧ શીશી ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો ગાળી નં. ૨ શીશી ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. અમારી ઘણાં પરિશ્રમને અતિ કરેલી આ નવી શોધ છે. સેંકડે ૮૦ ટકા મધુમેહ-મીઠા પરમાણુ (ડાયાબીટીસના) દરદીઓ આનાથી સારા થાય છે. મધુમેહ-ડાયાબીટીસના દરદીને અમારી દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન માત્ર ખાંડ સાકર સિવાય બધી જનનો ખોરાક ખાવાની છૂટ આપીએ છીએ કોઈપણ જાતની પરેશ કે ખાવા પીવામાં અટકાવત નથી.

મધુમેહારિ મલમ કિંમત—૧ રતલી બરછીના રૂ. ૫ પાંચ; ૨૦ તોલાની બંરછીના રૂ. ૨૦૦ પોણાવણુ. મધુમેહ ડાયાબીટીસવાળાને ચાંદાં, ધારાં, ભાકાં પડ્યાં હોય તો તે માટે આ મલમ વાપરવો.

મસ્તક શાંતિ કિંમત—નાની શીશીના ૦૧. આઠ આના એક રતલી બાટલાનો રૂ. ૧૦૦. આ પ્રવાંહી સુધવાથી શરદીથી, વાયુથી, સળખમથી માથામાં જીવંડાંની ઉપાધિથી, તાવથી દસ્તની કબજાતથી બીજા ગમે તે કારણે થતી માથાની લપકર પીડા તેજ ક્ષણે શાંત થઈ દરદીને અપૂર્વ શાંતિ મળે છે. સુધવાની રીત—આ મોટી શીશીમાંથી એક નાની ૦૧ કે ૦૧ ઓંસની શીશીમાં પ્રવાંહી જુદું કાઠી પછી તે શીશીમાંથી સુધવા કરવું.

મેલેરિયા પિલ્લ કિંમત—શીશી ૧ ના ૦૧ આઠ આના, મોટા પેકીંગના રૂ. ૨૦૦ અંદા. ટાંઢીયા એકાંતરીયાં, તરીયા, મેલેરીયાના તાવ, ભાદરવા મહીનાના તાવ, ધન્ડુએ-જા, મેની-જાઠીસ બ્લેકવોટરરીવર વગેરે તાવ ઉતરે છે તથા અટકે છે.

મેલેરિયા ઓઇલ ANTI MALARIA OIL કિંમત—૪ ઓંસની શીશીના ૦૧ આઠ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. ૧૦૦ પોણાએ. આ તેલ મેલેરીયાની સીજનમાં તથા ગમે તે જાતનો તાવ કે ગમે તે ચેપીરોગની દવા ચાલતી હોય ત્યારે કે નીરોગી માણસ સવારમાં ન્દાવા પહેલાં આ તેલનું માલીસ કરે તો તે રોગથી મુક્ત થાય છે. અને કોઈપણ જાતનો તાવ કે બીજા ચેપી દરદીથી અલિપ્ત રહી પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરી શકે છે.

રસરાજ કિંમત—૧ ઓંસની શીશીના રૂ. ૧૦૦ દોઢ, ૪ ઓંસની શીશીના રૂ. ૫ પાંચ. માત્ર ૧ થી ૫ ટીપાં પાણી કે દૂધ સાંચે કે પનાસામાં નાખી ખાવા અપાય છે. મુખ્યત્વે કરી કોઈપણ જાતના દુખાવામાં અકસીર છે. શરદી, સળખમ, બધા તાવ, ફેલિરા, દમ, પેટનો દુખાવો, ઝાડા, મરડા, યજી, જાતીનો દુખાવો, આફરો, ફેફસાનો મોજો અજીર્ણ સંધીવા, સંધીનો દુખાવો, ખાંસી ઉધરસ, અપચો ખોરાક પરનો અમાવો, ઉલટી, બાળકોની ઉધરસ, જગણી, સસણી, એટલાં દરદોમાં અંદર પાવામાં વાપરવું. માથાનો દુખાવો કે આધા-શીશીના સખત દુખાવામાં કોઈપણ મેગગા વિના ઘોડાં ટીપાં ચોપડાં, સાંધાનાં દરદમાં રસરાજનાં ઘોડાં ટીપાં ૧-૨ ચમચી તરવું કે મહાનારાણુ તેલ મેગગી મોળવાથી તુરત આરામ થાય છે. દાઢ્યાં કે દાંનનાં દુખાવામાં ૩ ના પુંડામાં ૪-૬ ટીપાં નાખી દાઢ કે દાંનપર પુંડા મૂકવું લાગ પડવા દેવી એથી તરત દુખાવો મટે છે.

લેહો સ્તો કિંમત—૧ શીશીના ૧૦૦ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ છ. આ સ્તો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મો ઉપરના ખીલ કાંઈ, કાળા કાન, દોષ્ટીઓ, અળાછંબો, શીયાળાને લાઇ તથા ખોટી ગરમીથી મોં કે શરીરનું લુપ્ત પરસટ થઇ જવું તરડી જવું એ અને ખીલ કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌંદર્યને જાળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીનો રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણુ લેડી સ્તો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીરોગી શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, બુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેપી દરદોષથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અન્નક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અન્નક ભસ્મ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દૃઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણુ કરે હૃદય કેફસાં લીનર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે વાજીકર છે વૃદ્ધાવસ્થા ક્ષય, સંગ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાસ, સારણુગાંઠ વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૧૦ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ઘીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે ગોમાં નાખી ફૂંક કે પાણી સાથે ઉતારી જવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અડીમો. માત્રા—સવાર સાંજ અંકેક ૨તી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણુ—સ્વરોગ, હરસ, સંગ્રહણી, અપરમાર મૂંઝાં, અપતંત્રક, ગાડપણુ, વાઇ, યાનતંતુની નમળાઇ, પ્રમેહ, દુબળાપણુ, કૃંચતા કંઠમાળ, પિત્ત, કફ, વિષવિકાર, પ્રદર, નમળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, જાતીની બળનગ દાહ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં ખીલ ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભસ્મ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીનવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભસ્મનું સેવન કરવાથી ગ્રહ, બૃત્ર ત્રેત, પિશાચ વગેરેની ખાધા નાશતર મટે છે. બુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે મન આનંદમાં ગહે છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દુઃખ લુપ્તવાની ટકર ગહે છે ધૃધ્ય-તેજ મગ્યાં ખટાઇ બળનગની ચીલ્લે અથાણુ તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ ભસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ ફૂંક કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીનર બરલનો બગાડો અન્નપિત્ત આમ શ્વાસ ભગંદર કમળો પાકુ હરસ સોજા ગુદમ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લેહી વીર્ય વધારે.

પૂર્ણચંદ્રોદય શત (૧૦૦) સો ગુણની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સો ગુણુ-પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, આયુષ્ય વધે છે.
માત્રા—૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય.

હીરાની ભસ્મ નં. ૨ ની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦૦ બસો એક તોલામાં ૨૦૦ ગોળી આવે છે હમેશાં
૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય છે.

બધા રોગમાં જુદા જુદા અનુપાનથી અપાય છે, છાતી ફેફસાં આંતરડાં લીવર મગજ વગેરે અવયવનાં દરદો ક્ષય કેન્સર શ્વાસ જ્વર મધુમેહ નમળાઇ મટે છે. ધાતુ વીર્ય વધે છે, શરીર નીરોગી રહે કોષપથ્ય રોગ ઉપર જુદા જુદા અનુપાનથી અથવા એકલા મધથી પણ અપાય છે. આહાર વિહારમાં નિયમિત રહી આનું સેવન કરનારા મનુષ્ય ધણું લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે આનું સેવન કરનારા પુરુષથી ઉત્પન્ન થનારાં સંતાનો મહાપરાક્રમી બળવાન શુદ્ધિશાળી થાય છે. દરેક ઈન્દ્રિય છેવટ સુધી બળવાન રહે છે.

હીરાની ભસ્મ નં. ૩ ની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ એકસો. ૧ તોલામાં ૧૦૦ ગોળી આવે છે. હમેશાં
૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય છે, બળ, શુદ્ધિ, ક્રાંતિ, શક્તિ, આયુષ્ય ઝોજસ અને તેજ વધે, મગજ હૃદય ફેફસાં લીવર આંતરડાં બળવાન થાય, જાળી ગમેવાં દરદો મટે છે

કસ્તૂરીજીવન કિંમત—ના રતલી આટલીના રૂ. ૨૧૧૧ પોણા તથા, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૫ પાંચ મગજ, હૃદય, ફેફસાં આંતરડાં અને બીજાં અવયવ બળવાન થાય છે શક્તિ બળ ક્રાંતિ વધે છે ધાતુપ્રિય મટે સર્વોત્તમ છે શિયાળામાં બળનો સંગ્રહ કરવા માટે ખાસ પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે વૃદ્ધો, યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ સ્ત્રીઓ સૌ કોષ આનું સેવન કરે છે પરંતુ કાઇ નથી.

મુફર (યુનાની ચાટણ) કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૧૦ દસ, તોલા ૪૦ ના રૂ. ૩૮ આઠત્રીસ. આ ચાટણુ પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, વીર્યસ્તંભક શિથિલતા નાશક, આયુષ્ય વર્ધક, શક્તિપ્રદ, અને વાજકર છે રાજાઓ શ્રીમતો અને સુખી માણસો માટે ઉપયોગી છે. સવાર સાંજ એકેક ચમચો ખાઇ ઉપર કદેલુ દુધ પીવું તથા જુખ લાગે સારે જમવું.

વ્યવનપ્રાશ અવલેહ સ્પેદયલ કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૨૧૧૧ પોણા તથા, ૪૦ તોલાના રૂ. ૧૦ દસ. આ ચાટણુ વ્યવનપ્રાશ પ્રમાણે જ બને છે પણ આમાં વિશેષ દરી સુવર્ણભસ્મ અષ્ટવર્ગ, સોનાનાં પાનાં. સાચાં મોતીની પિષ્ટી રૌપ્ય ચાદીની ભસ્મ પ્રવાહ વગેરે ઉચા પૌષ્ટિક વસ્તુનાં મેળવવામાં આવે છે. સવારમાં ૧ થી ૨ ચમચા ખાઇ ઉપર પાણી પીવું અગર જુખ દોષ તો દુધ પીવું જુખ લાગે સારે જમવું આ અવલેહ એક જાનનો ઉત્તમ મગજને હૃદયને આંતરડાંને શક્તિ આપનારા પિત્તશામક ખોરાક છે. આના

રસશાળા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ-કાઠીઆવાડ